

Menn skaper rom for foreldreskap og familie

Farskapets betingelser i en heteronormativ kultur

Av Arnfinn J. Andersen

Dr.polit.-avhandling

Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

2003

ISBN-nummer 82-471-5244-4

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	10
KAPITTEL 1: INNLEDNING	15
Bakgrunn: Familie og foreldreskap i endring	16
Parforholdet, foreldreskapet og dets normative basis	20
Analyse av sosiale praksiser	22
Hjemmets/rommets betydning	25
Avhandlingens oppbygning	28
KAPITTEL 2: METODISKE KONSTRUKSJONER AV FORELDRESKAPET	30
Samarbeidsprosjektet og de utvalgte informantene	32
Kjennetegn ved informantene	34
Forholdet mellom intervju, informant og intervjuguide	36
Intervjuene	39
Fortolkning av intervju og forskersubjektet	42
Person og forskersubjekt	45
Teori og metodiske konstruksjoner	49
Avslutning	53

KAPITTEL 3: TEORI OM FAMILIE OG FORELDRESKAP SOM HETERONORMATIVT OG ROMLIG KONSTRUERT	55
Utvikling, produksjon og opprettholdelse av heteronormativitet	55
Ekteskapet, foreldreskapet, allianseanordningen og seksualitets-anordningen	57
Produksjonen av heteronormativitet	63
Heteroseksualiteten, parforholdet og premisser for foreldreskapet	65
Farskapet og heteronormativitet: Forholdet til forskning på menn og homoseksualitet	68
Den romlige dimensjon ved sosiale relasjoner	74
Hjem som heteronormativt rom	79
Hjemmet som orienteringspunkt	80
Hjemmet som et skille mellom privat og offentlig	81
Hjem som kjønn	84
Hjem og familie: Ulike generasjoner under samme tak	87
Avslutning	89
DEL I: MENN MED HOVEDOMSORGEN FOR BARN	92
KAPITTEL 4: SAMLIVSBRUDD OG FORNYET FARSKAP	95
Et hjem uten kjærlighet	98
Urene handlinger, urene rom	100
Foreldresamarbeid	104
To hjem, ett felles foreldreskap?	106
Lojalitetskonflikter mellom ulike rom	109

Foreldresamarbeid og nøytrale rom	111
Behovet for nøytrale rom for å skape separate hjem	114
KAPITTEL 5: HJEM – MAT, RENHOLD OG ORDEN SOM TYKK TEKST FOR KONSTRUKSJONEN AV FORELDRESKAP	119
Einar – mat som et språk for fellesskap	121
Petter – mat som læring til sjølberging	125
Mat som tabu eller som uttrykk for intimitet og fellesskap	129
Einar – renhold og orden som språk for foreldreskap og hjem	132
Petter – renholdets nøytraliserende språk gjennom arbeid	136
Hjem som rom for komplementær arbeidsdeling	139
Avslutning	143
KAPITTEL 6: TIDEN OG DEN SOSIALE ORDEN, BEHOVET FOR Å SKAPE ROM FOR BARN, FAMILIE OG VENNER	146
Formiddag – morgenstund med gull i munn	148
Ettermiddag – hjem, fritid og lekselesing	149
Kveldstid er leggetid	151
En annen tid, et annet hjem, en annen autoritet	153
Farskapets plass og barns autonomi i fritiden	154

Kontroll av rom via forhandlinger eller diktat – fritidsaktivitetenes plass i farskapet	157
Foreldreskap, forhandlinger, autoritet og kameratskap	159
Tid og rom for forhold, familie og venner	161
Foreldreskap og nye parforhold	162
Familie og farskap	166
Slekten og familieritualene	169
Venner	171
Avslutning	173
DEL II: HOMOFILE MENN SOM VALGTE FORELDRE OG DERES BARN	177
KAPITTEL 7: VALGT FORELDRESKAP	180
Ensom, barnløs og homse – familie som motvekt	181
Fortiden, et tegn på kontinuitet og stabilitet	185
Barnet som garantist for framtiden bygd over fortiden	187
Å få barn – et uttrykk for egoisme?	190
Valgt til å bli far	192
Fra ekte kjærighet til teknikk – sæddonasjon, en vei til å bli far	195
Avslutning	200
KAPITTEL 8: BARN SKAPER FEDRE	203
Fra donor til pappa	205

Barnets navn og fars plass som far	208
Barnedåpen/navnefesten som rom for slekten	212
Vennskapet som konkurrerende eller supplerende rom for farskap	218
Nye parforhold som konkurrerende rom med foreldreskap og familie	223
Småbarnsfar, hjemmet og forholdet til partner	227
Avslutning	231
KAPITTEL 9: FELLES FORELDRESKAP UTEN FELLES HJEM	234
Familiekontrakten sikrer rom for foreldreskap	235
Rom for samarbeid	239
Hvem definerer det felles rom for foreldreskapet?	245
Hjem som rom for far og barn	250
Familie som romlig konstruksjon	254
KAPITTEL 10: FARSKAP OG DETS HETERONORMATIVE KONSTITUERING	262
De- og rekonstruksjon av rom for familie	264
Barndommens natur – foreldreskapets heteronormative struktur	271
Heteronormativitet, rom, menn og farskap	278
Referanser	283

Forord

Det er en rekke personer og institusjoner som skal takkes for at denne avhandlingen ble en realitet. Programmet Barn, ungdom og familie i Norges forskningsråd ga støtte til en større prosjektsatsing ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap med tittelen ”Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges oppvesktvilkår.” Professor Kari Moxnes ledet prosjektet og over tid ble det tilsatt to stipendiater ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap, hvor jeg var en av dem. Dette ga meg anledning for en faglig utvikling, som jeg lenge hadde ønsket og jeg vil takke instituttet for denne muligheten. Jeg vil også takke professor Kari Moxnes som veileder for hennes uoppslitelig engasjement for og en innstendig tro på at dette prosjektet skulle bli noe av. Jeg vil også takke Senter for kvinne og kjønnsforskning ved Universitet i Oslo som i en periode har huset meg. Kontakten med senteret har gitt meg tilgang til et spennende og utfordrende miljø av forskere som har vært viktig for utvikling av min avhandling. Jeg vil også takke Norges forskningsråd for permisjonen som ble gitt til å gjennomføre dette arbeidet. Trygghet, det å ha en stilling å komme tilbake til, representerer en viktig forutsetning for faglig utvikling, noe som er blitt ivarettatt gjennom en fleksibel holdning fra min arbeidsgiver.

Å skrive avhandling blir en kjærlig handling når en møter informanter som med stor tillit formidler om sine egne erfaringer, som foreteller om deres glede og omsorg for sine barn, deres tvil og tro på sine egne evner som foreldre, noe som har gitt meg innsikt om hva det vil si å være far. Jeg vil takke mine informanter for den tiden de har tilbrakt sammen med meg og for å ha gitt meg et rikt materiale å arbeide med. Å skrive avhandling blir også en kjærlig handling når en oppdager hvor avhengig man er av andre for selv å kunne tenke og utvikle seg. Uten kollektivet, de andre, som også er på leting etter å tolke eller å finne svar om hvorfor hverdagslivet, politikken og det offentlige liv tar en bestemt retning, mister jeg arbeidsredskapene for å utvikle egne resonnementer. Å skrive en avhandling er derfor for meg et resultat av en kollektiv handling selv om det er jeg som gir teksten form.

En særlig takk gis derfor til min venn Halvor Moxnes for både den faglige og den personlige veiledning som har inspirert meg til å påbegynne og til å slutføre dette arbeidet.

Uten din omtanke for meg, din kloke innsikt om å veilede mot målet å ferdigstille avhandlingen, ville motbakkene blitt enda brattere mot slutten når kreftene begynte å ta slutt. En takk vil jeg også gi til min venn Torfinn Moldal for daglige påminnelser om eksistensen av et liv utenfor avhandlingsarbeidet som ikke kan utsettes, men som er her og nå. En takk til min mor Agnes som under mitt opphold i Trondheim sørget for å holde hverdagslivets ritualer i hevd, og som hadde tålmodighet til å få hjem igjen en godt voksen sønn, som bare hadde ett mål for dagen, å skrive på sin egen avhandling.

Jeg vil også takke "Queergruppa" bestående av Turid Markussen, Wencke Mühleisen, Heidi Eng og Linda Rustad for deres bidrag til avhandlingen. Gjennom humor og et felles engasjement ble faglige ståsteder utfordret, kritikk vennlig tatt imot og ny faglig innsikt unnfanget. Jeg vil også takke de to andre stipendiatene på prosjektet "Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges oppvesktvilkår," Gry Mette D. Haugen og Inge Kvaran for samarbeidet. Professor David Morgan må også takkes for nyttige kommentarer til avhandlingen og til en lang rekke litteraturtips som ble viktige for arbeidet. Tilsvarende vil jeg takke staben på Allforsk Unni Ovesen, Marit Svendsen, Elin Juul, Heidi Størkersen for det faste punktet i hverdagen - lunchen, hvor det var mulig å engasjere seg på andre områder enn de faglige. Jeg vil også takke studentene på samme sted for samtalen rundt kaffen utover kveldene og i helgene.

Jeg vil også takke mine øvrige venner for all den støtten jeg har fått i løpet av disse årene og at dere har tatt vel i mot meg når jeg til tross for langvarig fravær gjennom nesten ett og et halvt år i Trondheim kom tilbake og søkte kontakt på nytt.

Oslo 26. oktober 2003

Arnfinn J. Andersen

Sammendrag

Det overordnede målet for denne avhandlingen har vært å studere hvordan fedre skaper, eventuelt gjensker, en sosial og symbolsk orden knyttet til foreldreskap og familie når de ikke har det heteroseksuelle parforholdet som ramme for foreldreskapet. Hvilke praksiser er det særlig de legger vekt på for å skape et innhold til foreldreskapet og et rom for familien? Bakgrunnen for å studere dette er en interesse for å undersøke hva de normative idealer som er knyttet til familie og foreldreskap bygger på. I vår kultur har de heteroseksuelle relasjonene mellom mann og kvinne og deres felles barn blitt ansett som naturlige, og de har inntatt en ideologisk og normativt dominerende stilling. Denne undersøkelsen har tatt sikte på å avdekke hvordan disse dominerende idealene, som her har betegnelsen *heteronormativitet*, også fungerer strukturerende for dem som ikke har denne samlivsformen som ramme for foreldreskapet. For å avdekke dette, analyseres aktørens handlinger med utgangspunkt i de rom de skaper for familie og foreldreskap.

Innebygget i begrepet ”rom” ligger en forståelse av at all sosial handling konstitueres romlig. Dette innebærer at familie og foreldreskap konstitueres ved hjelp av fysiske rom som for eksempel hjemmet, men også av de sosiale rom knyttet til hvem som befolker det, så vel som ved hjelp av mentale rom som skapes rundt dem vi anser hører til i vår familie. Dette innebærer at det rom som representerer rammen for familien ikke nødvendigvis har hjemmet som yttergrense, men når sosiale relasjoner som familie og foreldreskap konstitueres, skjer dette romlig. Ikke alle personer som vi har et nært forhold til forstås som tilhørende vår familie. Vår måte å skape orden i tilværelse på er derfor knyttet til etableringen og produksjonen av ulike rom som gir plass for ulike sosiale relasjoner.

For å undersøke hvordan menn skaper rom for foreldreskap har jeg valgt ut to grupper av menn. Den første gruppen er heteroseksuelle menn som har hovedomsorgen for barn etter en skilsmisse (heterofedre). Den andre er homoseksuelle menn som har fått barn sammen med et lesbisk par (homsefedre). Ingen av informantene har parforholdet som ramme for foreldreskapet. Med dette bryter deres livssituasjon med de sosialt ordnende

prosesser vår kultur bygger på i forhold til å skape rom for familie og foreldreskap. Innbyrdes er disse to gruppene av menn forskjellige. Mens heterofedrene har brutt opp fra et heteroseksuelt parforhold og overtatt hovedomsorgen for barna, har homsefedrene fått barn gjennom å være donorer for et lesbisk par i en relasjon der de som fedre er én av barnets tre foreldre. Undersøkelsen baserer seg på kvalitative intervjuer med i alt 17 menn.

Homse- og heterofedrene har et felles utgangspunkt. De bryter begge med en tradisjonell norm om hvordan familie og foreldreskap skal formes, men gjennom den måten fedrene organiserer omsorgen for barna på, søker de å bøte på dette bruddet. Begge de to gruppene av fedre argumenterer med at de til tross for bruddet med normen skaper en fullverdig oppvekst for barn gjennom den måten de tar hensyn til barna og tilrettelegger deres oppvekst på. Når parforholdet ikke kan være et felles orienteringspunkt for familie og oppvekst, er det deres posisjon som fedre som setter foreldreskapet i sentrum for deres oppmerksomhet. Det som skiller de to utvalgene fra hverandre, er derimot den måten de organiserer foreldreskapet på.

For heterofedrene blir hjemmet det sentrale rom for å skape familie og foreldreskap. Deres omsorg og ansvar for deres egne barn knytter dem tettere til foreldrerollen, og nå både som ”mor” og ”far”. Renhold, orden og matlaging blir den ”tykke teksten” i intervjuene, og i liten grad legges det vekt på mer tradisjonelle maskuline representasjoner av kjønn. Gjennom arbeidet i hjemmet, men også gjennom å underkommunisere den tidligere ektefellens betydning for barnas oppvekst, skaper deres nye posisjon i hjemmet et fullverdig hjem, og da med dem selv i begge posisjoner, de er både ”mor” og ”far”. Dermed ”skriver” de sin tidligere ektefelle ut av hjemmet gjennom å overta hennes oppgaver. Den måten de organiserer hjemmet på, bidrar til å avvikle det rom som de tidligere i fellesskap hadde skapt som par innenfor rammen av hjemmet.

Likevel kan ikke mor være helt utestengt fra fedrenes liv så lenge de har ansvaret for felles barn. Det felles ansvaret krever et foreldresamarbeid som fedrene langt på vei søker å redusere betydningen av gjennom å nøytralisere innholdet av samarbeidet. Det skjer ved hjelp av at foreldrene i liten grad møtes ansikt til ansikt, aldri i hverandres hjem, de kontaktes oftere gjennom telefon eller på steder utenfor hjemmet. Med dette etablerer de et

samarbeid på nøytral grunn, og skaper en nøytral sone mellom to hjem, og med det en buffer mot parforholdet som tidligere var foreldresamarbeidets utgangspunkt.

Samlivsbruddet representerer et brudd med en heteronormativ orden, men denne orden gjenskapes av fedrene innenfor rammen av hjemmet, og da med dem selv i en dobbel posisjon. Hjemmet blir med dette rommet for deres familie, og representerer på samme tid grensen mot dem som ikke hører til i deres familie, nemlig den tidligere ektefellen og hennes slekt. Skilsmissem innebærer at fedrene søker å avvikle slektsrelasjonene de har til ektefellens slekt, og knytter seg i stedet tettere opp til sin egen slekt. Rommet som skaper rammen for deres familie, bygger på den ene siden på hjem og barn og på den andre siden på familie i betydningen slekt, nemlig deres egen biologiske slekt.

Homsefedrene har et annet utgangspunkt. De blir fedre på bakgrunn av å være donorer til barna til et annet foreldrepar, nemlig de lesbiske mødrene. Fedrene har vanlig samvær med barna, og barnas oppvekst skjer derfor i hovedsak hos mødrene. Når parforholdet i utgangspunktet ikke er rammen for foreldreskapet, og når disse fedrenes hjem ikke kan ha en så sentral plass for barnas oppvekst, er det, til forskjell fra tilfellet med heterofedrene, i større grad samarbeidet om barna som skaper rammen for foreldreskapet. Riktignok er hjemmet som rom også her viktig for fedrenes identitet som far, men på grunn av det tette foreldresamarbeidet kan ikke hjemmet ha en tilsvarende dominerende posisjon som for heterofedrene. Et sentralt premiss for foreldreskapet er nemlig at det rom som skal skape rammen for barnas oppvekst, skal være mest mulig likt uavhengig av hvor barna oppholder seg. Dette blir ivaretatt gjennom at standarder og regler knyttet til oppdragelse, matstell, leggetider etc. er mest mulig like og blir tett koordinert mellom de tre foreldrene. Foreldresamarbeidet blir dermed det sentrale rom for konstruksjonen av denne familien. Dette skaper et problem for fedrene. Tradisjonelt er hjemmet stedet hvor foreldre skal kunne utvikle sitt individuelle foreldreskap, mens her blir samarbeidet mellom ulike hjem i større grad orienteringspunktet. Deres autonomi som fedre innenfor hjemmets fire vegger blir av den grunn derfor noe begrenset. Utfordringene fedrene står overfor har dermed å gjøre med spørsmålet om hva som skal representere deres sentrale orienteringspunkt for omsorgen for egne barn når foreldreskapet er bygget over to rom, foreldresamarbeidet og

deres eget hjem. Når ekteskapet eller parforholdet ikke representerer inngangen til å stifte familie, er det her barna som legger grunnlaget for å knytte de biologiske og de ikke-biologiske foreldrene sammen som slekt. Tradisjonelt er det parforholdet som skaper rammen for et felles rom for familie og slektskap, men i dette tilfellet er det deres felles forhold til barna, som etableres med utgangspunkt i barnedåpen/navnefesten, som skaper dette rommet. Tre ulike rom gir innholdet til denne "familiens" hverdagsliv; hjem, foreldreskap og slektskap. Gjennom samarbeidet om barna blir ulike foreldreskap, lokalisert i ulike hjem, samordnet, men de søker også å holde dem fra hverandre gjennom at de også har ulike hjem til å realisere foreldreskapene sine i. På denne måten blir det derfor også plass til foreldrenes individuelle familieliv.

For begge gruppene av informanter representerer heteronormativitet et grunnleggende premiss for foreldreskapet. Heterofedrene gjensker, med utgangspunkt i *hjemmet*, en heteronormativ orden etter skilsmissemidlet gjennom både å kunne "fedre" og "mødre". Homsefedrene blir knyttet til en heteronormativ orden gjennom ønsket om å få barn. På den ene siden destabiliserer homsefedrene en slik orden gjennom at barna blir unnfanget utenfor parforholdet. På den andre siden stabiliseres denne orden gjennom de nære bånd som etableres idet aktørene søker å utvikle et gjensidig *foreldreskap* mellom tre foreldre. Felles for de to informantgruppene er barnas sentrale posisjon. Det er barna som gir næring til og skaper et innhold til det fedrene definerer som familie. Hensynet til barna er i sentrum for fedrenes begrunnelser for å skape rom for familie, og det er gjennom den måten de er nærværende i forhold til sine barn på at de også høster legitimitet i forhold til den familieformen de har valgt.

Den måten informantene etablerer og får aksept for sine foreldreskap på vokser fram som en konsekvens av betydelige samfunnsendringer på dette området. Vi ser en økende andel kvinner som arbeider full tid, økt likestilling mellom kvinner og menn i omsorgen for barn, et økende antall samlivsbrudd og med det framvekst av nye familieformer, en økt individualisering og en ideologisk styrking av individets stilling på en rekke samfunnsområder. Disse fenomenene representerer noen sentrale tendenser i denne samfunnsendringen som også får betydning for hvordan fedrene her kan argumentere. Selv

om parforholdet har en dominerende stilling i vår kultur, bidrar disse nye endringene til at den tradisjonelle komplementære alliansen mellom kvinner og menn som den eneste institusjonelle rammen for familie og foreldreskap er kommet mer i bakgrunnen. Individet er også som forelder i et mer "likestilt" samfunn blitt skjøvet mer i forgrunnen. En konsekvens av dette er at foreldrenes individuelle forhold til sine barn, som mor eller far, i økende grad er kommet i fokus. Jeg argumenterer i avslutningskapitlet for at det kritiske punktet for barns oppvekst ikke lenger dreier seg om hvorvidt foreldrene lever sammen i en familie, men om hvorvidt de er i stand til å ivareta omsorgen for barna uavhengig av samlivsstatus. Med en slik utvikling, at foreldreskapet kommer i forgrunnen, blir spørsmålet om det er kvinner eller menn som ivaretar omsorgen for barn eller om de er homoseksuelle eller heteroseksuelle noe som i økende grad blir underordnet. En konsekvens av dette, fra samfunnets side, blir en økt interesse i retning av å regulere foreldreskapet, mens den tradisjonelle måten å regulere foreldreskapet på, gjennom ekteskapet og parforholdet, skyves mer i bakgrunnen. Parforholdet kommer med dette i bakgrunnen, mens relasjonen mellom foreldre og barn i økende grad treer i forgrunnen. Det er også dette fedrene i denne avhandlingen kaster lys på gjennom den måten de argumenterer for sitt foreldreskap og familieliv på, med utgangspunkt i hvordan de tar hensyn til barna. Det er i denne sammenhengen vi ser at den heteronormative rammen for familie og foreldreskap i vår samtid endres. Parforholdet representerer ikke den eneste byggesteinen. I stedet har foreldrenes individuelle forhold til sine barn inntatt en mer dominerende stilling. Det er barna som sikrer kontinuiteten i familielivet, uavhengig av om foreldrene lever sammen eller ikke. Og det er gjennom barna at den heteronormative rammen for familie og foreldreskap blir videreført, da ikke bare bygget over parforhold og ekteskap, men med foreldreskapet som et bærende element for den måten vi sosialt konstruerer familie- og hverdagsliv på.

Kapittel 1: Innledning

Familien er i endring. Historisk er ikke dette noe nytt (Sogner 1990). Det som kjennetegner familien er dens omskiftelighet og tilpasningsevne. Dette innebærer at det som var gårdsdagens familier ikke er det samme som dagens familier (Gillis 1996). Et kjennetegn ved dagens familier er en økning i andelen skilsmisser (Noack 1996, Rønning 2001), og som en følge av dette skapes et økt mangfold av måter å leve i familier på. Også andre endringer har vært med på å skape dette mangfoldet. Antallet samboende par har vært sterkt økende gjennom de siste 20 årene (op.cit.). Det har også vokst fram en økt anerkjennelse av homofilt og lesbisk samliv (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999). Når den heteroseksuelle rammen for parforhold, foreldreskap og familie endres, følger det også nye familieformer. Det er imidlertid et paradoks knyttet til disse endringene, idet det samtidig er en kulturell motstand mot dem. Fortsatt framstår den heteroseksuelle familieformen, bestående av mor, far og barn, både som en norm og som en sentral verdi¹ i vårt samfunn. Normen bygger opp under at foreldrene bor sammen og i fellesskap har omsorgen for sine barn. Et brudd med denne normen oppfattes ofte som problematisk, særlig på bakgrunn av de eventuelle negative konsekvensene det har for barn at parforholdet og foreldreskapet blir splittet opp (Moxnes og Haugen 1999). Ofte kommer det til uttrykk på det personlige plan ved at mange par opplever at bruddet innebærer at de ikke lykkes. Slike opplevelser bidrar også til å understreke normen for hva som ansees som et vellykket og godt familieliv.

Det er i denne spenningen mellom nye virkeligheter og tradisjonelle normer at avhandlingen har sitt utgangspunkt. Den ser nærmere på to ulike familietyper hvor foreldrene ikke bor sammen og hvor parforhold og foreldreskap er splittet opp.

¹ *Verdi* defineres her som et sett abstrakte idealer, mens *norm* er definert som prinsipp eller regler som individet forventes å overholde.

Avhandlingen konsentrerer seg om fedrene og deres forståelse av sin rolle i forhold til hjem, barn og barnets/barnas mor. Den første gruppen fedre er heterofile menn som etter skilsmissen har det daglige hovedansvaret for barna. Den andre gruppen er homofile fedre som har barn med ei lesbisk mor som lever i et fast parforhold. Hos disse fedrene er det mor og hennes partner som har hovedansvaret for barnet/barna. Det jeg har undersøkt er *for det første* hvordan fedrene arbeider for å etablere et hjem for seg og barna når det ikke fins et felles familieboested. *For det andre* har jeg studert hvordan fedrene praktisk tar ansvaret for sine barn når parforholdet ikke skaper rammen for et felles foreldreskap. *For det tredje* har jeg vært opptatt av hvilken betydning normer og tradisjoner knyttet til familie og omsorg har for hvordan fedrene utformer sitt foreldreskap og sin familie. Avhandlingen dreier seg primært om det informantene forteller om sine praksiser for å skape det de oppfatter som et godt familieliv og et godt foreldreskap.

I denne innledningen gir jeg en nærmere begrunnelse for hvorfor det er viktig å studere nettopp dette feltet, særlig i lys av de endringer familie og foreldreskap gjennomgår i vår kultur. Videre gjør jeg kort rede for avhandlingens faglige plassering, hvilket utvalg undersøkelsen bygger på, hvilken analyse som legges til grunn og hva som er målene for analysen. Jeg sier så noe om avhandlingens spesielle metodiske bidrag før jeg til sist gir en oversikt over hvordan avhandlingen er bygd opp.

Bakgrunn: Familie og foreldreskap i endring

Kvinneres sysselsetting og kravet om økt likestilling mellom menn og kvinner er bare to av mange endringer som har hatt innflytelse på hvordan familie og hverdagsliv utformes i det postindustrielle samfunn. Disse endringene har påvirket våre forestillinger om parforholdet og hva det skal bygge på. De har hatt innvirkning på vårt syn på hvordan ansvarsfordelingen mellom kvinner og menn skal være i hjemmet og på hvordan deres gjensidige ansvar for barn skal være. I sum har disse endringene påvirket hvordan vi forstår og fortolker det vi kaller ”familie”.

Det eksisterer et paradoks knyttet til våre forestillinger om familie. Vi oppfatter familien som konstant, noe som er, men på samme tid også som noe som hele tiden er i endring, i bevegelse. I hverdagslivet er dette noe vi søker å tilpasse oss. Forandringene ligger innebygd i det å leve i en familie; barn vokser til, flytter hjemmefra og barnebarn kommer til. Likevel er det, ifølge historikeren John Gillis, innebygd en tregthet i våre forestillinger om familie. Når vi i Vesten snakker om våre familier, er det i mindre grad dem vi til daglig er en del av, men i større grad dem som man i en nær fortid levde i (Gillis 1996). Bildene om det gode familieliv er oftere knyttet til fortiden, mens hverdagens praksiser heller bidrar til å underminere disse bildene. Våre hverdags erfaringer projiseres av den grunn, ifølge Gillis, på et nostalgisk og idealisert bilde av fortiden. Denne spenningen får innvirkning på hvordan vi på den ene siden normativt mener vi bør utforme samfunnskontrakten for foreldreskap og familie, og på den andre siden hvordan vi i praksis utformer den samme kontrakten.

Spenningen mellom normer og praksis er ikke noe vi bare subjektivt erfarer, men har også sammenheng med hvordan vi forstår individets plass og individets tilknytning til familie og foreldreskap. Overgangen mellom det moderne det postmoderne samfunn representerer også en overgang til nye måter å forstå familie og foreldreskap på. Hva betyr dette for vår teoretiske tilnærming til dette feltet?

Talcott Parsons beskrivelse av familien er representativ for modernismen. Han bygde på en plassering av individet i en samfunnsorganisme hvor alle har en tilskrevet plass. Parsons la særlig vekt på den funksjonelle arbeidsdelingen mellom mann og kvinne, som plasserer dem henholdsvis i samfunnets produktive og reproduktive sfære (Parsons 1988). Det postmoderne samfunn utfordrer imidlertid denne modellen. Ekteskapet holdes ikke lenger sammen av den gjensidige avhengigheten mellom produksjon og reproduksjon. Kvinner trenger ikke lenger leve på menns forsørging (Melby 1999). Seksualiteten er ikke lenger bare underlagt parforholdet. Dens plass er i økende grad blitt knyttet til individet og til utviklingen av individets subjektive identitet. Den seksuelle revolusjonen i kjølvannet av hippiebevegelsen, allmenn tilgang til prevensjonsmidler og framveksten av seksuelle minoriteter har innenfor samfunnsvitenskapen blitt anvendt som empiriske bevis for en slik

endring (Giddens 1992, Bech 1988). Anthony Giddens hevder, blant annet med utgangspunkt i dette, at seksualitet har fått en fornyet plass i parforholdet og at den representerer nøkkelen til å uttrykke kvaliteter ved samlivet. Forestillingene om "the pure relationship" og "confluent love" er i dag, ifølge Giddens, blitt bærende for de nye samlivskontrakter. Han beskriver "the pure relationship" på følgende måte:

The term pure relationship (...) refers to a situation where a social relation is entered into for its own sake, for what can be derived by each person from a sustained association with another; and which is continued only as far as it is thought by both parties to deliver enough satisfactions for each individual to stay within it (Giddens 1992 s. 58).

Om "confluent love" sier han dette:

Opening oneself out to the other, the condition of what I shall call *confluent love*, is in some ways the opposite of projective identification, even if such identification sometimes sets up a pathway to it. Confluent love is active, contingent love, and therefore jars with the "for-ever", "one-and-only" qualities of the romantic love complex. (...) Confluent love presumes equality in emotional give and take, the more so the more any particular love tie approximates closely to the prototype of the pure relationship (Giddens 1992 s. 61-62).

Ifølge Giddens bryter de nye prinsipper om kjærligheten med den tradisjonelle romantiske ordningen som føyde sammen menn og kvinners ulike posisjoner i samfunnet. Parforholdet er ikke lenger gitt, det står tvert imot på valg. Betydningen av de personlige forhold legges nå mer enn før til grunn for våre valg. Intimiteten har fått større plass, og de en velger å leve sammen med skal i større grad dekke individets personlige behov og i mindre grad de materielle behov som en, i dagens samfunn mer enn tidligere, kan dekke selv. De valg individet i hverdagen står overfor har å gjøre med spørsmålet om parforholdet gir et personlig innhold og en mening i tilværelsen, og om ens partner passer inn i forhold til individets utvikling av et selv (Giddens 1992). Forhandlingene om parforholdets innhold og partenes felles subjektive erfaringer skaper relasjonen i større grad enn tidligere hvor arbeidsdelingen mellom kjønnene ga innhold til kjønnskontrakten (op.cit.).

Giddens framhever med dette at parforholdet i de postmoderne samfunn ikke bare har fått en sentral plass, men også en selvstendig plass og at det er et mål i seg selv. Langt på vei støttes Giddens av Beck og Beck-Gernsheim i deres bok *The Normal Chaos of Love* (Beck og Beck-Gernsheim 1995). Men de går et skritt videre og retter søkelyset mot barnets nye stilling som limet i familiekonstruksjonen. Foreldre kan velge bort parforholdet, og det er en økende aksept for dette. Men det lar seg ikke gjøre for foreldrene å velge bort forholdet til parets felles barn uten at dette bidrar til å skape samarbeidsproblemer mellom foreldrene. Det er ingen aksept for å velge bort barnet på samme måte som parforholdet. Barn er noe en *har*. De står ikke på valg. Dette fører til at når en skilsmisse er et faktum, er ikke alle sider av familierelasjonen avvirket. Parforholdet er muligens over, men ansvaret for felles barn, foreldreskapet, fortsetter. Det er barnet som holder "familien" sammen etter et samlivsbrudd. Beck og Beck-Gernsheim formulerer dette på følgende måte:

Only someone equating marriage with sex, loving and living together can make the mistake that divorce means the end of marriage. If one concentrates on problems of material support, on the children and on a long common biography, divorce is quite obviously not even the legal end of marriage but transforms itself into a new phase of post-marital "separation marriage" (Beck & Beck-Gernsheim 1995 s. 147).

Parforholdet er med andre ord ikke lenger et "skjebnefellesskap" som varer livet ut. Selv om et flertall fortsatt lever sammen med sin ektefelle hele livet (Noack 1996), så gjør de dette ut fra en overbevisning om at dette er valgt. Foreldres forhold til sine barn representerer derimot noe annet. Dette er et "skjebnefellesskap" som er livslangt. Et fellesskap, slik Beck & Beck-Gernsheim påpeker, som knytter foreldrene sammen gjennom det materielle underhold og i en felles biografi knyttet til barnet. Man kan ikke i vår kultur velge bort sine barn når de en gang er født eller når man på andre måter er blitt foreldre. Vi anser at barn er et produkt av oss selv og dermed på samme tid en del av oss selv, noen vi vanskelig kan skille oss fra uten at dette får konsekvenser for det syn vi har på oss selv.

I dette oppstår det en splittelse i konstruksjonen av familie og foreldreskap. Den enhet som parforhold og foreldreskap tidligere representerte, har fått to ulike utviklingsbaner som for mange har kommet i konflikt med hverandre. Vi kan avskrive parforholdet, men ikke foreldreskapet. Det er i denne *spenningen* mellom *parforholdet* og *foreldreskapet* at avhandlingen vil ha sitt spesifikke fokus.

Parforholdet, foreldreskapet og dets normative basis

Når parforhold og foreldreskap i økende grad har fått ulike baner i vårt samfunn utfordres også den sosiale orden knyttet til den heteroseksuelle "triaden" bestående av mor og far og deres felles barn. Den komplementære alliansen mellom mor og far er delvis brutt gjennom kvinners inntog på arbeidsmarkedet. På samme tid er den ideologiske rammen for farskapet endret gjennom at fedre skal stå nær og være involvert i sine barn på andre måter enn tidligere generasjoner fedre (Gerson 1993, Holter & Aarseth 1993, Morgan 1999a, Beck & Beck-Gernsheim 1995, Jensen 1999). Dette innebærer en endring som har betydning for den heteroseksuelle alliansen som både parforholdet og foreldreskap opererer innenfor. I dette skapes en spenning mellom de tradisjoner som er knyttet til parforhold og foreldreskap og den måten dagens familier organiserer parforhold og omsorg på. Familien er med dette underlagt kontinuerlige endringer som bidrar til å utfordre dens normative grunnlag, men som ikke nødvendigvis reduserer familiens sentrale posisjon i samfunnet.

Det heteroseksuelle samliv har fortsatt en dominerende stilling i samfunnet. Det er en dominans som legger føringer også på hvordan eksempelvis homoseksuelle velger å organisere sine samliv. I vårt samfunn fins det få andre måter å organisere samliv på som ikke bygger på parforholdet og det seksuelle begjæret. Det heteroseksuelle parforholdet skaper et mønster for sosial praksis uavhengig av seksuell legning og representerer en normativ standard også for andre samlivsformer (Katz 1995). I denne avhandlingen vil jeg referere til de konstituerende praksisene knyttet til disse normative forestillingene om

seksualitet, parforhold og foreldreskap som heteronormative². Forestillingene om disse normative standardene legger, ifølge Chrys Ingraham, føringer på og representerer en struktur for våre handlinger gjennom den måten parforhold, familie og foreldreskap blir institusjonalisert på i vårt samfunn (Ingraham 1996 s. 169). Til nå har feministisk inspirerte forskere som har studert ekteskap og familie vært opptatt av å problematisere konstruksjonen av kjønn og maktrelasjonene mellom kvinner og menn. Dette har på samme tid lukket for en kritisk gjennomgang av hvordan heteroseksualitet er institusjonalisert. Begjæret og seksualiteten er tatt for gitt og blir sett på som naturlig (Jackson 1999). Det er ikke blitt stilt spørsmål om hvordan heteroseksualiteten konstrueres. Ved bare å ha fokus på kjønnsrelasjonen oversees det faktum at heteroseksualiteten i seg selv fungerer som et organiserende prinsipp. Kjønn inngår som en del av den måten heteroseksualiteten institusjonaliseres på, men opererer ikke selvstendig og uavhengig av den. Dette blir særlig synlig når homoseksuelle, og dermed likekjønnede par, reproducerer parforholdet langs mange av de samme dimensjoner som heteroseksuelle. Kjønnets selvstendige forklaringsverdi reduseres som en følge av dette (Ingraham 1996 s. 169), og den normative rammen for heteroseksualiteten har dermed en dokumentert større utbredelse enn bare heteroseksuelle par og er normgivende også for andre seksuelle relasjoner.

I denne avhandlingen er det den ”struktur” heteronormativiteten gir farskapet vi skal ha i fokus. Det er heteronormativitetens betydning for konstruksjonen av familie og foreldreskap jeg vil undersøke. *Gjennom å studere familietyper som ytre sett bryter med den normative basis skal vi forsøke å avdekke den heteronormative struktur for handling som familie og foreldreskap er underlagt.*

² En nærmere beskrivelse av dette begrepet vil jeg komme tilbake til i teorikapitlet.

Analyse av sosiale praksiser

Hvordan heteronormativiteten er ”strukturert” vil jeg utforske gjennom å undersøke det sosiologen David Morgan kaller ”familiepraksiser” (Morgan 1996 og 1999). Ifølge Morgan er det gjennom den måten familier praktiserer familielivet på at vi kan si noe nærmere om hva det er som konstituerer det individet erfarer som sin familie. Han ber oss med andre ord å legge vekt på det å ”gjøre familier” (”doing families”).

Morgan etablerer i alt seks punkter som fungerer som en ledertråd i forhold til å studere familie med utgangspunkt i sosiale praksiser. For det første må en ha en bevissthet om forskjellen mellom aktørens perspektiver, den handlingen retter seg mot og perspektivet hos den som observerer handlingen. For det andre må en vektlegge det aktive i stedet for det statiske i handlingen, gjennom å fokusere mer på de aktivitetene som gjennomføres. For det tredje kreves et fokus på hverdagen. For det fjerde må en ha fokus på gjentakelser og rutiner. For det femte må en legge vekt på det som er i bevegelse i stedet for det som oppfattes som stabilt. For det sjette må en ha oppmerksomheten rettet mot samspillet mellom det som er historie og det som individet oppfatter som sentralt for sin egen biografi (Morgan 1999 s. 17-18).

I sin vektlegging av ”doing”, ”å gjøre”, søker Morgan å få oppmerksomheten bort fra en mer statisk tilnærming til hva en familie er, og rette den mot en levd erfaring. Familie er dermed ikke noe som *er*, men som noe som *blir til* gjennom handling. Det å leve i en familie er, ifølge Morgan, generelt betinget av prosesser og aktive handlinger. Selv om aktørene, med sine handlinger, har bestemte mål og visjoner for hvordan deres familier skal være, er det likevel ikke sikkert at aktørene når sine mål. Familien som sosialt fellesskap er, ifølge Morgan, et ”forhandlet fellesskap”, og vil av den grunn, vurdert fra enkeltaktørens perspektiv, ikke kunne oppfylle alle behov eller ønsker. Hensikten med disse rådene fra Morgans side er blant annet å gjøre samfunnsvitere oppmerksomme på at vi i utgangspunktet i mindre grad skal feste våre fortolkninger til bestemte ”kategoriseringer” eller ”skjemaer”, men i stedet mer åpent må trekke inn den måten individet aktivt definerer og skaper sin familie på. På denne måten får vi en større innsikt i de kontinuerlig skapende prosessene en familie går gjennom.

Å etterfølge Morgans krav på dette området er imidlertid ikke enkelt. Jeg vil følge hans råd om å lytte til det informantene forteller om sine sosiale praksiser. Jeg vil også søke å vektlegge rådet om å skille mellom det aktøren legger vekt på, den aktørens handlinger retter seg mot og mitt eget perspektiv, som er den som observerer handlingen. Problemet er at familiers levde erfaringer på forhånd også er definert og sosialt ordnet på bestemte måter. Våre praksiser og våre tolkninger av begreper er ikke frie. Våre handlinger er også stengt inne i bestemte måter å tenke på, og både jeg og mine informanter deler den samme skjebne på dette punktet. Når det kommer til våre forståelser av familie og foreldreskap er vi preget av mange av de samme kulturelle forutforståelser. Det fins ingen tilgang til å studere informantene fullstendig utenfra. Verken jeg som forsker eller informantene kan helt og fullt tre ut av noen på forhånd definerte tankeskjemaer om familie og foreldreskap. Kunnskapen og språket, altså diskursene³, vi bringer med oss i vår forståelse av begrepet "familie" skaper en retning for og en organisering av vår forståelse av sosial handling på dette området. Og disse handlingene er heteronormativt konstituert.

For å få et metodisk grep om de konstituerende prosessene for familie og foreldreskap har jeg valgt to forskjellige grupper fedre. Jeg antar at deres erfaringer, gjennom at de bryter med normer i tilknytning til farskapet, vil lette tilgangen til og gi en innsikt i det vi ofte tar for gitt. Den første gruppen, heteroseksuelle menn som har hovedomsorgen for barna etter en skilsmisse (heterofedrene), tilhører en minoritet blant barnefamilier (*Sosialt utsyn* 1993). Den andre, homoseksuelle menn som har fått barn med lesbiske par (homsefedrene⁴), er en enda mindre minoritet (Hegna, Kristiansen & Moseng 1999). Begge bryter de med en tradisjonell heteroseksuell måte å organisere familie og foreldreskap på. Dette vil, om ikke annet, i det minste kreve en mer aktiv refleksjon fra deres side over hva slags grunnlag foreldreskapet er etablert på. Hva disse fedrene legger vekt på kan av den grunn, som nevnt, også avdekke de betingelser som deres familiepraksiser er underlagt.

³ Begrepene "diskurser" og "tankeskjemaer" anvendes i denne avhandlingen om det samme. Jeg bruker dem derfor om hverandre for å variere språket.

⁴ Begrepene homse og homofil vil anvendes omhverandre gjennom avhandlingen og anvendes til å betegne selvdefinerte homoseksuelle menn.

Ingen av de to gruppene av fedre har parforholdet som ramme for foreldreskapet. Med dette bryter de med en sentral heteronormativ byggestein for foreldreskapet. Men de to gruppene er også innbyrdes forskjellige. Mens heterofedrene har brutt opp fra et heteroseksuelt parforhold og overtatt hovedomsorgen for barna, har homsefedrene fått barn uten et parforhold som ramme for foreldreskapet. Gruppens utgangspunkt i forhold til den heteroseksuelle tradisjon om parforhold, foreldreskap og familie er med dette forskjellige. Den ene gruppen skal gjenskape en sosial orden knyttet til foreldreskap og familieliv etter et samlivsbrudd. Den andre planlegger et foreldreskap og en felles framtid som foreldre med mødre som de ikke har et kjærlighetsforhold til. Homsefedrene er med andre ord i *etableringsfasen* som foreldre og skal skape et framtidig familie- og hverdagsliv i samarbeid med et lesbisk par. Den andre gruppen er i en fase hvor de søker å *reetablere* seg som foreldre etter et samlivsbrudd.

Informantene ble rekruttert på to ulike måter. Heterofedrene ble rekruttert fra en større spørreskjemaundersøkelse rettet mot alle foreldre som ble skilt i Trondheim og Orkdal kommuner i 1992 og 1995⁵. Et tilfeldig utvalg av fedrene i dette utvalget ble intervjuet, i alt ti menn. De hadde altså alle hovedomsorgen for barna etter skilsmissen. Det andre utvalget, i alt syv menn, ble rekruttert gjennom Homofile og barn, en undergruppe av Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring i Oslo.

Disse informantene forteller ikke bare om en sjelden og spesifikk situasjon. Det er der deres sosiale handlinger kommer i konflikt med det grunnlaget de bygger på at vi også kan avsløre de mer allmenne forutsetningene foreldreskap og familie struktureres gjennom. Det er et grunnleggende perspektiv i avhandlingen at individer som bryter med sentrale diskurser ikke bør betraktes som avvikere i tradisjonell forstand. Deres posisjon kan gi oss innsikt i på hvilket grunnlag bestemte diskurser i vårt samfunn er etablert. Når informantene bryter med normen, når de aktivt må søke å skape rom for sin familie på andre måter enn de vi anser som vanlige, er det lettere å se hvordan alternativer etableres.

⁵ Denne avhandlingen er et delprosjekt i et større prosjekt med navn "Familieforandringer med konsekvenser for barn og unges oppvekstforhold". Til grunn for dette prosjektet ligger en større spørreskjemaundersøkelse som ble sendt ut til i alt 818 personer som ble skilt i Trondheim og Orkdal kommune i 1992 og 1995. 473 personer svarte på skjemaet.

Men det er også lettere å få øye på hvilket grunnlag normene for foreldreskap er dannet. Brudd eksponerer individer som bryter med normene også for forventninger som de ikke kan oppfylle. De vil av den grunn både kunne si noe om det *særegne*, det vil si deres spesielle situasjon, men også gi oss innsikt i det *allmenne*, altså i på hvilket grunnlag forestillinger om foreldreskap og familie er bygd.

Et sentralt mål for denne avhandlingen er derfor å *studere hvordan disse fedrene skaper, eventuelt gjensker, en sosial og symbolsk orden knyttet til foreldreskap og familie når de ikke har det heteroseksuelle parforholdet som ramme for foreldreskapet. Hvilke praksiser er særlig viktige for å gi et innhold til foreldreskapet og skaper et rom for familien?*

Hjemmets/rommets betydning

Innenfor sosiologien og i studier av familie og hverdagsliv har aktørperspektivet vært sentralt. På samme måte har symbolsk interaksjonisme som teoretisk retning innenfor denne tradisjonen også vært viktig (Turner 1970, Hutter 1985, Cheal 1991). Et formål med denne avhandlingen er å bidra til å utvikle et nytt perspektiv på familie og foreldreskap med utgangspunkt i hvordan sosiale relasjoner skapes med utgangspunkt i *rom*. All sosial handling og all produksjon av kunnskap har en romlig dimensjon. Bakgrunnen for å trekke inn et slikt perspektiv er for det første at nyere samfunnsteori, med bakgrunn i sentrale samfunnsteoretikere, har revurdert den romlige dimensjonens rolle (Lefebvre 1991, Giddens 1984 og 1996, Harvey 1990). For det andre gir perspektivet et metodologisk grep som er fruktbart knyttet til en studie av familie og foreldreskap. Gjennom å betrakte de sosiale relasjonene som familie og foreldreskap som romlig konstituert blir det enklere å avdekke grenser og tilhørighet. En nærmere beskrivelse av hva rom er og hvordan jeg anvender det i analysen blir gitt i teorikapitlet. Nedenfor vil jeg bare kort indikere hvordan rom som perspektiv kan forstås og anvendes.

Ved en skilsmisse hvor parforhold og foreldreskap skiller lag skjer det ikke bare en oppsplitting av de emosjonelle bånd mellom individer, men også av den praktiske og materielle rammen. Hjemmet som et felles referansepunkt opphører å eksistere idet paret velger å flytte fra hverandre. Et faglig grep for å utvikle innsikt i de prosesser som pågår i familier i en slik situasjon, er å se på hvordan personer søker å skape rom for foreldreskap og familieliv. Hvilke steder og hvilke aktiviteter anvendes til å skape slike rom? Hjemmet er det stedet som tradisjonelt anvendes til å skape rom for familie i vår kultur. Hjemmet er på den ene siden et fysisk rom, men er på samme tid også et mentalt og sosialt rom. I vår bevissthet er hjemmet som mentalt og fysisk rom assosiert med begreper om tilhørighet. Hvem vi bor sammen med og hvilke aktiviteter vi sammen utfører bidrar til å gi hjemmet som rom et sosialt innhold. Innebygd i de sosiale aktivitetene ligger det også prosesser som har som mål å skape en sosial orden. Hjemmet er med andre ord også som rom sosialt ordnet. Hvilke oppgaver vi kan utføre i hjemmet gir oss en plass i hjemmet, men gir på samme tid også signaler om hvem vi er. Barn og foreldres ulike oppgaver i hjemmet, hvor barn og foreldre kan oppholde seg, til hvilke tidspunkt på døgnet, bidrar også til å skape en sosial orden i familiens hverdagsliv. En analyse som bare har aktørene i sentrum uten å rette fokus mot de rom de søker å skape, er derfor ikke tilstrekkelig. Hvordan foreldre samarbeider etter en skilsmisse, eller hvordan de planlegger å få barn sammen i et ”planlagt foreldreskap”⁶, er knyttet til handlinger som har som mål å skape rom for foreldreskap og familie som ikke kan kopiere tradisjonelle rom, men må skape nye. Det er disse ordnende prosessene jeg har fokus på i denne avhandlingen.

Rom er ikke bare knyttet til ett spesifikt sted. Det kan være knyttet til flere geografiske steder. For eksempel forelskede par skaper et personlig rom uavhengig av stedet. Vandringer i skog og mark, møter på en kafé i sommervarmen, bestemte måter å forholde seg til hverandre på, bidrar til å skape et innhold til det personlige rom som de sammen skaper. I stedet for å rette oppmerksomheten mot den mellommenneskelige samhandlingen alene, så er det altså i denne avhandlingen et mål å *avdekke hvordan denne*

⁶ Begrepet anvendes for å indikere at foreldrene ikke har et seksuelt eller erotisk forhold til hverandre, men har det til felles at de ønsker å få barn.

interaksjonen skapes gjennom informantenes anvendelse av rom, der målet for deres handlinger er å gi identitet til relasjonene som da skapes i rommet. Dette innebærer å skape et innhold til det de forbinder med sitt foreldreskap og sin familie. Et sentralt mål for meg vil være å få økt innsikt i hvordan det fysiske stedet anvendes som et verktøy for fedrene til å utvikle en sosial orden som gir identitet til de relasjoner de søker å skape.

Hva "hjem" betyr vil stå sentralt i avhandlingen nettopp på bakgrunn av hjemmets avgjørende betydning for konstruksjonen av foreldreskap og familie i vår kultur. Et eksempel på dette fins i Irene Levins undersøkelse av hvordan barn definerer sin familie etter skilsmisse. Barna ble bedt om å tegne sine familier. En del av barna tegnet to hus med seg selv i dem begge (Levin 1994). Dette viser hvor tidlig vi lærer to sentrale betydninger knyttet til begrepet familie, nemlig både slektskap og hushold. I de europeiske språk inneholder begrepet "familie" begge de to betydningene (Gullestad 2002). Når medlemmene i barnefamilier skal fortelle hvem som er deres familie, vil husholdet – hvem de bor sammen med – vanligvis være det de definerer som sin familie. På denne måten representerer hjemmet for de fleste et primært tilknytningspunkt. Utfordringen for mange foreldre som ikke lever sammen som par er at ett hjem ikke kan være det primære rom for det som skaper rammen for deres familie. Det samme gjelder også for barna som er nevnt ovenfor. Når hjemmet som et felles sted er borte, er også det felles rom for å skape familie og foreldreskap vanskeligere tilgjengelig.

Det primære fokus i denne avhandlingen er å studere hvordan fedrene utformer sitt foreldreansvar gjennom sine romlige praksiser. Jeg vil undersøke hvordan fedrene søker å skape et rom for familie og foreldreskap i brudd med hvordan farskapet tradisjonelt utformes innenfor rammen av parforhold og et felles hjem. Et sentralt spørsmål er hvilken rolle barnet spiller i konstitueringen av rom for familie og foreldreskap.

Avhandlingens oppbygning

I kapittel 2 og 3 vil jeg presentere det empiriske materialet og plassere avhandlingen innenfor familieforskningen gjennom å vise til de metodiske og teoretiske perspektiver som er sentrale i avhandlingen. Jeg vil særlig legge vekt på rom og heteronormativitet som er de to sentrale perspektivene. Disse er særegne for avhandlingen. Jeg vil også se på hvilken betydning rom har for å skape og opprettholde familier. I de påfølgende kapitlene vil materialet bli analysert. Informantene i undersøkelsen befinner seg i to ulike situasjoner. Heterofedrene søker å reetablere familie og foreldreskap etter et samlivsbrudd. De har hovedansvaret for barna i sitt hjem. Den andre gruppen, homsefedrene, er i etableringsfasen som foreldre sammen med ei lesbisk mor. Hun har hovedansvaret for barnet. For flertallet av informantene er det slik at moren lever i et parforhold. Begge de to gruppene bryter med en heteroseksuell norm for foreldreskap og familie, men det betyr ikke at de nødvendigvis står overfor de samme praktiske og sosiale utfordringene. Jeg diskuterer de to gruppene av informanter i to separate deler i avhandlingen som hver inneholder tre kapitler.

I forhold til heterofedrene er det primære fokus hvordan samlivsbruddet medfører et behov for å reorganisere de sosiale rom de er en del av. Hvordan dette skjer og på hvilken måte fedrene finner det mulig å reorganisere dem, vil gi innsikt i hvordan heteroseksualiteten som en sosialt romlig ordning endres som følge av en skilsmisse.

I de tre kapitlene om heterofedrene er fokus som følger: Kapittel 4 ser på hvilke erfaringer fedrene har i forhold til å skape rom for familie og foreldreskap i perioden før og etter at samlivsbruddet er et faktum. Hvilke posisjoner ønsker de å forsvare i denne perioden og hvilke rom anvendes for å skape et samarbeid om foreldreskapet med mor etter at foreldrene har flyttet fra hverandre? I kapittel 5 undersøker jeg hvilken betydning det har for fedrene når de skal skape rom for familie og foreldreskap at de har hovedomsorgen for barna og at de bor hjemme hos dem. Sentralt i dette kapitlet står spørsmålet om hvordan fedrene anvender hjemmet til å skape et slikt rom. I kapittel 6 vil jeg ha fokus rettet mot hvordan fedrene gjennom hverdagslivet skaper rom for barns oppvekst både i og utenfor hjemmet, og hvordan de skaper egne rom for vennskap, slektskap og eventuelt nye parforhold i tillegg til foreldreskapet.

Homsefedrene utfordrer med sitt planlagte foreldreskap de rom som vi tradisjonelt knytter til den heteroseksuelle rammen for foreldreskap og familie. Spørsmålet er imidlertid hvordan de skaper rom for foreldreskap og familie når de tradisjonelle måtene å organisere dette på ikke er direkte overførbare. Disse tre kapitlene har fokus på de samme områdene som hjem og foreldreskap, men de er ulike de foregående kapitlene gjennom at de prosesser og de romlige løsningene foreldrene kommer fram til er forskjellige. I kapittel 7 blir dette tydelig blant annet gjennom at fedrene må skape rom for forplantning utenfor parforholdet. De utfordringer homsefedrene står overfor i etableringen av foreldreskapet blir med dette helt andre enn heterofedrenes. I kapittel 8 rettes fokus mot hvordan det skapes et rom for foreldreskap og familie i en situasjon hvor de biologiske foreldrene ikke lever sammen og hvor barnet i tillegg har én eller to sosiale foreldre. Heterofedrene er her, til forskjell fra homsefedrene, opptatt av å avvikle parforholdet, mens homsefedrene aldri har hatt parforholdet som en ramme. De står av den grunn overfor andre spørsmål når de skal skape et rom for foreldreskapet i samarbeid med et lesbisk par. Måten de skaper rom for sine nye sosiale relasjoner som foreldre på er her underlagt andre prosesser enn hos heterofedrene. I kapittel 9 vil jeg undersøke hvordan fedrene skaper rom for sine foreldrerelasjoner og om hjemmet blir en ramme for det rom de oppfatter som sin familie. Gjennom at barnet det meste av tiden bor hos mor og hennes partner spiller muligens hjemmet en annen rolle enn for heterofedrene som har barnet boende fast hos seg.

Avhandlingens siste kapittel vil sammenligne de ulike strategier de to informantgruppene bruker til å realisere sine konstruksjoner av familie og foreldreskap. På bakgrunn av de erfaringer som informantene i denne undersøkelsen bringer fram, vil det bli drøftet hvordan deres erfaringer kan bidra til å kaste lys over mer allmenne endringer i familiestrukturer og de problemer de reiser knyttet til å utforme foreldre-/farskap. Et viktig aspekt i denne drøftingen vil være barnets betydning for konstruksjonen av samtidens familier.

Kapittel 2: Metodiske konstruksjoner av foreldreskapet

Hvordan skal en avdekke andres sosiale konstruksjoner i forhold til parforhold, seksualitet og foreldreskap, konstruksjoner som en også selv er tett vevet inn i? Hvordan er det mulig å skille mellom egne og andres erfaringer, og, som følge av det, egne og andres fortolkninger av fenomener som også er essensielle i ens eget liv? Og hvordan er det mulig ikke å være normativ overfor andre på spørsmål som langt på vei også representerer en plattform i ens eget liv?

Dette er spørsmål jeg søker å svare på i dette kapitlet for å gi en innsikt i hvordan jeg metodisk har arbeidet fram undersøkelsens resultater. Innholdet i disse spørsmålene avdekker en mulig "lengsel" etter en posisjon hvor det er et klart skille mellom subjekt og objekt i forskningen, og hvor det er mulig å framstille en objektiv kunnskap om våre erfaringer. I dette kapitlet vil jeg argumentere for at det ikke fins et slikt klart skille. Hva skjer med vårt møte med omverden om vi ensidig kan hevde sannheten om andres liv gjennom vår bestemte kunnskap og metodiske evner, uten at vi reflekterer over vår egen posisjon? Hvor blir det da av kritikken av forskerens utgangspunkt? Kan ikke troen på et enkelt og renskåret skille mellom subjekt og objekt også dekke over våre egne standpunkt og våre egne utgangspunkt, og på den måten søke å dominere andres erfaringer? Et annet mulig ståsted, er å argumentere for at det ikke fins et slikt klart skille mellom subjekt og objekt i den samfunnsvitenskapelige forskningen. I stedet er det mulig å argumentere for en annen sannhetsforståelse. Steinar Kvale hevder at sannheten om et fenomen bare kan etableres gjennom en rasjonell argumentasjon med flere parter hvor det etableres en enighet om en sannhet (Kvale 1997 s. 74). Det fins dermed ingen sannhet per se, men vi kan komme fram til en sannhet gjennom den måten vi diskuterer et gitt fenomen og i fellesskap søker å komme fram til en enighet om sannheten på. Et slikt utgangspunkt krever en klargjøring av premissene i forhold til hvor man ønsker å argumentere fra og på hvilket

grunnlag man vil argumentere. I dette kapitlet skal det derfor rettes et fokus mot dette siste aspektet.

Jeg ønsker å presentere de metodiske spørsmålene før jeg tar opp de teoretiske. Det er to grunner til det. For det første fordi det stemmer kronologisk overens med arbeidet med avhandlingen; arbeidet med empirien ledet meg langt på vei i retning av å utvikle det teoretiske verktøyet for undersøkelsen. For det andre var også mye av det empiriske feltet gitt i og med at temaet for avhandlingen var bestemt som følge av at denne undersøkelsen er en del av et større forskningsprosjekt med tittelen ”Familieendringer med konsekvenser for barn og unges oppvekstvilkår”. Dette betyr at allerede før jeg satte i gang med prosjektet var det nedfelt en del premisser som fikk konsekvenser for mitt eget prosjekt. Disse premissene var av tematisk, men også av teoretisk og metodisk karakter.

Så lenge vi ikke kan operere med et klart skille mellom samfunnsviteren og hans/hennes forskningsobjekter er vi avhengige av en annen strategi i forhold til å skape pålitelighet til undersøkelsens resultater. Denne innebærer å klargjøre premissene for tolkningen og på samme tid ta ansvar i forhold til de steg som tas i arbeidet med å framskaffe undersøkelsens resultater (Kvale 1997) For å kunne avdekke hvilke premisser dette prosjektet bygger på, ønsker jeg å skissere disse i dette kapitlet gjennom å fokusere på den framgangsmåten som er valgt. Resultatenes gyldighet og pålitelighet er tett knyttet til denne framgangsmåten og det ansvaret man tar for de premisser som legges. Et ansvar som på den ene siden tydeliggjør stegene i prosessen og på den andre siden klargjør premissene for de valg som ble foretatt under veis.

Jeg ønsker av den grunn å begynne med bakgrunnen for undersøkelsen og si noe om hvorfor dette utvalget ble valgt. Videre vil jeg gjøre rede for samarbeidet med informantene og hvordan jeg har arbeidet med deres fortolkninger og videre med mine egne fortolkninger av deres hverdagsliv. I tillegg ønsker jeg å redegjøre for mitt eget utgangspunkt i forhold til å gjennomføre fortolkninger av andres erfaringer. Avslutningsvis vil jeg presentere noen metodiske spørsmål som fikk betydning for de teoretiske valg undersøkelsen også bygger på.

Samarbeidsprosjektet og de utvalgte informantene

Dette prosjektet var en del av et større forskningsprosjekt, noe som også preget både undersøkelsens innretning og problemstillinger. Jeg vil av den grunn i dette avsnittet redegjøre for dette prosjektets tilknytning til samarbeidsprosjektet og i det neste avsnittet gi en beskrivelse av de to utvalgene.

Målsettingen med samarbeidsprosjektet var at de ulike prosjektene som deltok skulle studere betydninger av familieendringer, og da med et særlig fokus på barn og unges oppvekstvilkår og utviklingsmuligheter. "Familieendringer" ble definert som nye måter å starte familier på, nye måter å leve i familier på, nye måter å forlate familier på og nye måter for reorganisering av familier etter samlivsbrudd. Samarbeidsprosjektet inkluderte syv forskere, tre doktorgradsstudenter og en rekke hovedfagsstudenter med tilknytning til universitets- og høgskolesektoren med base ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim (NTNU) og Høgskolen i Sør-Trøndelag (HIST). De fleste forskerne har i første rekke hatt sitt primære fokus rettet mot endringenes konsekvenser for barn og unge, mens mitt prosjekt ble rettet mot foreldre og spesielt fedre med hovedansvaret for barn. Fokuset for mitt arbeid skulle i tillegg til å omhandle familieendringer også romme nye måter å leve i familier på. Bakgrunnen for å velge disse fedrene var at de bryter med normative forestillinger knyttet til hvordan familie og foreldreskap tradisjonelt er etablert i vårt samfunn. I første rekke gjelder det forestillinger om betydningen av kjønn og seksualitet, som representerer sentrale grunnlag for etablering av foreldreskapet⁷. Når jeg velger å anvende begrepet "brudd" i stedet for "endring", representerer det ikke bare en språklig nyanse. Det representerer et bevisst valg som har å gjøre med antakelsen om at personer som ikke kan utforme foreldreskapet i tråd med hva vi oppfatter som vanlig, eksponeres for en forventning om forskjell, men må også finne fram til nye familiepraksiser. Markerte forskjeller gjør det enklere å avdekke betingelsene for familie og foreldreskap sammenliknet med å studere det som bare er litt forskjellig. At valget falt på

⁷ Kapittel 3 har en mer utførlig diskusjon av dette.

menn, hadde å gjøre med at det i norsk sammenheng var gjort lite forskning på fedre og deres foreldreskap (Holter & Frøberg 1999).

Rekrutteringen av de to gruppene med menn skjedde på to ulike måter. Heterofedrene ble rekruttert på bakgrunn av spørreskjemaundersøkelsen som ble sendt ut i forbindelse med hovedprosjektet. Homsefedrene ble valgt ut via Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH). Spørreskjemaet som det første utvalget ble rekruttert fra, ble sendt til 933 personer, hvorav i alt 473 personer svarte, av disse var 43 prosent menn (Moxnes & Haugen 1997). I spørreskjemaet ble alle spurt om de ønsket å delta i et intervju. De som svarte ja på dette spørsmålet og som tilhørte den aktuelle gruppen og som hadde tid på det tidspunktet jeg hadde avsatt til intervju ble intervjuet. En av informantene i dette utvalget viste seg å ha etablert seg etter skilsmissen i et nytt forhold, og da med en mann. Likhetene mellom denne informanten og resten av dette utvalget var så store at jeg valgte å beholde ham blant heterofedrene. De som ble rekruttert gjennom LLH, stammet som nevnt i kapittel 1 fra Homofile og barn, og er en undergruppe av LLH Oslo som spesielt organiserer homofile og lesbiske med barn. På bakgrunn av en henvendelse til organisasjonen, hvor jeg ba om å få intervjuere menn som hadde fått barn med et lesbisk par, meldte det seg i alt syv personer, og alle ble intervjuet.

Alle informantene er intervjuet én gang. Hvert intervju varte fra to til tre timer, og da vanligvis i deres hjem – enten i stua eller på kjøkkenet. Som oftest ble det stedet valgt som passet i situasjonen. Jeg foretrakk å ha et bord jeg kunne sitte ved for å ta notater. Noen hadde spisebord i stua, andre på kjøkkenet. Noen hadde barn i leiligheten, da ble kjøkkenet valgt, slik at barna kunne se på tv mens vi samtalte. Alle informantene tegnet etter hvert intervju et kart over familie og venner. Kartet har jeg i hovedsak brukt til å holde en oversikt over nettverket til informantene. Intervjuene utgjør ca. 1000 sider tekst i A4-format.

Kjennetegn ved informantene

Fedrene med hovedomsorgen for barn var en relativt heterogen gruppe menn. De kan beskrives på følgende måte: 1) Alder: Den yngste var 27 år da jeg intervjuet ham, den eldste var 58 år. 2) Samlivsstatus: Seks av fedrene ble skilt i 1992, mens fire ble skilt i 1995. Én er gift på nytt og har barn med nåværende ektefelle, og én annen bor sammen med sin mannlige kjæreste. Syv av informantene var gift i 10 år før skilsmissen var et faktum. Det ekteskapet som varte lengst strakk seg over 18 år og det korteste varte i to år⁸. 3) Inntekt: Den laveste inntekten i dette utvalget var 60.000 kr mens den høyeste var 500.000 kr. To av ti tjente over 270.000 kr⁹. Ingen av mødrene hadde inntekt på samme nivå som far. 4) Utdanning: To av fedrene hadde grunnskoleutdanning, tre hadde utdanning fra videregående skole, tre av dem hadde høyskoleutdanning og to fedre hadde universitetsutdanning med høyere grad. 5) Arbeidstid: Én av informantene arbeidet over 40 timer i uka, mens de andre ikke arbeidet over 37,5 timer pr. uke. Den med lavest inntekt var student. Hans studie- og arbeidstid tilsvarte 37,5 timer pr. uke. 6) Barn: Fem fedre hadde to barn boende hos seg. Én far bodde med tre barn og fire hadde ett barn boende i husholdet. Av de barna som fortsatt bodde hjemme var elleve av barna gutter og seks var jenter. Det yngste barnet var fire år. Det eldste var 20 år. Ni av barna var i aldersgruppen 11 til 20 og åtte var under 10 år.

Det andre utvalget, det med homofile fedre, var en langt mer homogen gruppe i forhold til alder, utdanning og inntekt: 1) Alder: Den yngste var 36 år og den eldste 46 år på intervjutidspunktet. 2) Samlivsstatus: To av fedrene bodde sammen med en annen mann som de definerte som sin kjæreste. Én bodde sammen med en kamerat. To bodde alene, men hadde en fast partner som i hovedsak bodde et annet sted. Tre hadde ingen fast partner. Alle mødrene unntatt to levde i et parforhold. I det ene tilfellet hadde sammor flyttet ut og brutt med barnets biologiske mor. I det andre tilfelle hadde mor levd alene i hele den tiden hun hadde hatt barn. 3) Inntekt: Den laveste inntekten i dette utvalget var på 170.000 kr og

⁸ Denne personen var også den yngste i utvalget.

⁹ Gjennomsnittlig inntekt var kr 235.000.

høyeste inntekt var på 500.000 kr. Fem av syv tjente over 270.000 kr¹⁰. Flertallet av mødrene og sammødrene hadde en inntekt på omtrent samme nivå som fedrene. 4) Utdanning: I alt hadde tre høyskoleutdanning og fire hadde universitetsutdanning med høyere grad. 5) Arbeidstid: Én arbeidet over 50 timer pr. uke, mens den som arbeidet minst arbeidet 30 timer pr. uke. Tre arbeidet over 43 timer pr. uke, mens tre arbeidet 37,5 timer. 6) Barn: Barna var i alderen én til seksten år. Syv av barna var mellom fem og syv år, mens tre var under fem og én var over syv år. Syv av barna var gutter, mens seks var jenter. Alle fedrene med unntak av én hadde vanlig samvær. Bare i ett tilfelle hadde far delt omsorg. Samværsordningene varierte noe med utgangspunkt i barnets alder. Etter hvert som barna ble eldre utvides samværstiden for fedrene.

De to gruppene av fedre skilte seg altså fra hverandre i forhold til inntekt og utdanning. Alle homsefedrene hadde høgskole- og universitetsutdanning, mens halvparten av heterofedrene hadde en slik utdanning. På inntektssiden tjente homsene i gjennomsnitt 321.000 kr, mens heterofedrene til sammenligning i gjennomsnitt tjente 235.000 kr. Den mest markante forskjellen mellom de to utvalgene med betydning for denne undersøkelsen var samværstiden. Homsene med vanlig samvær hadde langt mindre kontakt med barna enn fedrene med hovedomsorgen. En annen markant forskjell er alderssammensetningen på barna. Homsefedrene var i hovedsak småbarnsfedre, mens det andre utvalget hadde barn i tenårene og i noen tilfelle voksne barn.

Det er vanskelig å plassere de to gruppene med menn i forhold til representative utvalg av menn i samme livssituasjon. Til det er statistikken for fedre med hovedomsorgen for barn for ufullstendig. Siste oppdaterte undersøkelse var i 1991¹¹. Når det gjelder fedre som har fått barn med lesbiske mødre fins det ingen representative data. Tar vi utgangspunkt i inntektsnivået for heterofedrene ligger det gjennomsnittlig 10.000 kr lavere en gjennomsnittlig industriarbeiderlønn som var på 246.000 kr i året¹². Dette indikerer at

¹⁰ Gjennomsnittlig inntekt var kr 321.000.

¹¹ Statistisk sentralbyrå (SSB) opplyste at de ikke har tilgjengelige data med et representativt utvalg for denne gruppen. Levekårsundersøkelsen er nå lagt om slik at et mindre utvalg blir samlet inn årlig. Antallet respondenter som deltar årlig er så lavt at for små grupper, som for eksempel enslige fedre, vil ikke det statistiske grunnlaget bli stort nok før Levekårsundersøkelsen er blitt samlet inn på denne måten i noen år til.

¹² Ukens statistikk, desember 1999. Lønnsstatistikk. Ansatte i industri pr 1. Oktober 1997 og 1998. Tabell 1.

inntektsnivået ikke er spesielt høyt. Hvis en sammenligner homsefedrene med respondentene i NOVA-undersøkelsen – en undersøkelse av 3000 selvdefinerte homoseksuelle og den største undersøkelsen av homoseksuelle i Norge (Hegna, Kristiansen & Moseng 1999) – ligger informantene i denne undersøkelsen i tetsjiktet når det gjelder utdanning og inntekt¹³.

Forholdet mellom intervju, informant og intervjuguide

Hva skal en spørre folk om hvis en er opptatt av å avdekke deres konstruksjoner av familie og foreldreskap, og hva gjør våre spørsmål med den konteksten vi ønsker oss mer informasjon om? Vi skal her starte med første del av spørsmålet.

Hvilke spørsmål og hvilke tema er relevante for å avdekke informantenes konstruksjoner av familie og foreldreskap? I utgangspunktet var jeg opptatt av fedrenes hverdagsliv, og da med utgangspunkt i hvilke relasjoner de var opptatte av for å skape rom for foreldreskapet. Jeg ønsket å undersøke hvordan de organiserte hverdagen, hvem de var sammen med, deres forhold til sine egne barn, forholdet til arbeidsplassen. Jeg anså dette som viktig for å kunne si noe om fedrenes erfaringer knyttet til familie og foreldreskap. På grunn av at fellesprosjektet la føringer på alle prosjektmedarbeiderne, slik at alle intervjuer skulle kunne anvendes til å studere mer tverrgående problemstillinger for hovedprosjektet, ble alle som intervjuet foreldre, bedt om å intervju om følgende tema: 1) Skilsmisse og separasjon, 2) Bakgrunn for skilsmissen, 3) Hvem en har fått støtte og hjelp fra i tilknytning til skilsmissen, 4) Betydningen av megling, 5) Hjelp og støtte av det profesjonelle hjelpeapparatet, 6) Konsekvensene ved skilsmissen, 7) Organiseringen av omsorgen, 8) Organiseringen av hverdagen.

¹³ 94 prosent av de som deltok i undersøkelsen har utdanning utover grunnskolen mot 68 prosent i befolkningen for øvrig. I alt hadde 57 prosent universitets og høyskoleutdanning, mot 20 prosent i befolkningen for øvrig. 41 prosent tjente mellom 2 – 300.000 kr, mot 22 prosent i befolkningen for øvrig. I alt 19 prosent i denne undersøkelsen tjente mellom 3 – 500.000 mot 8 prosent i befolkningen for øvrig.

Det er åpenbart at disse temaene i første rekke retter seg mot de skilte fedrene, og at de ikke lot seg anvende på homsefedrene. For egen del utvidet jeg intervjuguiden i forhold til begge utvalgene med følgende tema:

- Forhold til egen barndom
- Mestring av foreldreskapet og utvikling av deres rolle som far
- Betydning av fravær av den tidligere ektefellen
- Slektens betydning i hverdagen
- Venners betydning i hverdagen
- Arbeidets betydning for familielivet, i dette inngår også tema om barnas aktiviteter knyttet til skolegang/barnehage og fritidsaktiviteter.

Bakgrunnen for at disse temaene ble brakt inn var at jeg ønsket å si noe mer om fedrenes hverdagsliv og deres mestring av denne. Temaene ble også brakt inn for å avdekke hvilke personer de selv anså som viktige for å skape en meningsfylt hverdag som foreldre.

I og med at spørsmålene om skilsmisse ikke var relevante i forhold til foreldreskapet for homsene ble i stedet intervjuene innledet med følgende tema:

- Hvilke erfaringer de hadde i tilknytning til å komme ut som homse
- Hvordan de opplevde å få barn
- Hvilke erfaringer de har i tilknytning til foreldreskapet, i forhold til barnet, samarbeidet med mødrene eller andre personer som er viktige for dem som foreldre

Ikke alle tema ble like godt dekket av de to gruppene med menn. Dels har dette sammenheng med at fedrene har ulike livserfaringer, slik at ikke alle rett og slett har like mye å fortelle. Dels skiller de to utvalgene lag gjennom at det er ulike begivenheter i livsløpet som må formidles. Den sosiale kategorien ”skilt” på samme måte som kategorien ”homse” gir en struktur til det som blir fortalt. Skilsmissen påvirker det heterofedrene forteller om deres posisjon som fedre, omsorgspersoner og menn. Tilsvarende legger det å

komme ut som homse en struktur også på fortellingen om å være homse og far. Dette medførte, i visse sammenhenger, et behov for å styre unna bestemte tema som viste seg å være problematiske og på den andre siden være mer pågående i forhold til andre. For heterofedrene var skilsmissen et uuttømmelig tema. Homsene var vanskelige å få i tale når det gjaldt spørsmålet om hvordan de praktisk gikk fram for å få barn sammen med et lesbisk par. Her måtte jeg presse fram noe hos informantene som de ville holde utenfor samtalen. I hovedsak var informantene interessert i å fortelle om sitt eksisterende foreldreskap og ikke om donasjonen av sæd og med det deres perifere posisjon knyttet til unnfangelsen av barnet.

Innsamlingen av data viste seg å være en balansegang mellom de interesser jeg hadde i forhold til undersøkelsen og informantenes evner og ønsker om å formidle et innhold til de spørsmål som ble stilt. Jeg ønsket i intervjuguiden å ta fram et valgt utsnitt av deres liv og erfaringer, noe som ikke nødvendigvis svarte til de ønsker og behov informantene hadde. På den måten formet guiden deres virkelighet, men på samme tid representerte guiden en mulighet for meg til å lage et kart som gjorde det mulig å se sammenhenger og ulikheter mellom de to informantgruppene, noe som ville blitt vanskeligere om intervjuet hadde vært helt åpent.

På den andre siden er det viktig å være klar over at mine tema og spørsmål i intervjuene ble anvendt av informantene i en bestemt hensikt. De ønsket også å bruke spørsmålene til å belyse en agenda de selv var svært opptatt av. Måten de organiserer livet på er også en del av en større samfunnsdebatt knyttet til temaene menn og omsorg og homofile og deres rettigheter til å få barn. Dette betyr ikke at denne agendaen styrte hele intervjuet, men det skapte et bakteppe for det som blir fortalt. Et eksempel på dette er når fedrene som har hovedomsorgen for barn ble spurt om hvorfor de ønsket å delta i et intervju, og de svarte at de ønsker å bevise at menn også kan ha omsorg for barn. De så på meg like mye som et medium og et redskap de kunne benytte seg av for å fortelle sin historie i forhold til en samfunnsdebatt om menn og omsorg. Her er et knippe av avisoverskrifter som kan indikere hva denne debatten har handlet om: ”Mannen på vei hjem” (Aftenposten, 9. april 2000), ”Trenger vi egentlig mannen” (Aftenposten, 25. mai

1996), "Far ikke så flink likevel" (Aftenposten, 14. april 2000), "Betyr far mindre etter skilsmisse?" (VG, 20. august 1998). Fedrene stilte seg ikke bare til disposisjon for forskningen, de ønsket å overlevere noe av seg selv som jeg kan fortelle videre. De ville vise, med seg selv som et eksempel, at menn fullt ut kan påta seg det samme ansvaret som kvinner i forhold til barn. Kjønn gjør for dem ingen forskjell når det kommer til omsorg. Et tilsvarende bakteppe kom til syne også for fedrene som har fått barn med lesbiske par. Her var det ikke et spørsmål om hvorvidt menn kan ha omsorg for barn. I større grad var det snakk om å vinne legitimitet til en annen familieform. Også her skapte samfunnsdebatten et bakteppe. Spørsmålet om homofile og lesbiskes rett til adopsjon og stebarnsadopsjon var for denne gruppen et viktig tema.

Verken den agendaen homsefedrene eller heterofedrene har, representerer i og for seg et problem for meg i min undersøkelse. For meg ligger utfordringen et annet sted, og den er ikke nødvendigvis knyttet til deres legitimeringsprosjekt. Mitt ansvar er å balansere mellom de diskurser fedrene anvender for å legitimere sin posisjon og de perspektiver jeg anvender i forhold til å fortolke deres utsagn. Jeg kommer tilbake til dette spørsmålet i avsnittet om etikk.

Intervjuene

Å samtale er sannsynligvis ett av menneskets mest sentrale foreteelser. Gjennom språket skaffer vi oss en erkjennelse av hvordan andre mennesker tenker, forstår og opplever det livet de lever. Desto mer kunnskap vi får om et menneskes liv desto mer komplekst og sammensatt opplever vi at det er. Det vi ofte ikke ser, er at vi som intervjuere også preger samtalene, da ikke bare i kraft av spørsmålene vi stiller, men også ut fra hva vi personlig finner det mulig å spørre om. Vi skal i dette avsnittet se nærmere på nettopp dette, ikke bare på ulempene ved vår pregning av dataene, men også på hvordan vår innsikt om oss selv i intervjusituasjonen kan bidra til å gi oss mer kunnskap om det fenomenet vi studerer.

Jeg opplevde det veldig forskjellig å intervju de to gruppene av informanter. Det føltes trygt, nærmest hjemlig, å intervju homsene, mens i samtalene med heteroene syntes jeg nesten at jeg møtte en ukjent verden. Her lette jeg mer etter de riktige spørsmålene, var mindre pågående, og stilte ikke alltid, på samme måte som jeg gjorde med homsene, spørsmål som utfordret grensene for hva man kan snakke om. Jeg opplevde en forskjell, men hvorfor gjorde jeg det? Hadde det å gjøre med min egen seksuelle legning som homofil? Eller hadde det med intervjusituasjonen og med spørsmålene å gjøre? Særlig spørsmålene om skilsmissen var følsomme tema, og disse preget intervjuene. Homsefedrene visste at jeg, som dem, er homoseksuell, og det førte til en større åpenhet. Heterofedrene visste ikke at jeg er homoseksuell. Hvilken innflytelse hadde min seksuelle legning på kvaliteten i intervjuet med heterofedrene? Sannsynligvis veldig liten. Muligens ville opplysningen, i forhold til heterofedrene, om min seksuelle identitet virket forstyrrende inn, og bidratt til å øke oppmerksomheten mot min person i stedet for temaene i intervjuet. Gjennom å dekke over min homoseksualitet oppnådde jeg å bli betraktet som en av dem. Min opplevelse i intervjusituasjonen var at de hadde behov for en "likemann". Jeg var for flertallet den første mann med "profesjonell" bakgrunn de hadde snakket med om barneomsorg, skilsmisser og foreldreskap. I deres kontakt med offentlige etater som skole, barnehage, familievernkontorer, var det vanligvis kvinner de hadde møtt. Endelig kunne de snakke med en mann, og i tillegg med en mann som de oppfattet var på deres side. Det var kanskje dette behovet som førte meg i retning av å bli defensiv i intervjuene – ikke min seksuelle identitet. Jeg følte i visse sammenhenger et visst ubehag når de verste salvene om deres tidligere ektefeller ble presentert. Jeg følte meg presset mellom barken og veden. Hvem sin side var jeg på, og støttet jeg ikke deres versjon av virkeligheten? De ønsket min lojalitet, noe jeg vanskelig kunne gi dem. Jeg ønsket å høre deres historier. Hva jeg mente, var etter min oppfatning underordnet. Likevel sto jeg overfor et problem. Mange av informantene følte seg krenket av den tidligere ektefellen. Krenkelsene gikk direkte på dem som menn og som kjønn. Ektefellen hadde forlatt dem. Noen tema ble med dette også tabu, men når jeg ikke ga dem min fulle lojalitet ble også de temaene som var tabubelagt et minefelt, når de ikke fullt ut visste hvor de hadde meg. Jeg ble derfor defensiv når jeg kom

inn på skilsmissten, og følte meg i større grad fram når de mer tvetydige sidene ved å bli skilt skulle berøres. Bare hos noen få av informantene kunne jeg gå i dybden på dette.

En annen side ved å intervjuer er at man lett faller ned i noen konvensjonelle fallgruver. Hvorfor stilte jeg ikke heterofedrene de samme spørsmålene som homsefedrene om bakgrunnen for å ønske seg barn? Dette lå i utgangspunktet utenfor min horisont. Først da en kollega spurte om jeg hadde stilt det spørsmålet ble jeg klar over hvor konvensjonelt jeg tenkte. Jeg hadde en helt annen oppmerksomhet rettet mot homsene. De måtte opplagt krysse noen konvensjonelle grenser for å bli fedre. Her var det åpenbart at dette måtte de utspørres om. Det er beklagelig at jeg ikke spurte fedrene med hovedomsorgen for barna om det samme. Det kunne ha vært interessant å ha sammenlignet deres historier for å se på hvilket grunnlag de bygde sitt foreldreskap.

De to ulike erfaringene knyttet til intervjuene viser hvordan jeg er en del av den konteksten jeg studerer, og at jeg ikke har mulighet til å trekke meg ut av den. Den viser hvordan jeg på en eminent måte berører mine egne data. Det opphøyde objektive forskerblikket blir med dette borte. I stedet blir en sittende igjen med et kontinuerlig arbeid i å rydde opp i forholdet mellom seg selv og materialet, et arbeide som er dømt til å mislykkes hvis en har som mål å skape en objektiv tilnærming til resultatene. En erkjennelse av at man er midt i sitt eget prosjekt, nærmest klebet fast i det, gjør det derimot langt lettere å rydde opp. Spørsmål om hvor det kleber, hva som kleber og hvorfor det kleber bidrar til å gi innsikt i de konstituerende prosesser. Det blir derfor viktig å tenke gjennom hvilke strategier en skal velge i forhold til det som kleber en fast. Jeg har endt opp med to løsninger på dette. Først har jeg valgt å utnytte kontrastene mellom informantene, særlig de jeg fant mellom homsene og heteroene. Det kom overraskende på meg at jeg ikke hadde spurt begge informantgruppene om hvorfor de ønsket seg barn. Muligens hadde dette gått upåaktet hen om jeg ikke hadde hatt med homsene. Forskjellene mellom informantene fikk meg til å tenke gjennom de ulike konstituerende prosessene for deres posisjon som fedre. Forskjellene, men også likhetene, skaper innsikt i de prosesser som ligger til grunn, og de bidrar til å skape ny innsikt, men også et nytt materiale som ikke hadde vært tilgjengelig om jeg ikke hadde hatt to utvalg som hver hadde ulike utgangspunkt for å være

fedre. For det andre gir min egen opplevelse av meg selv i intervjusituasjonen og i lesningen av intervjuene også vesentlig innsikt. Det gir meg en vesentlig hjelp til å bli oppmerksom på de tause feltene jeg synes det er vanskelig å krysse. Jeg blir konfrontert med meg selv, og gjennom lesningen av informantene får jeg en mer kritisk lesning av min egen posisjon i forhold til materialet. Den forforståelse jeg har av homsene, som betyr at jeg mer intuitivt får en forståelse av deres situasjon, bidrar til at lesningen så å si blir fornyet gjennom lesningen av heteroene. Jeg blir tvunget inn i en mellomposisjon, som representerer et tredje ståsted, noe som bidrar til å skape min egen plattform i forhold til de to gruppene av informanter. Dette åpner også opp for et større rom for fortolkning av materialet.

Fortolkning av intervju og forskersubjektet

Det er ikke bare i intervjusituasjonen vi som intervjuere setter spor. Det er like viktig å være klar over sine egne subjektive fortolkninger av hva andre forteller om sine erfaringer. Hva andre forteller kan bety noen annet for oss som tilhørere enn hva de selv ønsket å formidle med den samme fortellingen. Vi skal i dette og det neste avsnittet se nærmere på hvordan jeg har søkt å ta et ansvar som talende subjekt på vegne av hva andre forteller, og hvordan jeg har søkt å gjøre meg klar over min egen posisjon som fortolker av andres fortolkninger av egne hverdagserfaringer.

Gjennom selv å være en del av norsk kultur og mentalitet deler jeg mange av de samme tankeskjemaene som mine informanter. På den andre siden skal jeg gjenfortelle *andres* historier og erfaringer. De er altså ikke mine egne. Som person har jeg en annen individuell historie enn mine informanter, i tillegg velger jeg å studere det informantene sier gjennom bestemte briller. Dette bidrar til å skape et skille mellom meg og informantene. Dette skillet mellom intervjuer og informant kaller Fine for ”othering” (Fine 1994). Det er jeg som skal gjengi en annens erfaringer. En annen forfatter, hooks, beskriver det samme forholdet på følgende måte:

I want to know your story. And I will tell it back to you in a new way. Tell it back to you in a way that it has become mine, my own. Re-writing you, I write myself anew. I am still the colonizer, the speaking subject, and you are now at the centre of my talk (hooks i Fine 1994 s. 70).

hooks peker på et sentralt forhold; at du aldri kan gjengi andres historier som deres egne. Det vil alltid være du som gjengir andres historier og beskriver andres liv. Jeg vil alltid være "the speaking subject". Mine fortolkninger bidrar også til å gjenskape andres liv på en ny måte, ved at jeg har andre briller og andre formål med min gjendiktning enn hva de selv opprinnelig hadde. Det er viktig å være klar over dette forholdet.

En måte å kontrollere dette på er å be informantene lese gjennom mine fortolkninger av deres utsagn, med spørsmål om mine forståelser gir mening og gjenkjennelse, selv om dette er min gjenfortelling sett gjennom mine briller. Jeg har ikke valgt å gjøre dette. Til det er tiden som står til disposisjon i et doktorgradsløp for kort til å kunne samle inn kommentarer fra alle informantene og anvende disse på en fornuftig måte i forhold til analysen av materialet. I stedet har jeg valgt en annen strategi som innebærer at andre leser utkast av analysene og gir kommentarer til teksten¹⁴. Dette har gitt mye hjelp i analysen. En annen måte å få korreksjon på er å holde foredrag. Den tilbakemelding man får i plenumssamtalen etterpå er viktig. En annen side av foredragsvirksomheten er de kontaktene man etablerer med personer som er i samme livssituasjon som informantene. Dette gir muligheter til å ringe opp personer som sitter tettere på problemstillingene i hverdagen. Slike personer representerer en uvurderlig hjelp til å teste ut ideer og til å videreutvikle den forståelsen man har av de fenomener man studerer.

En annen måte å korrigere seg selv på er å be andre lese anonymiserte intervjuer som en har arbeidet mye med. Jeg gjorde dette. To forskerkolleger som representerer to ulike sider av kjønnsforskningen ble bedt om å lese det samme intervjuet. Den ene er

¹⁴ Jeg har særlig anvendt stipendiatgruppen på Senter for kvinne- og kjønnsforskning (SKK) ved Universitetet i Oslo, samt venner og andre med interesse for dette området til særlig å lese gjennom de tidlige utkastene til kapitler av avhandlingen. De kjenner både meg som person og fagperson, og i noen sammenhenger handler en tilbakemelding ikke bare om det man utfører som fagperson, men rommer også en personlig tilbakemelding på "the speaking subject".

mannsforsker. Den andre er kvinneforsker. De fikk begge beskjed om at jeg ville intervju dem om deres inntrykk av intervjuet, og jeg ba dem om å trekke fram det de syntes kjennetegnet informantene spesielt. Informanten som ble valgt ut var en far med hovedomsorgen for sine to barn. Skilsmissten representerte et sentralt plot i intervjuet. Følgende to utsagn gir et konsentrat av deres kommentarer:

Mannsforsker: Dette er historien om mannen som vendte hjem. Det er en heltefortelling om mannen som fant seg selv i en elendig posisjon da skilsmissten var et faktum, og som på nytt må skape seg sin egen plattform med ansvar for seg selv og barna.

Kvinneforsker: I det han forteller etablerer han seg som en som tar grep, men egentlig er han svært passiv. Han gjør seg selv til et offer, og det er den tidligere ektefellen som har skylden i alt som gikk galt. Han må skyldes på henne for selv å få sin egen verdighet tilbake. Kvinner er noen han er usikker på, i stedet bruker han sin makt som mann til å trygge sin egen maskulinitet.

Målsettingen min her er ikke å sette manns- og kvinneforskere opp mot hverandre og presentere meg selv som det tredje alternativ. I stedet er poenget å vise hvor forskjellig intervjuet blir oppfattet ut fra de to lesernes ståsted. Mannsforskeren leser intervjuet som en moderne heltefortelling om hvordan en mann bryter grenser for kjønn og tar ansvar for barna. Kvinneforskeren legger vekt på makten og hvordan informantene søker å trygge sin maskulinitet i en situasjon hvor den tidligere ektefellen har forlatt ham. Mannsforskeren er muligens opptatt av fedres omsorg som et moderne verdighetsprosjekt for menn. Kvinneforskeren fokuserer mer på maktrelasjonen mellom kvinner og menn. Den ene måten å fortolke intervjuet på er ikke mer sann enn den andre. Jeg kan se at begge fortolkningene er mulige lesninger av det samme intervjuet ut fra de ulike premissene som hver av mine to kolleger vektlegger. Om jeg finner deres fortolkninger sanne ut fra mitt perspektiv, skal være usagt. Det viktige med dette eksemplet er at begge forfølger premisser som de faglig og personlig står inne for, og som fører fram til ulike fortolkninger. Begge peker på det relasjonelle, enten ved fars hjemvending til barna, eller ved maktforholdet mellom de tidligere ektefellene. Hadde jeg gitt dem en felles problemstilling å lese intervjuene ut fra, kunne de kanskje i større grad kretset rundt de samme temaene i intervjuene, men like fullt tror jeg at de ville lagt vekt på de samme aspektene som de

gjorde i den opprinnelige lesningen. Det faglige og det personlige ståsted er på den måten sentralt for våre fortolkninger. Vårt forhold til vår egen empiri vil derfor på sitt nivå bli et relasjonelt forhold. Hvordan vi kommer fram til resultatene våre er derfor på den ene siden et spørsmål om hvordan vi håndverksmessig arbeider med dataene gjennom forskningsprosessen, mens det på den andre siden er avgjørende å gi til kjenne hvilke premisser vi selv legger til grunn faglig, så vel som personlig, for våre fortolkninger av materialet. I neste omgang står våre data og funn i et relasjonelt forhold til forskersamfunnet. Det er forskersamfunnet og andre som må bedømme gyldigheten av våre fortolkninger. Sannheten er ikke noe en forsker kan forfekte alene. Dette er noe man i fellesskap kommer fram til.

Person og forskersubjekt

Skillet mellom selveksponering og selvrefleksjon er vanskelig å trekke. Det vil føre for langt her å trekke fram alle sider ved mitt liv som er med på å prege min forståelse av dette feltet og det materialet som analyseres. Den ontologi vi anvender i våre fortolkninger er ikke bare knyttet til teoriene om samfunnet. Den er også knyttet til de personlige erfaringer som legger premisser for vår måte å forstå materialet på, samtidig som den skaper en retning for vår nysgjerrighet i forhold til hva vi ønsker å undersøke og hva vi spør etter. Det er viktig at leseren kjenner til disse premissene for å kunne vurdere gyldigheten og påliteligheten til avhandlingens konklusjoner. Jeg vil i dette avsnittet framheve forhold som representerer sentrale premisser for tolkning av materialet hvor det faglige langt på vei går sammen med det personlige.

En opplevelse som har skapt et tidsskille i min egen opplevelse av meg selv og hvem jeg er, har vært erkjennelsen av å være tiltrukket av og føle kjærighet til menn. Da denne erkjennelsen først hadde festet seg, skapte den et radikalt brudd i min egen tenkning om meg selv. Min tiltrekning til menn har, så lenge jeg har valgt å være åpen om den, ikke bare en betydning for meg privat. En åpen erkjennelse av dette blir også knyttet til et sosialt

og normativt felt, et felt som er strukturert gjennom sosiale kategorier, knyttet til sosiale institusjoner hvor det pågår sosiale og normative forhandlinger nettopp om det gjenstandsfeltet som jeg tilhørte – de homoseksuelle. Da jeg sto fram som homofil, gikk jeg brått over fra å være som de andre, til å bli ”den andre”. Jeg fikk opplevelsen av å være marginal, men også, i visse sosiale sammenhenger, av å bli marginalisert. Det ble satt spørsmålsteget ved mitt kjønn – ikke ved om jeg var mann eller ikke, men ved meg som annerledes, som mindreverdig og ikke som likeverdig andre menn. Mine vennsrelasjoner med menn ble truet, noe urent kom inn, noe som var klart sosialt definert, men som det var uklart hvordan skulle mestres sosialt innenfor det normative feltet som fellesskapet blant menn definerer. Menns relasjoner til andre menn er ikke bare bygd på et gjensidig kameratskap. Det er også bygd opp rundt dominans og hierarkier (Connell 1995 s. 78), hvor det å være homoseksuell blant heteroseksuelle menn ikke nødvendigvis representerer en ettertraktet egenskap. Vennskapet blant menn har sin egen etikk, estetikk og et eget språk hvor forholdet til det motsatte kjønn også spiller en betydning for fellesskapet blant menn (Alberoni 1984). Da jeg brøt med disse forutsetningene, brøt jeg med det Bourdieu kaller for doxiske felt (Bourdieu 2000 s. 132). Mitt nærvær blant heteroseksuelle menn ble ikke preget av en marginalisering, selv om jeg brøt med rammen for fellesskapet. I stedet bidro jeg til å destabilisere innholdet i fellesskapet. Gjengse koder for fellesskapet blant menn kunne ikke lenger skapes langs rettlinjede forestillinger om maskulinitet. De kunne ikke lenger fullt ut bestemme innholdet, og med det var ikke rammene lenger gitt; alle ble usikre på de gjengse kodene og språket og på hvilke premisser fellesskapet skulle defineres.

Dette ga nye muligheter. Det ble mulig å rykke i konvensjonelle måter å forstå maskulinitet på. Homsebevegelsen, som jeg var en del av på 80-tallet, ga meg muligheten til å gjøre noen nye erfaringer som ble godt støttet opp av bl.a. kvinnebevegelsen. De tradisjonelle verdier knyttet til kjønn og familie var satt under press, noe som gjorde det langt lettere også for meg som en del av en marginal gruppe å skape et rom for meg selv. Thomas Ziehe peker på noe som er dekkende for 80-tallets tidsånd når det gjelder troen på

ens framtidige muligheter for frigjøring fra de premisser som majoritetskulturen definerer. Denne mentaliteten hadde også betydning for hvordan jeg selv fortolket mitt eget liv:

I denne situation er det allerede en «revolutionær» handling at orientere sig mot sine egne positive selvtilstander i stede for de almene tilstande. Når individet forstår at «føle sig til mode» i verdenshistoriens sprækker, så er det ensbetydende med, at man afholder sig fra at tage del i den almene kamp for å skape bedre forhold, men det er upretentiøst forsøg på at etablere et nyt liv: Det at kunne sige – «jeg har det godt» – i en gruppe eller en omfavnelsen av et annet menneske – bliver så biografiske og politiske mål, fordi de iverksetter dvs. virkeliggjøres på trods av de bestående forhold (Ziehe 1984 s. 231-232).

Som hovedfagsstudent i sosiologi ble jeg opptatt av å realisere min ”positive selvtilstand” gjennom å studere de positive ”tilstander” og de ”sprækker” som homoseksuelle menn befant seg i, og som de, til tross for majoritetskulturens holdninger, oppfattet som positive og berikende for deres egne liv. Begrepet ”vennskapsfamilie” ble unnfanget gjennom dette arbeidet. Det er et begrep som karakteriserer det tette nettverk av venner mange homofile menn har (A. Andersen 1987). Undersøkelsen bidro til å avdekke omgangsformer som destabiliserte de tilvante heteroseksuelle forestillinger om familie. Den viste hvordan vennskapet blant de mennene jeg intervjuet i hverdagslivet dekket mange av de samme behov som familien vanligvis dekker for heteroseksuelle par.

De personlige erfaringene fikk ikke bare betydning i forhold til min utdanning som sosiolog. Også i den senere perioden som byråkrat i Barne- og familiedepartementet, hvor jeg arbeidet med familie og likestillingspolitikk og med innføring av Lov om registrert partnerskap,¹⁵ spilte mine personlige erfaringer inn. I løpet av disse årene ble det også klarere for meg hvor sterkt normen om de heteroseksuelle relasjonene står, og hvor vanskelig det eksempelvis er å argumentere for en politikk som ikke har parforholdet som ramme. Tilsvarende erfaring kan også knyttes til det forskningspolitiske arbeidet som jeg utførte som rådgiver i Norges forskningsråd knyttet til barne- og familiepolitikk. Det var en

¹⁵ Lov av 30. april 1993 nr. 40 om registrert partnerskap, som gir personer av samme kjønn adgang til å inngå en ekteskapslignende avtale i tilknytning til parforholdet.

opplagt interesse for grunnforskning knyttet til disse temaene, men det var sjelden mulig å gå utenfor de definerte temaene når forskningspolitikk om eksempelvis familier skulle etableres. Hva med å ha andre innfallsvinkler til et slikt tema, for eksempel via vennskapet? Hvilken betydning ville det få for vår kunnskap om familie om vi la vekt på andre sider ved individers nettverk? Jeg opplevde mange av holdningene i departementet og Forskningsrådet i forhold til den politiske debatten om kjønn og familiepolitikk som trange. Dette var noe jeg ønsket å utfordre, og med en tilknytning til fellesprosjektet ”Familieforandringer med konsekvenser for barn og unges oppvekstkår”, ble det delvis mulig å utfordre disse snevre rammene. Innenfor dette prosjektet ble det i det minste mulig å utfordre de tradisjonelle konvensjonene gjennom å studere hvordan informanter som bryter med normen finner andre måter å konstruere familie og foreldreskap på.

Hvorfor er det nødvendig for meg i denne sammenheng å vise til mitt tidligere arbeid på dette området? Har det en relevans for hvordan jeg analyserer og fortolker mitt materiale? Svaret er definitivt ja. Mine tidligere erfaringer er for meg sentrale forutsetninger for å kunne gjennomføre dette arbeidet. Å oppfatte seg selv som forskjellig fra majoriteten gjør at ens eget blikk rettes mot det som andre ser som gitt. Det som blir tatt for gitt kommer tilbake i en evig strøm av spørsmål om hvorfor gjenstandsfelt som familie, vennskap, kjærlighet og ekteskap er som de er. Erfaringen med å være forskjellig medfører et behov for å problematisere dette. Uavhengig av om jeg er privatperson, arbeider som forsker eller byråkrat har dette vært viktige drivkrefter for mitt arbeid. De spørsmålene man har knyttet til sine personlige erfaringer fører til en innsikt som man ellers ikke ville hatt. På samme tid skaper ens egen situasjon en pågåenhet i forhold til å søke å avdekke hva den normalitet bygger på som man selv ikke er en del av. Dette åpner muligheten for en ”feil” ”lesning” av sine omgivelser. Likevel gir mitt ståsted muligheter for kritikk og nytenkning av en normativ gitt tekst. I denne sammenheng innebærer dette at min måte å betrakte meg som kjønn på blir stående mellom de to kjønn, i en kontekst hvor vi vanligvis tar kjønn for gitt. Jeg tviler ikke på mitt biologiske kjønn, men mitt sosiale kjønn som homse er ikke så tett knyttet til spørsmålene om maskulinitet og femininitet som den heteroseksuelle relasjonen mellom menn og kvinner betinger. Dette fører muligens til at jeg ikke føler en

sterk lojalitet verken til manns- eller kvinneforskning, men en desto større interesse for de konstituerende prosessene knyttet til heteronormativitet. Hvilken faglig tilknytning jeg har til dette vil jeg komme tilbake til i neste kapittel.

Teori og metodiske konstruksjoner

Hva skal en legge vekt på i det videre arbeidet med fortolkningen av materialet med dette utgangspunktet? Brytningen informantene erfarer knyttet til å etablere foreldreskapet er det primære fokus i denne avhandlingen. Spørsmålet for meg var hvilken betydning disse brytningene hadde for fedrenes konstruksjoner av foreldreskapet og hvordan jeg skulle arbeide videre med disse. Den måten dette arbeidet ble lagt opp på var en veksling mellom på den ene siden å systematisere materialet og på den andre siden arbeide med å finne et teoretisk verktøy som kunne gi et fokus for analysen og et perspektiv for fortolkningen.

Arbeidet med å gjennomgå materialet begynte på ett tidspunkt å endre karakter; fra å oppsummere hva informantene fortalte, begynte jeg å rette fokuset mot de konstituerende prosesser, altså de betingelsene som legger grunnlaget for hvordan fedrene utformer hverdagslivet. Tre sentrale forhold ligger, ifølge Dorte Søndergaard, til grunn for en slik konstituering av de sosiale betingelser vi opererer innenfor: Det historiske, det kollektive og det individuelle. Fortiden representerer en historisk arv som vi alle på et kollektivt og individuelt nivå blir tvunget til å respondere på. Skjæringspunktet mellom hvordan vi oppfatter vår historie og de praksiser vi konstituerer, enten i fellesskap eller alene, bidrar til å fornye de sosiale betingelsene vi opererer innenfor. Det vil alltid være en spenning mellom tradisjonelle og nye praksiser. Denne spenningen får, ifølge Søndergaard, sin utløsning gjennom de forhandlinger som skjer mellom aktører – forhandlinger som igjen skaper nye betingelser og som igjen på et senere tidspunkt skaper grunnlag for nye forhandlinger osv. De sosiale betingelser vi opererer under skapes dermed innenfor en sirkulær prosess. Det er med andre ord de sosiale prosessene, altså dynamikken mellom aktørene, som etablerer betingelsene, ifølge Søndergaard, og det er denne dynamikken

mellom aktørene som skaper grunnlag for vår innsikt om de fenomener vi ønsker å studere (Søndergaard 2000a).

Når det er betingelsene vi retter fokus mot, innebærer dette at det ”objektet” vi søker å fokusere på ikke ”er”, men er i en tilstand av å ”bli til”. Det å bli far eller å være far, er på én måte et kjennetegn ved individet, men dette kjennetegnet er underlagt en kontinuitet knyttet til de forhandlinger og ulike praksiser som konstituerer vår forståelse av hva en far er. Dette innebærer at det ikke er mulig å avdekke farskapet som sådan, men vi blir tvunget til å rette blikket mot den dynamikk, den spenning fedrene opererer innenfor. I sum er det de valg informantene foretar som legger grunnlaget for deres posisjon som fedre og som kan gi oss innsikt i hvordan farskapet blir konstruert. Dette betyr ikke at det nødvendigvis vil være de samme betingelsene som konstituerer de respektive foreldreskap for mine to grupper av informanter. Utvalgene var nettopp rekruttert for å studere hvordan ulike betingelser influerer på noe vi ofte oppfatter som universelt og likt overalt, altså det å være far.

En vanlig kritikk mot en slik tilnærming kan leder oss i retning av så å si å oppløse kategoriene. Det betyr ikke at farskapet så å si opphører å eksistere. Det betyr bare at vi retter oppmerksomheten mot kategoriene, det diskursive, det dikotome, det stadig konstituerende og forhandlende ved foreldrerollen. Denne måten å arbeide på bidrar til en innsikt i hvordan dynamikken er mellom foreldrene og hvordan farskapet så å si vokser ut av de prosesser fedrene erfarer i hverdagslivet og som legger grunnlaget for den posisjon de har som far.

Fra min side er det et sentralt faglig premiss å studere de konstituerende prosessene som er knyttet til farskapet. Å vende blikket mot disse prosessene bidrar til at jeg ikke bare spør etter hva farskapet er, men hvordan det på ulike måter konstitueres. Jeg forsøker å løse opp fastlåste diskurser om farskapet. Dette åpner opp for hvordan ulike praksiser kan føre fram til nye måter å være fedre på, og kan derigjennom muligens også bidra til å dekonstruere noe vi oppfatter å være en gitt ramme for foreldreskapet. En undersøkelse som retter fokus mot hva foreldre vanligvis gjør og som har som mål å beskrive de gode foreldreskap, kan indirekte produsere normer og ideologier knyttet til foreldreskapet. Et

slikt utgangspunkt for meg kunne gitt en beskrivelse av mine informanternes manglende kompetanse som fedre i stedet for at vekten ble lagt på de nye måtene de konstruerer foreldreskapet på. Med et annet utgangspunkt enn det som her er blitt valgt kunne normen blitt styrket, mens informantene i mine utvalg kunne blitt stående som eksempler på avviket. Utgangspunktet mitt er altså delvis det motsatte. Her er det hvordan fedrene oppfatter normene og på samme tid svarer på disse i hverdagslivet som er i fokus. Videre ser vi på hvordan de praktiserer foreldreskapet når de ikke fullt ut kan kopiere normen, og dermed også må skape et nytt innhold til det å være forelder.

Denne tilnærmingen til farskapet kan oppfattes som løs og vag når de aktuelle praksiser skal analyseres. Hva er det som representerer betingelsene og de skapende prosessene? Hvordan skal vi nærme oss diskursene som noe mer konkret enn kunnskapsmessige og logiske rammer for foreldreskapet? Hvordan er det mulig å skape en tettere kobling mellom det vi på den ene siden kaller diskurs og det vi på den andre siden oppfatter som en materiell struktur? Jeg ønsker ikke med dette å skape et skille her. Men jeg ønsker å antyde at konteksten for handlingen kan komme i bakgrunnen og at den kunnskap som ligger i våre omgivelser, den lærdom og den hukommelse som ligger i de materielle objekter som vi omgir oss med, ofte skyves i bakgrunnen. I stedet kommer aktøren i forgrunnen og konteksten i bakgrunnen. Hva skjer om vi fjerner den kunnskap som vi har lært om foreldreskapet med utgangspunkt i hjemmet? Hva om vi hadde blitt fratatt muligheten til å anvende hjemmet som en ramme for foreldreskapet? På hvilken måte skulle vi da kunne uttrykke vår kjærlighet og omsorg for barn, en kjærlighet og en omsorg som i stor utstrekning er knyttet til rutinene i hjemmet?

I arbeidet med å tolke intervjuene ble det å kontekstualisere rommet for handlingen i økende grad viktig. Gjennom å anvende perspektivet om rom, ble ikke diskursene og betingelsene for foreldreskapet noe som var forankret i fedrenes abstrakte forestillinger, de ble til noe konkret, noe som også preget hvordan fedrene organiserte sine fysiske omgivelser. Dette medførte at fokus i økende grad ble rettet mot konteksten, mot de rom fedrene var en del av.

Dette perspektivet fikk betydning også for hvordan jeg konkret arbeidet med intervjuene. Spørsmålene jeg stilte dreide seg primært om de konstituerende prosesser for foreldreskapet og hvilke rom fedrene anvender for å skape en sosial forankring av sin posisjon som far. Når fokus var valgt, trengte et annet spørsmål seg på: Hva er det som skaper retning og en logisk sammenheng i teksten? Hvor fører tekstene så å si hen, og hva er det som fører dem fram til en logisk struktur? En måte å nærme seg dette på, var å studere plottet i det som ble fortalt og hvor plottet fant sted. Hvilket rom søkte informantene å skape gjennom de plot historiene rommer?

Men hva er så plot? Dorte M. Søndergaard definerer det på følgende måte: "Plot kan defineres som den meningsstruktur, eller den særlige pointe, der binder den givne historie i sammen og gjør den intersubjektivt forståelig" (Søndergaard 2000 s. 78). Men informantenes fortellinger består ikke bare av ett plott knyttet til et rom, men en rekke plot knyttet til ulike rom. For å bryte ut av plottets begrensninger anvender Søndergaard begrepet *storyline*¹⁶. Ifølge Søndergaard inneholder det vi forteller ofte skiftende betydninger, men det er likevel en linje og en logisk sammenheng i det som fortelles (op.cit.). I denne undersøkelsen er det ikke bare linjen i fortellingen som er i fokus og de diskurser som preger dem. Her er fokus rettet mot det informantene forteller som gir innsikt i en romlig sammenheng og mot den logikk de anvender til å skape rom for foreldreskap og familie. Det jeg oppfatter som linjen i det som blir fortalt, er spørsmålet om hva informantene legger til grunn for konstruksjonen av sosiale rom¹⁷. Hvem hører til i disse rommene, og hvem er utestengt? Hvilken praksis gir mening til konstruksjonen av de sosiale rom, og hvilken logikk er det dette arbeidet bygger på?

¹⁶ Begrepet *storyline* kan benyttes på linje med begrepet *narrativ*, men det har et bredere anvendelsesområde. Det knyttes ikke nødvendigvis til en personlig historie, men kan anvendes på en rekke områder, for eksempel historien om nasjonen, en delkultur, og kan også anvendes på det personlige plan (Søndergaard 2000).

¹⁷ Informantene formulerer seg ulikt. Noen trekker linjene med bred pensel, mens andre i mer stikkordsform og mer fragmentert berører de samme linjene. Den først nevnte gruppen gir også ofte mer substans til å forstå rommet for handlingen. Det er disse informantene som i første rekke er blitt sitert i avhandlingen.

Vi skal i neste kapittel se nærmere på hva som ligger i begrepet rom, og hvilket analytisk innhold som er knyttet til dette begrepet. Det vil også bli redegjort for hvilke diskurser jeg analytisk anser som sentrale å forfølge i materialet.

Avslutning

Forståelse av sannhet kan bygge på to forhold som jeg her vil støtte meg til. På den ene siden en rasjonell argumentasjon knyttet til de ulike steg i forskningsarbeidet i forsøket på å avdekke sannheten om et fenomen. På den andre siden hvordan vi i fellesskap søker å diskutere oss fram til en måte å forstå sannheten om det samme fenomenet på (Kvale 1997). Sannhet bygger dermed på å gi innsikt om det metodiske arbeidet og de perspektiver og fortolkninger som er valgt, og på den andre siden på andres vurderinger om disse konklusjonene er å anse som rimelige. I dette kapitlet har jeg særlig lagt vekt på innsikten i hvordan materialet er bearbeidet og hvordan jeg subjektivt har bidratt i fortolkningen av materialet.

En måte en undersøkelse kan bevise sin pålitelighet på er at den skal kunne gjentas med de samme instrumenter og da gi samme resultater (op.cit.). Problemet i slike undersøkelser er at instrumentet ikke kan være det samme fra én undersøkelse til en annen. Intervjuguiden, spørsmålene, informantenes opplevelse av intervjueren, intervjuerens forhold til informantene, forskerens nysgjerrighet og subjektive interesser – alt dette vil variere fra intervju til intervju og fra person til person. Andre vil kunne gjennomføre et intervju med bakgrunn i den samme intervjuguiden som meg, men ingen ville fått de samme svar eller hatt det samme fokus, nettopp fordi vi legger ulike faglige og personlige overbevisninger til grunn for det arbeidet vi utfører. Med dette mener jeg ikke at andre ville fått helt andre svar, men svarene vil avvike noe på bakgrunn av forskerens personlige utgangspunkt, men mest ut fra hans eller hennes faglige ståsted.

Jeg har derfor i dette kapitlet lagt vekt på å gjøre leseren kjent med hvordan jeg har arbeidet med materialet. Hvor pålitelige vi anser resultatene for å være, avhenger i hvor stor

grad vi gir andre muligheter til å reflektere over på hvilken måte resultatene er kommet til veie. Ved å gjøre andres sanne historier om det å være forelder til mine egne sanne historier om deres foreldreskap, så er sannheten, når det kommer til stykke, at min tekst gir leseren en mulighet til å reflektere over det som blir formidlet, og blir dermed invitert til selv å ta stilling til det som blir fortalt. Hvor troverdig teksten er, avhenger på den ene siden av at man tilkjenner fra hvilken vinkel teksten tolkes og på den andre siden hvordan argumentene bygges opp i retning av undersøkelsens resultater. Målet med dette kapitlet har vært å gjøre leserne til informerte lesere. I neste kapittel skal vi ta utgangspunkt i avhandlingens teoretiske perspektiver. Undersøkelsens gyldighet avhenger også av hvordan de faglige perspektivene er bygd opp. Jeg har så langt gitt et visst innblikk i hvordan de faglige perspektivene har gått sammen med det mer praktiske metodiske arbeidet. I avslutningskapitlet vil jeg drøfte avhandlingens generaliserbarhet i forhold til dens konklusjoner. Det er i første rekke her jeg drøfter de mer overordnede forhold som bidrar til å konstituere fedrenes foreldreskap og familie.

Kapittel 3: Teori om familie og foreldreskap som heteronormativt og romlig konstruert

I dette kapitlet ønsker jeg å plassere avhandlingen i forhold til familieforskningen, og vil særlig drøfte to teoretiske perspektiv som har betydning for spørsmålsstillingene mine. Det ene dreier seg om den diskurs¹⁸, eller de underliggende tankemønstre som ligger til grunn for danningen av familie og foreldreskap. Dette kaller jeg heteronormativitet. Det andre handler om den romlige dimensjon ved sosiale relasjoner som særlig kommer til uttrykk gjennom den betydning hjemmet har for dannelse og opprettholdelse av familie. Dette perspektivet er ganske nytt i samfunnsforskningen, og jeg vil derfor redegjøre både for det teoretiske grunnlaget for bruken av rom som sosial dimensjon og den spesifikke bruken av begrepet i forhold til hjem.

Utvikling, produksjon og opprettholdelse av heteronormativitet

Familieforskning har i de siste 15 årene i økende grad rettet oppmerksomheten mot kjønn, noe som på vesentlige måter har endret fagfeltet og gitt en ny innsikt i betydningen av kjønn for konstruksjonen av familie. Dette har sprengt de tidligere rammene for familieforskningen (Finch 1993, Nelson 1997, Silvia & Smart 1999, Stacy 1996). Parsons tilnærming med vekt på familien som reproduserende enhet og som sikret individets sosiale forankring (Parsons 1988), ble røkket ved gjennom feminismens inntogsmars i familieforskningen. Kjønn, makt og ulikhet underminerte Parsons bilde av familien i balanse mellom produksjon og reproduksjon (Moxnes 1990, Cheal 1991, Eriksen 1993). Kjønn ble med dette sentralt plassert i forskningen, og kvinner og barns stilling i familien

¹⁸ Se avsnittet "Produksjon av heteronormativitet" i dette kapitlet for en nærmere definisjon av begrepet.

kom i fokus (Cheal 1991). Etter hvert kom også studier av menn og mannens fornyede plass i den postindustrielle familien (Gerson 1993, Morgan 2001).

Både i kvinne- og mannsforskningen har kvinner og menns ulikhet i familien vært et sentralt tema. Kjønn har vært forskningens primære fokus, men de ordnende prinsipper for kjønn og seksualitet, altså heteroseksualitet, blir ofte tatt for gitt. En slik kritikk har blant annet kommet fra forskere som har hatt studier av homofile og lesbiske som sitt primære fokus (Seidman 1996). Det biologiske kjønn er blitt tatt for gitt som det eneste genererende prinsipp for kjønn og seksualitet, mens studier av homofile og lesbiske viser hvordan en heteroseksuell norm også reproduseres uten støtte fra individets biologiske kjønn. Når homoseksuelle som par reproduserer mange av de samme mønstre for samlivet som heteroseksuelle, så må homoseksuelle gjøre dette på tvers av forestillinger vi tradisjonelt knytter til det biologiske kjønn (Ingraham 1996, Dunne 1999). Også for homoseksuelle ligger det implisitt at parforholdet er bygd over en tokjønnsmodell. Homoseksuelle opplever, enten ut fra andres forventninger eller sine egne, å bli plassert inn i en tokjønnsmodell når parforholdet er et faktum, fordi kjærligheten i vår kultur rommer en maskulin og en feminin side (Bolsø 2001). Hvordan de uttrykker dette, finner en form til dette, eller yter motstand mot en slik tenkning kan variere blant homoseksuelle, men på én eller annen måte må homoseksuelle menn og kvinner forholde seg til denne modellen.

Jeg ønsker å flytte blikket fra kjønn til hvordan heteronormativitet representerer en bakenforliggende struktur som gir sentrale betingelser for individers handlinger. I dette perspektivet framstår eksempelvis kjønn som fleksibelt og underordnet behovet for å gjenskape en heteronormativt sosialt ordnet tilværelse. Individet kan gjenskape en slik orden uavhengig av sitt biologiske kjønn (Ingraham 1996), ikke gjennom fysisk å skifte biologisk kjønn, men ved å tre inn i de oppgaver og plikter som tradisjonelt hører menn eller kvinner til og på tvers av sitt biologiske opphav utføre disse for å gjenskape en heteronormativ sosial orden. Dette betyr at fedre kan "mødre"¹⁹ og mødre kan "fedre" i de

¹⁹ Utføre omsorgsoppgaver på en måte som er lik eller ligner på den måten mødre ville utføre de samme oppgavene på.

tilfeller hvor det annet kjønn ikke er tilgjengelig i en familie og hvor dette arbeidet har som sentralt formål å gjenskape en heteronormativ sosial orden.

Avhandlingens utgangspunkt er å se på familie og foreldreskap som sosialt og kulturelt heteroseksuelt ordnet. Da er det viktig å spørre hvordan informanter som ikke kan realisere en orden i tråd med disse betingelsene, i praksis likevel kan skape et sosialt ordnet foreldreskap og familieliv, selv om de ikke har det heteroseksuelle parforholdet som ramme for relasjonene. Når familie og hverdagsliv skal skapes på nye måter, hvordan er det teoretisk og analytisk mulig å forstå sammenhengen mellom tradisjonelle og nye familieformer? Hvilke elementer er det som videreføres og hva er det som endres? Oppmerksomheten i avhandlingen er rettet mot hvordan fedre, ut fra noen bestemte diskurser knyttet til heteronormativitet gjennom sine praksiser, søker å skape et foreldreskap og et hverdagsliv som sørger for en ramme for familie og hverdagsliv.

Ekteskapet, foreldreskapet, allianseanordningen og seksualitetsanordningen

Et av dilemmaene mine informanter står overfor, er oppløsningen av sammenhengen mellom det felles foreldreansvar for barna som de to foreldrene har og parforholdet mellom de samme to, bygd på en seksuell og følelsesmessige relasjon. Dermed oppstår det et brudd med det som i moderne europeisk kultur har vært den viktigste modellen for familie, sammenhengen mellom parforholdet og foreldreskapet (Stacy 1998).

Michel Foucault har satt fram en teori i *Vilje til viten* om hva som har ført til denne koblingen. Ifølge Foucault innføres kunnskapen om seksualiteten på 1700-tallet, som en ny ordning som han kaller seksualitetsanordningen; den kommer i tillegg til og utfyller en eksisterende ordning, allianseanordningen. Seksualitetsanordningen tar form når en ny samfunnsordning trenger seg fram i kjølvannet av kapitalismens framvekst og opplysningstidens gjennombrudd. Allianseanordningen – som ifølge Foucault regulerte seksualiteten gjennom det juridiske apparat knyttet til ekteskap, slektskap og arv – mistet

sin sentrale betydning som fulgte av føydalstatens fall og den påfølgende åpning for nye samfunnsgrupper. Den måten ekteskap ble bestemt på i allianseanordningen – gjennom avtaler og den måten slektskapet derigjennom ble ordnet på for å bevare navn og eiendom fra generasjon til generasjon – mistet sin innflytelse. Allianseanordningen kunne ikke videreføres fordi de økonomiske og politiske strukturene ikke lenger hadde et instrument som kunne gi støtte til å opprettholde ordningen. Kapitalismens gjennombrudd betinget en annen ordning enn den føydale da den framtidige eksistens for borgerskapets familie i mindre grad kunne sikres på samme måte. Da ble, ifølge Foucault, seksualitetsanordningen innført. Denne ordningen, sier Foucault, holder fortsatt på å ”legge seg over” den gamle ordningen, og finner fram til en annen regulering av individet. Her råder ikke avtalene mellom familier grunnen alene, men i stedet og i tillegg reguleres relasjonene gjennom kunnskapen om seksualitetens natur. Seksualitet er nå ”oppstått” som noe som har en bestemt ”natur” Seksualiteten blir her et verktøy under kapitalismen hvor forestillingene om dens ”natur” anvendes til å regulere forholdet mellom ”män och kvinnor, mellan unga och gamla, mellan föräldrar och avkomma, mellan lärare och elever, mellan präster och lekmänn, mellan en förvaltning och en befolkning” (Foucault 1980 s. 131²⁰). Denne ordningen bidrar også til å gi et nytt innhold og fundament til allianseanordningen.

Samfunnets juridiske lover og avtalene mellom familier holder med dette ikke alene ekteskapet sammen, de får støtte gjennom installeringen av seksualiteten som et nytt lim i parforholdet. Ekteskapet får med dette også en seksuell natur som rommer signalene om hva som er naturlig i relasjonene mellom individene. Individet gjenfinner denne natur som signaler i kroppen, knyttet til lyst og begjær. Med det kommer individet i sentrum. Allianseanordningen og seksualitetsanordningen gjør det mulig å føre kontroll med individet langs to baner, på den ene siden gjennom det juridiske systemet, på den andre siden langs forestillinger om kroppen og det naturlige. Seksualitetsanordningen regulerer med dette subjektet gjennom emosjonene og spørsmålet om det naturlige, mens

²⁰ Seksualitetens historie ble utgitt i norsk oversettelse ved Schaanning på Exil forlag i 1995. Jeg har likevel holdt meg til den svenske oversettelsen. Dels fordi jeg kjenner denne bedre enn den norske og dels fordi oversettelsene avviker i begrepsbruk og meningsinnhold på en slik måte at innholdet i de to oversettelsene på noen punkter gir ulikt innhold tilknyttet min anvendelse av Foucault i denne avhandlingen.

allianseanordningen ivaretas gjennom regler som anviser hva som er tillatt og hva som er forbudt. Ifølge Foucault bidrar de to systemene til å opprettholde hverandre. Seksualitetsanordningen erstatter dermed ikke allianseanordningen, men framhever relasjonenes "natur", mens allianseanordningen bygger på et regelsystem knyttet til det forbudte og det tillatte (Foucault 1980 s. 135).

Gjennom oppdagelsen av seksualiteten pustes det nytt liv i parforholdet. De juridiske ordningene som tidligere regulerte relasjonene i familien får nå støtte av seksualiteten. "Familjen är utväklaren av seksualiteten och äkteskapet/alliansen: den för in lagen och den för in njutningsekonomin och sensationernas intensitet i alliansregimen" (Foucault 1980 s. 137-138). Gjennom medisinen og psykiatrien konstrueres ny innsikt ledet av en stadig søking etter det naturlige. Bekjennelsene om det seksuelle gir, ifølge Foucault, innsikt i seksualitetens natur som etter hvert, gjennom psykiatrien, støtter opp om ekteskapets juridiske "armatur," som Foucault kaller det. Gjennom psykoanalysen "är det seksualiteten som ger kropp och liv åt alliansens regler genom att mäta dem med lusta" (Foucault 1980 s.144). Seksualiteten er kjernen i dette mønsteret, men familiens sentrale plass i seksualitetsanordningen bidrar til at denne tenkningens utbredelse også blir langt større. Kvinnens kropp blir satt i forbindelse med reproduksjonen. I det politiske regimet blir hennes kropp omgjort til samfunnskroppen, og det blir et spørsmål om hvilke kvinner som kan bære og oppdra samfunnets framtidige barn. Barnets kjønn blir pedagogisert, og et helt regime av forestillinger knyttet til grenselinjer mellom foreldre og barn blir underlagt et nytt kunnskapsregime realisert av lærere, leger og psykologer (Foucault 1980 s. 132). Sosiale og økonomiske spørsmål for landet blir i økende grad demografiske spørsmål, der staten får et ansvar for sosialiseringen av landet gjennom en politikk som stimulerer fruktbarhet, men som også pålegger paret å ta et livslangt ansvar for barnet. For å sikre normen om det naturlige, installeres forestillingene om det unormale knyttet til kvinnekroppen, til barnet, til menns seksualitet og til beskrivelsene av perversjonene. Den homoseksuelle mann var én av disse perversjonene (Foucault 1980).

Seksualitetsanordningen skaper med dette også en ny sosial forståelse av kjønn gjennom vårt begjær etter kjønn. Ved begjæret konstrueres ens eget kjønn som subjekt,

men også den andres kjønn som objekt for ens egne subjektive handlinger. Når parforholdet bygger på det seksuelle begjæret, er det denne tosidige, men også samtidige og gjensidige dimensjonen, som opprettholder og på samme tid holder konstruksjonen ved like. For heteroseksuelle par kommer dette til uttrykk i begjæret etter det motsatte kjønn, for homoseksuelle par i begjæret etter det samme kjønn. Dette begjæret representerer individets inntak til forståelsen av sin seksuelle natur og kilden til det som individet erfarer som nytelse og som gir seksualitetsanordningen mening. Det er kjønn som holder seksualitetsanordningen på plass. Kjønn gir struktur til ordningen gjennom at individet gis en kjønnsmessig plass i en samfunnsmessig orden. Ifølge Foucault er det kjønn en må frigjøre seg fra hvis en skal frigjøre seg fra seksualitetsanordningen. Det er begjæret etter kjønn ”som får oss att tro att vi hävdar vårt köns rättigheter” (Foucault 1980 s. 197). Med dette begjæret holdes individet fast i ordningens indre logikk, ikke bare for heteroseksuelle, men også for homoseksuelle. Parforholdet blir, for både hetero- og homoseksuelle, det mest legitime rom for å uttrykke et seksuelt begjær. Det blir en norm for alle, og, som vi senere skal se, bidrar dette til konstruksjonen av heteronormativitet.

Kunnskapen om seksualiteten gir, ifølge Foucault, ikke bare opphavet til kjønn. Det skaper også relasjonen mellom foreldre og deres barn. Psykoanalysen er, sier Foucault, et eksempel på hvordan kunnskapen om seksualiteten former forestillingene om både kjønn og relasjonen mellom foreldre og barn. Freuds oppdagelse av barnets utviklingsstadier, barnets frigjøring fra foreldrene, er på samme tid også et spørsmål om driftene og barnets seksualitet. Freud hevder, ifølge Foucault, at seksualiteten står utenfor familiens herredømme. I denne erkjennelsen blir bekjennelsen om begjæret, lysten og kjærligheten noe som gir nøkkelen til også å forstå relasjonene mellom foreldre og mellom foreldre og barn. På samme måte som kjærligheten og lysten fyller relasjonene mellom foreldrene, fyller denne samme lyst og kjærlighet relasjonene mellom foreldre og barn, begrenset gjennom tabuet om incest. Tabuet gir relasjonene mellom medlemmene i familien sitt spesifikke innhold, og gir familien som sosial ordning en konkret karakter, og da en annen karakter enn andre sosiale relasjoner. Dette, på sin side igjen, bidrar til å støtte opp om familien som ordning (Foucault 1980 s. 138-139).

Familien er med dette, sier Foucault, knyttet sammen gjennom en seksualitetsanordning hvor de teknikker som føyer foreldre sammen også gir en tilsvarende næring til relasjonene mellom foreldre og barn. Parforholdet og foreldreskapet har med dette det samme utgangspunktet og representerer den samme enhet i seksualitetsanordningen, men fortolkes som forskjellig gjennom tabuet om incest. I dette perspektivet representerer skilsmissen et brudd knyttet til seksualitetsanordningen, ikke bare knyttet til parforholdet, men også til relasjonene til barna. Seksualitetsanordningens sentrale plass i konstruksjonen av familien medfører derfor at vi ikke bare kan se på en skilsmisse som et brudd mellom foreldrene, som et brudd mellom to kjønn. Det omfatter også et brudd i relasjonen til barna, og da ikke bare i sin praktiske konsekvens knyttet til at foreldrene ikke bor sammen. Det begjær og den kjærlighet som tidligere har preget relasjonen mellom foreldrene, har på samme tid også preget den kjærlighet og begjær de som par sammen har hatt i forhold til sine barn. Den tilknytning og den måten foreldrene tidligere har formet sin kjærlighet og lyst til sine egne barn på, kan ikke skapes på samme måte etter skilsmissen når de ikke lenger kan skape dette innefor parforholdet. Fortsatt må foreldreskapet opptre innenfor seksualitetsanordningen, men dens spesifikke innhold og dens subjektive karakter, som tidligere fant sin plass innefor parforholdet, må finne et annet fundament etter at paret har gått fra hverandre. Hvis foreldrene ønsker å samarbeide om barna, innebærer dette at seksualitetsanordningens ene side, foreldreskapet, ikke kan avvikles selv om parforholdet avsluttes.

Det er nettopp her i bruddet på en sammenføyning hvor individene ikke kan bygge på seksualitetsanordningen i konstruksjonen av foreldreskapet at denne undersøkelsen har sitt fokus. Båndene mellom foreldrene må omarbeides for begge gruppene av informanter. Heterofedrene bryter opp fra et ekteskap basert på økonomiske og juridiske ordninger, som har sitt grunnlag i et parforhold bygd på en seksuell relasjon, der de tidligere ektefellene blir sittende igjen med én ting felles, nemlig et felles foreldreansvar. Homsefedrene starter fra et annet utgangspunkt. De definerer et felles foreldreansvar gjennom å etablere en avtale

som betraktes som bindende mellom tre personer, far og mor og sammor²¹, hvor det seksuelle er utelukket. For begge grupper av informanter er ikke bare den ”juridiske armatur” rokket ved. Også den sosiale orden knyttet til foreldreskapet blir destabilisert. Parforholdet har utspilt sin rolle for begge grupper av informanter, med de konsekvenser dette får for seksualitetsanordningen. Skilsmissten for heterofedrene og den seksuelle orientering for homsefedrene har gjort ende på det Foucault kaller ”njutningsekonomen og sensationernas intensitet i alliansregimen” (Foucault 1980 s. 138). Det som, ifølge Foucault, skal gi ”liv” til alliansen – nytelsen og begjæret etter den andre – er borte eller har aldri vært der. Foreldrene er i første rekke definert inn i en allianse med hverandre som foreldre, mens andre deler av relasjonen knyttet til seksualiteten skal sorteres bort.

Bruddet informantene erfarer, er et oppbrudd fra en heteroseksuell ordning. De bryter med en normalitet som er definert heteroseksuelt gjennom at kjærlighet og seksualitet i vår kultur er grunnleggende forstått som heteroseksuelle. De er bygd over relasjonen mann/kvinne og foreldre/barn. Sammenkoblingen mellom foreldre og barn gjennom allianse- og seksualitetsanordningen bekrefter heteroseksualiteten. At utbredelsen av den er så alminnelig, forsterker den heteroseksuelle normen. Det er dette som er kjernen i det jeg kaller heteronormativitet. Heterofedrene bryter med denne normen gjennom å ha hovedomsorgen for barna alene. Homsefedrene bryter normen på to punkter. På den ene siden er bruddet knyttet til deres seksuelle orientering, på den andre siden til at de som heterofedre ikke lever sammen med barnets biologiske mor. Hvilken betydning det heteronormative har for konstruksjonen av foreldreskapet skal vi se nærmere på i neste avsnitt.

²¹ Sammor er betegnelsen som her er valgt for biologisk mor sin samboer og kjæreste. Sammor er dermed det én av barnets tre foreldre. Det er også den betegnelsen de fleste av informantene anvender på henne. Noen kaller henne sosial mor.

Produksjonen av heteronormativitet

Ifølge VanEvery (1996) har heteroseksualiteten, gjennom å ha blitt italesatt som naturlig og essensiell, inntatt en plass som hegemonisk²² seksualitet i de vestlige samfunn. Don Kulic følger opp dette perspektivet, og stiller følgende spørsmål:

Hur kommer det seg att heterosexualiteten tror seg vara naturlig och ursprunglig? Varför har den ett så starkt behov av att övertyga om dess självklarhet? Och, föresten vad är heterosexualitet egentligen? Hur är den upplevd? Och i vilken utsträckning och på vilka sätt är den beroande av homosexualiteten för att den över huvudtaget ska kunna existera och övertyga? (Kulic 1996 s 10)

Gjennom å stille slike spørsmål hevder Kulic at det er mulig å avdekke at heteroseksualiteten ikke har en selvstendig og naturlig stilling. Det blir mulig å undersøke hvilke historiske og kulturelle premisser den bygger på, og hvordan den fungerer regulerende for andre måter å organisere seksualitet på.

I vestlig kultur har kjærligheten, og da den autentiske kjærligheten²³ mellom mann og kvinne, hatt en dominerende stilling. Tidligere var slik kjærlighet, i det minste offisielt, i første rekke forbeholdt ekteskapet og forholdet mellom mann og kvinne. I de senere år omfatter den autentiske kjærligheten langt flere enn de som lever et heteroseksuelt samliv, og kan sies å ha blitt langt mer ”demokratisk”. Blant annet gjennom homofil og lesbisk frigjøring er det blitt en økende aksept for kjærlighet mellom personer av samme kjønn. Spørsmålet er i hvilken utstrekning den er ”demokratisk,” når den måten mange homofile og lesbiske uttrykker seksualitet og begjær på, er nært beslektet med forestillinger hentet fra den heteroseksuelle alliansen mellom mann og kvinne. Det fins ikke noen tilgang til et språk for kjærlighet som ikke bygger på de samme normer og språk som denne. Det er langs de samme prinsipper og langs de samme tankeskjema loven om partnerskap ble

²² Begrepet hegemonisk seksualitet skal ikke her forstås som dominant i den betydningen at det er en seksuell form som kan tvinges gjennom med makt, men begrepet skal forstås slik at den innebærer en mangel på alternative måter å forstå, fortolke og å plassere intime uttrykk som vi betegner som seksualitet på. R.W. Conell anvender en tilsvarende definisjon på hegemonisk maskulinitet (Conell 1987 s. 187).

²³ Autentisk kjærlighet har i denne sammenheng den samme betydningen som Foucault beskriver som ”*njutningsekonomien*”, hvor det essensielle og det naturlige uttrykk for kjærlighet i første rekke uttrykkes gjennom det seksuelle begjæret.

innført (Ot.prp. nr. 32 1992-93). Argumentasjonen for loven ble bygd opp rundt hvilken likhet det er mellom homofil og heterofil kjærlighet. Kravet blir derfor en likebehandling av homofile og lesbiske i forhold til heteroseksuelle par. Dette understreker den dominerende normative stilling heteroseksualitet har i vårt samfunn. Det er vanskelig i en vestlig kultur å tenke utenfor heteroseksualitetens gitte innhold fordi den på en rekke områder, fra det språklige til det normative, og når det gjelder den praktiske sosiale organiseringen av livet er den dominerende måte å tenke og å føle på (Richardson 1996). Det fins derfor ikke en tilgang til et alternativ, til en annen måte å leve og å føle på som oppfattes som likeverdig og på linje med den heteroseksuelle, og all kjærlighet blir derfor vurdert ut fra noen romantiske idealer som opprinnelig var myntet på det heteroseksuelle par, mens de nå også gis gyldighet for likekjønnede par. Å endre denne hegemoniske forestillingen om kjærlighet kan vanskelig gjøres av enkeltindividet fordi følelsene er knyttet til en bestemt form for sosial orden og til helt grunnleggende enkle, men praktiske, gjøremål i hverdagen som vi alle rutinemessig utfører. Den måten vi er opptatt av å skape et pent hjem på, de måter vi organiserer hverdagslivet i skjæringspunktet mellom familie, venner og kolleger på (Gullestad 1984, 1989, 2002, Howell 2001, Weston 1991, Lindholm & Nilsson 2001), skillet mellom stedet vi arbeider og hjemmet, representerer grunnleggende strukturer som produserer et innhold og en mening i hverdagslivet hvor kjærlighet og seksualitet utgjør et sentralt utgangspunkt, og med det orienteringspunkt, for denne dominerende ideologi.

Det er dette jeg sikter til når jeg anvender begrepet heteronormativitet. Det er nettopp i den måten de heteroseksuelle institusjonene har festet et grep om de tankeskjemaer eller diskurser²⁴ som er knyttet til de dominerende måter å organisere familie og foreldreskap på at heteronormativitet får grep om vår virkelighetsforståelse. Chrys Ingraham definerer heteronormativitet på følgende måte: "the view that institutionalized heterosexuality constitutes the standard for legitimate and prescriptive sociosexual

²⁴ Begrepene tankeskjema og diskurs vil bli anvendt om hverandre, men rommer den samme påfølgende definisjonen: Diskurser representerer bestemte former for historiske, institusjonelt bestemte strukturer av oppfatninger knyttet til begreper, kategorier og forestillinger. Disse er utviklet gjennom sosiale, politiske og vitenskapelige konflikter knyttet til det å komme fram til en bestemt forståelse av hva sannheten er (McHoul & Grace 1993)

arrangements” (Ingraham 1996 s. 169). Det er viktig å være klar over at det er et skille mellom de institusjonelle formene av heteroseksualiteten og den aktuelle praksis (Jackson 1999). Institusjonene rommer ikke en absolutt og entydig norm som på en enkel og direkte måte kan kopieres gjennom en aktuell praksis. Heteronormativitet er underlagt en kontinuerlig produksjon. Ifølge Butler konstrueres heteronormativitet gjennom praksiser som bygger sin virkelighet på idealiserte forestillinger om hva som er naturlig, og som på den måten gjennom sin ”natur” gir grunnlag for å hevde en norm (Butler 1999). Det vi over tid anser som en norm og som et ”sant” uttrykk for hvordan institusjonene er, er et uttrykk for en stadig fornyende praksis. En praksis som både skaper og gjenskaper institusjonene, men da alltid ut fra forestillingen om deres natur.

Heteronormativitet representerer et underliggende premiss for begge de to gruppene av fedre som deltar i undersøkelsen og som på avgjørende punkter har brutt med den heteronormative orden. Spørsmålene er derfor knyttet til på hvilken måte fedre realiserer sitt foreldreansvar og sin familie på i en heteronormativ kultur. På hvilken måte forsøker de å skape en form for sosial orden i et foreldreskap og familieliv som ikke er ordnet i tråd med denne heteronormative kulturen? Det er deres svar på disse utfordringene, med særlig vekt på de rom de anvender for å realisere sitt foreldreskap og sin familie som her får det primære fokus. Dette vil også gi innsikt i grunnleggende forhold som de fleste foreldre vil møte om de ikke følger normen for familie og foreldreskap. Konteksten for foreldreskapet er en samtid som på bestemte måter søker å ta hånd om den moderne familie og foreldreskap og som setter opp spesifikke betingelser for hvordan dette kan utformes.

Heteroseksualiteten, parforholdet og premisser for foreldreskapet

Viderefører vi tenkningen om heteronormativiteten, og da spesifikt det som knytter seg til forholdet mellom allianseanordningen og seksualitetsanordningen, er det i en norsk kontekst mye som taler for at ekteskapets juridiske side har mistet mye av sin opprinnelige

status og betydning som en materiell²⁵ ordning. Derimot har ”*njutningsekonomien*” knyttet til kropp, seksualitet og kjærlighet i større grad kommet i sentrum for vår oppmerksomhet. Ekteskapsloven er da også gjennom de seneste 20 årene endret slik at den i dag likestiller menn og kvinner ved inngåelse av ekteskap, blant annet knyttet til særeie, mens regelen tidligere var felleseie. Disse endringene avtegner på den ene siden det nye syn på ektefellenes selvstendighet innenfor parforholdet, men de peker også bakover til en tid hvor ulikhet i inntektsevne mellom menn og kvinner ble kompensert gjennom deres felleseie i forhold til hus og hjem (Melby 1999). M. Foucault har rett i sin påpekning av at ekteskapet i økende grad opprettholdes gjennom vår følelsesmessige tilslutning til det, men følelsene representerer ingen garanti for at ekteskapet holder, spesielt ikke i en samtid med økende materiell rikdom og større valgfrihet. Mulighetene for å gi følelsene et nytt innhold og seksualitetsanordningens posisjon kan befeste de romantiske idealer i en tidsalder hvor seriemonogamiet har styrket sin stilling.

Men visse sider ved alliansesystemet vil jeg hevde er blitt videreført og styrket med et omfattende lovverk. Lov om barn og foreldre (Barneloven) har fått økt betydning i forhold til regulering av forholdet mellom foreldrene når flere foreldre velger å gå fra hverandre (Lov av 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre). Forholdet mellom foreldre og deres biologiske barn har gjennom de siste 20 årene i økende grad blitt regulert gjennom juridiske ordninger som viderefører foreldreskapet selv om parforholdet løses opp. Staten holder dermed fast i alliansesystemet når det gjelder foreldreskapet som parforholdets ene akse, men en kan også si at lovgivningen griper inn på ”*njutningsekonomiens*” område. Foreldreskapet kan ikke utformes uten et visst samarbeid, hvor foreldrenes individuelle kjærlighet for barna også på en bestemt måte må samordnes med den tidligere ektefellen. Utviklingen har i økende grad gått i retning av at man i detalj regulerer foreldrenes samværsrett, noe som også kan påvirke foreldresamarbeidet. Dette bidrar til at det skillet man søker å realisere i en skilsmisse mellom parforholdet og foreldreskap er vanskelig å skape gjennom den sterke forventningen knyttet til at foreldrene fortsatt skal samarbeide

²⁵ Både antallet og lengden på den tiden man er samboere har økt (Noack 1996 s. 24). I tillegg representerer ikke ekteskapet i dag den forsørgerkontrakt som det gjorde bare 30 år tilbake i tid (Melby 1999).

om foreldreskapet. De "autentiske bånd" mellom foreldre og deres barn skal fortsatt realiseres sammen med den tidligere ektefellen. Når barnet, og ikke parforholdet, representerer det sentrale ankerfeste i livet (Beck & Beck-Gernsheim 1995), vil det likevel fortsatt innebære at kontakten mellom foreldrene opprettholdes knyttet til én av de sentrale sidene ved det tidligere ekteskapet, nemlig forholdet til deres felles barn. Den personen de fikk barn sammen med vil fortsette å være en sentral premissleverandør for den biografi hver av foreldrene skal skape knyttet til barnets oppvekst, noe som tidligere også representerte en sentral komponent i "limet" i familien. Foreldrene er med dette knyttet til hverandre gjennom foreldreskapet. Det er, slik jeg ser det, med vektleggingen av de livslange relasjonene mellom foreldre og barn kombinert med en større vektlegging av valgfriheten knyttet til parforholdet, at interessen for å styrke foreldreskapets juridiske stilling også er økende.

Det er altså fortsatt parforholdet, med utgangspunkt i de seksuelle relasjonene mellom mann og kvinne, som gir rettigheter og plikter i forhold til livsvarige relasjonene mellom voksne og barn. Den seksuelle relasjonen mellom mor og far så å si besegler deres framtidige mulighet som foreldre, uavhengig av om de lever sammen som foreldre eller ikke. På samme tid utelukkes andre relasjoner som potensielle omsorgsrelasjoner for barn. Venner eller naboer vil sjelden kunne tildeles noen plikter eller på en enkel måte få noen rettigheter hvis ikke foreldre, besteforeldre eller annen slekt ikke er i stand til å ta omsorg for barnet. Seksualiteten som et ordnende prinsipp føyer sammen og bibeholder de gamle institusjoner mellom foreldre og barn. De biologiske relasjonene mellom foreldre og barn er i vår samtid dermed blitt sentrale. Debatten om barns rett til å kjenne sitt biologiske opphav har som en følge av dette fått økt oppmerksomhet (Melhuus & Howell 2001).

Farskapet og heteronormativitet: Forholdet til forskning på menn og homoseksualitet

Avhandlingen knytter seg gjennom sitt empiriske utgangspunkt til to ulike forskningstradisjoner. Den ene til forskning om menn ("studies of masculinities") der farskapet er et sentralt tema. Den andre er forskning om homofile og lesbiske ("gay & lesbian studies"), der forskning om homofile og lesbiske og deres barn inngår. For begge forskningstradisjonene representerer samfunnets heteroseksuelle organisering et problem. Forskning på menn har sitt primære fokus knyttet til forholdet mellom kjønnene, da med et særlig fokus på makt (Connell 1987 og 1995, MacInnes 1998, Morgan 1992). Forskning om fedre søker å avdekke hvordan menn på en rekke måter, betinget av historie, sosiale, økonomiske og kulturelle forutsetninger, inntar en posisjon knyttet til barns oppvekst (Gillis 1996, Marsiglio 1995, Gerson 1997, Plantin 2001). Forskningen om homofile og lesbiske har sitt fokus på den dominerende posisjonen heteroseksualitet har i vår kultur og den rolle den spiller blant annet i forhold til marginalisering og for sosial deltakelse av homofile og lesbiske i denne kulturen (Plummer 1975 og 1981, Weeks 1985). Én del av dette feltet som har vokst fram er forskning på homofile og lesbiske som foreldre og deres barn. En spesifikk retning fokuserer på hvilken betydning det har for barns utvikling av kjønnsidentitet at foreldrene bryter med heteroseksuelle forventninger knyttet til kjønn og seksualitet. Studiene innenfor dette området har tilbakevist påstander om at en oppvekst med homofile og lesbiske foreldre kan bidra til kjønnsforvirring og en svakt utviklet kjønnsidentitet hos deres barn (Fitzgerald 1999, Golombok, Spencer & Rutter 1983, Golombok & Tasker 1996).

En videreføring av disse perspektivene i sin rendyrkede form ville ikke ha bidratt til helheten i dette prosjektet. På den ene siden ville et perspektiv med utgangspunkt i maskulinitetsstudier kunne innebære at oppmerksomheten ble rettet mot å kartlegge ulike former for maskuliniteter, og med det ulike måter å være far på (heterofedrene). På den andre siden ville en tradisjonell tilnærming til homsefedrene være å studere nye familieformer og deres konsekvenser for barns oppvekst (Lehr 1999). En studie av maskulinitet og farskap ville raskt kunne forholde seg til dualismen mann/kvinne som

foreldre, mens en studie av homsefedre kunne ha rettet fokus mot skillet mellom homo- og heterofedre som omsorgsforeldre. Dette kunne medført at vi hadde gått glipp av deres felles utgangspunkt; at familie og foreldreskap er heteronormativt konstituert. Det jeg oppfatter som begge disse tradisjonenes felles problem er at de ikke retter et kritisk blikk mot heteronormativitet som et genererende prinsipp for kjønn og seksualitet, og at de unnlater å studere hvordan heteronormativitet bidrar til å produsere en sosial orden som virker regulerende for kjønn og seksualitet.

Jeg skal nedenfor gå nærmere inn på forståelsen av heteronormativitet med et særskilt fokus på forskning om farskap, da dette er den primære faglige ramme for avhandlingen. Svært mye av forskningen på farskapet har studert hvilke konsekvenser de omfattende endringene i det postindustrielle samfunn har hatt for farskapet. Disse endringene har medført at fedrene i forhold til sine barn har gått fra å være fraværende forsørgere til å utvikle nære og mer intime bånd til barna (Gerson 1993, Holter & Aarseth 1993). Bakgrunnen for endringene i farskapet ligger særlig i kvinners økte sysselsetting og de følger dette får for spørsmål om deling av omsorgsbyrdene og barns velferd, men kan også knyttes til demografiske endringer (Bumpass 1990, Marsiglio 1995). Sentrale spørsmål har vært om fedre kan ta omsorg for barn på lik linje som kvinner og på hvilket grunnlag det moderne farskapet er etablert (Lupton & Barclay 1997). Denne forskningen er langt på vei et svar på en feministisk kritikk av menns fravær i omsorg for barn. Den søker å bidra til å gi innsikt i hvilke krefter som hindrer økt deltagelse fra menns side i barneomsorgen og hva som kan føre fram til mer likestilte omsorgsrelasjoner i de vestlige samfunn (LaRossa 1995 og 1997, Gerson 1993, Marsiglio 1995).

Forskningen om menn og foreldreskap dreier seg i første rekke om menn i heteroseksuelle samliv. Menn og skilsmisser og menn og omsorg har vært sentrale tema i disse undersøkelsene (Arendell 1995, Holter & Aarseth 1993). Samtidig er det noen normative forestillinger knyttet til menns plass i familien som i liten grad blir problematisert. For å illustrere dette ønsker jeg å ta utgangspunkt i det nye farskapet, "the new father". Betegnelsen "the new father" anvendes i hovedsak for å beskrive menn som søker å ta et tilnærmet likestilt omsorgsansvar i forhold til kvinner og som ønsker å ha et

nært forhold til sine barn (Løkke 2000, Brandt & Kvande 1993, Lupton & Barclay 1997 Gerson 1993). Betegnelsen ”new” – ”nye” – spiller på en forskjell fra ”gamle” eller ”tradisjonelle” fedre. Dette var fedre som i første rekke så sitt ansvar for barn som en del av et forsørgeransvar (Gerson 1993, Lupton & Barclay 1997). I selve begrepsskiftet fra ”gammel” til ”ny” ligger et modernistisk signal om framskrittet og med det også noe som verdsettes høyt. Det de ”nye” fedrene gjør, er å imøtekomme et sentralt politisk mål om menns likestilte omsorg for barn.

Spørsmålet er bare hvilke menn det er som får betegnelsen ”nye”? I første rekke er dette middelklassens menn som er relativ lik i utdanning og inntekt sammenliknet med ektefellen og som tar et likeverdig omsorgsansvar innenfor parforholdet (Kvande & Brandt 1993). Det dominerende perspektivet er basert på den heteroseksuelle kjernefamilie, og ser denne fornyet med en mer likestilt og moderne form. Dermed er det også oppgjøret med kjønnsforskjellene som blir avgjørende for synet på kjernefamilien og som danner grunnlaget for at forskerne gir en av aktørene betegnelsen ”the new father”.

For å illustrere dette nærmere skal jeg hente et eksempel fra to norske sosiologer, Berit Brandt og Elin Kvande, som i særlig grad har befattet seg med fenomenet ”det nye farskapet”. De har bl.a. tatt utgangspunkt i hvordan reklamen portretterer de nye fedrene. I alt fra bilder på reklameboards eller i avviser for salg av bleier til computere avbildes menn, ifølge Brandt og Kvande, ofte med bar overkropp og med et barn på armen. Brandt og Kvande mener det er:

(...) interesting to note that symbols of power and authority are untouched by the fact that these men are holding babies(...). The traditional masculinity is intact. The alternative model would be a feminised man. However, the father image which feminists debated in the seventies, ”the softie”, is not at all present in today’s images. This combination of child care and masculinity, we also see very clearly in our research on fathers taking parental leave. Staying at home looking after a small baby is no threat to their masculine identity. They are sure about their masculinity. Part of this security is their strong work identity (Brandt & Kvande 1993 s. 232).

Det er, ifølge Brandt og Kvande, ingen motsetning mellom maskulinitet og omsorg. Omsorgen for barna er noe som kommer i tillegg til deres maskulinitet. Men hvorfor er det

ingen slik motsetning? Er det slik at fedres maskulinitet fortsatt er forankret i en "strong work identity", bare moderert av en stille "revolusjon" i hjemmet hvor de er blitt likestilte i omsorgen med kvinnen, og da med en likestilling som holder deres maskulinitet ved like gjennom deres forankring i arbeidet? Jeg deler deres oppfatning av at en naken overkropp og et nakent barn uttrykker en ny intimitet mellom menn og barn, men den uttrykker også noe mer. Bildene gir et dobbelt budskap. Gjennom å være avkledd gir de et uomtvistelig bevis, gjennom sine kropp, på at de er menn. I det å være avkledd framheves en pin-up, en sexy mann, hvor det ikke er noen tvil om hans plass i det heteroseksuelle samlivet. Han framstår fremdeles som kvinnens seksuelle motpart. Heteroseksualiteten blir på denne måten revitalisert. De nye fedrene er ikke, som de tradisjonelle fedrene, knyttet til barnet gjennom sitt forsørgeransvar i forhold til mor. Det Brandt og Kvande overser, er en identitet og et "komplementært" samspill som har en annen forankring enn arbeidet, og som er knyttet til seksualiteten, og hvor forholdet mellom kjønnene reguleres gjennom seksualitetsanordningen. Det er med andre ord ikke bare en maskulinitet som blir ivaretatt av hans tilknytning til arbeidet, men det er en maskulinitet som blir ivaretatt gjennom seksualitetsanordningen i kraft av å være kvinnens seksuelle motpart. Den nye far får av den grunn tilgang til en selvstendig plass i forhold til barnet, men omstøter med dette ikke andre sider av ordningen gjennom at han fortsatt representerer kvinnens seksuelle motpart. Dette innebærer at det ikke nødvendigvis bare er fedrenes tilknytning til arbeidet som sikrer deres maskuline identitet en forankring, men også, og kanskje i større grad, det å være deres partners seksuelle motpart.

Heteronormativiteten taler sitt tydelige språk i dette eksemplet. Maskuliniteten er riktig nok endret i forhold til barnet, men er holdt på plass gjennom seksualiteten i forhold til kvinnen. Det som er mest slående i disse bildene, er hvordan seksualitetsanordningen aktivt anvendes til å "reformere" farskapet, nettopp ved å framheve de intime bånd mellom fedre og barn. Vi blir med dette vitne til en "reformert" og likestilt kjernefamilie, hvor arbeidet ikke nødvendigvis er det sentrale forankringspunktet for menns maskulinitet i familien, men hvor båndene, og med det kjønnnet, skapes med utgangspunkt i seksualitet og

intimitet mellom mor og far, men også, for fedrenes del, i intimiteten mellom fedre og deres barn.

De samme typer bilder som Brandt og Kvande viser til er også rettet mot et annet publikum; mot homoseksuelle som fedre. I internasjonale magasiner for homofile og lesbiske figurerer velproporsjonerte menn, med "sikre" tegn²⁶ på deres seksuelle legning, med barn på armen. De binære representasjoner som disse mediebildene har sitt utgangspunkt i, kan ikke knyttes til komplementære forestillinger om forskjeller mellom kjønnene, men har seksualiteten i fokus. Den seksuelle motpart er da en annen mann, og det er som seksuell motpart og som far han figurerer i magasinene, og det er dette som gjør ham interessant for leseren. I denne sammenheng, slik jeg ser det, representerer han et nytt tilskudd av sosiale identiteter som er blitt tilgjengelige for homoseksuelle menn.

Gjennom bare å ha fokus på kjønn som arbeid, her definert som arbeid med barn, mister forfatterne av syne de bakenforliggende strukturene hvor det nå er seksualiteten som støtter opp om kjønnsrelasjonen. Når nærhet og intimitet mellom fedre og barn framstår som en sentral byggestein for farskapet (Holter & Aarseth 1993), intervenseres symbolsk sett, slik jeg ser det, også det rom som tidligere var forbeholdt kvinnen. For å holde relasjonene mellom foreldrene sammen, har seksualiteten fått en fornyet posisjon. Seksualiteten anvendes både som en garantist for kjønnsrelasjonene mellom foreldrene, men brukes på samme tid til å fornye båndene mellom foreldre og barn. Arbeidsfellesskapet og de komplementære relasjonene mellom menn og kvinner er muligens utgått på dato når det kommer til det å være garantist for kjønnnet. Foreldrene kan være "kjønnsløse" når det gjelder omsorgsoppgavene hvor både fedre kan "mødre" og mødre kan "fedre" for sine barn. Men de kan ikke være "kjønnsløse" når det kommer til seksualitet, hvor kjønnnet næres av seksualiteten uavhengig av seksuell legning, fordi seksualiteten fortsatt er den sentrale byggesteinen for parforholdet.

En tenkning om kjønnnet hvor en ikke ser seksualitetens fornyede posisjon, medfører at vi mister muligheten for kritisk å problematisere de grunnleggende forutsetningene for

²⁶ Den måten mennene blir portrettert på, hvordan de er kledd knyttet til klær og ringer viser tegn på at de tilhører en seksuell minoritetskultur.

konstruksjonen av familie og foreldreskap som ligger i heteronormativiteten. Kjernefamilien som modell har fremdeles en hegemonisk posisjon i vår kultur. Når den endres, er det derfor parforholdet – ikke som arbeidsmessig komplementært, men som et seksuelt og likeverdig fellesskap – som framheves. De ”nye” fedrene er med dette knyttet til kvinnen på en annen måte enn tidligere. Normen er det likeverdige foreldreskapet innenfor rammen av parforholdet. De ”nye” fedrene er i første rekke fedre som lever innenfor rammen av det heteroseksuelle parforholdet.

Andre fedre og, særlig de skilte fedrene, oppfattes ikke som nye. Disse oppfattes i større grad som et problem enn som et positivt nytt bidrag til utformingen av foreldreskapet (Collier 1999). Likevel er også de som empirisk fenomen også nye. Med en økning i andelen av befolkningen som blir skilt, er det også en økning i antallet fedre som ikke daglig ser sine barn. Disse mennene eksponeres også for nye sider ved farskapet når de i samværstiden har hovedansvaret for barnets omsorg. Hvorfor karakteriseres disse sjelden som nye fedre? Slik jeg ser det faller de måtene disse fedrene lever i familier på på siden i forhold til kjernefamiliens hegemoniske posisjon. Når de er skilt støtter de ikke opp om seksualitetens hegemoniske posisjon for foreldreskapet gjennom at rammen for foreldreskapet ikke er parforholdet. Deres måte å reformere foreldreskapet på blir av den grunn ikke sett på som en fornyelse, men mer som et problem gjennom at de avviker fra en hegemonisk heteronormativ standard for organisering av familie og foreldreskap.

Jeg ønsker i denne undersøkelsen å snu blikket og se nærmere på noen av disse ”andre nye” gruppene av fedre som eksempler på foreldreskap og familie, hvor det ikke er mulig fullt ut å få kartet til å stemme med terrenget. Gjennom å ta utgangspunkt i de to gruppene av menn utfordres de tankeskjema familie og foreldreskap bygger på. Seksualitetsanordningen vil sannsynligvis ikke ha den samme regulerende kraft for foreldreskapet når foreldrene ikke lever sammen som par. Hvilken betydning vil den måten fedrene i disse to utvalgene konstruerer foreldreskapet på få for den måten vi forstår hva en familie er? Hvilken betydning får det for heterofedrene, for deres foreldreskap og familieliv, at de får hovedomsorgen for barna? Føler heterofedrene at de fortsatt er i familie med den tidligere ektefellen? Hvordan opplever homsefedrene det å bli fedre? Danner de en

familie sammen med et annet par eller ser de kun på seg selv som foreldre, og opplever de seg selv fullt ut som fedre når de må dele omsorgen med et annet par?

For å få et bedre analytisk grep på hvordan fedrene i praksis skaper en sosial orden knyttet til foreldreskap og familieliv, vil jeg fokusere på dette med utgangspunkt i sosiale rom. Hvilke rom er det fedrene særlig legger vekt på når de skal skape en god oppvekst for sine barn, og hva forstår vi i denne sammenheng med rom?

Den romlige dimensjon ved sosiale relasjoner

Heteronormativitet er kulturelle og symbolske meningssystemer som har betydning for hvordan familie og foreldreskap utformes. Men hvordan skal vi gripe sammenhengen mellom de koder som meningssystemer representerer og hvordan kodene realiseres som en del av en sosial praksis? I denne sammenhengen har jeg valgt en tilnærming som bygger på at all sosial handling og all produksjon av kunnskap har en romlig dimensjon. Bakgrunnen for dette valget er dels et svar på foregående spørsmål. Jeg ønsker altså å få et redskap til å binde sammen mening og handling. Men en annen motivasjon, som også har vært viktig, er den kritikk som har vært rettet mot poststrukturalistisk teori, at den ikke berører individets materielle og fysiske livsbetingelser, og at den, i beste fall, bare gir innsyn i de sosiale konstruksjoner og diskursene individet tar del i (Prieur & Moseng 2000). En tilnærming til sosial handling med utgangspunkt i rom er nettopp å kombinere aktørens materielle, diskursive og sosiale omgivelser. Handlinger kan med dette ikke "bare" reduseres til språk, til et verbalt innlegg om livet, men er en del av en tykk tekst hvor det materielle, mentale og det sosiale representerer de bærende elementene for sosial handling.

Perspektivet om rom er utviklet i større grad innenfor faget geografi enn i andre samfunnsvitenskapelige fag (Harvey 1990 og 1996, Soja 1989). Her forstås rom, ifølge Kjetil Lysgård, "som både konstituert av og konstituerende for sosial praksis; dvs. som en integrert del av sosial handling som omfatter både rommets fysiske, mentale og sosiale dimensjon" (Lysgård 2001 s. 18).

Inspirasjonen til å anvende dette perspektivet ble hentet fra Giddens (1984) og hans *strukturteori*. Giddens argumenterer for at i stedet for å fokusere på aktøren og det subjektive eller det strukturalistiske eller funksjonalistiske for å forklare hvordan samfunn er konstituert, bør samfunnsvitenskapene rette søkelyset mot hvordan sosial praksis er konstituert i tid og rom. Strukturer og handlinger påvirker hverandre gjensidig. De strukturelle forholdene er både medium for og produkt av sosial praksis. Gjennom sosial praksis produseres dermed stadig nye sosiale strukturer i en dialektisk prosess. Det innebærer at alle handlinger også er i en spesifikk kontekst hva angår tid og rom, og at handlinger ikke kan forstås uavhengig av den konteksten de utspiller seg i. Rom spiller en helt sentral og formativ rolle i sosial aktivitet, og kan ikke reduseres bare til omgivelser og bakgrunn for menneskers handlinger. I ontologisk forstand eksisterer den sosiale kategorien *rom*, på linje med tid, som et konstituerende prinsipp for samfunnets organisering.

Et utgangspunkt for denne tenkningen kan hentes fra Heideggers forståelse av menneskets "væren i verden," hvor mennesket eksisterer i rom produseres i en dialektisk prosess mellom subjektivitet og objektivitet. En *væren i* representerer for mennesket å skape et skille mellom de ikke-levende ting og mennesket, altså et menneske skilt fra tingene, mens en *væren i verden* representerer et forsøk på å overvinne denne distansen. Mennesket søker sin plass i en romlig verden gjennom å prøve å finne ut av sin egen eksistens, gjennom å gi tingene mening i et menneskeskapt univers (Lysgård 2001). Konstruksjonen av en sosial romlighet innebærer at vi på den ene siden må objektivere rommet, mens vi på den andre siden nettopp ved dette gjør oss til en del av rommet. Våre sosiale relasjoner konstrueres i denne dialektikken mellom å objektivere våre sosiale handlinger og på samme tid å bli en del av det vi har objektivert. Det er i dette tette dialektiske samspillet mellom individer og dets omgivelser at rom konstrueres. Vår kunnskap om den objektive verden blir med dette en del av våre subjektive erfaringer. Dorte Marie Søndergaard konkretiserer dette på følgende måte i forhold til hus:

Et hus er ikke bare et hus, det er også et uttrykk, et tegn, et diskursivt innlegg om, hvem boerne er, og hva huse kan være. Forestillingen om huse bæres diskursivt, og samtidig: diskursen om huse, typer

af beboelse, bomuligheder som socialt strukurerende retningsledere ligger nedfældet i sten og træ og tegl (Søndergaard 2000 s. 40).

Søndergaard påpeker at huset gir plass til flere ulike diskurser. Det gir tegn på sosial status for de som bor der, ut fra størrelse, utseende og materialvalg. Samtidig vitner husets utseende og indre organisering av rom, altså dets arkitektur, også om bestemte syn på mennesket, noe som de som bor i boligen kan anvende til å formidle hvem de er.

De rom vi er en del av, er på den måten både formet på forhånd av tidligere generasjoner, men får også sin form gjennom vår nåtidige sosiale praksis. Gjennom vår sosiale praksis søker vi kontinuerlig å forme våre omgivelser ved at vi skaper sosiale rom. Huset representerer et rom hvor en rekke diskurser knyttet til arbeid, fritid, omsorg, tid for barn, mors og fars plass i hjemmet osv., gis plass, men samtidig er det gjennom praksis at hjemmet som rom skapes og gir plass til våre relasjoner i hverdagslivet. De sosiale rom kan bare endres gjennom å endre vår praksis. Gjennom endret praksis kan vi gi form til våre verdier, drømmer og visjoner, og på den måten skape nye rom som vi kan plassere våre relasjoner innenfor. Det er med andre ord et intimt forhold mellom våre systemer av kunnskap (diskurser) og de praksiser som anvendes til å meisle ut et rom for vår egen eksistens og som kunnskapen gjennom ulike koder og teknikker legger grunnlaget for (Harvey 1990). Kunnskapen og praksisen ligger så tett på hverandre at det kan være vanskelig å etablere et fruktbart skille dem i mellom.

Som en epistemologisk innfallsvinkel til sosial romlighet er Lefebvres teori om hvordan ulike romlige modaliteter danner produksjonsfaktorer i og produseres av sosiale handlinger og sosiale prosesser en fruktbar tilnærming (Lefebvre 1991). Rom representerer med dette ikke en ontologi jeg søker å bevise, men gir tilgang til en epistemologi som gir mulighet for en ny måte å analysere sosiale handlinger på.

For å analysere sosial romlighet lager Lefebvre en tredeling mellom romlig praksis, rommets representasjoner og representasjonen av rom. Denne tredelingen representerer ikke sidestilte posisjoner, men er satt sammen i en romlig triade hvor de ulike aspekter av

det romlige går sammen i produksjonen av de rom²⁷ individet er, eller blir en del av (Lefebvre 1991). Spørsmålet er da hva de ulike sidene av denne triaden inneholder som virker sammen i produksjonen av rom. Lefebvre beskriver triaden på følgende måte:

- 1) Romlig praksis knytter seg til *erfart romlighet*. Det erfarte rommet er produsert i et dialektisk forhold mellom institusjonelle systemer og hverdagslig erfaring og praksis. Den romlige praksis er i hovedsak orientert mot konkrete materialiserte og institusjonaliserte romlige fenomener, og er for individet rutiner, noe en sjelden tenker gjennom, og som utgjør en tradisjon.
- 2) Rommets representasjoner, eller det *begrepsgjorte rom*, er konstituert gjennom begreper og diskurser. Disse blir produsert av ulike profesjoner eller grupper med makt. Selv om dette "bare" er et mentalt rom bestående av begreper og diskurser, er det samtidig det dominerende rom, gjennom at det representerer en epistemologisk maktbase for hvordan samfunnet til enhver tid skal forstås, uttrykkes og formes.
- 3) Representasjonenes rom, *det levde rommet*, produseres i hverdagslige praksiser. Dette er en romlighet som benytter seg av mer eller mindre ikke-verbale symboler og bilder, utopiske tanker og framtidsrettede visjoner, og som bidrar til å forme praksis og beskrive det rommet vi opplever og produserer til enhver tid. Det levde rom handler om hvordan folk gjennom sosial hverdagslig praksis bruker romlige forestillinger og erfaringer til å forme sin aktivitet, og hvordan de tilpasser seg og preges av de dominerende forståelser av samfunnets romlighet.

Et rom for foreldreskap og familie produseres med utgangspunkt i denne romlige triaden. Rutinene knyttet til institusjonelle systemer og hverdagsliv (erfart romlighet), de diskurser

²⁷ I denne avhandlingen benyttes også begrepene sosiale, mentale og fysiske rom om hverandre. I produksjonen av sosial romlighet eksisterer ikke et slikt skille, men for å variere språket har jeg likevel i visse sammenhenger brukt disse begrepene i tillegg til rom. Denne inndelingen av rom henspiller på de tradisjonelle dualismene subjektiv – objektivt og forestilling – virkelighet og har vært underlagt omfattende diskusjoner innenfor geografi som disiplin (Lysgård 2001). Anvendelsen av begrepene i denne sammenheng må likevel ikke forveksles med at det her ansees å være et slikt analytisk skille, da det er produksjonen av sosial romlighet som her er i fokus og hvor de tre ulike aspektene ansees som integrert i sosiale handling.

som følger med organiseringen av hverdagslivet (begrepsgjort rom) og de intensjoner og drømmer individet har (levde rom) virker sammen når individet skal skape rom for foreldreskap, familie og oppvekst. Diskursene om hva en familie er (begrepsgjort rom), hva et foreldreskap skal bygge på, altså de heteronormative tankemodellene, legger føringer i dette perspektivet, både for den praksis og de rutiner som skal realiseres (erfart romlighet), men også for hvilke drømmer man har for hverdagslivet (levd rom). Men drømmene (levd rom) individet har kan også bidra til å endre den tradisjonelle praksis (erfart romlighet) og føre til at individet kommer i konflikt med diskursene (begrepsgjort rom). Denne tredelingen i produksjonen av rom inneholder med dette ikke en bestemt form for kausalitet innenfor triaden. Det er samvirket mellom de ulike sidene i triaden som bidrar til produksjonen av rom. Når par skilles, endres deres rutiner i hverdagslivet (erfart romlighet), noe som medfører et avvik fra diskursene om familie og foreldreskap (begrepsgjorte rom). I hverdagslivet må det tidligere paret derfor skape nye samhandlingsmønstre som destabiliserer alle sider i triaden, og de må på den bakgrunn finne et nytt grunnlag for produksjonen av et rom for familie og foreldreskap som er tilpasset deres aktuelle livssituasjon. I denne prosessen bidrar de ulike sidene i den romlige triaden til å produsere et innhold til det nye rommet som individet skaper for familie og foreldreskap. Dette innebærer at det ikke her innføres et analytisk skille mellom de tre ulike elementene som legger grunnlaget for produksjonen av rom på bakgrunn av deres integrerte posisjoner i forhold til hverandre. I stedet vil jeg rette fokus mot produksjonen av rom og hva informantene legger vekt på når de skal skape rom for familie og foreldreskap.

Et sentralt premiss i denne avhandlingen er brudd, men hva er det fedrene i første rekke bryter med? Først og fremst bryter de med et heteronormativt rom for familie og foreldreskap. Sentralt for å skape dette sosiale rommet, er hjemmet. Det betyr ikke at vi i denne avhandlingen bare skal rette søkelyset mot hvilken betydning hjemmet har for konstruksjonen av familie og foreldreskap, men på grunn av hjemmets sentrale plass for familie og foreldreskap skal vi nedenfor se nærmere på hvilke tradisjoner og diskurser som kan knyttes til produksjonen av hjemmet som rom. En grunnleggende side ved denne

produksjonen er at den bygger på noen heteronormative forestillinger med betydning for hvordan familie og foreldreskap konstrueres.

Hjem som heteronormativt rom

Hjemmet som rom inneholder et sett av ulike former for kunnskaper. Ulike opplevelser, gjenstander og lukter gir oss en fornemmelse av tilhørighet og av å ha en bestemt historie knyttet til hjemmet. Det representerer noe fast fysisk, et konkret objekt vi kan knytte våre tanker til. Men på samme tid gir gjenstandene, vår måte å organisere hjemmet på og vårt forhold til hjemmet, en stemme til hvem vi også er som samfunnsborgere. Hjemmet bidrar med dette til å uttrykke hvem vi er, men gir også andre muligheter til å plassere oss inn i en sosial sammenheng. Denne måten å forstå hjemmet som rom på er å studere dette stedet med et blick på kunnskapene eller diskursene som hjemmet representerer. I en avhandling som har fokus på familie og foreldreskap er det gitt at hjemmet som et heteronormativt rom blir en sentral ramme for analysen. Hjemmet er i en norsk kontekst den definatoriske rammen for familien (Gullestad 2002). Det som skiller hjemmet som rom fra andre rom er dets hegemoniske stilling i forhold til å ivareta bestemte ideologiske, normative, men også praktiske, funksjoner i hverdagslivet. I modernismen har særlig hjemmet hatt en sentral posisjon som hjelp til det David Harvey beskriver som "carving out permanence from the flow of processes" (Harvey 1996 s. 261), altså en søking etter å finne et fotfeste i en skiftende samtid, et fotfeste som også kan romme vår identitet. Det er, ifølge Norberg-Schultz, i boka *Genus Loci*, to psykologiske funksjoner knyttet til dette:

The two psychological functions involved, may be called "orientation" and "identification". To gain an existential foothold man has to be able to orientate himself; he has to know where he is. But he also has to identify himself with the environment, that is, he has to know how he is in a certain place (Norberg-Schultz 1980 s. 18).

I produksjonen av hjem som rom for familie og foreldreskap er det i alt fire forhold jeg her vil rette oppmerksomheten mot: For det første representerer hjemmet et orienteringspunkt i tilværelsen i forhold til omverden, gjennom at vi oppfatter dette som vår primære private forankring. For det andre utgjør hjemmet en grense mellom den indre private verden og den ytre offentlige verden, ved at hjemmet anvendes til å skape en grense mellom de som hører til og de som ikke hører til. For det tredje er hjemmet som sted assosiert med identitet knyttet til kjønn hvor kvinner og menn har ulike sosiale posisjoner. For det fjerde rommer hjemmet, for familier som har valgt å få barn, også ulike generasjoner under samme tak.

Disse fire ulike forholdene knyttet til hjemmet har ulik betydning når det gjelder å produsere et rom for familie og foreldreskap. Dette skal vi se nærmere på:

Hjemmet som orienteringspunkt

I biografien som sjanger har ofte hjemmet, og da barndomshjemmet, en sentral posisjon (Randall 1995, Rapport & Dawson 1998). Barndomshjemmet er et "redskap" som gir en mulighet til å plassere individet inn i et sosialt landskap. Det bidrar til å gi informasjon om personens sosiale og økonomiske bakgrunn, og utgjør med dette en plattform for resten av historien om en persons liv. I dette skapes det nære forbindelser mellom det personlige og personens forhold til sine omgivelser. Janet Carsten og Stephen Hugh-Jones beskriver det på følgende måte:

The house and the body are intimately linked. The house is an extension of the person; like an extra skin, carapace or second layer of clothes, it serves as much to reveal and display as it does to hide and protect. House, body and mind are in continuous interaction, the physical structure, furnishing, social conventions and mental images of the house at once enabling, moulding, informing and constraining the activities and ideas which unfold within its bounds (Carsten & Hugh-Jones 1995 s. 2).

Når hjemmet representerer et orienteringspunkt i hverdagen blir det ikke bare til en del av oss, men vi som personer anvender også hjemmet aktivt til å skape oss selv. Janet Carsten og Stephen Hugh-Jones understreker at skillet mellom det vi objektiviserer, altså huset, og

det vi selv er, er nært forbundet. Huset er ikke mentalt skilt fra kroppen, men er, ifølge dem, en del av oss selv. Vi anvender hjemmet i en kontinuerlig prosess til å skape en ramme for vårt eget liv, hvor en vesentlig side i denne skapelsesprosessen også er å forme en sosial orden. Hjemmet framstår på denne måten som en måte å sortere en rekke ulike måter å tenke og føle på. Som rom har hjemmet etter industrialismens gjennombrudd skapt et grunnleggende skille mellom to ulike rom i den vestlige kultur, skillet mellom privat og offentlig (Gillis 1996). Dette skillet representerer et grunnleggende premiss for konstruksjonen av en bestemt heteronormativ orden som vi skal se nærmere på opphavet av og innholdet til nedenfor.

Hjemmet som et skille mellom privat og offentlig

I en moderne tradisjon har hjemmet hatt stor betydning i produksjonen av et skille mellom arbeid og fritid, mellom lønnet og ulønnet arbeid. Hjemmet ble i løpet av det nittende århundret definert i opposisjon til den voksende kapitalistiske økonomien. Nye åndelige kvaliteter ble investert i hjemmet i tilknytning til industrialiseringen av Vest-Europa (McDowell 1999). Industrialiseringen og kapitaliseringen førte til en fragmentering av folks hverdagsliv ved at de brøt opp de rom folk tidligere hørte til i. Den tyske filosofen Heidegger anvender i sin filosofi hjemmet i et forsøk på å løse de moderne problemer knyttet til en økonomi som skaper et skille mellom produksjon og reproduksjon og som fører til at tidligere sammenhenger knyttet til sted, tid og rom brytes. Hjemmet har i hans tenkning en ideologisk posisjon som det unike sted hvor røtter skal kunne skapes og hvor hjemmet representerer en buffer mot en verden som stadig er i forandring. Han argumenterer for at det nå må være hjemmet som skaper en åndelig forening mellom mennesket og tingene (Harvey 1996).

Hjemmet representerer i Heideggers tenkning et sentimentalt sted. Det representerer et rom hvor mennesket kan utvikle sin ekte natur, mens det moderne samfunn der ute oppfattes som omskiftelig og utrygt for menneskets eksistens. Hans arbeid med å forme hjemmet som et sted hvor mennesket kan vise sitt autentisk jeg, er ikke bare et ekko fra

fortiden. De samme forestillingene er høyst virksomme den dag i dag, for eksempel knyttet til norske innkjøpsvaner i forhold til hjemmet; hjemmet er et sted vi investerer våre penger i for å søke ro og fred i en stresset hverdag (Gullestad 1989 s. 55).

Selv om den filosofiske bakgrunnen for distinksjonen mellom privat og offentlig er skapt som en reaksjon mot endringene i det moderne samfunn, er den i dag blitt en del av hverdagslivets kultur. Hvordan blir vi konkret minnet på denne forskjellen? Den er i første rekke knyttet til de praktiske gjøremål og foranstaltninger vi foretar i hverdagen. Ytterdøren er kanskje det viktigste tegnet på at det eksisterer en grense mellom det private og det offentlige. Den har vanligvis en lås som skal holde ubudne gjester ute. De som derimot har adgang til huset har nøkler for å kunne låse seg inn. Skillet mellom det private og det offentlige og hvor grensene går er samtidig omdiskutert. Barns skolearbeid, eller for den saks skyld, det moderne arbeidsliv, som i økende grad legger opp til bruk av hjemmekontor, er eksempler på at det ikke er enkelt å opprettholde dette skillet, og er tegn på at det også er satt under press. Når skiller blir satt under press bearbeides de, og de må skapes på nye måter. I dette ligger det et kontinuerlig arbeid i hjemmet i å skape ulike soner, hvor diskursene om skillene mellom det private og offentlige kontinuerlig representerer et bakteppe når det gjelder hvor langt vi kan strekke våre handlinger i å bryte ned tradisjonelle skillelinjer.

Hjemmet gjør det ikke bare mulige å skape en distinksjon mellom det private og det offentlige, det har også en intern sosial orden knyttet til å skape et skille mellom de som hører til i husholdet og de som står utenfor. På besøk i andres hjem har vi alle en fornemmelse av hvordan vi bør opptre. Døråpninger inn til rom representerer grenser mot landskapet innenfor.

Innenfor det enkelte hjem er det områder som er mer eller mindre private. Stuen er det mest offentlige værelse. Foreldresoveværelse er det mest private. Noe av grunnen til det er at seksualiteten, som leves ut her, regnes som den mest intime del av livet. At det forholder seg slik, kan vi se når noen viser fram en ny leilighet eller et nytt hus. Det er da ofte slik at gjestene går inn i alle værelsene unntatt soverommet. Der blir de stående på terskelen og bare titte respektfullt inn (Gullestad 1989 s. 53).

Noen rom oppfattes som mer private enn andre, men hvilke rom det er kan variere. Det vil derfor være viktig å besitte kunnskapen om det enkelte hjem for ikke å bryte respekten for privatlivets fred.

Hjemmet følger også en annen romlig inndeling enn offentlig versus privat, men da knyttet til skillene natur/kultur og rent/urent. Norske byggeforskrifter sier at det skal være to dører mellom toalettet og kjøkkenet. Dette er et skille som ikke bare er viktig i forhold til å ivareta hygienens gjennom spredning av bakterier, men også i forhold til hva vi oppfatter som ordnende prosesser i hjemmet. Toalettet og badet er steder som står nær hygiene og renselse av kroppen. Kjøkkenet skal bidra til å gi kroppen ny næring, og må skilles fra det som støtes ut fra kroppen. Hygienens i dette er viktig, men det som spises representerer også en kultur vi har felles, som knytter oss til et sosialt fellesskap. Visse rom i huset er løst fra naturen og representerer den mer ”kultiverte” siden av våre liv. Stuen og badet/toalettet representerer ytterpunkter i dette skillet. Toalettet representerer hjemmets bakside. Stuen knyttes til det som er rent, til kultur, og det offentlige, mens toalettet på den andre siden knyttes til det som er urent og til det private (Douglas 1997).

Gjennom å skille hjemmet fra det offentlige rom, og gjennom å dele opp hjemmet i ulike rom ved ikke bare å skille dem fra hverandre ut fra funksjoner, men også etter posisjonene natur/kultur og rent/urent, blir det også mulig å plassere individets handlinger i hjemmet etter de samme skillelinjer. Dette omdanner hjemmet til et nyttig redskap for å skape sosiale rom hvor det man er, er knyttet til det man får lov til å være. På den måten kjenner man sin plass også ut fra hvilke fysiske rom en har tilgang til. Den plass man har som barn, som mann eller kvinne er også ordnet ved hjelp av hjemmets fysiske rom. Foreldreskapet og parforholdet er allerede institusjonalisert gjennom boligens arkitektur. Boligen har med dette, allerede før man har flyttet inn i den, et heteronormativt tankeskjema man må ta stilling til når hverdagslivet skal formes. Vi skal se nærmere på dette skjemaet og da med utgangspunkt i hjemmet som kjønn.

Hjem som kjønn

I opplysningstiden skapte filosofer som Hobbes ulike sfærer for den menneskelige rasjonalitet. I den offentlige sfære rådet fornuften, rasjonaliteten og det opplyste mennesket, mens i den private sfære rådet naturen og begjæret. De offentlige rom var til for datidens menneske, mannen, og var forbeholdt ham, og det var her makten lå og beslutningene ble tatt. Kvinner og barn hørte ikke hjemme i maktens sfærer. De ble utelukket fra de offentlige rom, og var dermed ikke fullverdige medlemmer av samfunnet (McInness 1998). Hjemmet var imidlertid heller ikke en trygg havn for mannen. På den ene siden representerte hjemmet møtet med kvinners seksualitet og hans eget naturlige begjær. På den andre siden var maskulinitet i borgerskapets menn, som vi her har fokus på, knyttet til deres rasjonalitet og fornuft (op.cit.). Hjemmet rommet da også denne spenningen, gjennom den måten rommene i borgerskapets hjem var organisert på. Menns oppholdsrom vendte ut mot gaten, og representerte de mer offentlige delene av hjemmet, mens kvinner og barns oppholdsrom vendte bort fra gaten (Gillis 1996). Kroppen og det som hørte med til intimitet, reproduksjon og seksualitet hørte med andre ord til i hjemmets ”bakside”, trukket bort fra det offentlige rom.

I det 19. århundre ble det huset²⁸ man bodde i kulturelt omskapt til et hjem, og ble det idealiserte senter for emosjonelt liv. Når følelser ikke fikk plass andre steder, var det i hjemmet de nå skulle uttrykkes (MacDowell 1999). Kvinners liv ble overveldende preget av det emosjonelle gjennom deres sosiale plassering, mens menn måtte oppsøke hjemmet for å kunne uttrykke og oppleve det emosjonelle. Det Foucault kaller seksualitetsanordningen tok på denne måten bolig i hjemmet (Foucault 1980). Denne skarpe inndelingen i kvinners og menns forhold til hjemmet er i dag ikke så synlig om vi for eksempel betrakter boligens fysiske utforming. Men selv om kvinner og menn fritt kan bevege seg i boligen i dag, er kvinner og menns tilstedeværelse og bruk av boligen fremdeles markert forskjellig (Sosialt utsyn 1993).

²⁸ Forestillingen om hjemmet vokste først fram på 1800-tallet. Tidligere rommet huset en rekke ulike medlemmer, og det var ikke organisert på en slik måte at familien hadde et spesifikt rom som var tilegnet dem (Gillis 1996 s. 32).

Jorunn Solheim argumenterer i boka *Den åpne kroppen* for at hjemmet fremdeles er et primært sted for konstruksjonen av kvinners kjønn. Den dualistiske tenkning om kjønn er høyst virksom i boligen, slik hun ser det. Solheims studie baserer seg på intervjuer med kvinner som er gift med menn som arbeider på plattform i Nordsjøen. Mennene arbeider 14 dager av gangen, og har 21 dager fri. I friukene bor de hjemme (Solheim 1998). Solheim forsøker gjennom sin undersøkelse å avdekke og beskrive hvordan de dualistiske og komplementære kjønnsrelasjonene mellom kvinner og menn skapes og opprettholdes. Hun mener ikke at de måter hverdagslivet praktiseres på blant hennes informanter er representative for norske kvinner i dag. Likevel mener hun at studien avdekker former for komplementaritet mellom kvinner og menn, hvis en ser på kjønn som et system av ordninger som kan strekke seg utover det disse kvinnene spesifikt erfarer. Etter hennes mening kan de erfaringer kvinnene i hennes studie hadde, gi innsikt i de allmenne trekk ved de komplementære måter livet er organisert på i vårt samfunn.

Ser vi på familien som et system av relasjoner knyttet til arbeid, bygger Solheim sin analyse på to sentrale ideer. Den første er hentet fra Lévi-Strauss, som ser de komplementære relasjoner som et bidrag til å underbygge samfunnssolidariteten. Det faktum at menn og kvinner er plassert på forskjellige arenaer – kvinner i arbeid i hjemmet og menn i arbeid utenfor hjemmet – bidrar til å skape sammenheng og solidaritet i samfunnet. Skillet mellom produksjon og reproduksjon nødvendiggjør et samarbeid mellom kvinner og menn som samtidig bringer de to sfærene sammen. Den andre sentrale ideen er hentet fra Gayle Rubin som ser organiseringen av arbeidet som et tabu mot likhet ("sameness").

The division of labour by sex can (...) be seen as a "taboo": a taboo against the sameness of men and women, a taboo dividing the sexes into two mutually exclusive categories, a taboo which exacerbates the biological differences between the sexes and thereby creates gender (Rubin i Solheim s. 49).

Solheim støtter den generelle betydningen i disse ideene, og hun søker å forklare hvorfor disse trekkene opprettholdes og blir, som hun hevder, gjort til vedvarende egenskaper ved

kvinnen. De komplementære relasjonene er, ifølge Solheim, ikke knyttet til kvinner som gruppe, men til kvinnen plassert i bestemte kontekster som hustru og som mor. Det er i rollen som hustru og mor at de komplementære relasjonene bryter gjennom og spiller seg ut. Hjemmet blir stedet hvor de komplementære relasjonene finner sitt utspring og som skaper rammen for det kvinnelige.

Solheim vektlegger i sin analyse hjemmet som en fundamental struktur for kjønn. Men hjemmet rommer ikke bare kjønn. Det rommer også foreldreskapet. Intimiseringen av relasjonene mellom menn og barn har også gjort noe med synet på fars posisjon i hjemmet og med det vår oppfatning av ham som kjønn. Også undersøkelser av mødre og fedres erfaringer knyttet til omsorg viser, ifølge Lupton og Barclay, at menn og kvinner i forhold til omsorg høster mange av de samme erfaringene:

Although the research undertaken by development psychologists observing fathers' and mothers' interactions with their infants often acknowledges that they are more alike than different in their behaviour, the findings and conclusions are still written around the differences that were observed. In this literature, therefore, a preoccupation remains with emphasizing gender difference in parenting (Lupton og Barclay 1997 s. 46).

Til tross for likhetene kan det altså se ut som om man leter etter forskjellene for å opprettholde en sosial orden knyttet til kjønn. Forskjellene, som er blitt mindre, er på samme tid dermed også blitt langt mer betydningsfulle. De markerer en grense mellom kjønnene, men siden marginalene teller åpner dette samtidig også for en langt større fleksibilitet knyttet til å konstruere kjønn. Menn og kvinner er ikke med dette plassert i ulike rom når det kommer til barneomsorgen i hjemmet. Omsorgen representerer ikke en grense for maskuliniteten slik som generasjoner av menn i forrige århundret kunne oppleve (Gillis 1995, Kimmel 1997). Dagens fedre kan gjøre langt mer av det samme som mødre i forhold til omsorgen for barn, uten at dette truer deres maskulinitet. De kan dele de samme erfaringer, de kan skape den samme nærhet til sine barn som mødrene gjør. Denne nye praksis bryter med det skillete "tabuet om likhet" representerer. Hva gjør så dette med produksjonen av kjønn innenfor hjemmets rammer?

Solheim har sannsynligvis rett i at hjemmet fortsatt rommer de komplementære forestillingene om det mannlige og det kvinnelige. Likevel vil jeg *ikke* i denne avhandlingen følge hennes argumenter knyttet til at det biologiske kjønn skapes og er identisk med bestemte posisjoner som følger bestemte former for sosiale og materielle strukturer. Hjemmet som det institusjonelle rom for både kjønn og seksualitet er som sosial konstruksjon ingen garantist for en gitt biologisk sammenheng. Både eksemplet med fedrene ovenfor, men også det tidligere eksemplet om homoseksuelles rett til å inngå partnerskap, er begge eksempler på at kjønn og seksualitet som sosiale konstruksjoner har evne til å krysse biologiske grenser. Kjønn og heteroseksualiteten kan avvike fra deres "naturlige" (les biologiske) opprinnelige posisjoner. Som en konsekvens av dette hevder blant annet Butler med flere at representasjonene av kjønn blitt viktigere (Butler 1993, Seidman 1996, Ingraham 1996). I konstruksjonen av hjemmet er nødvendigvis ikke biologi knyttet til kjønn, og heller ikke en seksualitet ivaretatt av en mann og en kvinne, nødvendig for å reproducere institusjonen. I stedet blir representasjonene og normene viktigere i forhold til å gjenskape hjemmet som sosialt ordnet. I dette perspektivet blir det biologiske kjønn og dermed heteroseksualiteten underordnet normene (Ingraham 1996). Det sentrale vil være om hjemmet følger en heteronormativ sosial orden, hvor representasjonene blir ivaretatt på en slik måte at de ivaretar de funksjoner og oppgaver som vi oppfatter som en "naturlig" ramme for konstruksjonen av et hjem for barns oppvekst og for en ramme for foreldreskapet og familielivet. I dette ligger at kjønn må sprengre grensen i forhold til sitt tradisjonelle opphav hvis fedre som har hovedomsorgen for barn skal kunne gjenskape familien knyttet til en heteronormativ orden. De må eksempelvis både kunne fedre og mødre på samme tid.

Hjem og familie: Ulike generasjoner under samme tak

Hjemmet rommer ikke bare kjønn. Det rommer generasjonene, og, sentralt for vår kultur, det gir rom også for barndommen. Dette betyr ikke at hjemmet er det eneste sted hvor

barndommen finner sted. Skole, barnehage og fritidsaktiviteter utenfor hjemmet er viktige for barn, men av de steder som rommer barndommen har hjemmet en sentral plass.

I barns sosialisering har hjemmet en viktig posisjon i og med at det anskueliggjør kulturens tankeskjemaer gjennom sin organisering av aktiviteter (Gullestad 1989). Hva barnet får lov til å gjøre, og hva barnet holdes borte fra, bidrar til å lære det sentrale distinksjoner i vår kultur som for eksempel godt og dårlig, passende og upassende og rent og urent. Hvor barnet får lov til å utfolde seg innenfor hjemmets fire vegger, bidrar til å gi innsikt i hjemmets ulike soner, og blir derigjennom barnets første møte med kulturens tankeskjemaer. Hjemmet er, ifølge Carsten og Hugh-Jones,

[a] ready-made environment fashioned by a previous generation and lived in long before it becomes an object of thought, the house is a prime agent of socialisation (...). Moving in ordered space, the body "reads" the house which serves as a mnemonic for the embodied person. Through habit and inhabiting, each person builds up a practical mastery of the fundamental schemes of their culture (Carsten & Huges-Jones 1995 s. 2).

Når hjemmet framstår som det rom kulturen på en praktisk måte blir formidlet til barn på – ikke bare som et mentalt skjema, men også som en kroppslig erfaring – underbygger dette hvor sentralt dette rommet er for barns senere sosiale deltakelse. Innebygd i hjemmet ligger også formidlingen av foreldre og barns ulike autoritetsposisjoner. Det er i første rekke foreldrene som formidler kulturen, det er de som setter grensene for barnas aktiviteter eller forhandler om hvor grensene skal gå mellom deres eller barnas behov.

I mytene og ideologiene om hjemmet har hjemmet fortsatt en posisjon som den trygge havn for barn å vokse opp i i en omskiftelig verden. Denne posisjonen er underminert gjennom forskning på skilsmisser, seksuelle overgrep og vold, men har fortsatt en sentral plass i vår bevissthet knyttet til å skape trygghet og tilhørighet (Moxnes 1990, Skjørten 1994, Mossige 1998). Hjemmet har nettopp i våre forestillinger kapasitet til å være et trygt sted avgrenset fra verden der ute, og det bidrar til å skape en orden i et symbolsk univers. Samtidig har det en praktisk og sterk karakter knyttet til å gjøre barns erfaringer konkrete. Hvor og når barn får lov til å oppholde seg utenfor hjemmet, indikerer blant annet

barnets alder ut fra hva foreldrene mener barnet selv har kapasitet til å klare uten deres hjelp. Det indikerer også hvor knyttet barnet er til familien. I siste instans utgjør hverdagens forhandlinger om barnas bevegelser utenfor hjemmet også en patroljering av grensene mellom hva som skal høre til i det hjemlige og hva som skal høre til i det offentlige rom. Det bidrar til å framheve hjemmets posisjon i forhold til andre arenaer i barns liv. Med dette befestes hjemmet som et heteronormativt rom for barnet fra tidlig alder av gjennom egne erfaringer i forhold til foreldrene. Dette er erfaringer som også vil prege barnets erfaring når hun eller han selv blir voksen og skal forme neste generasjons oppvekst.

Avslutning

Målet for denne avhandlingen er å studere hvordan de brudd informantene erfarer knyttet til familie og foreldreskap betinger nye forutsetninger for konstruksjonen av deres posisjon som fedre. Betingelsene det sosiale fellesskap som familie og foreldreskap bygger på, blir andre når parforholdet ikke er rammen for foreldreskapet. Med dette må rom skapes basert på nye betingelser. Spørsmålet er da hvilke rom som da skapes.

Med utgangspunkt i Lefebvres romlige triade vil et heteronormativt rom for familie og foreldreskap produseres gjennom tre ulike egenskaper ved rom: Erfart romlighet, begrepsgjort rom og levd rom. Det er derfor viktig å undersøke hva det betyr for konstruksjonen av foreldreskapet at det ikke kan basere seg på en tradisjonell praksis (erfart romlighet)! Det er også sentralt å se på hvilke diskurser som blir spesielt tunge når fedrene skal skape et hjem og en oppvekst for sine barn (begrepsgjort rom), og det vil være viktig å undersøke hvilke intensjoner og drømmer fedrene legger for dagen (levd rom) når de skaper et rom for familie og foreldreskap. I denne avhandlingen er det, som tidligere nevnt, *produksjonen* av rom for familie og foreldreskap som er det sentrale studieobjekt. I produksjonen av rom er praksiser, diskurser og individers levde erfaringer kjedet sammen i den romlige triaden. De ulike sidene i denne triaden er uløselig knyttet til hverandre, og bidrar sammen til produksjonen av rom. Analysen vil av den grunn ikke følge de ulike

sidene ved rommet, men ha fokus på produksjonen. Jeg har i dette kapitlet lagt stor vekt på hjemmet som rom i alle de betydninger Lefebvre drøfter, men diskusjonen videre vil vise at dette ikke er det eneste rom som produseres.

I analysen vil følgende tema stå sentralt: For det første parforhold og foreldreskap, for det andre familie og slektskap, og for det tredje organiseringen av hverdagslivet. Med utgangspunkt i at dette er en studie av sosiale rom vil fokuset være på hvilke rom informantene anser som primære for foreldreskapet og familielivet. På grunn av at deres livssituasjoner er forskjellige er det ikke sikkert at de kan ta i bruk de samme rom for å skape et rom for familie, slektskap og hverdagsliv. Muligens må de produsere helt forskjellige rom for å skape det de oppfatter som et rom for deres foreldreskap. Kanskje er det også slik at de betingelsene fedrene erfarer er så forskjellige at produksjonen av disse rommene derfor er så ulike at de legger grunnlag for helt forskjellige foreldreskap? De sosiale rom som er tilgjengelige for foreldre som lever sammen og er par, er helt andre enn for foreldre som ikke er par og ikke deler en felles bolig. Det er nettopp betingelsene for konstruksjonene av rom for familie og foreldreskap som her er i fokus, og dermed der det hvilke konsekvenser dette gir for foreldreskapet som blir avhandlingens primære fokus. Sannsynligvis vil hjemmet for heterofedrene som har hovedomsorgen for sine barn, ha en helt annen og mer sentral betydning for alle de tre temaene som skal analyseres i denne avhandlingen enn for homsefedrene som ikke til daglig bor sammen med barnet. Analysen av de to informantgruppene er inndelt i to ulike bolker. Én for heterofedrene og én for homsefedrene. Bakgrunnen for dette er at de prosesser foreldrene er inne i, er forskjellige. De produserer av den grunn ulike rom, noe som gjør det vanskelig å sammenligne dem punkt for punkt. Selv om begge gruppene av fedre er spurt om hvordan de organiserer familie og foreldreskap, og selv om de deler mange av de samme kulturelle referanserammene, medfører de praktiske implikasjonene vi her snakker om ulike framgangsmåter i konstruksjonen av foreldreskapet. Dette gjør det vanskelig å synkronisere analysen. I stedet følger den historien til informantene. For heterofedrene betyr dette oppløsningen av samlivet og reetablering av foreldreskapet inn i noen, etter hvert, trygge rammer. For homsefedrene handler dette om beslutningen om å få barn, og alle de steg som

tas når et foreldreskap og et familieliv skal etableres mellom tre som hevder retten til å være forelder. Erfaringene til begge gruppene av informanter handler om etableringen av familien og foreldreskapet, men stegene for å nå det samme målet om å skape rom for familie og foreldreskap er forskjellige, og de er avhengige av ulike rom for nettopp å nå de samme målene.

Del I: Menn med hovedomsorgen for barn

Ifølge Butler garanterer den dualistiske forestillingene knyttet til menn og kvinners ulike forhold til barn også til barnets eget opptak i kulturens symbolske orden gjennom den måten parforholdet skaper en orden for denne dualismen. Parforholdet – og da det heteroseksuelle parforholdet – representerer altså i den vesteuropeiske kultur en garantist for å ivareta en symbolske orden, som blant annet har som mål å skape en helhet i barns oppvekst, gjennom at parforholdet rommer livets maskuline og feminine sider (Butler 2002 s. 29). Dette skaper på sin side igjen en grunnleggende struktur for vår tenkning om familie og foreldreskap. Denne dualistiske tenkningen om kjønn i det heteroseksuelle parforholdet er innarbeidet, og representerer en sentral brikke også for hvilken innsikt forskningen på dette området har framskaffet.

Et eksempel på dette kan gjenfinnes i boka *Liten og stor*, som har fokus på barns oppvekst. Forfatteren av denne boka og prosjektlederen for dette større prosjektet knyttet til barns oppvekst, Hanne Haavind, finner det ikke formålstjenlig ut fra prosjektets økonomiske ressurser å intervju fedrene. Underforstått er det mødrene som i første rekke har kunnskapen om dette og ikke fedrene. I en knapp økonomisk situasjon finner Haavind det derfor formålstjenlig å gå til mødrene hvor det er informasjon å hente i stedet for å bruke tid på fedrene (Haavind 1987 s. 85). På samme måte etterspør Terry Arendell i boka *Fathers & Divorce* hvorfor det er en så stor mangel på kunnskap om menns omsorg og kontakt med barn, og hvorfor denne mangelen særlig er stor knyttet til menn og skilsmisser (Arendell 1995). Begge disse to eksemplene viser hvor sentral den dualistiske tenkningen om kjønn er, og hvordan den også preger de forskningsspørsmålene som blir stilt. Det overraskende er at så få stiller seg kritiske til denne dualistiske tenkningen. Hvorfor undersøker ikke flere likhetene og de fellestrekk som eksisterer mellom foreldre i deres forhold til sine barn. Gjennom å rette fokus på likhet vil det også vært mulig å utfordre gyldigheten av det tradisjonelt tilskrevne skillet mellom kvinner og menn.

Heterofedrene møter det samme dualistiske tankeskjema når de forteller andre at de har hovedomsorgen for barna. Spørsmålet som reiser seg både hos dem selv, men også fra deres nære omgivelser er om de som fedre i mors fravær har mulighet til å gi barna en fullverdig oppvekst. For dem selv er dette fraværet, i det minste i begynnelsen, smertelig²⁹. De har ikke gjennom skilsmissen bare mistet en de er glade i, men det er også slik at en bestemt sosial orden har falt i grus. Den heteroseksuelle alliansen er brutt, og med den også den symbolske orden med mor og far som på hver sin måte skulle sikre deres felles barn en trygg oppvekst.

Vi skal i denne delen av avhandlingen følge fedrene i det de har fortalt om oppløsningen av samlivet, hva de bygde livet på etter skilsmissen, og hvordan de i hverdagen etablerer en sosial orden knyttet til deres omsorgsansvar for barn. To av de ti fedrene lever sammen med en ny partner. De andre lever alene. Presentasjonen av materialet vil ta utgangspunkt i de brudd fedrene erfarer, og hvordan de som en konsekvens av dette bruddet søker å gjenskape en sosial orden. Jeg har lett etter bruddene, og har gitt dem en sentral plass i kapitlene. Dette innebærer eksempelvis at jeg i stedet for å fokusere på hvorfor noen fedre greier å leve sammen med en ny partner, fokuserer på hvorfor fedrene ikke greier å kombinere hovedomsorgen for barna med et nytt samliv. Det er heteronormativiteten og bruddene fedrene erfarer som har min oppmerksomhet fordi jeg ønsker å avdekke hva heteronormativiteten bygger på og hvordan den konstrueres. Dette ut fra en overbevisning om at det er i bruddene vi lettest kan avdekke det grunnlag de heteronormative ordningene er bygd over. Fra min side er dette med andre ord et valg. Jeg velger med dette et utsnitt av menns erfaringer knyttet til familie og foreldreskap, og søker på denne måten å avdekke det fundamentet de bygger på.

De overordnede spørsmål i denne delen av avhandlingen vil derfor være: Hva er det fedrene legger vekt på når de skal skape rom for familie og oppvekst når den ikke kan skapes innenfor rammen av samlivet? Hvordan skaper fedrene i denne situasjonen rom for

²⁹ Smertelig fordi fedrene opplevde skilsmissen som vanskelig. For flertallet av informantene er det mødre som har tatt initiativ til skilsmissen.

familie og foreldreskap gjennom deres anvendelse av hjemmet og i deres organisering av hverdagslivet?

Kapitlene er på denne bakgrunn bygd opp slik at vi først skal studere relasjonene mellom foreldrene med utgangspunkt i skilsmisken. De påfølgende to kapitlene vil henholdsvis ha fokus på hjem og hverdagsliv. Vi skal derfor i mer detalj ta utgangspunkt i følgende spørsmål knyttet til hvert kapittel: I kapittel 4 skal vi se nærmere på skilsmisken og hvordan fedrene selv sier de samarbeider med den tidligere ektefellen. I denne første perioden søker fedrene å skille parforholdet og foreldreskapet fra hverandre. Hva er det fedrene legger vekt på når de skal skape et rom for en slik løsrivelse, og hvorfor er det nødvendig å skape nye rom for familie og foreldreskap når samlivet er over?

I kapittel 5 skal vi se nærmere på hvordan fedrene etter skilsmisken etablerer et sosialt fellesskap med sine barn innenfor rammen av hjemmet. Hva er det de der legger vekt på for å skape et rom for oppvekst, og hvilke praksiser anser de som viktige for å skape rom som bidrar til å ivareta en slik oppvekst? Hva kan deres strategier fortelle oss om den heteronormative kulturen vi er en del av, og hvorfor er nettopp de strategiene fedrene velger så tvingende nødvendige for å skape en trygg oppvekst?

I kapittel 6 skal vi fokusere på hvilke sosiale rom fedrene anser som viktige å ivareta i hverdagen. Hvordan skaper de gode oppvekstvilkår for sine barn utenfor hjemmet i relasjon til barnas fritid og i kontakt med slekt og venner. Hvorfor velger fedrene å ordne hverdagslivet på en bestemt måte, og hva kan den orden de skaper på samme tid fortelle om de normer vår felles kultur bygger på, når vi i hverdagslivet skaper rom familie og foreldreskap?

Kapittel 4: Samlivsbrudd og fornyet farskap

Fedrene opplevde at skilsmissen var vanskelig. Særlig de første årene etter de ble skilt. Starten på samlivet derimot begynte for flertallet med en forelskelse. Den første tiden handlet om å finne fram til det som forener og som gjør samlivet levedyktig. Skilsmissen representerer oppbruddet, og er preget av å lete etter det som skiller og som framstår som uforenlig med det å leve sammen. Bare noen få av fedrene tok selv initiativ til skilsmisse. I første rekke var det deres tidligere ektefelle som tok initiativ til skilsmissen og var pådrivere i selve skilsmisseprosessen. Historiene som fedrene forteller, deres stemmeleier og kroppsspråk uttrykker et sinne og en aggresjon som jeg vanskelig kan dele med dem. Samtidig er jeg, for mange av dem, den første mannen med en tilknytning til det offentlige, og med presumptiv kunnskap på dette området, som har tid til å lytte til deres historier. Begynnelsen på intervjuet, den delen som dreier seg om skilsmissen, fortoner seg ofte som det å punktere en verkebyll med en vond materie som bare må ut. Historiene som blir fortalt rommer sviket og anklagene om utroskap. Andre har hatt store problemer knyttet til fordeling av boet etter skilsmissen. Det de forteller om skilsmissen er skremmende, og historiene er fulle av sårhet. Ingen av fedrene forteller om en skilsmisse som var helt udramatisk. Styrken og intensiteten i deres historier gir meg en fornemmelse av hvor grunnleggende urovekkende de opplevde skilsmissen. Mange ble forlatt av ektefellen til fordel for en annen mann. Flere oppgir at én av grunnene til at de fikk hovedomsorgen, var at det av praktiske årsaker ikke lot seg gjøre at barna flyttet med mor inn i hennes nye forhold, og da inn i en fremmed manns hjem.

Dette utvalget skiller seg derfor lite fra større undersøkelser som indikerer at det er kvinnen som tar initiativ til skilsmissen. Kari Moxnes og Gry Mette Haugen skriver følgende: "Alle kjente undersøkelser fra den industrielle verden, både historiske og nåtidige, viser at det er kvinnene som i de fleste tilfeller vil ut av ekteskapet" (Moxnes & Haugen 1998 s. 33). De samme forfatterne finner i sin egen undersøkelse om skilsmisser i

Norge følgende tre begrunnelser for skilsmisse som kommer i rangert rekkefølge: 1) De utviklet seg forskjellig. 2) Hadde for liten tid til hverandre, og 3) de var uenige om hva pengene skulle brukes til. Lavest skåre har dårlige boforhold (Moxnes & Haugen 1998).

Vi skal i dette kapitlet fokusere på to forhold ved skilsmissen. For det første skal vi se hvordan fedrene anvender deres felles sosiale rom, hjemmet, til å beskrive hvordan samlivet gikk mot en oppløsning. For det andre skal vi kikke nærmere på hvordan hjemmet som rom i tilknytning til foreldresamarbeidet anvendes etter skilsmissen.

Bakgrunnen for å se på skilsmissen og foreldresamarbeidet i lys av hjemmet, er et ønske om å rette fokus mot hvordan de rom fedrene er en del av, endres som følge av skilsmissen. Av den grunn skal vi se nærmere på hvordan deres emosjonelle opplevelser knyttet til skilsmisse og foreldresamarbeid også erfares rent konkret. Det emosjonelle har også en praktisk og konkret side som vi ofte overser så lenge vi ikke ser sosiale relasjoner som en del av erfarte rom. Vi har en tendens til å se på det emosjonelle som atskilt fra våre fysiske og materielle betingelser. Her er perspektivet at dette er noe som er forent og hvor det personlige og materielle kobles sammen gjennom de rom relasjonene konstitueres innenfor.

Vanligvis tenker vi om forelskelse og parforholdet som et individuelt anliggende og som løsrevet fra våre sosiale og materielle betingelser. En forfatter som er eksponent for et slikt syn er sosiologen Francesco Alberoni. Noe som særlig kommer til uttrykk i hans bok *Forelsking og kjærleik* (Alberoni 1985). Jeg anser Alberonis syn som typisk for mange allmenne forestillinger om kjærligheten. Noe som også reflekteres av informantene og som har betydning for hvordan de erfarer samlivsbruddet. F. Alberoni skriver: "Kva er forelskinga? Det er fødselstilstanden til en kollektiv rørsle for to" (Alberoni 1985 s. 5). Forelskelsen bryter ifølge Alberoni individets isolasjon gjennom at den forener to sjeler. Forutsetningen for dette bruddet er at man forelsker seg. For individet medfører forelskelsen et oppbrudd, en indre revolusjon, hvor to personer som har forelsket seg, utfordrer grensene for sin egen identitet gjennom å søke til et romantisk fellesskap med en annen person. I forelskelsen går hensynet til forholdet, til kollektivet, foran hensynet til en selv. Den andre setter med dette nye premisser for hvordan ens eget liv skal leves.

Forelskelsen er ifølge Alberoni fødselstilstanden til samlivet (op.cit.). Skriptet³⁰ for det som betraktes som den universelle kjærlighet mellom to personer i vår tid, er, ifølge historikeren J. Gillis, den romantiske kjærlighet. Han skriver:

Romantic love has never been more valued than right now. The conjugal has become the standard for all relations, the premarital as well as the marital, the homosexual as well as the heterosexual. (...) Yet all this is a recent development, for it was not really until the last century that the perfect couple assumed a central place in the Western imagination (Gillis 1996 s. 133).

Men følelsen av å være forelsket og kjenne kjærlighet til et annet menneske, må også ta bolig i en fysisk og konkret virkelighet. På samme måte må et parforhold når det er over også få en fysisk forankring. Noe som konkret kommer til uttrykk gjennom at par flytter fra hverandre (Moxnes 1990).

Hva er det fedrene legger vekt på når de skilles? Hvilke erfaringer har de knyttet til det å løse opp det de tidligere har delt, og hvordan skaper de et rom for å løse opp noe som tradisjonelt sett sees som en enhet, nemlig parforhold og foreldreskap? For fedrene er det med utgangspunkt i hjemmet at de konkretiserer samlivsbruddet. Når hjemmet har en så sentral plass for å uttrykke kjærligheten og på samme tid gi rom for parforholdet, innebærer oppløsningen av samlivet også et oppbrudd fra et felles hjem. Det som tidligere ga deres kjærlighet til ektefellen rot i virkeligheten, var deres felles hjem, men etter skilsmissen er ikke hjemmet lenger deres felles rom. Samtidig skal de skape et samarbeid om det å være foreldre, og med det skape et rom for foreldresamarbeidet. Dette er to rom som tidligere var ett, og som fant sin plass i hjemmet gjennom hverdagslivets "labour of love". Seksualitetsanordningens ene side, foreldreskapet, skal gjennom skilsmissen skilles ut fra det som tidligere var det sentrale referansepunkt for ordningen, nemlig parforholdet. Relasjoner som tidligere fant sin plass i ett rom skal nå få sitt eget liv i separate rom. Hvordan forløper denne prosessen? Går de i realiteten fra hverandre som par, og skaper

³⁰ Begrepet "skript" benyttes i denne sammenheng på samme måte som "manuskript", hvor det tenkes at også sosial handling følger et bestemt mønster (tekst) som gir mening til handlingen uten at individet setter spørsmålstegn ved grunnlaget for sine handlinger. Skript betyr i denne sammenheng tradisjonelle praksiser og diskurser hvorpå individet bygger sin eksistens.

separate rom som følge av at de blir skilt? Eller fortsetter de på noen måter fortsatt å være par? Skaper de rom for foreldresamarbeidet, og eventuelt på hvilket grunnlag og på hvilke premisser blir dette rommet produsert?

Vi skal her starte med hjemmet og mennenes erfaringer knyttet til skilsmissen og deres opplevelse av det fellesskapet de hadde skapt i hjemmet. Deretter skal vi se nærmere på hvordan foreldrene utarbeider et samarbeid om barna, og finner fram til en praksis på dette.

Et hjem uten kjærlighet

Det fedrene forteller om skilsmisseprosessen – fra deres første gryende erfaringer om at noe var galt, til at de faktisk flyttet fra hverandre – kan festes til ulike episoder og situasjoner som i ettertid anvendes som sikre tegn på at ekteskapet var på hell. Hjemmet var ikke skueplassen for alle episodene og hendelsene. Noen forteller om skrå blick på en fest, andre om at ektefellen dro på turer hvor de selv ikke var invitert. Imidlertid, de mest konkrete episodene – de som hadde stor betydning for oppløsningen av parforholdet – gikk for seg i hjemmet, og var ofte knyttet til deres felles barn. Det er her de søker å konkretisere det som de alle i utgangspunktet opplevde som diffust, nemlig at limet i parforholdet var i ferd med å miste sin virkning.

Hva oppgir fedrene som årsaken til at de ble skilt? Det er et enkelt spørsmål å stille, men et komplekst spørsmål å besvare. Årsakene kan være mange, men alle hadde svar som liknet Henriks (41): ”Nei, vi to gled mer og mer fra hverandre”. Henrik besvarer egentlig ikke spørsmålet her, men beskriver mer opplevelsen av samlivet og hva som var i ferd med å skje mellom ektefellene. Hva ligger det i uttalelsen ”å gli fra hverandre”? I min tolkning uttrykker det å gli fra hverandre å gli ut av et felles rom. Deres handlinger har ikke lenger den andre personen som referanse i samme utstrekning som tidligere.

Jan (27) *Når du sier "vokste fra hverandre" – hva legger du i det?* Nei vi legger vekt på forskjellige ting i livet og vi har ulike interesser. Det går litt på det. *Hva følte du at hun la vekt og du ikke la vekt*

på? Nei, det var jo på hobbyer en del, og bruk av fritida. Prioritering av hobbyer framfor det vi skulle gjøre sammen i heimen (...).

Jan opplever at han og ektefellens handlinger har fått et annet mål, en annen referanse enn parforholdet. Dette gjør noe med det rom som fedrene føler bør være felles. Målene for handlingene er ikke i samme utstrekning rettet mot hjemmet, som det felles fysiske rom som de to deler. Med det vokser det også fram en følelse av å leve i separate rom. Når de ikke prioriterer arbeidet om et felles hjem, faller også bunnen ut av forholdet.

Petter har de samme erfaringene som Jan. I utgangspunktet så han ikke behovet for at de skulle gå fra hverandre. I ettertidens lys innså likevel også Petter at dette forholdet ikke kunne vare. Det var i følge Petter ”blitt en gammel vane”, og skilsmissten ”ville ha kommet likevel”.

Forholdet var slettes ikke bra. Som sådan måtte en eventuelt ha gjort noe. Nei, vi hadde egentlig ikke noe sånn tilhørighet til hverandre lenger. Og... – hva skal vi si. Vi hadde interesser på hvert vårt område. Vi tok jo ansvar for ungene, men vi fungerte bare som – hva skal vi kalle det da? Et forhold med arbeidsdeling i heimen (...)Vi engasjerte oss i ungene og skole, idrettslag og det der, men det var på grunn av ungene.

Hva ligger i uttrykket et ”forhold med arbeidsdeling”? Slik jeg tolker Petter, betyr dette at parforholdet ikke lenger skaper en tilknytning mellom de to. Det felles arbeidet knyttet til hjemmet gir ikke lengre uttrykk for kjærligheten mellom de to. Når forholdet er over, er også arbeidet med barna redusert til kun å være et arbeid for å ivareta deres behov. Med det er også omsorgsansvaret løst fra parforholdet. Det er deres personlige og individuelle kontakt med barna som gjenstår. Forholdet reflekterer ikke lenger et felles arbeid og ansvar som også skaper et felles rom for dem som foreldre og som par.

Idet parforholdet er over, uttrykker hjemmet det motsatte av et fellesskap. Slik jeg tolker Petter, betyr hjemmet da noe annet. Rutinene har overtatt, paret påtar seg sine oppgaver uten at de derigjennom bekrefter hverandre som par. Når forholdet er over, bærer den manglende kjærlighet til fellesarbeidet med hus og barn også bud om at forholdet går mot et brudd.

Petters ektefelle flyttet relativt raskt etter samlivsbruddet til sin nye kjæreste. Den nye kjæresten har på sin side ikke plass i sitt hjem for Petter og ektefellens felles barn, og dermed blir barna boende hos Petter. Mor ønsket i utgangspunktet å bo sammen med barna, men på samme tid ga, som vi skal se, denne hindringen henne også en mulighet til å skape en distanse. Ifølge Petter var hun lei både ham og ungene.

Det var mulig hun var mest lei av meg. Men der og da var hun nok lei av både meg og ungene. Hun hadde, tror jeg, skilsmissemisser oppi halsen, og flytter du så flytter du, og du føler det er godt med et pusterom i hvert fall.

Ifølge Petter skaffer hans tidligere ektefelle seg i det minste et ”pusterom” gjennom å flytte ut av deres felles hjem. Hun blir med dette kvitt barna og ham, og kan konsentrere seg om sitt nye forhold. Gjennom å flytte forlater hun det som var deres felles rom, og overlater det til Petter, med et håp om å skape et nytt rom med en ny kjæreste.

Urene handlinger, urene rom

Et sentralt kjennetegn ved forelskelse og kjærighet, ifølge Alberoni, er at den skal være sann og ekte (Alberoni 1985 s. 53). Det som er usant og uekte, det som strider mot det autentiske, er da det som også er i strid med kjærighetens ”natur”. De erfaringene fedrene har knyttet til bruddet, er preget av denne inndelingen i skillet mellom kjærighet og bedrag, mellom ekte og uekte handlinger, mellom kjærighet og hat. Det er langt mellom uttalelser som kan romme noe midt imellom. Dette har ikke noe med at de ikke synes at den tidligere ektefellen var et flott menneske, at hun gjerne var en god mor, men når det kommer til selve bruddet, er det ikke rom for slike uttalelser. Bruddet er ofte knyttet til en bestemt hendelse, og kan bare romme et språk inndelt etter handlingenes karakter knyttet til oppløsningen av en sentral byggestein i hverdagslivet, nemlig samlivet. Kanskje bør vi se deres uttalelser som en måte å skape et avgrenset rom på, bygd på en bestemt form for rasjonalitet som knyttes til skuffelsen over et oppløst parforhold, og som gir en mulighet til å skape et tidsskille i sitt eget liv, mellom det som var og det som er. Dramaturgien

informantene velger i tilknytning til avviklingen av forholdet, er enkel. Den bygger på den ene siden på de rene handlinger som konstituerer den sanne kjærlighet, og på den andre siden på de urene handlinger som skaper urene rom. En enkel dramaturgi, som er bygd opp rundt tydelige motsetninger, er som virkemiddel effektiv når urene rom blir produsert og når noen må støtes ut for at de igjen kan bli rene.

Geir (40) opplevde skilsmissen som dramatisk. Han setter problemene på spissen, kanskje fordi han har selve skilsmissen tettere på enn de andre. Hans historie er betegnende for den stemning også de andre informantene formidler, men i hans historie blir dramaturgien ekstra tydelig gjennom de problemer han formidler.

Nei, det er en lang historie, egentlig, men kort fortalt så var det løgn, utroskap og enormt forbruk. Da har du koka det ned til det det egentlig dreide seg om. Det var et helvete, egentlig, da bobla sprakk, når du egentlig våkna og begynte å følge med hva som foregikk rundt deg. Plutselig så begynte jeg å oppdage en del ting, og så begynte hun å komme med småløgner, hun husket ikke hva hun hadde sagt før, men da var jeg såpass nedkjørt sjøl at jeg liksom begynte å tvile på meg sjøl, faen, er det jeg som begynner å bli litt rar og husker jeg feil, ikke sant. Men så så tok jeg henne omtrent på fersken, da, med et annet mannfolk... Men det hadde jo vært episoder før, på pengeforbruk, det var jo enormt, det var ikke småpenger, det. Det gikk på at regningene ikke var betalt, så når du liksom kom ovenpå økonomisk, nå skal det bli godt å kvitte seg med noe bankgjeld, og så plutselig kom bunken med regninger på bordet. Da begynte jeg å klø meg i hodet, hva i all verden er det som foregår.

Ifølge Geir har hans ektefelle foretatt tre fundamentale feilgrep. Hun har løyet, hun har vært utro og hun har brukt mer penger enn det ektefellen oppfatter som rimelig. Løftet om troskap har sprukket, ifølge ham selv som en "boble". Hva hadde skjedd med ektefellen? Var hun blitt til en annen enn den han tidligere var kjær i? Eller er dette *hans* rekonstruksjon av skilsmissens forløpet, som gjør det enklere å akseptere det endelige resultatet? Er det lettere å leve etter en skilsmisse hvis man beholder en viss aggresjon enn hvis man forsøker å forsone seg både med skilsmissen og den personen en er skilt fra? Dramaturgien i Geirs historie er spesiell på grunn av intensiteten i hans fortelling. Men hva er det Geir retter oppmerksomheten mot når han forteller om årsakene til bruddet? I første rekke fokuserer han på sin tidligere ektefelle, hennes feiltrinn, og gjennom det søker han å

diskvalifisere henne som ektefelle og som mor. Han retter ikke oppmerksomheten mot seg selv, hvordan han selv eventuelt bidro til samlivsbruddet. Han sier at han lenge hadde vært "naiv", selv om andre hadde forsøkt å gjøre ham oppmerksom på situasjonen. Dette er hans største feiltrinn. Han og barna sitter, i hans versjon, tilbake som ofre på grunn av hans naivitet, som åpnet opp for hennes misbruk av penger, langt mer penger enn det familien hadde råd til og det husholdet kunne tåle. Fundamentet for familiens eksistens var med dette truet. Ifølge Geir tok han henne i tillegg "omtrent på fersken, da, med et annet mannfolk". Hun hadde brakt en fremmed mann inn i deres felles hjem mens han var på reise. Geir oppdaget dette ved en tilfeldighet. Han skjønnte nemlig at døra til soverommet deres var stengt når han var borte, noe den vanligvis ikke var. Hans og ektefellens soverom hadde, ifølge Geir alltid vært åpent for barna. Hvis de ikke fikk sove, var både foreldrenes soverom og ekteseng åpne for dem. Det var den altså ikke lenger når han ikke var der, og ifølge Geir reagerte barna med at de "ikke toucha dørklinka, de sto bare og skreik, helt hysterisk," selv om han var hjemme. Det hadde skjedd en endring. Spørsmålet var bare hva?

Bakgrunnen for at barna ikke våget å komme inn var at den tidligere ektefellen var utro. Hun hadde hatt en elsker som hadde overnattet i deres ekteseng. Gjennom å være utro sviktet hun, i Geirs historie, ikke bare sin ektefelle, hun sviktet også sine barn. Hennes utroskap truer ifølge Geir det felles rom som er skapt mellom foreldrene og mellom foreldrene og barna. Når hun bringer en fremmed mann inn i ektesengen, bryter hun ikke bare forutsetningene for det monogame seksuelle samliv. Hun skaper også en ny seksuell relasjon som stenger barna ute fra et rom som er familiens. Den fremmede hører ikke til der. Det som foregår, må skjules, ellers trues det rom de to som foreldre har skapt for sine barn. En mor som bringer en ny partner inn i et felles hjem, truer ordningen mellom ektefellene, men også relasjonen til barna. Geir legger vekt på at alliansen mellom ham og ektefellen og deres felles barn var truet. Det som var sann kjærighet mellom ham og ektefellen, ble usann. Hennes handlinger er urene fordi de strider mot de handlinger som, knyttet til det som i kjærighet er sant, ekte og rent. Det som er urent, og som dermed truer den heteroseksuelle institusjonens normative grunnlag, må derfor holdes hemmelig. Hennes

handlinger er urene i forhold til de handlinger som hører den ekte kjærligheten til, som for eksempel trofasthet, åpenhet og ærlighet. Gjennom å gjøre hennes handlinger uforenlige med kjærligheten, blir det kanskje lettere for Geir å støte henne ut av sitt eget liv. Det er hennes "misgjerninger" som også gjør det enklere å støte henne ut av ekteskapet og med det deres felles hjem. Det er hun, ifølge Geir, som gjennom sine handlinger tvinger fram bruddet. Hun har på den måten ikke lenger noen plass i hans hjem og derigjennom heller ikke noen plass i hans liv.

De andre informantene reagerer i hovedsak på samme måte som Geir. Om ikke historiene er de samme, så følger de en tilsvarende enkel dramaturgi knyttet til å beskrive hva som var forenlig og hva som var uforenlig med samlivet. Gjennom å fastholde dramaturgien rundt det som gikk galt, holder informantene også fram hva som er sann og ekte kjærlighet, og de spør seg alle derfor hvorfor deres samliv tok slutt. De søker etter tegn i fortiden for å finne svarene. Denne ransakingen av fortiden står i kontrast til de kulturelle skript som følger av å bli forelsket og å gå inn i et forhold. Weber skriver: "Casting love in such mystical terms as a "fusion of souls"... It is a form of ecstasy akin to mystical experience" (Weber i Jackson 1999 s. 102). Webers beskrivelse av kjærligheten som mytisk og knyttet til ekstasen produserer både det som er og var ideologien om parforholdet. Den praksis som avviker fra ideologien kan også forklare hva som gikk galt. Det mytiske ved kjærligheten er også dens ideologiske innpakning. Når den ikke kan forklares, unndras den derigjennom også nærmere inspeksjon.

Dette skaper problemer når samlivet er over, og informantene søker etter årsaker til dette som kan gi mening til deres nye livssituasjon. En nærmere inspeksjon av hjemmet som har skapt rom for deres "fusjonerte sjeler" kan kaste lys over hvor og hvorfor samlivet tok slutt. Hjemmet representerer med dette en viktig forutsetning for å skape en inngang til samlivet, men også for å skape en utgang. Det er her man konkret kan peke på de tegn som signaliserer at man ikke lenger er et par. Gjennom å flytte fra hverandre signaliserer man at man ikke lenger er et par. Når parforholdet i vår kultur i så stor grad baserer sin praktiske eksistens på hjemmet, er det sannsynligvis slik at det er i hjemmet det er enklest å

konkretisere hvorfor det kom til et brudd. Noe som sannsynligvis vil gjelde for alle par uavhengig av kjønn og seksuell legning.

Hjemmet blir, som vi skal se i neste kapittel, en arena fedrene anvender for å gjenskape livet etter skilsmissen. Nye ritualer og nye måter å organisere hjemmet på skaper grunnlag for et nytt liv. Det må likevel skje noe før dette nye livet kan finne sted. Sorgen, konfliktene knyttet til samlivsbruddet og forklaringene på hvorfor det kom til et brudd må løftes fram og settes på plass før man kan gå videre. Bruddet medfører et behov for å bearbeide erfaringene fra samlivet. Det er en tendens i dette materialet til at informantene, for å avvikle forholdet også mentalt, ”skriver” den tidligere ektefellen ut av sitt liv. Hun må ut av deres mentale horisont som partner, men også ut av den konkrete praktiske horisont, hjemmet. En viktig praktisk hjelp er å ha hovedomsorgen for barna. Fedrene har fortsatt barna og derigjennom også ”familien” å ta vare på. Dette skaper et dilemma. Parforholdets ene side, foreldreskapet skal videreføres, selv om kjærlighetsrelasjonen er avsluttet. Hvordan få det til?

Foreldresamarbeid

Det å være foreldre er ikke i utgangspunktet gitt. Foreldreskap gis en form gjennom det foreldre gjensidig er villige til å ofre på veien mot å skape et godt samliv og en god oppvekst for felles barn (Lupton & Barclay 1997). Når skilsmissen er et faktum, er dette også starten på en ny periode for foreldresamarbeidet. Hjemmet og parforholdet er ikke lenger foreldrenes felles referanseramme knyttet til foreldreskapet. Alliansen mellom foreldrene som par er brutt. Deres felles forhold til felles barn kan ikke skapes innenfor det Foucault kaller seksualitetsanordningen (Foucault 1980). Som en konsekvens av skilsmissen må det meisles ut en ny ordning knyttet til foreldreskapet som er en annen enn den som tidligere ble skapt innenfor rammen av parforholdet. Fedrene må skape et nytt rom for dette samarbeidet.

Spørsmålet er hvordan fedrene ser på foreldresamarbeidet? Hvilken horisont har de for dette samarbeidet når ektefellen har fått en ny partner? Har de en ramme for foreldresamarbeidet som inkluderer den tidligere ektefellen og hennes nye samliv? Eller er de i første rekke opptatt av sitt eget foreldreskap?

Det som kjennetegner fellesskapet i familier som bygger på parforholdet, er ifølge D. Morgan hensynet til de andre medlemmene av familien. Det er, sier Morgan, innbakt en moralsk horisont for handlingene:

It is not that individuals automatically or unthinkingly put the family first; it is, rather, that family members and family obligations are seen as being an important part of an individual's moral horizon, something that they need to take into account (Morgan 1996 s. 195).

Denne moralske horisont er ikke gitt, ifølge Morgan. Den er forhandlet, og den leder fram til et rammeverk for familien. Smart og Neal sier at det er dette som sikrer relasjonene mellom individene.

These boundaries may be quite tailored to the specific couple and the result of painful negotiations over time, but they form a framework within which everyday life can be played out in a fairly routine way (Smart & Neal 1999 s. 69).

Både Morgan og Smart og Neal understreker hvordan seksualitetsanordningen ikke bare bygger på lysten og begjæret, men at én side ved begjæret er at det også gir støtte til en bestemt moral, hvor hensynet til de andre medlemmene i familien underbygger rammene for familien og individets tilhørighet innenfor denne rammen.

Foreldres forhold til familie og omsorg er på én måte gjensidig bundet sammen så lenge ekteskapet består, men møter en annen realitet når samlivet tar slutt. Behovet for å ta den andre av foreldrene med i beregningen blir betydelig redusert når de to ikke lenger er et par. Den moralske horisonten vil ikke være den samme når foreldrene er skilt, fordi de i det daglige ikke trenger å ta hensyn til hverandre når de ikke lenger skal skape et felles sosialt rom med utgangspunkt i et felles hjem. Foreldrene står friere til å velge hvordan de skal ordne hverdagen sin. De behøver, med andre ord, ikke i samme grad som tidligere

forhandle om hverdagslivets innhold. Men de står ikke fullstendig fritt til å gjøre de valg de selv måtte ønske. Barneloven nedfeller bl.a. rettledeende prinsipper for hvordan samarbeidet skal skjøttes (Ot. prp. 56 (1996-1997)). Dette betyr at loven bidrar til å sikre at det alltid må tas et visst hensyn til den andre av foreldrene i samarbeidet om barna.

Større undersøkelser om foreldresamarbeid etter skilsmisse viser at et godt samarbeid er avhengig av hvor godt foreldrene samarbeidet før skilsmissen (Smart & Neal 1999). En norsk undersøkelse av 427 skilte foreldre viste at 23 prosent av foreldrene møttes ansikt til ansikt én gang i uka, mens 29 prosent møttes én gang i mnd, 17 prosent noen få ganger i året og 30 prosent sjelden eller aldri. Samtalene mellom foreldrene er i første rekke knyttet til barnas situasjon i barnehage/skole, deres fritidsaktiviteter, oppførsel, sykdom og helsetilstand. Det er også i høy grad fleksibilitet mellom foreldrene i forbindelse med bytte av tid til samvær avhengig av sykdom, press på arbeidsplassen etc. Et flertall (57 prosent) er fornøyd med det samarbeidet de har med den tidligere ektefellen om barna. Et annet trekk er at samarbeidet mellom foreldrene vanligvis avtar med årene (Moxnes & Winge 2000).

Spørsmålet er hvilken mening som ligger i det å møte noen ansikt til ansikt, hvordan de opplever møtene, og hva de legger i samarbeidet om barna. Spørsmålet er, for å bruke Morgans uttrykk, hvilken moralsk horisont skjer dette samarbeidet innenfor? I hvor stor grad oppfatter foreldrene, til tross for at de er skilt, at de er en del av hverandres familie gjennom at de er foreldre til felles barn, og hvilke posisjoner inntar de i forhold til hverandre som foreldre etter at de ble skilt? Beskrivelsene av foreldresamarbeidet som ble gitt ovenfor kan passe også for flere av informantene i denne undersøkelsen, men det er én side ved disse beskrivelsene som jeg ønsker å kommentere nærmere.

To hjem, ett felles foreldreskap?

Det er en tendens til at informantene gjør samarbeidet med mor om til noe som inneholder logistikk og praktisk organisering, men som ikke lenger rommer det følelsesmessige. Ingen framhever lojaliteten eller vennskapet som et bærende element i foreldresamarbeidet. Ingen

nevner heller at mor eller de selv stikker innom eller spiser middager sammen for å diskutere samarbeidet om barna. De kan ha en vennlig tone i omtalen av den tidligere ektefellen, men ingen sier at de er venner med henne. I en undersøkelse med 30 foreldrepar var det bare tre par som fortsatte å omgås som venner etter skilsmissen (Moxnes 1990). I en annen undersøkelse bestående av ti foreldre med *delt omsorg*, og som av den grunn må samarbeide mye, var det bare noen få som omtalte sin tidligere ektefelle som en god venn (Lunde 1999). Henrik (41), som selv sier han samarbeider svært mye med mor, holder også en viss distanse etter skilsmissen.

Ja, ganske mye kontakt når det gjelder ungene. Det er aktive unger og sånn, i idrett og forskjellige ting, så vi har en god del kontakt, men det er mest på telefonen. Hun bor jo sammen med en annen.

For Henrik faller det ikke naturlig å ha direkte omgang med sin tidligere ektefelle. Kontakten mellom de to holdes ved like gjennom samarbeidet om barna. Utover dette oppleves det som vanskelig å ha nærmere kontakt, foruten på telefon. Henrik peker indirekte på dette ved å hentyde at hun bor sammen med en annen. Muligens føles det da ikke "naturlig" å pleie omgangen med den tidligere ektefellen. Ville det vært annerledes om hun ikke var i et nytt forhold, ville han da hatt et annet forhold til mor, ville det da ha vært mulig å stikke innom eller spise middag sammen? Dette sier ikke Henrik noe om. Han indikerer derimot en distanse knyttet til at den tidligere ektefellen bor sammen med en annen. Distansen mellom de to materialiserer seg i første rekke gjennom avstanden mellom deres to hjem. Henrik sier aldri noe om at barnas mor er på besøk hos ham. Hvis han på kort varsel må endre planene for kvelden, kommer hun aldri hjem til ham for å passe barna. I stede bringes barna gjennom byen og opp til henne. De som derimot på kort varsel kan passe barna, og da hjemme hos ham, er hans familie, eller, i en nødssituasjon, hans venner.

Broren min da – onkelen til guttene – han bor i nærheten, så han følger jo med littegranne da, hvis jeg er borte på et møte en kveld eller et eller annet.

Dette er noe som går igjen hos alle informantene. De forteller aldri at de omgås tidligere ektefelle verken i eget eller i mødrenes hjem³¹. Dørstokken representerer, slik jeg ser det, en grense mellom de tidligere ektefellene. Det rom som de tidligere delte i hjemmet, er ikke noe de fortsatt deler. Informantene oppfatter, i mitt perspektiv, hjemmet som kun deres og barnas felles rom. Dette gjelder også i de tilfeller hvor fedrene fortsatt bor i parets tidligere bolig. De har overtatt det økonomiske ansvaret for hjemmet, og de er også de eneste juridiske eierne av hjemmet. På denne måten materialiseres bruddet. Hvis parforholdet blir materialisert gjennom å flytte sammen i et felles hjem, så materialiseres samlivsbruddet med det motsatte, at ens partner ikke lenger hører hjemme i det som tidligere var deres hjem. Hjemmet blir da fedrenes eget rom, og representerer en grense mot den tidligere ektefellen, noe som også symboliserer at samlivet er brutt. I tilknytning til selve skilsmissen er det åpenbart at hjemmet både har en praktisk og symbolsk side. Når de som par ikke lenger bor sammen, behøver de i mindre grad å ta hensyn til den andre i organiseringen av hverdagslivet. Organiseringen av matinnkjøp, renhold og orden og hva man gjør sammen med barna er mer eller mindre opp til den enkelte å bestemme. Det Morgan kaller den moralske horisont som den enkelte etablerer innenfor parforholdet, blir etter skilsmissen i større grad hans eller hennes individuelle anliggende (Morgan 1996). Ut fra dette ser vi at parforholdets emosjonelle/sekssuelle innhold har betydning for de rom foreldrene også gjensidig kan anvende, etter skilsmissen, selv om de har felles barn. Hjemmene rommer dem nå som enkeltindivider, og fordi de, slik jeg tolker dem, har vært et par, beskriver de en distanse i anvendelsen av hverandres hjem. Gjennom dette symboliserer de også bruddet.

Ifølge fedrene har andre en helt annen adgang til deres hjem enn den tidligere ektefellen. Deres egne venner eller slektninger har en naturlig plass i deres hjem. Det har ikke den tidligere ektefellen, selv om de som foreldre i tilknytning til samarbeidet om barna, i hensyn til dem og til seg selv, kunne hatt nytte av å ha adgang til den andres hjem, hvis endringer knyttet til samværet dukket opp på kort varsel, og de måttet hoppe inn i den

³¹ Dette betyr ikke at de faktisk ikke er på besøk hos hverandre. Det er godt mulig at de besøker hverandre, men i intervjuene er det ingen som nevner dette.

andres samværstid. Dette er en mulighet som virker utelukket. Det som tidligere tilhørte parforholdet og partenes gjensidige ansvar i hjemmet, blir med dette holdt ute, og må holdes ute for å symbolisere bruddet. Dette skaper et tomrom i forhold til hvordan hjemmet tradisjonelt reproduseres gjennom sine aktiviteter. Gjennom å markere avstanden til den andres hjem skaper en orden, og indikerer med dette at parforholdet er slutt. Dørstokken, praktisk talt, blir den symbolske grensen i forhold til den tidligere ektefellen. Hjemmet representerer et rom hun ikke lenger har adgang til etter skilsmissen. Hvis de skulle ha opprettholdt kontakten ved å anvende hverandres hjem, hvordan skulle en da ha forstått relasjonen? Ville de fortsatt blitt betraktet som hverandres kjærester, eller hadde det vært mulig å framstå som bare venner?

I dette splittede landskapet er det som før var et forent og felles foreldreskap, lokalisert i et felles hjem, nå splittet opp i ulike hjem, og har med det ulike lokaliteter. Hvordan påvirker dette forholdet mellom fedrene og deres barn?

Lojalitetskonflikter mellom ulike rom

Utfordringen informantene står overfor er hvordan dette personlige rommet mellom foreldre og barn skal utformes når foreldrene ikke lenger lever sammen. Hjemmet er noe personlig og privat, og det uttrykker også kvaliteter ved relasjonene mellom foreldre og barn, noe som også kan skape problemer knyttet til å utforme foreldrerelasjonen. For å illustrere dette, har jeg hentet et sitat fra en av informantene, Einar (58). Dette er blitt gjort ikke for å synliggjøre det potensielle konfliktgrunnlaget, men for å framheve hvordan de personlige relasjoner kommer til uttrykk gjennom de rom som konstrueres i tilknytning til foreldreskapet. Det oppfattes, slik jeg ser det, som et annet foreldreskap hvis barnas oppvekst skal skje på to steder, sammenliknet med om foreldreskapet utformes innenfor rammen av ett hjem. Utfordringen fedrene står overfor i disse tilfellene, er behovet for å skape et skille mellom barnas to relasjoner, henholdsvis til mor og far. De søker å skape dette skillet ved hjelp av bestemte rom, de to hjemmene, men skillet er vanskelig å opprettholde fordi barna beveger seg fritt mellom foreldrenes to hjem. Utgangspunktet for

det Einar forteller, er det vanskelige forholdet han har til sin egen datter. Hun valgte etter skilsmissen å bo hos mor, noe Einar opplevde som et "svik". Datteren valgte, ifølge ham, feil side. Dette er noe han har hatt vanskelig for å godta, særlig fordi han er svært glad i datteren. Det hele toppet seg da julegavene skulle fordeles før jul et år.

Jeg orker ikke at det skal komme noe fra meg til det huset. Selv om det er Nina (hans datter) som mottar det, så skal – julegaver, f.eks. – det skal pakkes opp hos meg. Da får det heller bli i mellomjulen, men noe fra meg til julaften, under juletreet der hvor hun bor – uaktuelt.

Det er ikke til å underslå at forholdet mellom Einar og hans tidligere ektefelle er anstrengt. Behovet for å skape avstand kan derfor være større for ham enn for mange av de andre informantene. Men Einar peker også på noe som flere deler med ham, nettopp denne grensen mellom ens eget hjem og den andres. For Einar representerer gaven noe personlig. En viktig side ved gaven er at den bidrar til å skape bånd mellom den som gir og den som mottar (Maus 1995). Hensikten med gaven fra Einars side er at den skal skape personlige bånd og allianser mellom ham og hans datter, bånd som ifølge Einar brytes hvis gaven åpnes hjemme hos hennes mor. Hennes hjem representerer et annet landskap enn hans eget. Det tilhører en annens familie. De uoverensstemmelser han har hatt med sin tidligere ektefelle preger også hans fortolkning av hennes hjem, som han beskriver som et sted hvor hennes negative holdninger til ham er rådende. I dette rommet kan ikke gaven, slik jeg tolker ham, bli tatt imot i overensstemmelse med hans hensikter med å gi den. Dette rommet er preget av en annens holdninger til ham, og det er av den grunn ikke plass til det han personlig ønsker å uttrykke gjennom gaven, nemlig å skape bånd til sin datter. Nina bor i sin mors hjem, som er preget av morens holdninger. Gaven mister sitt personlige uttrykk når den åpnes i et "fremmed landskap", og mister dermed også sin mening. For Einar er det viktig at det som har med hans relasjoner til sine egne barn å gjøre skal skje i tilknytning til det rom han skaper for sitt foreldreskap, nemlig med utgangspunkt i hans eget hjem.

Foreldresamarbeid og nøytrale rom

Problemer av den typen Einar opplevde med gaven har direkte betydning for de rom fedrene skaper i forbindelse med foreldresamarbeidet. Skilsmissen har den direkte konsekvens at foreldrene utfører omsorgen i separate rom, men disse rommene kan ikke holdes atskilt så lenge omsorgen angår deres felles barn. For at hvert hushold skal kunne fungere som et rom for deres individuelle familie, er fedrene avhengige av et samarbeid. Alle har et minimum av samarbeid i forbindelse med organiseringen av samværsordningen. Men også utover dette knyttes hjemmene sammen. Gjennom å dele felles barn blir de involvert i den andres oppdragelse. De verdier og holdninger som råder i det andre hjemmet formidles, ifølge fedrene, til dem gjennom barna. Hvilke standarder den andre av foreldrene har i forhold til deres felles barn, for eksempel når det gjelder leggetider, barnas medvirkning i husarbeid, hva den andre tillater barna å se på TV, og, ikke minst, hvilken mat barna får lov til å spise, får også konsekvenser for innholdet i hverdagslivet i hans eget hjem.

I noen tilfeller opplever fedrene det som krenkende at den andre forelderen har helt andre regler og grenser i forhold til barnet enn hva de selv har. Selv om de har flyttet fra hverandre, deler de langt på vei et felles rom gjennom ansvaret for deres felles barn. Skal rutinene i deres eget hjem fungere, må også mange av de samme rutinene følges opp hos mor. Endrer barnet søvnrytme, eller nekter å spise bestemte former for mat som en konsekvens av at det bor hos mor, medfører dette et merarbeid for far når rutiner i hans hus skal gjennomføres. I det minste er dette viktig for foreldre med små barn. Den andres hjem er, med andre ord, på den ene side en del av, men på den annen side ikke en del av forutsetningene for deres egen produksjon av et rom for familie og hverdagsliv innenfor hjemmets fire vegger.

Å skape to rom som rent praktisk blir ordnet mer eller mindre på samme måte, krever at foreldrene tar hensyn til hverandre i utformingen av hverdagslivet i deres respektive hjem. Foreldresamarbeidet har ikke her ett rom å forholde seg til knyttet til en "familie," men to, knyttet til hensynet til de respektive familiene. Horisonten for samarbeidet er med dette utvidet utover den tradisjonelle rammen. Den moralske horisont for familien, hvis vi anvender Morgans terminologi, er utvidet til også å gjelde familien til den tidligere ektefellen. Avhengig av hvor tett samarbeidet mellom foreldrene er, kan en stille spørsmålet om hvorvidt og

hvordan fedrene kan skape nok distanse i forhold til den tidligere ektefelle. Foreldresamarbeidets tette kobling til seksualitetsanordningen og til de tidligere båndene mellom de to partene kan gjøre det vanskelig å skape den rette distansen. Tidligere oppgatte spor innenfor rammen av parforholdet kan raskt dukke opp igjen, som tilfellet var for Einar. At gaven til datteren ble åpnet i den tidligere ektefellens hjem, vekker til live igjen de negative opplevelsene knyttet til skilsmissem. Spørsmålet er om det er nok å skape en distanse til ektefellen gjennom å definere husets vegger som en yttergrense for informantenes posisjon som fedre? Eller må det skapes noe i tillegg, et spesielt rom som gjør det mulig å skape den distansen man trenger?

Et fellestrekk hos informantene er at de føler at foreldresamarbeidet må skje på nøytral grunn. Det er ikke tilfeldig hvilket sted som anvendes for et samarbeid. Jan (27) gir ett eksempel på hvordan det er mulig å samarbeide bare man har et nøytralt sted hvor man kan finne fram til gode løsninger.

Det går rimelig greit – det er ikke noen storkrangler og sånne ting, at vi motarbeider hverandre. Men altså, det er ikke sånn at vi jobber felles heller. Så... jeg snakket litt med lærerinna, og hun fikk koblet inn sykesøstra ved skolen, og hun var veldig sånn grei å prate med. Vi tre – sykesøstra, eks'n og jeg – snakka om leggetider, hva vi gjorde sammen med dattera hjemme. Vi fikk til en samtale på et sånt nøytralt sted da, verken hjemme hos meg eller hos henne, uten unger til stede, og uten partnerne våre til stede. Så... ja, da satt vi og pratet da – fram og tilbake – om ting og tang. Og det virket veldig greit da, det gjorde det.

For Jan er sykesøster en sentral mekler i foreldresamarbeidet. Hun har ingen kontakt med de respektive foreldre eller til barnet i det daglige, slik frøken har. Hun er ansatt på skolen, og har ingen tilknytning til deres respektive hjem. Hun har en distanse til familien. Hun står på nøytral grunn, og kan bidra til å få i gang samtaler om private og personlige tema og tema som kan være vanskelig å snakke om for to som har vært et par.

Jans tilfelle er spesielt på den måten at sykesøster lot seg involvere. De andre fedrene har ikke tilsvarende historier, men samtalene mellom foreldrene foregår også her på nøytral grunn. De møtes ofte på skolen eller i barnehagen for utveksle informasjon om felles barn og for å organisere foreldresamarbeidet. Det nøytrale rommet som hyppigst ble

anvendt var telefonen. Det kan være vanskelig å forestille seg telefonen som et rom, men jeg vil argumentere for at dette er et rom, og at det på samme tid kan oppfattes som nøytralt. ”Telefonrommet” er viktig fordi det på en nøytral måte lar seg formidle hva innholdet i samarbeidet skal være.

Telefonapparatet og selve informasjonsteknologien legger til rette for, slik jeg ser det, å produsere et nøytralt rom knyttet til samarbeidet. Når fedrene ringer hjemmefra til den tidligere ektefellen, så både er de og er de ikke til stede i sitt eget hjem. Teknologien gjør et nytt rom tilgjengelig, et sted i eteren der ute, mellom to steder og mellom to personer rykket ut fra deres respektive fysiske omgivelser. De er ikke fysisk til stede i hverandres hjem, selv om lyden av deres stemmer er det. Den andres stemme, de temaene de snakker om, den andres reaksjoner på egne utsagn osv. produserer et innhold i dette rommet, hvor den andres reaksjoner – stemmeleie, følelse av flyt i samtalen osv. – bidrar til å gi liv til det rom de sammen skaper ved hjelp av telefonen. Ved å befinne seg i sine egne hjem og sine egne rom – ikke i ekspartnerens – blir de ikke påvirket av den andres omgivelser (rom), men kan konsentrere seg om temaet for samtalen, nemlig samarbeidet om barna. Det praktiske, konkrete og eventuelt emosjonelle problemene lar seg på denne måten ikke påvirke av det rom den andre befinner seg i. De er likeverdige i dette felles rommet hvor ingen, med utgangspunkt i selve det fysiske rommet, har definisjonsmakt over samtalsinnhold og ut fra det kan styre hvilke avgjørelser som vil bli tatt³².

Telefonen er med andre ord et viktig redskap i foreldresamarbeidet, et redskap som over tid blir mindre viktig for fedrene ettersom rutinene i samarbeidet kommer på plass. Dette er en utvikling lik den mange andre foreldre også erfarer når behovet for samarbeid avtar, og rutinene i samarbeidet etter skilsmissen i større grad er kommet på plass (Moxnes & Winge 2000, Smart & Neal 1999). Ifølge fedrene avtar etter hvert behovet for samordning.

Sannsynligvis spiller også barnets alder inn. I økende grad får barnet selv lov til å bestemme hvor det skal være utover den samværstiden som er avtalt mellom foreldrene.

Behovet for nøytrale rom for å skape separate hjem

Foreldresamarbeidet utfordrer, slik jeg ser det, den symbolske orden knyttet til hvordan familie og hverdagsliv som et heteronormativt rom tradisjonelt praktiseres. To hjem representerer ingen tradisjonell ramme for familielivet. Det sentrale rom for familien, for forholdet mellom foreldre og deres barn, er i en norsk kontekst hjemmet (Gullestad 1989, 2002). Når informantene aldri nevner at de omgås den tidligere ektefellen i deres respektive hjem, når de i første rekke snakker sammen på telefon, når andre har langt større adgang enn den tidligere ektefellen til deres hjem for bl.a. å bidra i barneomsorgen, handler ikke dette, slik jeg ser det, bare om en praktisk tilpasning av hverdagen. Det har også en sammenheng med hjemmets beskaffenhet som rom. Skilsmissen har ikke bare en mental side som bare dreier seg om det personlige. Samlivsbruddet er, på tilsvarende måte som etableringen av samlivet, tett koblet til hjemmet. Av den grunn kan ikke stridighetene om hjemmet skilles ut som noe eget og noe som ligger ved siden av de personlige konfliktene, men uttrykker mer de problemer som knytter seg til det å løsrive seg fra sitt personlige forhold. Fedrenes framstilling av hjemmet i forbindelse med skilsmissen understreker heteronormen. Relasjonene mellom foreldrene i hjemmet skal bygges på bestemte former for representasjoner og forestillinger, og med det lader de også hjemmet med et bestemt betydningsinnhold. Avviket fra disse representasjonene tolkes som et signal om at samlivet er på hell. Et eksempel på dette er Geirs mistanker til ektefellens utroskap hvor han knytter dette blant annet til barnas atferd i

³² Aftenposten referer den 4. oktober 2002 en undersøkelse fra Telenor Forskning som konkluderer med at kommunikasjonen mellom skilte småbarnsforeldre går bedre ved bruk av SMS eller e-post. Denne kommunikasjonsteknologien framsto som særlig viktige kanaler når konfliktnivået var høyt. Konfliktnivået dempes i følge undersøkelsen i løpet av den tiden det tar å forme budskapet, men også på den tiden mottakeren bruker på å tenke gjennom svaret. Dette indikerer at denne teknologien gir adgang til et rom som gjør det mulig å kommunisere med hverandre på andre måter enn om man møtes ansikt til ansikt. Gjennom den distanse teknologien gir (her, at det tar tid å formulere seg), skapes det et nytt rom for kommunikasjon mellom foreldrene.

hjemmet. Et annet eksempel er informantenes opplevelser av at ektefellene slutter å anvende hjemmet til å uttrykke et fellesskap, og at de i økende grad blir opptatt av aktiviteter på hvert sitt hold.

Ifølge informantene har hjemmet på denne måten en gitt orden. Det er innebygd en rekke bestemte forutsetninger for hvordan hjemmet reproduseres som et heteronormativt rom. Oppstår det avvik fra en slik praksis, bekrefter dette at noe er galt. Her finner de mange av årsakene til samlivsbruddet. Flere av informantene var som nevnt rimelig fornøyde med samlivet, og følte ikke selv det samme behovet for å bryte som ektefellen. Sinnet og den fortvilelsen informantene føler bidrar på samme tid til å skape et rom for et entydig og todelt bilde av relasjonen knyttet til godt og vondt. Et bilde som er med på å skape rom for oppbruddet og gi mening til at de ikke lenger er et par, selv om de også under samlivet har vært fornøyd med sin partner.

For å realisere bruddet i forhold til ektefellen anvender fedrene hjemmet til å skape sine nye grenser. Hjemmet, som tidligere ble brukt til å skape et rom for parforholdet, anvendes nå til det motsatte, til å skape en grense til det tidligere samlivet. Dette uttrykkes gjennom fedrenes forhold til den tidligere ektefellen og hennes plass i deres hjem³³. De nevner henne aldri i en sammenheng hvor hun befinner seg i deres hjem. Jeg tolker dette som at dørstokken på den ene siden symboliserer en fysisk grense, og på den andre siden betyr en personlig grense i forhold til den tidligere ektefellen. Det fysiske rom anvendes på denne måten som en forlengelse av deres egne selv, samtidig som det skaper en uavhengighet til den tidligere ektefellen. Det som i utgangspunktet skapte et innhold og et lim til ekteskapet, anvendes nå med motsatt fortegn til å skape distanse og avstand. På denne måten bruker fedrene hjemmet aktivt til å symbolisere samlivsbruddet.

Det er likevel ikke slik at hjemmet er en effektiv grense mot den tidligere ektefelle så lenge seksualitetsanordningens andre side, foreldreskapet, skal holdes intakt. Gjennom foreldresamarbeidet er ektefellen fortsatt nærværende i hjemmet. Fedrene tvinges til en viss grad til å ta hensyn til den tidligere ektefellen når hverdagslivet skal utformes og når de skal ha en felles ”opptreden” i forhold til felles barn. På denne måten bryter samarbeidet om barna ned

de grensene som fedrene søker å skape ved hjelp av hjemmet. Forsøkene på å stenge ektefellen mentalt ute fra sitt eget liv, begrenses med andre ord av barnas bevegelser mellom deres respektive hjem. For å skape en distanse i forhold til det arbeidet de tidligere utførte innenfor rammen av parforholdet, utvikler foreldrene et samarbeid på nøytral grunn. De møtene fedrene har med den tidligere ektefellen skjer alltid på andre steder enn i deres respektive hjem, og det skjer vanligvis ved hjelp av telefonen. Ved å etablere et samarbeid på nøytral grunn, etableres, slik jeg ser det, også en nøytral sone mellom de to hjem, og med det også en buffer mot det som tidligere var foreldresamarbeidets utgangspunkt, parforholdet. Deres språklige omtale av samarbeidet styrker nøytraliteten. I første rekke framstilles samarbeidet som et spørsmål om logistikk og enkel organisering. Dette er en omskriving, slik jeg ser det, av en praksis som tidligere var fylt med en betydning som var tett koblet til parforholdet, men som nå må få en ny betydning, selv om de i praksis utfører en del av de samme oppgavene. Tidligere ga samarbeidet liv til parforholdet og til deres felles forhold som foreldre. Nå er ikke dette lenger rammen, og deres praksis må gis en annen mening og betydning. På dette grunnlaget etableres, slik jeg forstår det, et eget rom som er løsrevet fra det som nå er deres eget private rom, hjemmet. Det er et rom som inneholder mange av de samme utfordringene knyttet til foreldreskapet, men som nå har funnet et annet språk, og som i det minste mentalt er plassert utenfor det rom de nå anser som primært for sitt foreldreskap, nemlig hjemmet.

Det foreldrene søker å skape ved hjelp av et nøytralt rom, er et nytt rom som bidrar til å skape en distanse til det som tidligere var deres felles hjem bygd på parforholdet. Gjennom foreldreskapet, gjennom sin kjærlighet til sine egne barn, er de i samarbeidet med den tidligere ektefellen uløselig knyttet til seksualitetsanordningen, om de ikke på samme tid forsøker å skape et rom for distanse i foreldresamarbeidet. De oppnår denne distansen ved å skape grenser for samarbeidet og ved å etablere rom som er konstruert utenfor deres egne hjem. Dette gjør det enklere å skille mellom det de tidligere delte som par og foreldre og det som de nå i økende grad selv skal ta ansvaret for alene. De vil, som én av barnets to biologiske foreldre, måtte dele ansvaret for barnets oppvekst og på noen områder utvikle en

³³ Seks av de ti informantene bor fortsatt i den boligen de delte som par.

felles praksis som forelder. Dette igjen gjør de to uløselig knyttet til hverandre som foreldre. I en kultur hvor en ønsker at det biologiske foreldreskapet skal bestå, er de nøytrale rom også i økende grad blitt gitt et juridisk og ”institusjonelt” innhold. Lov om barn og foreldre (Barneloven) sikrer de juridiske rettighetene til foreldre ved skilsmisse (Ot. prp. nr. 56 (1996 – 1997)), noe som gir statlige og ”nøytrale” retningslinjer for forhandlingene mellom foreldrene. Loven bidrar til å skape juridiske kjøreregler som sikrer det skilte parets respektive foreldreskap og med det familieliv. Dette sørger for å gi innhold til telefonsamtalene, og det muliggjør rammer for forhandlingene med utgangspunkt i de retningslinjene som er gitt for foreldresamarbeidet. Dette øker mulighetene for å ivareta et separat familieliv, gjennom at det er utviklet, i Foucaults språkdrakt, en ”juridisk armatur” for det nøytrale rom som på samme tid sikrer dens eksistens. Alliansen mellom mann og kvinne knyttet til deres felles barn har med dette fått tilgang til et nytt rom for samarbeidet. Dens nøytrale form i randsonen av det primære rom, deres eget hjem, klargjør og åpner hjemmet for nye mulige allianser med en ny ektefelle eller samboer, så lenge den tidligere ektefellen bare framstår som marginal og har en distansert posisjon i forhold til deres nye hjem.

Det fins omfattende studier av foreldresamarbeidet (Moxnes 1990, Moxnes & Winge 2000, Ahrons & Rodger 1987), men mangelfull fokus på hvilken betydning dette arbeidet har for å skape et nytt symbolsk rom for familien når det tidligere samlivet er over. Uten dette nøytrale rommet som opptrer som en buffer mellom de nye reetablerte familiene, ville informantene i denne undersøkelsen hatt vanskeligere for å etablere en sosialt ordnet tilværelse med sentrum i sine respektive familier med tilknytning til sitt eget hushold. Foreldresamarbeidet i denne formen har dermed i tillegg til sin praktiske side også en symbolsk side, nemlig å få to ”nye” familier til å framstå som uavhengige. Så lenge de har felles barn, er det svært vanskelig å dele helheten fra delene og delene fra helheten. Det nøytrale rom knyttet til foreldresamarbeidet bidrar til å skape et slikt skille innenfor en familie, hvor foreldrene søker å ordne den som to. Fedrene oppfatter, slik jeg ser det, at to familier er etablert med utspring i én, og hvor de selv er plassert i den ene av de to kjernene. Når foreldresamarbeidet representerer en yttergrense og noe som ikke er i sentrum

for fedrenes oppmerksomhet, er dette også knyttet til å gjenskape familien etter et samlivsbrudd som en heteronormativ institusjon. De nøytrale rom gjør det mulig for fedrene å gjenskape en heteronormativt ordnet familietilværelse, hvor ens eget hjem kommer i fokus og med det ens egen plass som foreldre, og da med fedrene selv i sentrum for sin familie. De skyver på denne måten den tidligere ektefellen ut av det rom som tidligere tilhørte parforholdet. På samme tid nøytraliseres seksualitetsanordningens ene side, foreldresamarbeidet. Den måten de avviker parforholdet på bidrar til at hjemmet som et heteronormativt rom også får et tomrom.

Hvem skal overta ektefellens plass knyttet til å gjenskape hjemmet og foreldreskapet i tråd med en heteronormativ orden, hvor det er to foreldre som ivaretar barnas oppvekst? Går fedrene inn i nye parforhold eller finner de fram til andre løsninger? Vi skal i neste kapittel se nærmere på hvordan fedrene søker å fylle tomrommet som oppstår etter at ektefellen har forlatt hjemmet.

Kapittel 5: Hjem – mat, renhold og orden som tykk tekst for konstruksjonen av foreldreskap

Hjemmet representerer, i tillegg til ekteskapet og båndene mellom foreldre og barn, den definitoriske rammen for familielivet (Gullestad 2002 s. 246). Hjemmet kan på denne måten anvendes til å skape et fokus på fellesskapet og dets grenser basert på en medlemskapslogikk hvor man enten er definert innenfor eller utenfor (op.cit.). Hvilken medlemskapslogikk skal fedrene anvende når de er skilt, og ikke har hjemmet og parforholdet som en felles referanse for foreldreskap, men skal fortsette å dele et felles ansvar for barnet som foreldre? Det er dette vi skal se nærmere på i dette kapitlet.

I Foucaults språkdrakt representerer skilsmissen et brudd med allianseanordningen. Den juridiske armatur for ekteskapet er som en konsekvens av skilsmissen ikke lenger gyldig (Foucault 1980). Parforholdet er over, men ikke foreldreskapet. Foreldreskapet opprettholdes gjennom den juridiske armatur som er utviklet for å sikre de biologiske foreldrenes mulighet til å fortsette foreldreskapet etter at ekteskapet er over. Lovgivningen sikrer og viderefører det gjensidige foreldreskapet gjennom en samværsordning. Det er denne ordningen som har gitt fedrene i dette utvalget mulighet til å ha hovedomsorgen for barna. Det betyr at det er i fedrenes hjem barnet i første rekke skal vokse opp. De overtar med dette hovedansvaret for et rom som begge foreldrene tidligere hadde felles. Dette er et rom som tradisjonelt institusjonaliserer forholdet mellom foreldre og mellom foreldre og barn, og som har framstått som en garantist for reproduksjonen av den heteroseksuelle alliansen mellom mann og kvinne.

Det er her analysen i dette kapitlet har sitt utgangspunkt. Den heteronormative alliansen mellom foreldrene og deres barn kan ikke, som følge av skilsmissen, gjenskapes innenfor hjemmet på samme måte som tidligere. Hvordan er det da fedrene gjensker alliansen med sine barn når de ikke lenger har en ektefelle som aktiv bidragsyter i produksjonen av denne alliansen? Hvilke oppgaver og plikter er det de anser som viktige

for å realisere deres foreldreskap innenfor rammen av hjemmet, og hvilken plass gis barna i deres felles hjem etter skilsmissen? Vi skal med andre ord se på den romlige produksjonen av foreldreskapet med utgangspunkt i hjemmet. Med dette utgangspunktet ønsker jeg å undersøke om de diskurser som Foucault anser som sentrale for å konstruere seksualitetsanordningen har gyldighet også for disse fedrene. Har den binaritet som er knyttet til mann/kvinne og far/mor innenfor rammen av hjemmet betydning for hvordan informantene produserer et rom for foreldreskapet?

For å undersøke dette ønsker jeg å fokusere på to informanter. De representerer ytterpunktene i mitt materiale i forhold til hvordan de organiserer hverdagslivet innenfor hjemmet. Av de ti informantene organiserer åtte av dem hjemmet nærmest på samme måte som Einar. Petter, på den andre siden, er unntaket i dette materialet, han har en annen strategi som ingen av de andre deler med ham. I denne sammenheng representerer kontrastene et nyttig inntak. De kan gi innsikt i ulike måter å utforme foreldreskapet på, og kan på samme tid bidra til å synliggjøre de ulike betingelser foreldreskapet er bygd på.

Petter (45) og Einar (58) ble også anvendt i foregående kapittel. Her skal jeg anvende dem i større grad og ønsker av den grunn å gi dem en nærmere presentasjon. De to informantene har ulik sosial bakgrunn. Einar har høyere utdanning. Han er selvstendig næringsdrivende, tjener godt over 400.000 kr. i året, og har valgt å prioritere samværet med sønnen framfor inntektsgivende arbeid. Inntekten gjør ham i stand til å være mye hjemme og ta aktivt del i Christians, sønnens, fritidsaktiviteter. De kan dra på dyre ferier sammen til utlandet og utnytte fritiden på hytta i Norge. Christian er 17 år, og går på videregående skole. Han er opptatt av idrett. Mor bor ikke langt fra der Christian og Einar bor. Foreldrene har vært skilt i fire år.

Petter har videregående skole, og arbeider som mekaniker i industrien. Inntekten ligger mellom 200.000 - 250.000 kr. i året. Han arbeider sjelden overtid, og passer på å gå fra arbeid så fort arbeidstiden er over. Inntekten gir ham ikke så mye å rutte med, verken i forhold til seg selv eller barna. Men han ønsker ikke av den grunn å arbeide mer. Petter setter sin egen fritid høyt. Hans to sønner Joakim (13 år) Gunnar (18 år) bor begge hjemme.

Joakim går i grunnskolen, mens Gunnar går på videregående skole. Mor har flyttet til en annen del av landet. Hun og Petter har vært skilt i fire år.

Både Petter og Einar er opptatt av mat, renhold og orden når de skal konkretisere husarbeidet og sitt nye forhold til sine barn. Ektefellens fravær tematiserer et arbeid som tidligere var en del av arbeidsdelingen i parforholdet. Verken Petter eller Einar hadde tidligere gjort så mye husarbeid. For dem begge var den kjønnede arbeidsdelingen i ekteskapet relativt tradisjonell, noe som betydde at deres posisjon i hjemmet ble endret etter skilsmissen. Vi skal først i dette kapitlet se nærmere på hvilken ny betydning det å lage mat og det å organisere matstellet får for deres måte å skape et nytt rom foreldreskap på. Vi skal også se på hvilken side ved det å lage mat de legger vekt på. Er det smaken eller fellesskapet, eller er mat i første rekke noe som dekker det fysiske behovet vi har for å bli mette? Vi skal deretter undersøke hvilken betydning organiseringen av hjemmet har for konstruksjonen av foreldreskapet, og hva husarbeidet betyr i forhold til å gjenskape en orden i hjemmet etter at ektefellen har forlatt hjemmet. Langs hvilke linjer skal hjemmet konstrueres for at de som fedre skal sikre en best mulig oppvekst for deres barn? Vi starter med mat.

Einar – mat som et språk for fellesskap

Einar: Det er jeg som lager middag hver dag. Altså, når Christian er hjemme, når han er bortrist gidder jeg ikke.

Matlaging er relativt nytt for Einar, og noe han begynte med først etter at han ble skilt. Tidligere var det hans ektefelle som hadde ansvaret for måltidene, og, ifølge ham selv, var han helt perifer i forhold til å lage mat. Da han tok hovedomsorgen for Christian gikk han, sier han, til det skritt å gå på kurs for å styrke sin kunnskap innenfor kokkekunsten. Ikke for å glede seg selv, men for å sørge for at sønnen får riktig og god mat. Mat er en viktig referanse i Einars beskrivelser av sitt forhold til sønnen. Hans fokus på mat gir et viktig

inntak til å forstå forholdet mellom far og sønn, men på samme tid gir det også et innhold til hjemmet, der måltidene fortæres, og til det felles rom Einar, innenfor rammen av hjemmet, søker å skape sammen med sin sønn. Einar lager ikke mat til seg selv hvis ikke Christian kommer hjem. Einar drar ikke hjem for å hygge seg med sin egen mat. I første rekke betyr mat en praksis for Einar, slik jeg ser det, som gir liv til hjemmet og til det fellesskapet han deler med sin sønn.

Av alle måltidene er det i første rekke middagen Einar retter oppmerksomheten mot. Middagsmåltidet har hatt en særstilling i lønnsarbeiderfamiliens hverdagsliv i dette og det forrige århundret. Den har skapt et rom for fellesskap i løpet av dagen, og er arbeidet fram i kjærlighet til medlemmene av husstanden (Dreyer & Dreyer 1973). Kvinnen har tradisjonelt hatt ansvaret for dette arbeidet (Borchgrevink & Melhuus 1984, Ellingsæther 1996). I en travel hverdag hvor flertallet av mødre også er i arbeid, holder middagsmåltidet fortsatt stand i forhold til den tid foreldre og barn bruker til dette samværet (Lømo 1999). Middagsmåltidet Einar lager til sin sønn, gjøres derfor ikke i et vakuum. Det er plassert innenfor en tradisjon og en kultur hvor det er knyttet bestemte meninger til denne handlingen. Når Einar tilbereder måltidet, skjer dette derfor også innenfor rammen av bestemte kjønnete diskurser som preger hans praksis.

Gjennom å lage mat prioriterer Einar tid og et arbeid som gir substans til hans kjærlighet til sønnen. Samtidig rommer dette måltidet noe mer enn et generelt uttrykk for kjærlighet og omsorg. Det sier også noe om omsorgens retning og innhold.

Jeg er veldig nøye med at Christian får riktig kost hele tiden. Grønnsaker og frukt og... Lite kjøtt. Jeg tror ikke vi har hatt kjøtt som sådan en eneste gang. Ikke rent kjøtt. *Enn kylling da?* Kylling kan det være, ja. Men knapt nok det. For... Ja, vi har... fiskeboller er jo godt da. I karrysaus og... og vi er veldig glad i spagetti med sånn kjøttdeig oppi og løk og sånn. Så har vi torsk da, som vi kanskje har fisket i sjøen selv og... Og kanskje noe ørret fra fjellet. Det kan også lett bli en del Findus... Frionorprodukter. Men alltid med grønnsaker til. Blomkål, gulrøtter, grønnsaksblanding. *Har det sammenheng med at han driver på med idrett?* Ja, jeg er veldig obs på det. Og samtidig så skal jeg jammen ikke beskyldes for at han ikke har fått riktig kosthold.

Middagen som måltid er for Einar ikke bare knyttet til å tilfredsstille sulten. Den rommer ulike aspekter ved forholdet mellom far og sønn, og er et viktig redskap for Einar i konstruksjonen av et felles rom for far og sønn. Måltidets overordnede funksjon, slik jeg ser det, er derfor å betegne dette sosiale rommet. Spørsmålet er hvilket innhold Einar tillegger maten, og hva dette igjen forteller om det fellesskap han søker å skape.

En viktig side ved måltidet, ifølge Einar, er at det skal være *sunt*. Einar ønsker ikke å bli beskyldt for å lage usunn mat til Christian. Å være en god far handler med andre ord også om å lage sunn mat, noe som på samme tid også uttrykker kvaliteter ved ham som far og forelder. Det er, ifølge Einar, nærmest en æressak å lage sunn mat til Christian. Einar avdekker her ikke bare sin individuelle bevissthet om et sunt kosthold, men eksemplifiserer også en mer allmenn trend, bygd på statlige opplysningskampanjer gjennom de siste 30 år, om det sunne kosthold og den betydning dette har for kropp og sjel. En velholdt kropp speiler også i våre forstillinger en sunn sjel. Ut fra de rådende diskurser om mat kan et sunt kosthold på den ene siden reflektere kvaliteter ved Einar som far. På den andre siden resulterer et godt kosthold også i et godt ”produkt”, altså til at visse kvaliteter ved hans omsorg overføres til barnet.

Kjøttdeig er ikke ifølge alminnelige kostholdsråd like sunt som fisk, men spagetti og kjøttdeig er, som vi så i sitatet ovenfor, mat de begge setter stor pris på. Ved at de liker samme type mat, gir mat også rom for far og sønn til å dele en felles og lik erfaring. Dette bidrar, mener jeg, til å bygge opp under en *felles identitet* mellom far og sønn. I en særstilling som identitetsbygger står den mat de selv har fisket enten på sjøen eller i fjellet. Den understreker et ”vi”, både gjennom at de har vært sammen om fangsten, men også ved at de fortærer det samme måltidet basert på de samme opplevelsene og erfaringene. Fangsten og måltidet bringer på denne måten sammen to ulike rom i samme handling. Fisketuren, deres felles fritidsaktivitet ved fjord og fjell, bringes med dette inn i hjemmet og rundt kjøkkenbordet. Med det tegner han, ved hjelp av måltidet, et bilde av hvilken form for fellesskap de to har. Måltidet bringer med dette to rom sammen, og bidrar til å understreke det fellesskapet de to deler som far og sønn.

Men selvfanget fisk har også andre kvaliteter. Einar er seg bevisst betydningen av selvfanget fisk i forhold til Frionors ferdigprodukter. Fisk man har skaffet selv representerer

noe langt mer *personlig* enn Frionors bearbejdede ferdigprodukter. Når det kommer til de kvalitative sidene ved husstellet har ferdigmat den ulempen at det ligger mindre flid og egeninnsats i denne maten enn den maten en lager fra grunnen av. Med andre ord, det ligger mindre flid og kjærlighet bak et måltid som er basert på halvfabrikata. Det er derfor viktig for Einar å lage noe i tillegg når Frionors produkter blir servert, nemlig grønnsaker. Ernæringsmessig kan det være like viktig å servere grønnsaker til fisken fra fjellet, men det er ikke nødvendig å si dette eksplisitt fordi selvfanger fisk gir så sunne³⁴ og kostholdsriktige assosiasjoner at grønnsakene mister sin betydning. Men for å ”veie opp” for Frionor-middagen må det settes grønnsaker på bordet. Slik jeg ser det, bidrar Einars vektlegging av fliden med måltidene til å heve kvaliteten på maten. Samtidig reflekterer dette kvaliteter ved ham som far i og med at han ønsker at mat skal representere noe personlig, noe han gir fra seg selv til sin sønn.

Mat gir ikke bare et rom for fellesskap, men det borger, i min tolkning av Einar, også for en *framtid* for Christian. Sunn mat skal sikre hans evne til å yte noe som vil bidra til at Christian når sine mål i idretten.

Sånn i forhold til idretten er jeg veldig obs på næringsinnholdet i forskjellige ting. Andreas har vært til uvurderlig hjelp på det området. Han er fysioterapeut da, og... har veldig god rede på kosthold. Sånn at vi har fått en del tips da av han.

For å gi barnet riktig ernæring som kan sikre hans prestasjoner på idrettsbanen, har Einar også søkt råd hos en ”ekspert” på området. Christian har som idrettsutøver, ifølge Einar, et spesielt behov for ernæringsmessig riktig mat. Det holder med andre ord ikke bare at maten er sunn, men det må i tillegg foreligge et ”faglig” grunnlag for dens kvalitet. Mat rommer ikke bare spørsmålet om den gode smak, den representerer også en kunnskap som kan gjøre Einar i stand til, gjennom sin tilberedning av mat, å påvirke Christians idrettsprestasjoner, og på den måten bidra til å sikre en framtid for Christian i idretten.

³⁴ Far og sønn har i tillegg vært ute i skog og mark å fange fisken. Fisk fra fjellet framhever med dette både fysisk mosjon, men også sentrale verdier knyttet til friluftsliv som uttrykk for et sunt legeme i en sunn sjel.

For Einar kan det være vanskelig på en abstrakt måte beskrive sitt forhold til Christian. Hans tanker derimot om måltidet kan anvendes til å skape et konkret bilde av hvilken relasjon han søker å skape ved hjelp av det rom han konstruerer for fellesskapet. Den måten Einar, gjennom å lage mat, former hverdagen på, er basert på praksiser som støttes av kjønnete diskurser om mat i vår kultur. På den ene siden, i og med matens nære assosiasjoner til kjønn, bryter Einar, som mann, den tradisjonelle orden ved å gjøre oppgaver som historisk sett har hørt kvinnen til. På den andre siden støtter han seg på de samme tradisjonene når han forteller om hvilket innhold og mening denne praksisen har for hans egen posisjon som far. Han skaper gjennom sin matlaging en sunn oppvekst og en felles identitet mellom han og sønnen, og han bruker maten til å skape et personlig rom, som han selv i første rekke bidrar til å skape, og som samtidig på noen områder også bidrar til å sikre sønnens framtid. Maten blir et uttrykk for fars vilje til å prege sønnen, men gjennom det innhold han tilskriver dette arbeidet, beskriver han også det rom han ønsker å dele med sin sønn. Maten representerer derfor ikke bare løsningen på hvordan man skal dekke sine ”naturlige” behov; den uttrykker en vesentlig betingelse for hvordan Einar konstruerer et rom for sitt eget foreldreskap.

Petter – mat som læring til sjølberging

Petter har et annet forhold til hjemmet og med dette også et annet forhold til barna enn Einar. Når Einar er opptatt av å legge til rette livet for Christian gjennom å lage mat, så er Petter opptatt av å anvende maten til å oppdra barna til selvstendighet og uavhengighet. Arbeidsoppgavene i hjemmet er fordelt mellom hans to sønner. De har ansvar for hvert sitt arbeidsområde. Gunnar, som er eldst (18 år), har vanligvis ansvaret for å vaske, mens Joakim, som er yngst (13 år), er den som har ansvaret for å lage middag.

Hva er din sterkeste side som far? Nei, jeg vet da sannelig ikke, jeg. Det spørs liksom hva du er ute etter, men jeg vil si at jeg er ryddig og bestemt. Og kanskje litt sånn... hva kalles det da? Regelorientert? Ja, liksom sånn system – vi skal ha det sånn og sånn og sånn. Og vi må gjøre sånn

for at det skal funke da. Hvis ingen gjør noe, så blir jo heller ingen ting gjort, og det er jo bare vi tre her nå da, som kan gjøre jobben med hus og hjem. Så de tar del i vasking og matlaging.

Petters sterkeste side er å få barna til å overholde bestemte sett av regler. Det er Petter som har innført reglene, og han er også den som passer på at de overholdes. Reglene underbygges, og de oppnår sin legitimitet ikke bare i kraft av å være påbud fra fars side, men også fordi de følges av belønning dersom de overholdes. Petter er ikke autoritær i sin oppdragelse. Han er opptatt av at alle må overholde noen regler som gjør at husholdet går rundt, noe som gjør hjemmet beboelig for dem alle. For å oppnå legitimitet rundt reglene har han innført et "inntektssystem", som i praksis består av lommepenger. Utført arbeid fører til utbetaling av lommepenger. Det er, ifølge Petter, reglene, pengene og fraværet av goder, for eksempel middagen, som er de viktigste faktorene for motivasjon, og som fører til at husarbeidet blir utført.

Samtidig, hvis ingen begynner med mat før jeg kommer hjem fra arbeid, OK, så blir det kanskje ikke laget middagsmat den dagen. Da tar vi heller noe brød eller havregryn eller et eller annet sånt noe. Så det sporer jo selvfølgelig til innsats. Vil man ha mat, så må man jo også være i stand til å lage mat. Du skal ikke sulte i hjel ved brødboksen. Det er godt å ha med seg dette senere i livet.

Petter har i langt større grad enn Einar en praktisk tilnærming til mat. Når Einar er opptatt av matens ernæringsmessige innhold, er Petter mer opptatt av å bli mett enn hva det er han spiser. Når Einar i matlagingen er opptatt av å skape et fellesskap, er Petters formål med maten å oppøve barna til å ta ansvar og bli selvstendige. Einar tilrettelegger måltidene for Christian, og skaper med dette et rom for fellesskap. Han gjør seg med dette også mer uunnværlig, og skaper en større avhengighet mellom far og sønn. Petter, på sin side, anvender mat til å skape uavhengighet. Petter ønsker at barna skal være autonome og selvstendige. Forutsetningen for denne lærdommen ligger, ifølge Petter, i oppveksten, og slik jeg velger å tolke ham, er hjemmet stedet hvor denne lærdommen skal formidles.

Hvilket forhold har Petter selv til å lage mat? Kakefatet som han satte fram, i høflighet og gjestfrihet, ga meg anledning til å spørre nærmere om dette.

(Kaffeservering) *Er det du som baker sjøl også?* Nei, jeg kan ikke akkurat skryte av det nå da. Det er han eldste som har bakt krydderkaka. Og så må jeg innrømme – det er mora mi som har tatt de andre to bitene da. Men jeg baker sjøl, ja. Nei, det er ikke noe problem det. *Hva baker du da?* Jeg baker bestandig brødet mitt sjøl. Jeg bakte bestandig brød. Hjemmebakt brød. *Det er ditt ansvar det da?* Ja, det har jeg gjort hele tida. Og det gjør jeg i dag. Akkurat nå så har jeg kjøpebrød, for det hender seg jo at det ikke passer å bake. Det tar jo tid – altså, det er ikke så mye arbeid, men det tar litt tid, du må være til stede. Ja, det tar jo fort et par timer, det gjør jo det, vet du. Det... ja, det går vel kanskje mer også. Men hvis en da drar i hop en bra ladning, og kjører fem brød og sånn, så hyrer det jo noen dager da. Men ellers – jeg er ikke av veien, jeg, for å bake ei kake, hvis det er det om å gjøre. Nei, så sånn sett så er jeg veldig huslig. Ikke noe problem for meg det, å bake og... Stryker klær og lapper klær, hvis det er det om å gjøre og... Og vasker klær, selvfølgelig. Det er jo noe av det daglige husarbeidet.

Baking handler for Petter i første rekke om å utføre et arbeid. Han legger vekt på at brødet skal "hyre" (strekke til). Petter er ikke opptatt av om hjemmebakt brød smaker bedre enn annet brød. Han lager heller ikke brød for hyggens skyld. Slik jeg ser det, legger Einar og Petter to ulike forutsetninger til grunn for foreldreskapet gjennom deres forhold til mat. Einar knytter gjennom maten bånd til Christian. For ham bidrar mat til å skape deres personlige rom, mens Petter, på sin side, løsner de personlige båndene til barna ved at de selv i større grad bestemmer hva som skal lages av mat. De må selv ta ansvaret for matstellet. Petters motto er da også at barna "ikke skal sulte i hjel foran brødboksen".

Autonomi har på sin side også sine konsekvenser. Når Einar gir sønnen frihet fra ansvaret for å lage mat, gir det en mulighet for Einar til å føre tilsyn med Christians matvaner, og indirekte, gjennom mat, delvis føre kontroll med sønnens kropp. Petters sønn, Joakim har også frihet, men for ham består denne friheten i å velge hvilken mat de skal ha til middag. Tilberedningen av måltidet gir ham muligheter til å smake på maten. En konsekvens av dette er at han, ifølge far, er litt tykk. Joakim forsyner seg av grytene før de settes på bordet. Petter mister med dette oversikt, men også kontroll over sønnens inntak av mat.

For, som du så, han er jo ganske kraftig, og det er noe som vi strir med, og jeg prøver å passe på at han ikke skal – altså sånn kostmessig – skjemmes bort i hvert fall. Han er ikke den som "fær" og springer gata opp og ned hele dagen, så sånn sett så... så forbruker han vel selvfølgelig ikke så mye.

Selv om Petter passer på at Joakim "kostmessig ikke skal skjemmes bort" så kan han heller ikke fullt ut holde kontroll med Joakim så lenge en annen aktør også sørger for mat til sønnen, nemlig bestemor. Joakim er nemlig ofte hos henne og spiser middag.

Men det er klart at når han da kommer til bestemor, så er det littegranne ekstra. Og bare det at hun da selvfølgelig lager middagen. *Tror du bestemor skjemmer han bort littegranne?* Både ja og nei. Jeg tror hun gjør det, men hun sier at hun ikke gjør det. Men det er ingen tvil om det at det vanker litt mer der likevel enn det gjør her, for å si det sånn da. Sånn er det jo bestandig for oss som lager maten (ler litt) – det er bestandig godt å komme bort og få noen andre til å lage maten.

Ifølge Petter skjemmer ikke bestemor bort Joakim, men med sønnens kombinasjon av ansvar for middagene sammen med godsakene bestemor varter opp med når Joakim er på besøk, fører dette til at Joakim spiser for mye. Petter setter pris på det gode forholdet mellom bestemor og Joakim, men dette gode forholdet reduserer også hans kontroll over sønnens kropp og hans inntak av mat. En konsekvens av den måten Petter organiserer hjemmet med sikte på å gjøre barna selvstendig, bidrar til at han mister det instrumentet Einar har utviklet gjennom alltid å være den som lager mat, nemlig muligheten til å føre kontroll og tilsyn med inntaket av mat. Men for Petter er autonomi og selvstendighet viktigere enn den kontroll Einar realiserer. Han ønsker at barna selv skal ta kontroll over det rom de er en del av. For å oppnå dette blir hjemmet i større grad styrt som et arbeidsfelleskap. Dette er ikke fordi Petter syns at husarbeidet er umandig, men han ønsker at alle skal ha et likt ansvar. Dermed plasserer han seg ikke i sentrum for hjemmets aktiviteter på samme måte som Einar. I stede blir hans posisjon i hjemmet mer på linje med barnas, med et viktig unntak knyttet til hans ansvar og midler til å forvalte "lønningsystemet."

Mat som tabu eller som uttrykk for intimitet og fellesskap

I hverdagen opplever vi at foreldre og barn erfarer måltider og mat på forskjellige måter. Ikke all mat smaker like godt for alle, og ikke alle legger ned like mye arbeid i å lage maten, men uavhengig av kvalitet og innsats så representerer måltidet i vår kultur et symbol på fellesskap. Tradisjonelt har kvinnen stått som garantist for dette fellesskapet gjennom hennes hovedansvar knyttet til å tilberede og servere mat. Elisabeth Fürst påpeker i sin avhandling, *Mat – et annet språk*, at mat ikke har en entydig, men en tvetydig posisjon i vår kultur. På den ene siden representerer mat substans, på den andre siden et symbol. Disse to egenskapene er ifølge Fürst en ureduserbar side ved mat. Det konkrete og det symbolske inngår ifølge Fürst i en ”stadig formidlingsprosess, der grenser krysses, nedbrytes og gjenetableres” (Fürst 1994 s. 80). Mat formidler, sier Fürst, et tredje ståsted som gjør det mulig for to subjekter å krysse grenser og skape en umiddelbar nærhet om noe felles gjennom å innta et felles måltid. Når det gjelder kjønn opptrer det tradisjonelt sett et skille mellom arbeidet, det å lage maten, og selve måltidet. Det å spise sammen gir mulighet for å krysse grenser og å skape et fellesskap på tvers av kjønn. På den andre siden materialiseres vår forståelse av kjønn ut fra hvem i vår kultur som har hovedansvaret for å lage maten. Den ulikhet som ligger i den kjønnsmessige arbeidsdelingen nærmest institusjonaliserer i måltidene en gjensidig avhengighet mellom kjønnene. Denne ulikheten og avhengigheten bidrar i følge Gayle Rubin til konstruksjonen av kjønn gjennom ”et tabu mot menns og kvinners ensartethet, et tabu som deler opp kjønn i to gjensidig utelukkende kategorier” (Rubin 1975 s. 178 i Solheim 1998 s. 33).

Med utgangspunkt i dette perspektivet forholder Petter og Einar seg til denne arbeidsdelingen på forskjellige måter. Begge anvender mat til å produsere et rom for foreldreskapet, men strategiene de velger i produksjonen av dette rommet, er likevel forskjellige. Min tolkning av Einar og hans produksjon av rom er at han anvender maten som et ”redskap” til å danne et nytt bilde av seg selv som far etter skilsmissen. Han erverver seg ny innsikt og kunnskap om hvordan mat praktisk framstilles, og han formidler en kunnskap om matens diskursive plass i vår kultur der måltidet gir et fornyet rom for fellesskap mellom far og sønn. Sist, men ikke minst, det er hans daglige egeninnsats i

framstillingen av middagsmåltidet som setter ham selv i sentrum for produksjonen av dette fellesskapet. Det er Einar som far som produserer og føler ansvaret for at dette rommet blir produsert. Kjønn er ingen hindring for Einar. Det å lage mat er ikke umandig, i hvert fall ikke hvis han legger vekt på de sunne og ernæringsmessige aspektene, og i mindre grad fokuserer på smaken. På den måten legger han mindre vekt på selve følelsen og mer vekt på matens substans.

Selv om han ved dette kanskje uttrykker en måte å holde fast på sitt biologiske kjønn på, er hovedinntrykket, ut fra min tolkning, at han som far for sin sønn også kan være en god mor. Dette oppnår han gjennom å legge vekt på at han også kan utføre en mors oppgaver. Han er fortsatt mann, men ved hjelp av måltidet, bruker han mors tradisjonelle posisjon, til å konstruere det rom han og hans sønn deler. Gjennom måltidet forener han sitt eget og sønnens liv. Måltidet er med dette et sentralt referansepunkt som i hverdagen skaper en ramme, knyttet til et felles rom som de begge deler. Han omskriver med dette den heteronormative rammen for foreldreskapet som forutsetter forholdet til mor. Han trer inn i mors sted, og blir med dette en omnipotent far som rommer begge sider av den tradisjonelle kjønnsdualismen. Seksualitetsanordningen reproduseres med ham selv i begge posisjoner. Hans kjærlighet for sin egen sønn produseres gjennom måltidene. De representerer en forlengelse av hans egne drømmer og visjoner for sønnens framtid. Måltidene manifesterer og institusjonaliserer sønnens avhengighet av ham selv som far. Den samme form for dualisme som er bygd inn i seksualitetsanordningen knyttet til forholdet mellom kjønnene, mellom mødre og fedre, er nå ivaretatt av ham som far, og bygger på samme tid et grunnlag for en avhengighet og et fellesskap i forholdet mellom ham og hans sønn. Mat anvendes på denne måten av Einar til å gjenskape de heteronormative rammene for familien gjennom å utfylle tomrommet etter ektefellen, og gjennom å skape et fornyet rom knyttet til sitt eget foreldreskap.

Petter har et annet utgangspunkt for det han forteller. Han gjør gjerne det arbeid kvinner vanligvis utfører i husholdet. Men for ham har dette arbeidet et annet formål og representerer en annen mening. Han bryter med Einars strategi på følgende måte. For det første ser han på husarbeidet kun som arbeid. For det andre ønsker han ikke å eie ansvaret

for disse oppgavene alene. Han fordeler i stedet oppgavene mellom seg selv og barna. For det tredje innfører han et avlønningssystem hvor barna mottar inntekter i form av lomme penger hvis de utfører sine plikter i forbindelse med husarbeidet. Hans sentrale målsetting med dette er å gjøre barna til selvstendige personer. De skal ikke være avhengige av ham som far. En sentral oppgave for ham er at de skal lære seg å ta ansvar for sitt eget liv. Det ”lønnsarbeidet” som er innført i hjemmet kan kanskje sees som en forsmak på arbeidslivet. Oppdragergjerningen ligger i at barna, ved hjelp av pliktene i hjemmet, skal forberedes på det voksne livet. Petters strategi, til forskjell fra Einars, er at han ikke legger vekt på omsorgsaspektet knyttet til å lage riktig og god mat for sine sønner, men fokuserer heller på arbeidssiden ved det hele og et avlønningssystem som *ikke* assosieres med en kjønnet omsorg. Oppdragergjerningen med vekt på lønn og plikter nærmest skjuler den gjensidige avhengigheten som også ligger i organiseringen av dette husholdet. Dette hjemmet bygger også på et tett fellesskap gjennom at alle medlemmene av husholdet må bidra for at alle skal få dekket sine behov. Men det framstår ikke som et intimt fellesskap. Petter er ikke opptatt av å gjøre seg selv uunnværlig i forhold til å lage god og sunn mat i hjemmet. Han er ikke den eneste som vet hvordan det skal gjøres. Denne kunnskapen har han delt med sin sønn Joakim, og dermed er sønnen uavhengig av faren i forhold til å få i seg riktig og nok mat. Petter er mer opptatt av å lære barna å kjenne sine plikter og rettigheter, og han anvender hjemmet til å oppøve barna i dette.

Petter anvender ikke Einars ”tre-inn-i-mors-sted-strategi”. Han bryter dermed med den orden Einar søker å skape knyttet til produksjonen av hjemmet som et heteronormativt rom. Han utelater de komplementære betydninger av å lage mat. Han gjør heller ikke barna avhengige av seg selv. Rutinene som er etablert i Petters hjem bryter med seksualitetsanordningens diskurser hvor nettopp alliansene innenfor ordningen skapes gjennom avhengighet og ulikhet. Petter og barna skaper i fellesskap et sosialt rom som ivaretar deres gjensidige behov. På samme tid bryter dette med den praksis som vi tradisjonelt forstår som omsorg. Dette skaper på samme tid et tomrom siden ingen viderefører morens og kvinnens plass i hjemmet. Den heteronormative institusjonens ene side, omsorgen, blir borte gjennom hans måte å organisere matstellet på. Den helhet som

ligger innebygd i seksualitetsanordningen knyttet til en forening av ulikhet er i Petters tilfelle erstattet med likhet. Et tomrom etter ektefellen blir videreført som følge av hans praksis.

Einar – renhold og orden som språk for foreldreskap og hjem

Hvem er det som vasker og gjør rent? Det er utrolig nok meg. Jeg hadde besøk av to av mine kusiner forleden dag. Så spør en av dem, Agnes: "Hvem er det som holder rent her?" sa hun. Liksom – hvem har vært og vasket? Det gjør jeg selv... Hun ble veldig sjokkert da: Men har du det da? Kan du det da? Er ikke du mann...? Jeg kan ikke se noe problem med det i det hele tatt, jeg, sa jeg – jeg skjønner ikke hvorfor folk lager problem av det i det hele tatt. Nei da, det kommer selvfølgelig an på typen da, sa hun (begge ler litt). *Hva la hun i det da?* Hun la noe positivt – vil jeg tro – at også menn klarer å holde det rent rundt seg.

Einar har høy inntekt, så det ikke nød som tvinger ham til å vaske. Husarbeidet er noe han i første rekke ønsker å ta ansvaret for selv, og som ingen andre behøver å blandes inn i. Som han sier:

Jeg gidder ikke å ha andre til å vaske. Jeg har ikke behov for det. Jeg synes det er noe jeg klarer utmerket selv.

Selv om Einar ikke opplever rengjøringsarbeidet som en dyd, så er dette arbeidet, som vi senere også skal se, viktig i hans egen forståelse av sin posisjon i hjemmet. Dette til tross for kusinens reaksjoner. I hennes øyne nærmer dette arbeidet seg et tradisjonelt kvinnelig domene. Hun sier ikke at han ikke bør befatte seg med slike sysler. Hun sier ikke at det er umandig, men hun oppfatter det som svært annerledes at han som mann gjør slike oppgaver.

Filmen "Med støv på hjernen", som karikerer 50- og 60-tallets énforsørgersamfunn, er en humoristisk historie om kvinners hysteriske opptatthet av renhold og orden. Den tar

samtiden på kornet, og ironiserer over datidens samfunn (Melby 1999). Einars forhold til husarbeidet er ikke det samme som i denne filmen. Likevel har husarbeidet, sett fra mitt ståsted, en sentral posisjon når han skal overbevise meg om de standarder som hans hjem hviler på. Han ønsker å synliggjøre at han som mann kan ta det samme praktiske og moralske ansvar som kvinner vanligvis gjør i hjemmet. Gjennom å utføre oppgaver som tradisjonelt utføres av kvinner i vårt samfunn overtar han på den ene siden hennes plass, men på samme tid, når han som mann kan utføre det samme som kvinner i hjemmet, er det heller ikke noe i veien med foreldreskapet. Som mann kan han kompensere for kvinnens fravær gjennom å utføre hennes oppgaver i hjemmet. Gjennom husarbeidet kan Einar i praksis skape et nytt rom for foreldreskapet. Han gjør dette på basis av kjønnete diskurser om husarbeid. Hans evne til å realisere seg selv som far bygger på å utføre husarbeidet på en plettfri måte, slik at ingen kan sette spørsmålsteget ved hans evne til å ta vare på hus og hjem. Han plasserer seg selv, om ikke *som* en kvinne, så *lik* en kvinne i sitt arbeid med å skape et rent hjem.

For Einar dreier ikke husarbeidet seg bare om å overbevise om at han som far kan ha omsorg for sin sønn. Husarbeidet anvendes også til å tegne relasjonen og det felles sosiale rom som de to deler. De standarder Einar har i forhold til renhold er ikke noe han er alene om. Den orden han søker å skape i hjemmet deler han også med sønnen. De har, ifølge Einar, den samme interesse for å holde huset rent:

Jeg hadde en del familie på besøk her tidligere i sommer. Det var ikke måte på hvor mange som kom... Og da var Christian like ivrig som meg. Fløy rundt og vasket og tørket støv og tok vinduer og liksom. Altså, han har det, han også. Jeg husker han skulle få denne Ingjerd fra Oslo – denne kjæresten som han var så glad i, på besøk. Så krøp han inn i dusjen, og på med skrubb og Jif og durte i vei – her skal det vaskes (ler). Så han har vel noe av det, han også... Jeg har aldri likt rot, det har jeg ikke. Ja, jeg er så heldig nå da, at Christian og jeg – vi vet hvor vi gjør av ting. Så det er ikke liksom noe som forsvinner – iallfall ikke i huset. For liksom – vi driver ikke og flytter på ting. Det kan stå der det står.

Einar framhever at hans sønn er som han selv, like ivrig til å holde rent i hjemmet. Men ifølge Einar deler de også noe mer, de deler de samme standarder knyttet til orden. I dette ligger det en form for enighet, slik Einar ser det, dem i mellom, om hvordan hjemmet bør se

ut. Betyr dette at Einar og Christian ser huset på samme måte? Er det fordi de opplever husets geografi og interiør på samme måte at de ønsker at alle tingene skal stå på bestemte steder? Det er ikke enkelt å besvare et slikt spørsmål. For hva ligger det i å se huset på samme måte? Betyr det at de begge oppfatter at den samme orden skal råde, og at de har de samme grensene i forhold til hvor de kan sette fra seg et brukt melkeglass eller hvor de kan kaste jakka? Er det en autoritetsforskjell mellom de to i hvor langt den ene kan bestemme over den andre? Det er neppe slik at Einar fullt ut bestemmer hvor ting skal stå uten at også Christian er tatt med på råd. Dessverre er det umulig å vite hvordan Christian opplever denne situasjonen fordi jeg ikke har intervjuet ham. Det er imidlertid ikke Christians versjon vi her er ute etter å høre, men det er hvordan Einar presenterer og forstår sin rolle som far i lys av hjemmet som rom.

Skal vi bygge på Einars versjon av forholdet mellom far og sønn, hviler den på en gjensidighet mellom de to. Det han forteller formidles i et demokratisk og gjensidig språk, hvor interessen for en felles orden i hjemmet er noe de er sammen om. Hvis Einar hadde sagt at det var han som satte standarden, tok det meste av husarbeidet, ville dette gått ut over det fellesskapet også husarbeidet uttrykker, selv om det var han som hadde utført det meste av arbeidet og hadde ansvaret. Her er det ingen konflikter knyttet til produksjonen av et rent hjem. Konflikter om arbeidsdelingen i hjemmet kunne eventuelt true den enhet Einar søker å bygge opp i sin beskrivelse av hjemmet som et felles rom for far og sønn. Einars framstilling bærer preg av at han og hans sønn oppfatter hjemmet på samme måte. Han retter fokuset mot at dette er deres felles hjem og at deres praksiser og erfaringer av dette rommet er de samme. Slik Einar framstiller det, skapes det en likhet og med det et fellesskap til tross for deres forskjell i ansvar for hjemmet.

Fars versjon bygger opp om et bilde av enighet, men hva handler denne enigheten om foruten en likhet mellom de to? Det spørsmålet som kan stilles i forhold til Einars beskrivelse, er hva forholdet er mellom tingene og personene? Hva er det Christian kan bevege av ting før Einar eventuelt opplever at tingene ikke lenger er på plass? Slik jeg tolker Einar, er dette nettopp kjernen i det han forteller, nemlig at hjemmet har funnet sin orden, og sønnen og han har begge sine gitte plasser. Disse plassene er det ingen av dem,

ifølge Einar, som ønsker å utfordre. Men det er også gjennom ansvaret for hjemmet Einar har muligheten for å definere deres innhold.

Men husarbeidet har også en annen side som ikke bare handler om å skape relasjonen mellom far og sønn, men som også har som formål å trekke opp en grense mellom det rom de to sammen deler og i forhold til andre som ikke deler deres felles private rom. Eksemplet i sitatet over om renholdet og vasking av dusjen har en slik karakter. Antropologen Mary Douglas viser nettopp skillet mellom rent og urent i vår kultur skaper et skille mellom de fenomener som hører til, til forskjell fra dem som hører til et annet sted (Douglas 1997). Ifølge Einar er de begge like opptatt av renholdet, og særlig når de får gjester som også skal anvende deres dusj. Dette renholdet uttrykker ikke bare gjestfrihet, men har også en grensedragende karakter. Det har som formål å holde to ulike rom i det samme fysiske rommet atskilt. Det markerer en grense mellom deres personlige rom og det rom som er gjestene til del. For å skape en grense til omverden må hjemmet være rent når gjestene kommer. Et skittent og uryddig hjem har en uklar orden. Det avviker ikke bare fra gitte normer om hvordan et hjem bør være, men skitten og den manglende orden kan symbolsk sett gjøre grensene uklare i forhold til dem som kommer på besøk. En ren dusj kan av den grunn ha stor symbolverdi når det gjelder å markere slike grenser. På den ene siden markerer den en gjestfrihet og et ønske om å gi gjestene en plass i det som skal være et felles rom når de er på besøk i deres hjem. På den andre siden er det å dele sin egen skitt med andre, noe som blir sett på som noe lite gjestfritt og som på samme tid gjør at noe som er privat og personlig blitt eksponert for uvedkommende.

Einars beskrivelse av Christians iver etter å gjøre dusjen ren er, ut fra min tolkning, ikke bare et uttrykk for fars behov for felles standarder, men viser også hvordan Einar ser rengjøringen som sønnens bidrag til å markere deres felles private rom som noe som er atskilt fra omverden, de besøkende. Det skaper en grense mellom det private rom som de sammen har etablert som familie i møte med andre som bare er på besøk.

Petter – renholdets nøytraliserende språk gjennom arbeid

Vasking, det går på inntektssystemet. Det er den eldste, Gunnar, som står for vaskingen. Han vasker fast hver helg. Jeg er ikke så striks på vaskingen. Hos enkelte så skal det vaskes hver bidige torsdag, ikke sant, uansett. Her er det mer... Hva heter det da? Behovsrettet. Og det mener jeg – om det flyter litt støv rundt, det har ikke så mye å si for meg. Det er ikke sunt at det er for rent heller.

Mens Einar gjør det meste av husarbeidet selv, og tar initiativet til å skape et fellesskap rundt dette, har Petters sønner et selvstendig ansvar for å utføre husarbeidet mot betaling. Hos Petter er dette et ledd i hans oppdragergjerning som går ut på å gjøre barna som nevnt selvstendige, men det får også betydning for hans posisjon i hjemmet.

Årsakene for den måten han oppdrar sine sønner på kan være flere, men ett viktig forhold er Petters oppvekst på et småbruk, med kårfolk på gården, hvor alle kjente sin plass og hadde sine oppgaver. Det er ikke sikkert at dette er årsaken til at Petter velger å organisere husholdet på denne måten, men det kan være en dimensjon å fortolke dette ut fra. Petters omtale av hjemmet og hans og barnas posisjoner i hjemmet passer med den beskrivelsen han gir av sitt eget hjem. Hos ham, som på gården, skal alle kjenne sin plass og ta ansvar for sine oppgaver. Dette er muligens en erfaring han har ønsket å føre videre til neste generasjon.

Petter går med dette en annen vei enn Einar. Petter fordeler arbeidet mellom seg og barna. Husarbeid er ikke et omsorgsarbeid. Husarbeid som renhold er her, på samme måte som mat, et arbeid som følger "inntektssystemet". Det skal i første rekke være "behovsrettet". Leiligheten behøver ikke skinne, "det kan flyte litt støv". Standardene er ikke til for å vise hvor perfekt hjemmet er, men for å ivareta medlemmenes praktiske behov. Når Einar benytter husarbeidet til å ofre seg for sin sønn, benytter Petter husarbeidet til å oppøve sine barn til selvstendighet og til en uavhengighet av ham.

Slik har det ikke alltid vært. Den første tiden etter skilsmissen var Petter opptatt av å være hjemme. Han følte at hans nærvær i hjemmet var påkrevd.

Det var vel nettopp den usikkerheten i startfasen at jeg følte at jeg... jeg bør jo være hjemme mest mulig, og ta meg av hus og hjem... Og – men i og med at begge de er såpass sjølstendig og klarer seg såpass bra, så føler jeg jo det at... egentlig så kan jeg jo også tenke littegranne på meg sjøl...

Hjemmet er ikke, på samme måte som for Einar, stedet som Petter i første rekke søker til. Arbeidet har også en sentral betydning i hans liv.

Det er klart at arbeidet mitt, det har jo en betydning for meg sjøl. Uten... Uten arbeidet mitt, hvis jeg skulle bare være en hjemmeværende person, så er det klart – da mister jo jeg en sånn fast oppankring, og føler jo det at jobben som sådan er veldig viktig å ha.

Kanskje representerer arbeidet i større grad en forankring i Petters liv enn hjemmet. Han følte likevel, rett etter skilsmissen en større forpliktelse i forhold til hjemmet enn hva han gjør i dag. Tomrommet etter en mor skulle fylles. Men etter hvert som tiden har gått, har de kommet fram til en måte å praktisere husarbeidet på som også gjør det enklere for ham å være borte fra hjemmet. Barnas selvstendighet gjør på samme tid hans nærvær mindre påtrengende. Deres uavhengighet av ham er også blitt større etter hvert som de er blitt eldre. Særlig den eldste på 18 er nå mer opptatt av å være sammen med skolevenner enn å sitte hjemme.

I et hjem hvor alt er praktisk tilrettelagt og hvor alle har funnet sin plass i forhold til arbeidsdelingen, blir ett spørsmål for meg påtrengende: Hvem er omsorgsperson og hvem er det som utfører omsorgsoppgavene?

Ja, det har jeg jo tenkt littegranne på. Det er jo kanskje egentlig en grunn til at jeg burde ha prøvd å inngå et nytt forhold, fordi at det bør være noe... Nei, jeg tror forresten i forhold til kvinne... til morsrollen og sånne ting, så har det vært også frøken på skolen som har vært den personen for Joakim, tror jeg. Helt til de byttet frøken nå i høst. Han var veldig knyttet til henne, og åpen overfor henne. *Så det er ikke så veldig mye sånn trøst og omsorg i hjemmet her?* Ikke i den forstand nei, det er det ikke. Ikke annet enn at det går på råd og vink hvis de stiller spørsmål.

Når Petter sier han "burde ha prøvd å inngå et nytt forhold" signaliserer han da at det mangler en kvinne i hjemmet? Eller oppfatter han det som nok at Joakims frøken opptrer

som ”stedfortreder” i forhold til omsorg? Mitt spørsmål i intervjuet styrer det svar Petter også kan gi. Jeg oppfatter en mangel, og med den måten Petter har organisert hjemmet på, bryter han med en bestemt tradisjon knyttet til husarbeid som omsorgsarbeid. Han produserer med dette et annet rom for foreldreskap og oppvekst, som ikke spiller på de samme strategier for intimitet og nærhet som det Einar velger.

Men det er ikke bare mitt spørsmål som styrer Petters svar. Petter er bekymret fordi Joakim mistet en lærer som han var nært knyttet til. Ikke bare fordi hun som person var spesiell, men også det hun representerte i hans familie, nemlig omsorg. Petter snakker ikke med barna om deres personlige behov og opplevelser, slik Joakims lærer gjør. Ikke fordi han ikke skjønner deres behov og opplevelser. Ikke fordi han ikke bekymrer seg for at ikke barna får nok omsorg. En involvering i barnas personlige liv er for ham, slik jeg ser det, uforenelig med den måten han ser på seg selv som far. Han er i første rekke den som skal oppdra barna til å utføre sine plikter, men ikke den som skal yte barna nærhet, noe han for så vidt også savner i sitt eget liv.

Men altså... liksom, det er klart at i så måte så savner jeg jo en sånn person som har mulighet til å... ja ... til å skjemme meg bort på det viset, i tillegg til... Det er klart at man føler jo også liksom det der behovet for en person til som kan gjøre en praktisk jobb i huset. Nei, det er klart at... hva skal vi si da? (...) I et forhold... i dag så er det klart at jeg savner jo egentlig den ... hva skal vi si da? En sånn voksenperson rundt meg sjøl. Det er jo sånn omsorgsfunksjon, om du vil, i et ekteskap. Du skal jo liksom dulle og stelle litt med hverandre, og det er klart at i dag så er det ingen som duller og steller med meg.

Petter er ikke forskjellig fra de andre fedrene når han ønsker seg en ny partner. Det som derimot skiller Petter fra de andre, er at han som far ikke kan kompensere for fraværet av mor. Han trer ikke på dette området inn i mors sted. Han peker med dette på en mangel som har direkte betydning for barna. Hans strev i organiseringen av hjemmet, som også har medført en stor innsats, mangler en betydning som de andre fedrene anvender for å understøtte sin posisjon som fedre. For dem rommer intensjonene om foreldreskapet intimitet og nærhet. De anvender denne dimensjonen som et diskursivt innlegg om sitt eget foreldreskap. Intimitets- og nærhetsaspektene kommer til uttrykk gjennom den praksis og

de oppgaver de påtar seg i forhold til sine barn. Målet er på denne måten å skape et fullverdig rom for barns oppvekst, til tross for mors fravær.

Hjem som rom for komplementær arbeidsdeling

Einar og Petter viser på hver sin måte at konstruksjonen av hjemmet bæres oppe av et kjønnskript hvor sider av husarbeidet assosieres med kvinnens posisjon i hjemmet. Fortsatt er det slik at menns fravær i forhold til arbeidsoppgavene i hjemmet gir næring til denne forestillingen. Hjemmet innebærer på denne måten dualiteten mann/kvinne når hjemmet som rom skal reprodusere hverdagslivets praksiser (Charles & Kerr 2000).

Denne virkeligheten finner vi igjen andre steder. To debattbøker med utgangspunkt i fedres opplevelser og erfaringer knyttet til hjem og omsorg understreker den samme dualistiske tenkningen om hjem og kjønn. Arild Linneberg oppfordrer i sin bok, *Far og barn i moderlandet*, menn til å dokumentere sin omsorg mens de fortsatt er gift, fordi hans erfaring er at deres omsorgsarbeid overses i rettssalene når barnefordelingen skal bestemmes. Dokumentasjonen er viktig, ifølge Linneberg, i forhold til en eventuelt framtidig motpart, kvinnen, som har en helt annen oppfatning av hva de som fedre har utført som omsorgspersoner.

Det kan komme godt med, dersom den eneste som sikkert visste at du gjorde det, senere helst vil at ingen skal vite at du gjorde det. Hva slags "omsorgsalternativ" utgjør far? Bevis hva du kan tilby!
Moren er moren (Linneberg 1997 s 71).

Per Are Løkke inntar et annet standpunkt og har følgende innfallsvinkel i boka *Farsrevolusjonen*. Han er opptatt av at menn må kunne se sitt omsorgsansvar, og hevder at det er menn som mangler initiativ til å fornye sin posisjon i forhold til sine barn. Det er altså ikke kvinnene som stenger fedrene ute fra deres kontakt med sine barn.

Han samarbeider ikke om husholdet. Fremdeles tenker han mest på sitt og har ikke mye å gi familien.
Han er taus og mestrer ikke ordentlig samtalen om nære ting. Selv om fedre er blitt langt flinkere til å

sette av tid til barna, er det ennå langt igjen. Kvinnene forlater i dag sine menn. Når kvinnene etter hvert oppdager at menn lever i det gamle [kjønnsrollemønsteret], går de fra dem (Løkke 2000 s. 43).

Debatten understreker problemet med det samme, nemlig diskusjonen om hjemmet og den komplementære alliansen mellom kvinner og menn. Begge har dette som et bakteppe for debatten, selv om de er uenige om hva dette bør lede til i forhold til fedres rettigheter og plikter innenfor rammen av hjemmet.

En dansk undersøkelse utført av Bente Marianne Olsen, av bl.a. menn som tok ut fødselspermisjon mens mor var i fullt arbeid, snur opp ned på denne dagsorden. Her er det fedrene som er hjemme. Det er de som har rykket inn på kvinnens domene. De har, på samme måte som Einar og Petter, tidsmessig hovedansvaret for barna, men til forskjell fra mine informanter deler de hjemmet med sin partner. Fedrene i Olsens tilfelle er småbarnsforeldre, noe som skaper forskjeller i de to materialene, men det er også likhetstrekk. For eksempel kommer de komplementære sidene ved kjønn til syne også hos Olsen. Til forskjell fra Einar, som søker seg til hjemmet, søker fedrene i Olsens undersøkelse seg bort fra hjemmet. Blant annet er de svært opptatte av friluftsliv. Husarbeid og omsorgsarbeid er ikke fedrenes primære fokus. Ifølge Olsen søker de å marginalisere betydningen av husarbeidet, selv om det er arbeidet i hjemmet som representerer deres største arbeidsinnsats i løpet av dagen. Fedrene (de med et stort uttak av foreldrepermisjonen, omkring ni måneder) føler, ifølge Olsen, behov for å distansere seg fra husarbeidet. Olsen skriver følgende:

Solheims pointe med, at det er vanskelig for mænd at indtage det kvindelige husarbejde, synes i nogen grad at gjælde for disse fædre forstået på den måde, at fædrene påtager sig arbejdet i hjemmet under orloven, men de føler sig ikke udpræget godt tilpas ved det og ønsker at omdefinere det. Man kan sige, at husarbejdet udgør en metafor for det kvindelige arbejde i familien, og selv om de udfører det, lægger de i deres beretninger afstand til det (...) I de familier, hvor mor arbejder meget eller gør karriere, er faren et midtpunkt for familien, men ikke indenfor rammen af hjemmet. Han flytter i et vist omfang omsorgsarbejdet ud i det offentlige rum for at besøge venner og kolleger og for at være ude i det fri (...) Med andre ord fortolker jeg deres daglige udadvendte aktiviteter på arbejdspladsen, i byen, i skoven og på stranden som en metafor for maskuline handlinger (Olsen 2000 s.225-226).

Maskuliniteten blir altså opprettholdt av disse fedrene ved at de legger vekt på aktivitetene utenfor hjemmet. Fedrene i Olsens undersøkelse har i mindre grad muligheter for å velge Einars omnipotente strategi. De velger i større grad Petters strategi, gjennom å marginalisere betydningen av arbeidet i hjemmet. Til forskjell fra Petter bringer de med seg barna ut i det fri. Spørsmålet Olsens informanter står overfor er, slik jeg ser det, mye av det samme som hva Einar og Petter står overfor. Det som skiller dem fra hverandre er deres samlivssituasjon. Olsens fedre deler parforholdet og et felles hjem med mødrene. Hvilke konsekvenser ville det få for samlivet om fedrene i Olsens undersøkelse hadde valgt Einars strategi? Hvilken symbolsk plass skulle da kvinnen ha inntatt i parforholdet og deres felles hjem? Det er mulig å tolke Olsens informanter dit hen at de ikke bare søker å ivareta sin maskulinitet, men at de aktivt bidrar til å gi mødrene en plass i hjemmet gjennom den måten de legger vekt på aktiviteter som pågår på utsiden av hjemmet. Deres vektlegging av friluftslivet rører ikke bare ved spørsmålet om deres maskulinitet, men også ved det å ivareta kvinnens symbolske posisjon i hjemmet, når de på samme tid deler et parforhold med henne. Olsens informanter bygger sitt samliv på et heteroseksuelt parforhold, som også skal finne sin institusjonelle form ved hjelp av hjemmet.

I dette perspektivet legger det heteroseksuelle parforholdet grunnlaget for hvordan Olsens informanter kan uttrykke foreldreskapet, noe som Einar kan overse så lenge han ikke lever i et parforhold. Uten en "motpart" innenfor rammen av seksualitetsanordningen kan han overskride betydningen av kjønn og med det både mødre og fedre. Med unntak av Petter er Einar typisk i mitt materiale i forhold til denne strategien. Både Olsen og mine informanter bygger sine strategier på den samme dualismen knyttet til kjønn. Heteronormativiteten representerer et felles bakteppe, men gjennom deres ulike status knyttet til deres samlivssituasjon har de ulike muligheter i forhold til hvordan kjønn kan realiseres. Olsens informanter må langt på vei skjule betydningen av omsorgen innenfor rammen av hjemmet, mens Einar i fraværet av ektefellen derimot kan legitimere sin posisjon som far gjennom å overta ektefellens plass i hjemmet.

Olsen konkluderer i sin undersøkelse med at det er ”en tendens til opblødning av kjønnsdualismen i familier med far på orlov” (Olsen 2000 s. 234). Hos Olsen betyr dette at fedre lettere kan utføre omsorgsoppgaver uten at dette skaper usikkerhet rundt hvem de er som menn. Jeg slutter meg til dette generelle synspunktet. Olsen understreker med dette en allmenn trend, nemlig at fedres muligheter for å skape rom for nærhet i forhold til barn er betydelig utvidet (Lupton & Barclay 1997), men på samme tid når fedre skal uttrykke sin posisjon som far med utgangspunkt i parforholdet legger seksualitetsanordningen og den heteronormative rammen for familie og foreldreskap også begrensninger i forhold til hvordan dette kan komme til uttrykk.

På basis av de tre eksemplene³⁵ som er nevnt ovenfor, legger seksualitetsanordningen føringer for hvordan foreldreskapet kan utformes. Det er vårt begjær etter kjønn som i følge Foucault nærer seksualitetsanordningen (Foucault 1980). Dette legger også premisser for hvordan foreldre som *par* kan gi form til sin respektive omsorg for barn. Det er ikke slik at hjemmet bare kan formes etter foreldrenes egne ønsker og visjoner, de preges også av hvilke definisjoner som tilskrives de relasjoner som befolker hjemmet. For informantene i mitt materiale er det skapet et tomrom som en følge av skilsmissen. For dem blir det mulig å fylle et tomrom gjennom ektefellens fravær. Dette gjør det mulig for dem å tre inn i andre representasjoner av kjønn enn deres biologiske, for å fylle dette tomrommet. Noe som realiseres gjennom den måten de går inn i husarbeidet og på den måten kommer i sentrum for hus og hjem. Med dette reproduseres også en heteronormativ orden som er bygd på foreldreskapets to sider, med en mor og en far, men da med dem selv i begge posisjoner. Fedrenes omsorgsevner blir derfor en sentral premiss i deres bestrebelser i å skape en fullverdig oppvekst for sine barn til tross for mors fravær.

Disse bestrebelsene rommer også en annen side. De gjør det mulig å skrive deres tidligere ektefelle ut av deres liv og ut av deres hjem, når de har overtatt hennes posisjon i hjemmet. Det tomrom som kom som følge av skilsmissen, kan nå avvikles gjennom deres inntreden i hennes oppgaver. Balansen i deres liv er gjenfunnet gjennom deres egen inntreden i hjemmet.

Avslutning

Intimitet og nærhet mellom foreldre og barn ble tidlig på 60-tallet framhevet som et fornyet kjennetegn ved relasjonen mellom foreldre og barn. Parsons så på dette blant annet som en fornyet strategi for sosial kontroll fra foreldrenes side overfor deres barn (Jamieson 1998). De nære følelsesmessige bånd mellom fedre og barn er i dag en allment akseptert norm som ikke er reservert kun kvinnens forhold til barn, men også fedrenes forhold til sine barn (Lupton & Barclay 1997). Einar er på denne måten ikke unik i forhold til et ønske om å stå sin sønn nær, men han har en unik mulighet til å realisere et nært forhold til sin sønn gjennom å ha hovedomsorgen for ham.

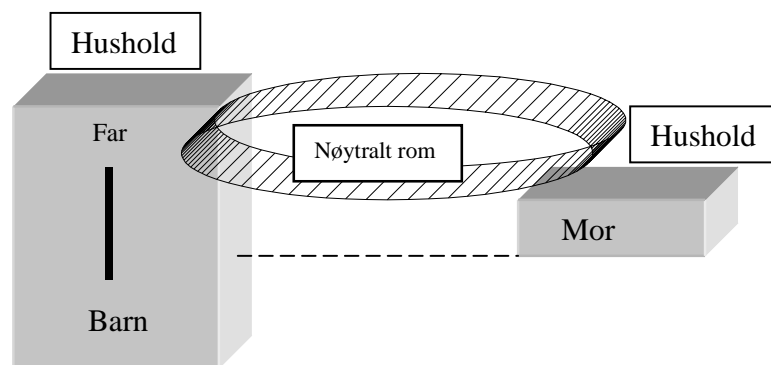
Einar anvender, som flertallet av fedrene i dette materialet, husarbeidet til å beskrive de nære følelsesmessige båndene til barna sine. De tar i bruk matens og hjemmets kjønnede språk for å gi form til det sosiale rom som de nå har hovedansvaret for, og med det omskaper de sine posisjoner også i forhold til sine barn. De griper med dette fatt i seksualitetsanordningens ene side knyttet til foreldreskapet, og utvider med omsorgsarbeidet betydningen av det å være far. De bygger med dette ut den alliansen de har i forhold til barna gjennom å inkludere omsorgen som et nytt og bærende element i foreldreskapet. Gjennom hovedomsorgen skal de nå skape en fullverdig oppvekst for barna i mors fravær. Noe de realiserer gjennom både å ”mødre og å ”fedre” for sine barn. Den heteronormative rammen er med dette intakt til tross for mors fravær, gjennom fedrenes evne til å utføre hennes oppgaver i hjemmet. Det rom som skaper rammen for barnets oppvekst er med dette nært knyttet til deres konstruksjon av hjemmet.

Figur 1 nedenfor er ment å gi et bilde av hvordan de fleste av fedrene ser på de sosiale rom de er en del av. Husholdet rommer langt på vei foreldreskapet, og i liten grad ser de på sine egne barns tilknytning til mors hushold som en betingelse for sitt eget foreldreskap. Dette er markert i figuren gjennom en stiplet linje mellom to hushold. Hensikten fra fedrenes side er å holde de to husholdene fra hverandre og av den grunn må samarbeidet underkommuniseres. Avstanden mellom husholdene støttes også opp av et

³⁵ Her siktes det til Einar, Petter og Olsens materiale (Olsen 2000).

samarbeid som forgår på nøytral grunn gjennom at foreldrenes samarbeid realiseres ved hjelp av nøytrale rom (se kapittel 4). Mor er for fedrene nærmest fraværende i forhold til hvilken betydning hun i realiteten har for deres felles barn. Den oppmerksomhet de gir henne ser bort fra nærmest det faktum at barna også bor sammen med henne, og dermed oppholder seg der én eller flere dager i uken. I tillegg overser de det faktum at mor også bor sammen med en ny mann. For fedrene er det rom de skaper for familie langt på vei rammet inn av de aktiviteter de realiserer innenfor rammen av husholdet, med unntak for det nøytrale rom som er konstruertes i forbindelse med foreldresamarbeidet. To rom blir av den grunn sentral i organiseringen av foreldrerelasjonene; det ene knyttet til husholdet som fedrene anvender til å definere som rammen for sin familie, det andre, det nøytrale rom som bidrar til å koordinere aktiviteter mellom ulike hushold.

Fig. 1

Den som skiller seg ut i dette materialet er Petter. Også han bryter med et heteronormativt mønster for familie og foreldreskap, men han søker ikke å gjenskape hjemmet på samme måte som de andre fedrene. På den måten blir også foreldreskapet for ham forskjellig. Han forfølger ikke diskursene om intimitet som bærende for foreldreskapet. Arbeidsfellesskapet som han konstruerer avviker også fra den tenkning som Foucault legger til grunn for

dannelsen av de nye intime bånd som preger konstruksjonen av den moderne familie (Foucault 1980). Petters praksis passer bedre overens med diskurser som preger bondesamfunnets organisering av husholdet. Det rom han konstruerer bygger på en annen orden enn hva Foucault har lagt til grunn i sine arbeider knyttet til beskrivelsen av middelklassens organisering av familie og foreldreskap. Ifølge Gillis bygde familiefellesskapet i bondesamfunnet på deres felles arbeid. Individets plass var knyttet til gårdsarbeidet og deres gjensidige ansvar i å utføre de plikter og oppgaver som fulgte i kjølvannet av å drive gården (Gillis 1996). Intimiteten hadde på den måten ikke den samme produktive rolle i forhold til konstruksjonen av familie og foreldreskap når arbeidsprosessene og arbeidet var det bærende element for fellesskapet. Langt på vei kan det være en slik modell Petter anvender, hentet fra hans egen oppvekst, for å realisere en familie og et foreldreskap i etterkant av hans skilsmisse. I mitt materialet representerer han en kontrast til de måtene de andre fedrene organiserer og gir et innhold til foreldreskapet gjennom nærhet, intimitet og omsorg.

Kapittel 6: Tiden og den sosiale orden, behovet for å skape rom for barn, familie og venner

I foregående kapittel var jeg opptatt av produksjonen av hjemmet som rom for familie, oppvekst og foreldreskap. I dette kapitlet vil fokuset bli rettet utover mot hvordan fedrene organiserer hverdagslivet og hvilke rom de anser som viktige å prioritere i tillegg til hjemmet. Hensikten med å ta opp dette er å undersøke på hvilken måte den heteronormative rammen for familie og foreldreskap produseres i et samspill mellom hjemlige aktiviteter og de sosiale rom som etableres utenfor hjemmet. Det er i skjæringspunktene mellom hjemmets indre anliggende og forholdet til verden utenfor at grensene trekkes mellom det vi anser å være en del av familielivet og det som hører til på utsiden (Gullestad 2002). Dette samspillet mellom det ytre og det indre livet i en familie kan sette oss på sporet av hvilke rom som fedrene anser som særlig viktig å bygge opp om, og som de anser representerer kjerneaktiviteter og som støtter opp under deres familieliv. Det er gjennom deres beretninger om dere gjøremål gjennom dagen jeg ønsker å avdekke dette. Ved å følge fedrenes beretninger om hverdagslivet foretar de samtidig et ryddearbeid. Et ryddearbeid som gir innsikt om hva de anser som hører til i deres ansvar for å skape et rom for barns oppvekst, og hva som faller utenfor. De rom de er opptatt av å prioritere kan gi oss en innsikt også i hvilken plass familieliv, foreldreskap og barn har i deres liv, og hva de legger vekt på i hverdagen vil særlig avdekke hva de anser som den normative rammen for familie og foreldreskap.

Framgangsmåten for å avdekke dette er å studere fedrenes prioriteringer av tid. I denne sammenheng har tid samme betydning som rom. Ifølge David Harvey er tid alltid knyttet til rommet: "Space contains compressed time. That is what space is for" (Harvey 1990 s. 217). Tidsbruk er med andre ord knyttet til en erfaring av rom. Vi lever og gir form til hverdagen gjennom de fysiske, sosiale og mentale rom vi til enhver tid er en del av.

Vi skulle gjerne hatt mer tid til familien, eller tid til trening eller arbeid for å realisere ulike sosiale rom i vårt eget liv. Vår erfaring av tid har kommet i en klemme mellom alle de aktiviteter vi velger å fylle tiden med (Frønes & Brusdal 2000). I jakten på å realisere seg selv er man i første rekke avhengig av en identitet som svarer til den man etterstreber. Dette innebærer tilgang til sosiale rom som kan bygge opp om bestemte identiteter. For fedrene blir deres anvendelse av sin egen tid også en måte å avdekke hvilke rom de særlig prioriterer og som samlet sett gir rom for deres familie og hverdagsliv. Deres bruk av tid avspeiler gjennom dette hvem de ønsker å være som foreldre og hvilken form for foreldreskap de ønsker å realisere.

Den måtene fedrene beskriver sin tidsbruk på, vil jeg derfor se som et diskursivt innlegg i forhold til hvilke rom de mener det er viktig å skape som far og forelder, og med det hvilke rom de har tilgang til. I dette kapitlet vil jeg først se på hvordan tiden anvendes og hvordan fedrene forhandler med sine barn og/eller skaffer seg kontroll over deres tid, og med dette muligens også får kontroll over de rom barna er en del av. Dernest skal vi se nærmere på hvilken plass barns fritidsaktiviteter har i fedres konstruksjoner av foreldreskap. Avslutningsvis retter vi fokus mot hvordan fedre prioriterer sin egen fritid, knyttet til kontakt med venner og familie og egne fritidsaktiviteter. Med dette siste ønsker jeg å avdekke de grensene fedrene etablerer for hva som hører til i deres familie og hva de oppfatter at ligger utenfor.

To informanter skal anvendes til å kaste lys over dette. Petter ble vi kjent med i de foregående kapitlene. I dette kapitlet skal vi derimot stifte bekjentskap med Henrik, og benytte Petter mer som en kommentar til Henriks erfaringer. Henrik er 41 år. Han arbeider som leder av en mindre bedrift. Han er høyskoleutdannet. Henrik har vært skilt i fem år, og har hatt hovedomsorgen for sønnene Geir (14) og Hans (12) siden han ble skilt.

Formiddag – morgenstund med gull i munn

Vekkerklokkens skingrende signal om morgenen gir bud om at en ny dag er i emning. Allerede før fedrene står opp av sengen har de en plan for dagen, for hvordan den skal bli knyttet til ulike gjøremål og til personer de skal møte. Dagen har med andre ord fått sin farge allerede før de har kommet i gang med den. De vet vanligvis hva dagen bringer. Hverdagen har sine ritualer som skaper en fast struktur, og fedrene vet hvilken plass de skal innta alt etter tiden, stedet og de aktiviteter de holder på med.

For Henrik har dagen en bestemt struktur gjennom at han deler av dagen skal dele den med sine barn. Mye av dagen deler han med sine barn. Morgenritualet starter med at barna skal ha frokost, gå på toalettet, kle på seg osv. Det er, ifølge Henrik, hans ansvar å få logistikken på plass, slik at alle blir ferdige til riktig tid. Logistikken er viktig for å kunne komme seg videre til neste gjøremål, som for barna er skolen og for ham arbeidet. Hverdagen består av et skjema som er lagt opp etter timer og minutter, men dette er et skjema som er fylt med mening. Henriks subjektive fortolkning og formgivning av hverdagen er også et forsøk på å gi den en bestemt form som passer med hans bilde av seg selv som far, og som skaper et rom for hans posisjon som far. Summen av de ulike brokkene av tid blir noe mer enn bare brokker gjennom at de også inngår i en meningsfylt helhet. Tiden er med andre ord ordnet, og bidrar til å skape det rom som i sum gir form til hans opplevelse av sin familie.

*Hva gjør dere en vanlig hverdag? Nei, vi står jo opp i syv-tida. Guttene ordner seg og kler på seg sjøl, etter hvert. Finner tak i klær sjøl. De bestemmer sjøl hva de skal kle på seg. Imens lager jeg frokost. Så spiser vi frokost sammen. Etter frokost drar de på skolen, og jeg drar på jobb. Ofte kjører jeg dem til skolen. Hvis jeg kjører på jobb, er det er delvis samme vei, sykler jeg, er veien en annen. Bruker jeg bil, så er det ofte at jeg kjører dem. Da er vi kommet til klokka åtte. *Hvem lager frokosten?* Jeg lager frokosten til dem. De setter seg som regel til dekket bord. Og så sitter jeg sammen med dem, og så spiser vi frokost. Så smører jeg matpakker og sånn. De tar ofte og lufter bikkjene, og så drar vi. Så det går fort. Luftinga av bikkjene går også fort. Det er jo gamle hunder, så det er ikke så om å gjøre for dem å være lenge ute. Hvis det er grått og trist vær ute, så er de liksom svært raske når de er ute.*

Henrik har kontroll med tid og sted. Denne orden han har skapt gjennom kontroll har ikke kommet av seg selv. Den er blitt til over tid. Han står først opp, er først på kjøkkenet og er inspisienten som sørger for at første akt av hverdagen forløper ifølge planen. For ham er det viktig å ha aktørene på riktig sted til riktig tid. Geir og Hans har i dette hverdagsdramaet bestemte plikter, men de er på samme tid også fritatt fra visse oppgaver som strengt tatt er nødvendige for at første akt av dagen skal få en lykkelig slutt. Geir og Hans tar ansvaret for å kle seg selv. De har også ansvaret for å lufte hundene før de drar på skolen. Hovedansvaret hviler likevel på Henrik. Han har ansvaret for frokosten og smøring av matpakker. Gjennom å ta dette ansvaret har Henrik mulighet til å bestemme over hva som kommer på bordet av mat, tidspunktet for når frokosten kan inntas etc. Nettopp hans regi knyttet til måltidet gjør ham også i stand til å kontrollere de tette sceneskiftene som må til for at alle skal kunne nå skole og arbeid til riktig tid. Dette omsorgsarbeidet er på den ene siden en måte å ivareta barnas primære behov på, men på den andre siden gir det ham også kontroll over barna. Det er, slik jeg fortolker Henrik, han som eier hovedansvaret for denne situasjonen og det er han som kan sette grenser for deres tidsbruk. For at han skal være fornøyd må barna til en viss grad følge hans anvisninger. Hvis ett av barna begynner å leke med hundene, ville dette sannsynligvis forsinke alles avreise. For å rekke skole og arbeid krever det en innordning fra barnas side og at de aktivt følger opp fars krav. Denne iscenesettelsen hvor far kommer i sentrum, hvor det er han som framstår som aktiv, fordrer altså på samme tid også et aktivt bidrag fra barnas side. Gjennomføringen av morgenritualet er fundamentalt avhengig av deres medvirkning. Hans egen suksess som far avhenger da også av at de inntar sin posisjon slik han forventer.

Ettermiddag – hjem, fritid og lekselesing

Friheten til selv å bestemme over hjemmet har Geir og Hans i første rekke fra de er ferdige på skolen og til far kommer hjem fra arbeid. Da har de to sønnene hjemmet for seg selv, og tid til å benytte radio og fjernsyn, kjøkkenet, ja, hele huset slik de selv måtte ønske. Det er

ifølge Henrik lekselesing som da står på programmet. Dette er riktig når det gjelder den eldste, som er av den mer pliktoppfyllende typen, men ikke alltid tilfellet når det gjelder den minste. Det er ikke alltid at Hans greier å sette i gang med leksearbeidet på egen hånd.

For Henrik starter dagens andre økt i hjemmet når han kommer hjem. Da vanligvis med å forberede middagen:

Henter du ungene på vei hjem? Nei, de er hjemme de, når jeg kommer hjem, og holder som regel på med lekser. De har luftet bikkjene, og da kommer jeg hjem og lager middag. Hvis det ikke er noe trening og sånt, som begynner akkurat når jeg kommer hjem. Da kjører jeg på det, og så tar vi middagen etter treninga. Har du laget ferdig matpakker da som de kan spise før trening? Nei, de skjærer seg brød og sånt sjøl. Hva trener de? Det er håndball og fotball det går mest på. Det er jo litt sånn snowboard og sånn da, som er inn. Det er du som lager middag når du kommer hjem, de to gutta, de er ikke kommet inn i kokekunstens verden? Nei. Den ene har en forkjærlighet for å steke vafler. Det holder han på med en gang iblant om kveldene, når han syns... han har lyst på vafler. Men ellers så er det lite matlaging med dem. De lager seg... sånn frokostblanding – sånn med melk og sånn. Eller skjærer seg ei brødslike, rister ei brødslike og sånn. Men utover det så lager de ikke så mye mat. Det hender de står og rører litt i noe hvis jeg trenger hjelp – hvis telefonen ringer eller noe sånt, men ellers så er det jeg som står på kjøkkenet.

Hjemmet er en fellesarena for alle tre. Henrik ønsker å være mest mulig hjemme når barna er hjemme. Hvis tiden ikke strekker til på jobb, tar han med seg arbeidet hjem.

Du har full arbeidsdag, har du ikke? Ja. Er arbeidsdagen din fleksibel, eller? Ja, jeg har muligheten til å ta med arbeid hjem, men det er jo såpass mye å gjøre at jeg tar med noe hjem i tillegg. Det syns jeg er en fordel når en har unger, at en heller kan ta med seg arbeid hjem, framfor å måtte dra tilbake på jobb om kvelden. Jeg har en sånn normal arbeidsuke, med litt ekstra arbeid knytta til årsavslutning, da er det jo muligheten til å ta med seg arbeid hjem. Du har et eget kontor hjemme da, eller? Nei, jeg sitter i stua. Ved spisebordet. Så du blir ikke forstyrret av disse to håpefulle da? Nei da, det går så greit så. Litt av vitsen med det er at jeg er der som det skjer noe – istedenfor å låse meg inn på et eget kontor, det hadde ikke vært liksom noen løsning for meg.

Henrik føler ikke behov for å kunne trekke seg unna barna når han sitter hjemme og arbeider. Det er fullt mulig å kombinere arbeid med det å være sammen med dem. Hans tilstedeværelse i hjemmet bidrar til at han får oversikt over det som skjer. Henrik kan både

bistå barna og kontrollere hva som skjer i hjemmet mht. hva barna benytter både stedet og tiden til. Han deler dermed rom med sine barn, og han er der for dem. Han vil være til stede der det skjer. Han ønsker derfor å arbeide ved spisebordet midt i stua med god oversikt over det som skjer.

Vanligvis blir middagen etterfulgt av lekselesing, trening eller at barna er sammen med kamerater. Far derimot har også andre oppgaver på fritiden. Husarbeidet og bikkjene er to av dem.

Jeg tar som regel en tur med noen naboer med bikkjene. Ellers så er det husarbeid, som regel. Jeg har jo ikke noe støv på hjernen, men det blir jo litt sånn skippertak da, med husarbeidet. Det blir det. Det blir sånn at du samler opp klær, og tar en skikkelig runde med klesvask, istedenfor å kjøre sånne halvfulle maskiner en gang iblant. Det kan jo bli ofte støvsuging. Det er jo hver dag i perioder, etter hvor hundene... hvor mye de er inne hos oss da. Vi har jo egen plass i huset da, til hundene. Det er jo litt sånn... Vasking da, tar vi jo som regel... det blir jo i helgene det går litt på da.

Kveldstid er leggetid

Når morgenritualet, skole, arbeid, middag og fritidsaktiviteter er gjennomført, kommer siste stopp på dagsorden; tid for søvn. Når skal barn legge seg, og aksepterer barna tidspunktet for når lyset skal slukkes? Muligens er dette det området hvor intensiteten i forhandlingene mellom far og barn er størst, og hvor fars autoritet blir satt mest på prøve.

Når går ungene til sengs da? Nei, de skal være inne til ni nå – det er standard. Og får vel da se sporten på TV 2 før de går og legger seg da. Når klokka er halv ti, kvart på ti så rusler de. *Det går smertefritt?* Ja, det kan jo hende at det en gang i blant er noe som frister på en eller annen TV-kanal da, men det går som regel greit. De merker jo sjøl at de trenger litt søvn også, så det går greit. Hvis det er noe spesielt som skjer – som skjer på skolen – innpå der, så er det ikke noe problem å være ute lenger. Men å gå og drive gatelangs etter ni, det har vi blitt enige om, at det har ikke så mye for seg. Vi er enige da etter rimelig sterkt påtrykk fra far...

Dagene har faste ritualer knyttet til faste tidspunkter. Samlingen rundt frokostbordet som en forberedelse til dagens første gjøremål, og avslutningen av dagen foran tv-apparatet har begge tiden som en begrensning. For ikke å true andre rom, kan ikke den tilmålte tiden overskrides i vesentlig grad. Hvis presset om morgenen er størst i forhold til å rekke skole og arbeid, er presset om kvelden størst knyttet til å sørge for at barna får nok søvn. Blir barna sittende foran tv-skjermen, blir de trøtte, og de vil muligens få problemer med å ta del i skole- og fritidsaktiviteter dagen etter. Hvis far ikke overholder tidsskjemaet, vil hans søvnige barn prege andres oppfatning av ham som far. Slik jeg ser det må tiden holdes for å skape en viss orden. For det første for å få hverdagslivet til å fungere. For det andre for at de ikke skal skille seg ut fra andre familier, men også for å unngå å kaste et negativt lys over ham som far.

Ulike tider på dagen er forbundet med produksjon av ulike rom. Det å krysse grenser mellom ulike tidsintervaller kan bidra til å true bestemte former for sosial orden. Det passer ikke at barna er ute i gata etter et bestemt tidspunkt. I Henriks tilfelle setter han en grense for dette etter klokka ni om kvelden. Derimot er det noe annet om barna befinner seg på skolen etter dette tidspunktet. Skolen er et sted Henrik har tillit til. Her er det andre voksne som fører tilsyn med barna, men aktivitetene her har også et annet formål, nemlig barnas framtid som sikres og produseres gjennom det rom barna her er og blir en del av. Skolen er som sosialt rom ikke som gata, fulle av dens fristelser. Henrik søker gjennom sin regulering av barnas tid også tilgang til å styre de rom barna er en del av. I hjemmet skaffer han seg denne kontrollen ved selv å være til stede, i barnas fritid ved å sørge for at barna deltar i organiserte aktiviteter hvor Henrik enten selv eller andre foreldre er til stede.

Utenfor hjemmet og utenfor den organiserte fritiden har Henrik derimot ikke den samme form for kontroll. Selv om gata tilhører nabolaget og barnas nærmiljø er dette et utrygt sted. Her er det ingen voksne til stede som kan følge med. Det vil også stride mot hans rolle som voksen om han befant seg ute i gata sammen med sine barn. Dette er barnas "enerom", hvor de kan leke på egne premisser. Den eneste måten Henrik kan få kontroll over dette rommet på er å begrense tiden barna har til å leke på egen hånd. Tiden anvendes på den måten til å patroljere en grense mellom to rom, det ene hvor barn kan bare være barn, det andre hvor

barn er sammen med andre voksne. Hvor mye barn man er avhenger også av hvor lenge man får lov til å være alene sammen med andre barn uten tilsyn av voksne. Jo eldre, jo lengre. Reguleringen av tiden er slik sett betydningsfull for konstruksjonen av barndommen, men er også sentral for konstruksjonen av foreldreskapet. Oppfølgingen av egne barn på dette punkt er viktig nettopp på grunn av at disse aktivitetene skjer i det offentlige rom. Hvis en selv har andre standarder enn andre foreldre, sier dette også noe om hvem en er som forelder overfor andre pårørende. Det har muligens ikke vært enkelt for Henrik å få gjennomslag for at Geir og Hans skal være inne til klokken ni. Hans avsluttende bemerkning kan være en indikasjon på dette. Enigheten hadde i første rekke kommet som en følge av et påtrykk fra far.

En annen tid, et annet hjem, en annen autoritet

Innledningsvis nevnte jeg at Petters erfaringer skulle anvendes for å skape en kontrast til de erfaringer Henrik har. Petter har en annen tilnærming til tiden og, med det, det rom han skaper sammen med sitt minste barn Joakim (12).

Han eldste går nå for egen maskin. Joakim og jeg, vi kunne ha fungert bedre sammen i forhold til fritidssystemer og sånne ting kanskje. Det går vel også kanskje litt på meg, at det blir litt sånn passiv fritid. Men det er vi kanskje ikke alene om i dag da. Også andre er sånn passive for det er både data og tv og sånt noe, og da er du passiv med en gang da. Joakim er også en litt sånn rolig person. Det er mulig hvis en går dypere i dette og ser etter, så gjør vi for lite sammen. Jeg oppfatter det egentlig som et signal om at han også føler at vi kanskje skulle ha... ha besøkt en eller annen, som vi da kunne ha snakket med. Ikke bare at vi to, skulle jeg til å si, bare sitter her foran tv'n her og ingen ting sier...

Petter oppfatter tiden foran tv-skjermen som passiv. Selv om mange andre er i samme situasjon som ham og sønnen, er det ifølge Petter ikke slik tiden skal benyttes. Tiden bør anvendes til å gjøre noe sammen. Problemet er ikke at Petter og Joakim er i samme rom, men at rommet bør fylles med noe mer enn passiv tv-titing. Tv-ruten bidrar til å produsere det som skjer i hjemmet. Petter føler på et manglende initiativ fra sin side. Et initiativ som burde ha vært der om han skulle følge opp de forventninger som er knyttet til hans posisjon

som far. Gjennom å bruke tiden sammen med sønnen med å se på tv, blir de sittende side om side. De opplever det samme, men det gir ikke grobunn for et initiativ fra hans side som kunne bygge opp om hans autoritet som far. Hans interesse og initiativ er tett koblet til autoritet. Det er gjennom å være en tilrettelegger og initiativtaker han også kunne fått kontroll med aktivitetenes innhold. Fraværet av et slikt initiativ undergraver en slik form for autoritet. Henrik *har* dette initiativet, mens Petter har det *ikke*. Dette bidrar til å gjøre Petters posisjon som far mer uklar.

Dette er ikke hele historien om Petters forhold til barna, men det gir uttrykk for en opplevelse fra hans side om et avvik fra en norm om hvordan sosiale rom mellom foreldre og barn skal produseres. Normen for farskapet i samtiden er ikke lenger den strenge oppdrageren (Gillis 1995), men er i større grad blitt overtatt av forhandleren som handler på vegne av hva han ser som barnas beste (Frønes 1995 s. 140). I forhandlingene ligger et sentralt omdreiningspunkt knyttet til å skape grensene mellom barn og fedre, gjennom at det er fedrene til tross for ønsket om et større likeverd mellom fedre og barn til syvende og sist bestemmer grensene for barnas aktiviteter. Petter inntar ikke en slik oppdragerposisjon. Han er opptatt av en ansvarsfordeling og oppgavefordeling knyttet til å få utført arbeidsoppgavene i hjemmet. Utover dette har han få initiativ han ønsker å ta på vegne av sine barn. Med dette blir han også atypisk i forhold til rådende normer knyttet til foreldreskapet når det gjelder å tilrettelegge og ta initiativ på vegne av sine barn. Flertallet av fedrene er derimot mer lik Henrik, og vi skal videre i dette kapitlet se nærmere på hvordan Henrik også organiserer fritiden, hvor rammen ikke er hjemmet, men er knyttet til fritidsaktiviteter utenfor hjemmet.

Farskapets plass og barns autonomi i fritiden

I dette og i de neste to avsnittene skal vi se nærmere på farskapets plass og barns autonomi, nå ikke bare med fokus på hjemmet, eller i reguleringen av de ulike sekvensene av tid i løpet av en dag, men rette fokus mer på fritiden. Også her skal vi ta utgangspunkt i Henrik

og hans erfaringer. Det er likevel behov for å plassere hans erfaringer inn i en kontekst som kan si noe om hvilken fornyet plass foreldre og barns fritid har fått de senere år.

Foreldre av i dag ønsker å prioritere fritiden sammen med barn (Lømo 1999). Dette er da også noe som har bidratt til å endre barndommens sosiale landskap. Barnehage, skole, fritid ivaretatt av idrettslag, musikkorps og annen frivillig organisert virksomhet har bidratt til å omforme barns oppvekst, og da i en pedagogisk retning. Pedagogikken har inntatt barnets fritid. Kunnskapen om den gode oppvekst har derfor også i et økende omfang gjort de voksne ansvarlige for å sikre barn en god fritid (Frønes 1995). Foreldrenes ansvar, men også deres økte interesse for barns fritid, bidrar til en økt integrasjon mellom barns og foreldres liv. For bare 40 år siden var det et tydeligere skille mellom de sosiale rom barn og voksne var en del av. Brochmanns beskrivelse av husfarens plass i hjemmet i Oslo Byes Vels boligundersøkelse fra 1948 viser hvor atskilt arbeiderklassefamilien også var i fritiden:

Husfarens situasjon er helt spesiell, hans liv i leiligheten minner lite om husmorens. Hun har hele sin arbeidsdag i hjemmet og kommer sjelden utenfor hjemmet. Husfaren har derimot hele sin arbeidsdag utenfor hjemmets grenser. Vi treffer ham bare når han hviler, hengir seg til fritidsbeskjeftigelser (...). Det vanlige bildet av mannen i hjemmet ser slik ut. Ved 17-tiden kommer han hjem og spiser middag, oftest sammen med resten av familien. Så tar han seg en hvil på divanen i stuen, mens barna holder seg til det andre rommet (...) (Brochmann 1948 s. 262).

I en toroms leilighet rådet dermed far grunnen i halve hjemmet etter middag, da stuen ble hans rom for å hvile. Barna måtte oppholde seg på kjøkkenet eller helst forlate hjemmet slik at de ikke forstyrret mors arbeide (op.cit.). Fars hvile, mors husarbeid, barns lek indikerte at familiemedlemmene opererte i separate rom. Oppveksten for barn skjedde med en alltid tilstedeværende mor, men med en stor frihet for barn til å anvende omgivelsene rundt hjemmet til et rom for sin lek. Holdningen var at barn skulle være autonome og mestre sin egen fritid uten for mye innblanding av voksne. Løkka, bakgården, friområdene rundt bebyggelsen rommet langt på vei barndommen (Frønes 1995).

Når foreldre og barn av i dag ikke lenger lever i så atskilte rom har dette for det første sammenheng med forholdet til endringer av verdier knyttet til relasjonen foreldre-

barn i retning av å understreke intimiteten og nærheten mellom foreldre og barn (Holter & Ve 1978). For det andre anses ansvaret for barns oppvekst og framtid i økende grad å ligge i foreldrenes hender, og med det bør foreldre ta ansvar for barns fritid (Beck & Beck-Gernsheim 1995). For det tredje er det skjedd en dreining i synet på individet og dets rett til medvirkning i sitt eget liv. For barn kommer dette best til uttrykk gjennom konvensjonen om barns rettigheter (Barnekonvensjonen 1991). Disse forholdene understøtter en kulturell endring i det foregående århundret der allmennheten også forventer at foreldre i større grad tar hensyn til barns ønsker og interesser.

Foreldres involvering i barns fritid er på den ene siden en måte å tilrettelegge barns oppvekst på. På den annen side gir den samtidig også foreldrene mulighet til å skape seg en innflytelse over de aktiviteter barn tar del i knyttet til deres fritid. Slik jeg ser det er det gjennom deltagelse også i barns fritid at de moderne autoritetsrelasjonene tar plass. Dette understreker en annen side ved foreldreskapet. Det har ikke lenger bare hjemmet som sitt sentrale orienteringspunkt. Hjemmet er, både for foreldre og barn, én av mange viktige brikker i konstruksjonen av deres identiteter, men det rom fritiden representerer bidrar også til å gi form til deres identitet og til deres posisjoner i familien. Med dette medvirker de rom som ligger utenfor hjemmet også til å holde de heteronormative tankeskjemaene på plass. Hvilken tilknytning barnet har utenfor hjemmets fire vegger gir også bud om hvilke rom fedrene mener skal ha prioritet framfor andre. Alliansen hjem, skole og fritid representerer med dette de nye rom for barnets oppvekst, men inneholder også et fornyet rom til å utøve foreldreskapet i. Fritiden sammen med barn ser også ut for å være et gode dagens foreldre ønsker å prioritere. I 1980 tilbrakte foreldre med små barn 7 timer med barna per dag. I 1990 er dette redusert bare med 11 minutter; dette til tross for en betydelig økning i den tiden begge foreldrene arbeider. Foreldre ser ut for å være villige til å prioritere samværet med barna, noe som muligens går på bekostning av den tiden familien som helhet er samlet (Lømo 1999). Til tross for en liten nedgang fra 1980 bruker dagens foreldre betydelig mer tid på sine barn enn 50- og 60-tallets "husmorfamilie" (Frønes & Brusdal 2000). Dagens foreldre har et strammere tidsskjema, men i dette skjemaet gis barn prioritet. Spørsmålet er hvordan fedrene i dette utvalget anvender denne tiden i forhold til å skape hvilken orden. Vi

skal nedenfor se nærmere på hvordan Henrik organiserer sin fritid, og hva han da velger å prioritere. Han er svært representativ også for hvordan de andre fedrene organiserer sin fritid sammen med barna.

Kontroll av rom via forhandlinger eller diktat – fritidsaktivitetenes plass i farskapet

Det følger et stort ansvar med det å være far. Å klare å skille mellom ansvar, ens evne til å realisere sitt ansvar, det å ha autoritet, men samtidig ikke være autoritær, kan være vanskelig når hverdagens tidsskjemaer er knappe og en er alene om omsorgen for barna. For Henrik er dette en balansegang som han turnerer i hverdagen. Det er to aspekter ved dette ansvaret som vi skal se nærmere på. Det første er knyttet til hvilke aktiviteter Henrik mener det er naturlig at barna er en del av. Det andre dreier seg om hvilken form for autoritet han anvender i forhold til å motivere barna til deltakelse i fritidsaktiviteter.

Prioritering av tid representerer på samme tid et spørsmål om en rangering av de sosiale rom en oppfatter som verdifulle. For Henrik er det å plassere barna i sunne fritidsaktiviteter også et uttrykk for hans kjærlighet for sine barn.

Nei, de betyr jo svært mye for meg. Det gjør de. Og jeg er jo rimelig bevisst på at jeg har tatt på meg en ganske stor oppgave ved å være enefar for dem da. Så... jeg har jo bevisst prøvd å ta et valg hele tida, som... som gjør at ungene ikke blir skadelidende på noe vis. *Av alle de oppgavene du har - hva er viktigst for deg?* Nei, samme hva det er, så prøver jeg å prioritere sånn at det som ungene skal være med på, det de har lyst til å være med på, som jeg syns er rimelig fornuftig, det som går på den organiserte treningen og kampene og sånt da, det må jeg være med på.

Henrik har et ønske om å være til stede i deres fritid og sammen med barna også i fritiden skape et fellesskap mellom seg og sønnene. Det er likevel ikke likegyldig hva barna deltar i. Han må oppfatte aktivitetene som fornuftige. Det er derfor ikke tilfeldig at Geir og Hans begge driver med håndball og fotball. Dette er idretter som far er interessert i. Selv har han

drevet med dette og bl.a. vært håndballtrener. Hva som er fornuftig har derfor sammenheng med hans egne interesser og hva han føler engasjement for. Å gi barn en best mulig oppvekst er kanskje å gi dem erfaringer med ting som en selv synes er verdifullt. Mye tyder på at det er slik Henrik tenker:

Det går jo på at du skal prøve å gi ungene en best mulig oppvekst da, det er jo liksom det som er målet med det. Og da lar jeg dem få være med på ting som jeg synes er – og de synes er – fornuftig, sånn som idrett, turer og sånne ting, og at de får ha et fint nettverk, og at de får et fint nettverk som fungerer godt i forhold til folk rundt seg, og folk som jeg setter pris på da.

I norsk og europeisk sammenheng har barns deltakelse i idrett vært ansett som en garantist for å utvikle et sunt legeme i en sunn kropp (Mosse 1996, Gullestad 1992). Aktivitetens innhold og sted har forankret kroppen og individet i en kjede av symbolsk tilhørighet, hvor nasjonalstaten, lokalsamfunnet og familien gjennom idrettsaktiviteter har sikret individet en symbolsk plass i denne større sammenheng (op.cit.). Slik jeg tolker Henrik, er idretten et sosialt rom han også ønsker plassere sine barn inn i. Fellesskapet med andre barn som deler de samme sunne interessene, borger for et nettverk for hans barn, som tar del i de samme aktiviteter og verdier som han selv setter høyt. Det er i første rekke barnas idrettsaktiviteter Henrik setter pris på og i mindre grad, slik vi har sett tidligere, deres fritid i gata uten tilsyn av voksne.

Idrett og idrettsmiljøer kan i et slikt perspektiv betraktes som et rom som bidrar til å skape den gode eller ideelle barndommen, gjennom sine kvaliteter som har å gjøre med innholdet i aktivitetene og det miljø det skaper for barn. Spørsmålet er om barn som ikke deltar i idrett dermed ikke får ”en best mulig oppvekst”. Dette svarer ikke Henrik direkte på, men indirekte uttrykker han en skepsis til de rom hvor det ikke er andre voksne til stede.

Foreldreskap, forhandlinger, autoritet og kameratskap

Hvilken plass barn skal innta i hverdagen er ikke bare et spørsmål om hva foreldrene anser som passende. Det er også et spørsmål om på hvilken måte barn lar seg "plassere" i de rom fedrene anser som gunstige for deres oppvekst. Hvilken form for autoritet benytter fedrene for å plassere barna i de gitte rom? Er det andre autoritetsformer som anvendes i hjemmet enn på fritidsaktivitetene? Hvor går grensen mellom på den ene siden å bestemme over barn og på den andre siden å forhandle med dem? Spørsmålet er med andre ord hvordan fedrene skaper seg legitimitet til å etablere rom som også barn ønsker å være del av.

Henrik bygger mye av det han ønsker barna skal gjøre på sine egne positive erfaringer knyttet til fritidsaktiviteter. Likevel lar det seg ikke gjøre å tvinge dem til å delta i slike aktiviteter, hvis de ikke vil. Henrik kan ikke pålegge dem å delta, han må motivere dem. Dette handler, ifølge Henrik, om å forhandle og å motivere barna for å komme fram til "fornuftige" løsninger

Er du på en måte streng, eller er du en sånn – dialogens mann i forhold til barna dine? Jeg prøver jo å være ... det siste da. Jeg ser ikke helt vitsen i å skape konflikter utav noe som ikke behøver å være det. Men noen ganger så må en vel si ifra om hvordan det skal være... Har du noen sanksjonsmidler? Nei, det har ikke vært behov for det. Du når ikke så fryktelig langt ved å bare gå rundt og være sånn opp med pekefingeren og fortelle dem hva de skal gjøre hele tida. Men jeg har liksom følelsen av at du kommer vel så langt med å prate med dem om det, og finne fornuftige løsninger. Sjøl om resultatet ikke bestandig er i tråd med deres ønsker, så ... føler jeg at jeg iallfall er i stand til å lytte på dem, hva de sier, og snakke sammen om det. Føler du at ungene opplever det samme? Ja, av og til så føler jeg det. Jeg litt redd for at de syns at jeg bare er far og sånn (...) Men jeg har jo mer tid og gjør mer ting sammen med ungene mine, jeg, enn svært mange andre fedre.

Forhandlingene er for Henrik viktige for å skape et felles rom mellom ham og barna. I forhandlingene er det han som har autoritet til å skille mellom det som rommer fornuft og det som er ufornuftig. Men det er ikke bare opp til ham å bestemme, han må også lytte til hva barna ønsker. De rom han søker å etablere sammen med barna, kan tilrettelegges av ham gjennom motivasjon, men det er avhengig av at interessen også er vekket fra barnas side. Det er forskjell på den autoritet han utøver i forhold til fritidsaktiviteter som er knyttet

til idrett og den autoritet han utøver innenfor hjemmets fire vegger. I idretten spiller vennskapet, eller som han selv sier, ”kameratskapet”, en viktig rolle i å ivareta forholdet til sine barn. Premissen for konstruksjonen av dette rommet er en annen enn for konstruksjonen av hjemmet som rom. I hjemmet er det i hovedsak han som tilrettelegger aktivitetene og som setter rammene for aktivitetene. Fritidsaktivitetene representerer en annen orden. Her er det, ifølge Henrik, en var balansegang mellom å være en pådriver og å finne det punkt hvor både far og sønner føler de deler det samme. Gjensidighet er her viktig, ifølge Henrik. Det er deres felles interesser som i første rekke skal ivareta kameratskapet.

I forhold til Geir og Hans, er du på en måte fare deres, eller er du en kamerat? Altså – jeg føler vel at de oppfatter meg som far og... Mens jeg sjøl da går rundt og har kanskje mer lyst til å være kamerat da... Vi drar jo på fotballkamper da. Vi tar med minstemann. Han er svært fotballinteressert. Vi drar ofte sammen med broren min og sønnen hans på kamper. Sønnen hans er like gammel som den yngste sønnen min, og svært fotballinteressert, og spiller på samme fotballag. Da bruker vi å være en sånn gjeng som er sammen og sitter sammen på kampene. Ja, når det gjelder fotball så er de jo absolutt med... De to guttene er med på diskusjonene. Jeg har følelsen av at når det kommer til sånne fotballkunnskaper, når det gjelder navn og alt mulig rart som skjer i England, ikke sant, så er de jo mye mer opptatt av det enn det vi voksne orker å være. Vi har mye til felles der da. Og ... vi liksom prøver å være kompis da på det området. Og det samme med han største da, i forhold til idrettsaktiviteter han sjøl er med på, for eksempel i forhold til skigåing, eller når vi er ute og fisker, drar på fjellet hele sommeren og driver og fisker og ligger i telt og ... har ei sånn seter oppi fjellene der, som vi har som base for fisketurene om ettermiddagene og kveldene (...). Dette er deres naturlige interesser. Det er ikke noe sånn... vi har ikke sortert noe for dem. Det er deres interesser.

Selv om det ikke er tilfeldig hvilke naturlige interesser barna har, er det viktig at de framstår som deres egne³⁶. Dette er viktig for å understreke en gjensidighet og en likhet mellom fedre og barn, hvor de har noen felles interesser. Nærheten består i en opplevelse av å kunne dele noe av det samme, det å være på samme sted. Derimot er det som i

hjemmet også her en autoritet som han besitter, men denne holdes mer skjult, og er i denne sammenheng og er nå knyttet til motivasjon og hans evne å få barna interessert i idrett. Hans evne til å lykkes som far er tett koblet til hans evne for motivasjon, noe som igjen gir ham innflytelse over barnas fritid. Målet for Henrik er at hans barn tar del i fornuftige aktiviteter, aktiviteter som gir ham en helt annen innflytelse over barna enn den fritiden barna selv organiserer. Her er det han og andre voksne som organiserer aktiviteter som de syns er ”fornuftige” for barn.

For Henrik er målet, slik jeg ser det, å anvende både hjemmet og fritidsaktivitetene på en slik måte at de gir et innhold og en identitet til relasjonene mellom ham og sønnene. De bidrar til å skape et felles landskap for ham og barna, med utgangspunkt i noe som var hans interesser, men som etter hvert også blir barna til del. Henrik opplever at han har lyktes med dette og at barna tar plass i et felles og delt landskap. De skikker seg vel og de oppfører seg på måter som han setter pris på. Noe han bekrefter gjennom sitatet nedenfor.

Ja, jeg syns jo det. Og jeg syns jo ungene skikker seg meget vel, og vi har det artig sammen. De skikker seg meget vel i forhold til skole og omgivelser for øvrig, og er rimelig forstandige unger og de er greie – liksom alle sosiale følere ute, liksom – hva gjør vi og hva gjør vi ikke når vi er et sted og sånn, og jeg føler at det går greit på hjemmebane.

Tid og rom for forhold, familie og venner

Hva fyller fedrene resten av sin egen fritid med? Hvilke prioriteringer har de utover den tiden de har sammen med barna? Vi skal i denne siste delen av dette kapitlet se nærmere på dette. Har fedrene eksempelvis tid til å inngå nye forhold når de har hovedomsorgen for barna? Eller blir det bare hjemmet og barns fritidsaktiviteter som fyller hverdagslivet utenfor jobben? Det er ikke enkelt å finne noen entydige svar på dette. Hva betyr deres

³⁶ For far er det viktig at hans og kulturens felles verdier knyttet til natur og idrett er noe som barna over tid omformer til sine egne subjektive erfaringer og som de har glede av å delta i. Det er ikke tilfeldig at gutter er interessert i fotball, at de er norske og liker å gå i skog og fjell, når de på samme tid har en far som er svært opptatt av det samme.

venner i forhold til organiseringen av deres egen familie, og hvilken betydning har familie og slekt for organiseringen av hverdagslivet? Har de mye kontakt med foreldre og søsken?

Utvalgets respons er på dette punktet svært heterogent. Jeg har forsøkt på best mulig måte å gi en framstilling som er dekkende for det de fleste informantene forteller. Det er likevel to sentrale fellestrekk ved informantene. For det første ser ingen på sin yrkeskarriere som det viktigste i livet. Barna og familielivet står fremst blant de rom de ønsker å prioritere tid til. Det andre fellestrekket, som vi skal se nærmere på her, er de vanskene åtte av de ti informantene har med å prioritere tid til et nytt forhold. De fleste opplever vansker knyttet til å etablere seg i nye parforhold så lenge de har hovedomsorgen for barna. Vi skal først se på informantenes holdninger til nye samliv, deretter skal vi se nærmere på hvilken betydningen av familie, slekt og venner har i hverdagslivet.

Foreldreskap og nye parforhold

Flertallet av informantene er av den oppfatning at de ikke har plass til en ny partner ved siden av at de har hovedomsorgen for barn. To av fedrene deler ikke den oppfatningen fullt ut. Disse hadde rett før eller rett etter samlivsbruddet funnet en ny partner som de valgte å flytte sammen med. Jeg vil i dette avsnittet ikke spesifikt gå inn på disse to fordi også de gir uttrykk for noen av det samme som de andre informantene, nemlig hvilken plass skal deres nye partner ha i forhold til hus og hjem, når det er de selv som har hovedomsorgen for barna.

Henrik (41) er en av de åtte som synes det er vanskelig å finne plass til en ny partner. Han føler et behov for å skille mellom det ansvaret han har som far og behovet han har for en ny partner. Ideelt sett ønsker han at dette skulle kunne deles inn i to ulike rom: Ett for hans familieliv med barna og ett for hans følelsesliv med en ny partner. Henrik skisserer et dilemma som de andre informantene også erfarer; hvordan er det mulig å skape to rom på samme tid, ett til parforholdet og ett til sin familie?

Henrik har hatt to kjæresteforhold etter at han ble skilt. Det første trakk han seg fra. Det andre, som har vart i noen år, er et forhold til en kvinne som han ikke bor sammen med.

Henrik opplevde det første forholdet som langt vanskeligere enn det han har nå. Problemet med det første var, ifølge, Henrik ikke mangel på kjærlighet, men at hans tidligere kjæreste ønsket seg barn.

Nei, jeg var jo sammen – ei lita stund – med ei som ikke hadde noen unger fra før, og som var ... 10 år yngre enn meg. Da det begynte å bli vel varmt, da torde jeg ikke mer. Jeg syns det er galt å innlede et forhold til ei som har svært lyst på unger, og på samme tid være den som sier nei hele tida. Det føler jeg absolutt, altså. Jeg har ikke lyst til å begynne på med små unger oppi alt dette. Jeg har jo vært bevisst på å prøve å holde meg unna folk som ikke har unger. Det er jo noen som har svært lyst på barn. Jeg har jo de barna jeg trenger, jeg. Det har jeg vært rimelig bevisst på, så skygger jeg unna den type konflikter. Jeg prøve å styre følelseslivet litt utenom. *Blir du sånn påholden, på en måte?* I alle fall så er jeg den som blir den fornuftige. Om det er like fornuftig bestandig, det vet jeg jo ikke. Det går ikke bestandig sånn som en håper og tror, her i verden. Så om en har gjort de riktige valgene, det vet en jo aldri.

Ifølge Henrik hadde han og hans tidligere partner ulike interesser i parforholdet. Henrik hadde sine egne barn, mens den tidligere kjæresten ønsket seg barn. De var på forskjellige steder i livet. Hun var i en etableringsfase. Han var allerede etablert. Henrik ga uttrykk for at han har familie, og ønsket ikke å skape rom for en ny familie sammen med henne. Spørsmålet han står overfor er hvordan han skal få rom til en ny familie i tillegg til sin gamle bestående av ham og barna? Velger han å få barn, ligger det sannsynligvis også en forventning om at de skal flytte sammen. En konsekvens av dette vil være at hun flytter inn og gjennom å bo sammen med ham blir hun også en del av hans familie og hverdagsliv. Nå derimot er det han som har ansvaret for hus og hjem og for det rom han skaper sammen med barna. Ved å flytte sammen vil han måtte dele dette ansvaret med en annen, og dermed må hans sosiale rom med barna også deles med en ny partner.

Deres ulike utgangspunkt skaper problemer knyttet til en sosiale orden bestående av parforhold og foreldreskap som gjennom å etablere et nytt samliv ikke enkelt lar seg forene. For hvilke rom skal gis prioritet? Henrik får ikke til å innlemme en ny partner i det samme rom som han deler med sine barn. Det samme gjelder også i forhold til hans nåværende partner. Han ønsker heller ikke å flytte sammen med henne, selv om de har vært kjæreste lenge.

Det er jo naturlig at mine barn har en svært stor betydning. I forhold til hun jeg nå er sammen med så har jeg funnet ut at jeg ikke tør å flytte sammen med henne, for jeg er redd for konfliktene med mine, dine og våre barn. Jeg er redd for at det vil gå ut over det forholdet jeg i dag har til mine barn. Jeg prøver å få tid til dem, barna altså, men også å få tid til en ny partner.

Henrik ønsker ikke å forene kjærlighetslivet, med foreldreskapet. Forskjellen mellom den nåværende partneren til forskjell fra den foregående kjæresten er at de begge har hovedomsorgen for barn etter en skilsmisse. De er begge enige om at de ikke skal flytte sammen og at de ønsker å holde foreldreskapet på utsiden av det rom de deler med sine barn gjennom å være foreldre. Når de ikke bor sammen, blir det lettere å organisere tid for parforholdet, men også lettere å skape rom for deres individuelle foreldreskap. Flytter de samme vil situasjonen bli en annen.

Petter (45) har den samme erfaringen som Henrik. Han opplever også vanskene med å forene et nytt samliv med hovedomsorgen for barna og han føler det som positivt å råde grunnen i eget hjem alene. Hans kolleger ser på hans livssituasjon på en annen måte. De respekterer ham for det valget han har foretatt gjennom å ta hovedomsorgen for barna, men de opplever det som merkelig at han velger å bo sammen med barna alene og heller ikke har funnet seg en ny partner.

Hvis jeg sier at jeg bor alene sammen med barna, så er det jo ikke alle som aksepterer det, for det tror man ikke. (...) Liksom – det er klart at et mannfolk bor ikke alene, han må jo ordne seg et kvinnfolk å bo sammen med. Jeg er jo åpen og ærlig, og sier at jeg har de to guttene boende hjemme hos meg, og det er vi tre som bor her. Det er mulig hvis vi får til en mer seriøs samtale enn ti karer rundt et bord i kaffepausen at de hadde sagt andre ting, men når vi sitter der i kaffepausen så blir det ja vel, han har kanskje ikke noe kvinnfolk hjemme hos seg, men han har sikkert en haug boende rundt i byen, ikke sant.

Petter lever ikke opp til kollegenes forventninger. Fellesskapet mellom menn er også basert på en felles forståelse i deres gjensidige seksuelle interesse for kvinner (Connell 1987 s. 182). Dette fellesskapet kommer til uttrykk i kaffepausen knyttet til kollegenes forventninger til hans forhold til kvinner. Så lenge Petter ikke har en fast partner, er

kollegene, ifølge Petter, enige om at han har ”en haug boende rundt i byen”. Det rom Petter selv søker å skape alene sammen med barn, får ingen støtte eller høster ingen anerkjennelse blant hans kolleger. Det er lett å spille på forholdet til kvinner når mennene møtes i kaffepausen, men det er tydeligvis vanskeligere å høste anerkjennelse for omsorgsansvaret. Muligens er det ingen tradisjon for dette på Petters arbeidsplass, men dette endrer ikke hans holdning til sin egen livssituasjon. Selv om han på den ene siden kunne ønske seg et forhold til en kvinne, er han, ifølge ham selv, mer bekvem med å ha kontroll over hus og hjem i stedet for å skulle dele dette med en ny partner.

Både Petter og Henrik og flertallet av de andre informantene velger med dette bort en livsform som har høy status, nemlig parforholdet, til fordel for å ha kontroll over hus og hjem. Petter erkjenner at han savner en partner som kunne ivareta omsorgen i hjemmet, men heller ikke for ham er denne erkjennelsen nok til at han legger mye energi i å finne en ny partner. Han er medlem av en gammeldansklubb, og har møtt en del kvinner der, men det er ingen av dem han skulle ønske var en del av hans hjem. Dette er et typisk trekk i dette materialet. Fedrene kunne tenke seg en partner, men når det kommer til stykket er det i realiteten ikke plass til en ny partner i deres liv så lange de har hovedomsorgen for barn. De finner den aktuelle livssituasjonen som de har valgt enklere. De velger foreldreskapet framfor parforholdet, og flertallet ønsker å utsette et eventuelt samboerskap til etter at barna har flyttet ut av hjemmet. Henrik svarer slik på mitt spørsmål:

Er det mulig at hvis barna flytter at du og din nåværende kjæreste flytter sammen? Vi har jo snakket om det, at det er da vi ev. får muligheten til å flytte sammen. Så dere venter til barna blir store? Ja, vi har vel opplevd det sånn at for å slippe å kjøpe oss noen store konflikter mellom ungene, for vi har en sterk følelse av at de ikke fungerer all verdens godt sammen, så... så tar vi og drøyer det. Vi har snakket om at vi får vurdere det når ungene begynner å bli så store at de begynner å flytte.

Hva er bakgrunnen for en slik tilpasning fra fedrenes side? Jeg har argumentert for at fedrene ser det som vanskelig å forene parforholdet med foreldreskapet. Gjennom deres fornyede posisjon som fedre, knyttet til å gjøre husarbeidet og omsorgen til en del av farskapet, er det heller ikke plass til en ny partner. Hjemmet som et heteronormativt rom er

blitt fullverdig gjennom deres evne til å ivareta begge representasjoner av kjønn innenfor rammene av hjemmet. Fedrene signaliserer med dette at kjønn på den ene siden er underordnet i forhold til foreldrerollen, men på den andre siden gjør de foreldrerollen overordnet i forhold til parforholdet. For å sikre barnas framtid er omsorgsoppgavene i sentrum for deres hverdagsliv, og de ønsker å bruke dette til å utvikle båndene til sine barn. En konsekvens av dette er at de da heller ikke har plass for en ny partner innenfor rammen av deres eget hjem.

Familie og farskap

I hverdagen er det ingen andre enn fedrene selv som kan ta ansvar for å holde kontakt med sin egen familie, slekt eller venner. Vi skal i de neste avsnittene se på hvilken måte fedrene forvalter dette ansvaret, og hva disse relasjonene gir rom for. Vi skal starte med det de oppfatter som sin familie, for senere å komme inn på deres forhold til de resterende delene av nettverket og hvilken plass de inntar i deres liv.

Informantene anvender begrepet "familie" i tre ulike betydninger. For det første er familie dem de selv bor sammen med, altså fedrene og barna. For det andre anvendes begrepet om foreldre og søsken, og for det tredje snakker de om familie som slektsmedlemmer som står utenfor denne indre krets, altså tanter og onkler og søskenbarn. I dette avsnittet skal vi se nærmere på deres forhold til sine egne foreldre, på den ene siden hvordan de søker å skape allianser og et felles rom i forhold til sine foreldre, på den andre siden hvordan de prøver å skape et rom for distanse.

De av fedrene som har sine foreldre boende i nærheten føler ikke bare at de får avlastning i hverdagen, men besteforeldrene representerer et alternativt rom i forhold til barnas oppvekst, gjennom at det der råder helt andre standarder for barna enn i deres eget hjem. Det er med andre ord forskjeller mellom de rom fedrene etablerer i samarbeid med barna og de rom som besteforeldrene tilbyr sine barnebarn.

Geir (40): Om kvelden er ikke guttene bare til kompiser. De tusler også bort til farmor og farfar, så har de tida der. Farmor og farfar er koselig de også. De skjemmer dem bort litt.

Ifølge Geir skjemmer besteforeldrene bort barnebarna. Hos dem er regimet litt mindre strengt enn hjemme hos ham. Det indikerer at autoritetsrelasjonene bygger på et annet grunnlag, og at samværet ikke har det samme utgangspunktet som i foreldrehjemmet. Denne forskjellen i kontakten besteforeldrene har til barna sammenliknet med far, bidrar også til å skape en distinksjon mellom to ulike rom. Samværet mellom fedre og barn bygger på et annet grunnlag enn det mellom besteforeldre og barnebarn. Forskjellen er ikke bare knyttet til at de bor i forskjellige fysiske rom i to ulike hjem; det skapes også en forskjell gjennom hvilke sosiale relasjoner som får utvikle seg innenfor de ulike fysiske rom.

Dette skillet trekkes også opp på andre områder, for eksempel i forhold til hva slags hjelp fedrene ønsker å motta, og i hvilket omfang de ønsker å motta denne hjelpen. Praktisk hjelp i forhold til deres egne barn er det i første rekke fedrenes egne mødre som bidrar med. Ivar (50) svarer på følgende måte på spørsmålet om han har fått hjelp av sin mor de første årene han ble alene med barna:

Ja litt gjorde hun jo, men jeg vil nå helst berge meg sjøl på best mulig måte. *Hva er grunnen til det da?* Nei, jeg føler det nå sånn. Det er best å slippe å ha andre opp i sitt eget.

Mor har, slik jeg tolker Ivar, delvis vært en støttespiller, som har avlastet ham som far, men på samme tid skal det også trekkes en grense til foreldrene. Ivar ønsker også å skape sitt eget rom. Når flere av fedrene har tett kontakt med foreldrene er denne kontakten på samme tid også preget av varsomhet. Foreldrene er velkomne til å gi dem støtte, men får ikke lov til å intervensere i deres rom for familie og foreldreskap. Hjelp og bistand fra foreldrene må derfor, slik jeg ser det, tas imot med varsomhet for ikke å krenke dette rommet på en slik måte at posisjonene blir uklare. Hva ville skje om foreldrene i en konkret situasjon i fedrenes hjem oppførte seg som foreldre både overfor sine barn og barnebarn? Ingen av informantene viser til en slik hendelse, men Ivars utsagn indikerer at han ønsker å greie seg på egen hånd, noe som også gir ham autonomi og råderett over det rom han ønsker å skape sammen med sine barn.

Et fellestrekk hos informantene er at forholdene til deres mødre og fedre er forskjellige. De fleste har et nært forhold til sin mor, men har et mer distansert forhold til sin far. Denne forskjellen er, som vi senere skal se, noe de aktivt bruker til å underbygge sin posisjon som fedre. Deres forhold til fedrene i sin egen oppvekst bidrar til å skape et symbolsk og konkret skille mellom dem selv som fedre og deres egne fedre. Slik jeg ser det, bereder dette grunnen for deres fornyede farskap på en vesentlig måte.

Harald (36): Ja, til mora mi har jeg hatt et veldig nært forhold hele tida. Det er far som har arbeidet, stort sett døgnet rundt, for å få endene til å møtes. Hun har vært hjemmeværende. *Hva gjør faren din da?* Han er bilmekaniker. Så han har jobbet ... sent og tidlig, for at vi skulle... ja, ha det godt økonomisk, da. Så han har jeg da ikke hatt noe kontakt med. Han er... av natur også en stille person. Han har vært fraværende fysisk, og når han var hjemme, så var han fraværende psykisk, for da var han veldig sliten da. Nei, hun... det er hun som har oppdratt oss alle fire, og fulgt oss opp da.

De fleste av informantene vokste opp i en tid hvor regelen var at fedrene var forsørgere. Flertallet av mødrene var hjemmeværende eller hadde deltidsjobb. De var til stede i informantenes liv, noe deres fedre ikke var. Fedrenes plass var, ifølge informantene, knyttet til arbeidet eller til det offentlige rom. Slik fedrene betrakter sin egen barne- og ungdomstid, hadde deres egne fedre ingen plass i de rom hvor de hadde sin oppvekst, noe som i det minste ideologisk sett er radikalt endret i vår samtid.

Asgeir (52): Vi vokste opp i arbeiderstrøket. På to rom og kjøkken. Far jobba i verkstedindustrien. Han var mye borte, og holdt på med sine ting, Det kan vel være at det sitter i meg. *På hvilken måte, da?* Nei, det kan vel hende at jeg har funnet ut at jeg vil ta meg av ungene mine mer enn han gjorde. Min mor – henne har jeg et godt forhold til. Hun er sånn mor. Han drev jo i tillegg til jobben og spilte i korps. Han var sekretær i kretsen. Jeg sa til ham her en dag at jeg kan jo ikke huske at han var på min bursdag i hele min oppvekst. Jeg har bursdag den 13. mai, og da er det mye som i den tid skulle forberedes til den 17. mai. Jeg husker ennå på tiårsdagen min, han hadde så dårlig samvittighet at han kjøpte sykkel til meg.

Asgeir anvender denne forskjellen, slik jeg tolker ham, til aktivt å skape sitt ”nye” foreldreskap. På samme måte som de andre fedrene ønsker han å skape en distanse til sin egen

far på dette punktet. Informantene skal ikke være som sine egne fedre som var fraværende i forhold til sine egne barn. Nettopp opplevelsen av deres egne fedres fravær er et sentralt bidrag i fornyelsen av foreldreskapet og i det å skape et rom for deres foreldreskap som er forskjellig fra forfedrenes. Det brudd fedrene erfarer mellom sin egen og forfedrenes praksis rommer en sårhet i forhold til den manglende kontakten de opplevde i forhold til sine egne fedre i barndommen, slik Holter og Aarseth nevner i boka *Menns livssammenheng* (Holter & Aarseth 1993). Samtidig, i en tid hvor nye idealer knyttet til foreldreskapet har vokst fram, hvor intimitet og nærhet er blitt en norm, gir deres konkrete livssituasjon et utgangspunkt for å plassere seg selv i en ny posisjon som er i tråd med de rådende idealene om farskapet. Fortidens dunkle mørke gjør det enklere og klarere å skape noe nytt når diskursene om det ”moderne” farskapet er på deres side.

Slekten og familieritualene

Fedrene definerer sin nærmeste familie som bestående av dem selv og sine barn. Utover dette består deres familie i første rekke av deres foreldre, søsken og deres ektefelle og eventuelle barn. Deres tidligere ektefelles familie er ikke lenger en del av deres slekt. Det er i følge fedrene barna selv som ivaretar kontakten med mor og mors slekt.

Det varierer hvor mye kontakt informantene har med sine søsken. Det er avhengig av hvor nært de bor. Det som fedrene forteller om deres forhold til sine søsken forteller lite om deres personlige forhold. I stede har de fokus rettet mot det de definerer som ”rommet” for slektskapet nemlig selskapene knyttet til familiesammenkomster. Familieselskapene representerer viktige høydepunkt som bidrar til å stadfeste slektskapet, og de fleste av fedrene synes det er viktig å holde feiringene i hevd.

Henrik (41): Vi prøver å feire omtrent alt som er av sånne dager. Vi feirer våre bursdager og barnas bursdager. Tidligere fulgte vi mer opp barnas bursdager enn våre egne. Da var barnebursdagerne viktigere enn våre egne, men nå har vi sklidd littegranne bort fra det med barnebursdager, men voksenselskaper, det har vi jo sammen. Hvilken rolle spiller disse selskapene tror du? Nei, det er sånne ... hyggelige begivenheter da. Både det å være vert og det å være gjest er hyggelig. Hvilke

gjennomgangstema er viktige i disse bursdagene? Ja, det går jo mye... på gammeltida og litt sånne ting da.

Ikke alle informantene er så positive til å delta i feiringer av slekten som Henrik, men alle er av den oppfatning at det er viktig å delta på slike arrangementer. Bursdager ser ut til å være de feiringene som i første rekke holder slekten sammen, men høytider som jul og påske representerer viktige ankerfester for å stadfeste slektskapet og å utvikle familierelasjonene. Ingen feirer høytider sammen med den tidligere ektefellen eller hennes slekt, selv om noen av informantene har sporadisk kontakt med den tidligere svigerfamilien. Derimot, når det kommer til innholdet i familiearrangementene, er beskrivelsene vage. Det tas for gitt at jeg kjenner dem like godt som de selv. Hva betyr det når Henrik sier ”det går på gammeltida”? Hvorfor beskrives ikke kakene eller hvilken annen mat det er som serveres? Hvorfor beskriver de utførlig hverdagslivets ritualer, men ikke ritualene knyttet til møtene mellom slektsmedlemmer? Er historien, personene og erfaringene spunnet sammen i en så kompleks historie at den vanskelig lar seg formidle, eller er det slik at det her tas som en selvfølge hva ritualene inneholder? Jeg velger å tolke det på den siste måten. Feiringer har i enhver familie sine bestemte ritualer og tradisjoner som gir møtene et innhold, selv om slektsmedlemmene ikke møtes så ofte eller kjenner hverandres liv i detalj. Ritualene bidrar til å integrere barna i familien og til å gjøre dem kjent med det spesielle særpreg som kjennetegner relasjonene i deres egen familie. Når informantene i liten grad går inn på å beskrive relasjonene og den tilknytning de har til andre slektsmedlemmer, er det mulig at dette er et uttrykk for at de kjenner ritualene bedre enn personene. Det er likevel et forhold som er viktig i denne sammenheng, som er relatert til samlivsbruddet og fedrenes derigjennom fornyede posisjon knyttet til deres ansvar for også å ivareta slektsrelasjonene. Tradisjonelt er det kvinnen som ivaretar slektskapsrelasjonene i vår kultur, men for å gi et bilde av at barna til tross for skilsmissen har en slekt, er det viktig for fedrene å bevise at de også søker å skape rom for denne. På den måten representerer bursdagene en ”syklus” gjennom året som skaper et rom for slekten. Selv om barna for Henrik, nå ikke har en så sentral posisjon i familiens feiringer, som tidligere, så er det likevel, i lys av skilsmissen, for ham og de andre informantene,

viktig å vise til hvordan slektens symbolske plass innenfor rammen av deres familie og foreldreskap blir ivaretatt.

Venner

Ifølge Henrik (41) er det venner som ivaretar og som kan hjelpe til i forhold til spørsmål av mer privat og personlig karakter.

Trygve [*Henriks nærmeste venn*] kan stikke innom hos meg om kveldene, kona jobber som sykepleier, så hender det at jeg stikker innom hos dem om kveldene og sitter og jabber litt. *Hva jabber dere om?* Alt og ingen ting. Fotball og lokalmiljøet. Vi er litt tamme når det gjelder sladder og sånn, vi da, men vi får vel med oss kanskje noen sånne ting også. *Snakker dere noe om forholdet til ungene?* Ja, det snakker vi mye om. Jeg syns jo de var gode å ha i den perioden når det ble samlivsbrudd og sånn. Det var liksom kanskje Trygve jeg snakket mest med, og liksom diskuterte ting med, som jeg var litt usikker på. *Hva var du usikker på?* Nei, det var liksom mye den prosessen vi var inne i. Det gikk både på det med følelser og fravær av følelser. Det praktiske, med flytting. Det var han som hjalp meg å flytte ut. Trygve var jo flink til å støtte opp og være villig til å prate og å høre på meg. Ellers så snakket vi jo litt om dette her med barnefordeling og sånt da. Det var jo et tema da – et tema hvor også da ekssvigerinna var inne da. De hadde jo diskusjoner seg imellom om hvordan de ville ha løst en eventuell barnefordelingssak. *Snakket du med dine søsken på samme måte?* Nei, jeg snakket ikke med søsken på samme måten som med dem da. Det var en liten periode hvor jeg var litt usikker på det meste rundt meg, hvor jeg snakket en god del med dem. Men ellers så hadde vel søsknene mine kanskje følelsen av at... jeg ikke pratet så mye fortrolig med dem. *Stilte din bror opp, som bor her i nabolaget?* Vi snakket sammen, men han stilte ikke opp i mer praktiske sammenhenger. *Hvem er det du snakker mest åpent og fortrolig med i dag?* Nei... det vil vel være mest Trygve og min nye kjæreste Ragna. Det er dem jeg snakker om ting som er mer mine innerste tanker.

Henrik indikerer at det er et skille mellom familie og venner. Vennskapet rommer en større åpenhet knyttet til Henriks personlige liv enn hva kontakten med søsken innebærer. Forholdet mellom Henrik og hans familie er i visse henseende personlig og nær, men det er grenser for hvor langt han ønsker å trekke inn sin egen familie i forhold til hva han føler og opplever rundt skilsmissen. Vennskapet rommer for ham en langt større åpenhet om disse

spørsmålene. For Henrik, slik jeg tolker ham, representerer hans venner et "personlig rom" hvor det er mulig å ta opp slike spørsmål. Venner kan samtale om alle forhold som har betydning for hverdagslivet, også parforholdet. I forbindelse med skilsmissten, hvor spørsmål om parforhold og samliv ble sentrale, fikk familien vite det nødvendige, men de hadde ingen tilgang til hans opplevelser og følelser knyttet til disse spørsmålene. Om det ikke er et tabu, så er det i hvert fall en grense som er etablert i forhold til hva han føler han kan fortelle til hvem. Vennskapet skiller seg, ifølge Henrik, på dette punkt fra forholdet til familien. Henriks nye kjæreste og Trygve er personer han har valgt. De er ikke en del av hans familie. Her kan små og store hendelser bringes til torgs, noe som bidrar til å gi innhold til vennskapets sosiale rom. Ritualene har ingen plass i disse møtene. Rommet holdes levende gjennom at han stikker innom. Barna har heller ikke en sentral plass i vennskapet, det vil si; som samtaletema er de sentrale, men det er sjelden de er med når han møter venner. Derimot er de nesten bestandig med når han er sammen med familien. Barna er ikke nødvendigvis med for å skape et rom for vennskap, men de er derimot en sentral brikke i konstruksjonen av et rom for familie og slektskap.

Inndelingen Henrik skaper mellom vennskap og familie bygger på deres ulike tilknytning til seksualitetsanordningen. Konstruksjonen av familien som rom er tett koblet til reproduksjon og parforhold, altså til å bygge opp under det begjærsforhold som er knyttet til foreldreskap og familie. Disse strukturene utfordres når parforholdet oppløses, noe som også rammer de andre sosiale relasjonene som har tilknytning familien. Dette rommet kan ikke lenge produseres som før når et par velger å gå fra hverandre. Derimot rammes ikke de personlige relasjonene, de Henrik har etablert på egen hånd. De er ikke knyttet til seksualitetsanordningen på samme måte. De står utenfor, og har ingen klar og direkte posisjon innenfor denne ordningen. Dette bidrar, slik jeg ser det, til å gjøre det enklere å snakke med venner om problemer knyttet til parforhold og foreldreskap, fordi samtalen ikke truer produksjonen av det rom man er en del av på samme måte som tilfellet vil være om en snakker om de samme spørsmålene med medlemmer av familien. Produksjonen av familien som sosialt rom er tett knyttet til en heteronormativ sosial orden, hvor kjønn og seksualitet bidrar til å produsere rom som svarer til en slik normativ orden.

Vennskapet har ikke nødvendigvis en slik plass, og representerer med dette et alternativt rom, hvor det blir mulig å samtale om de normative betingelsene som er knyttet til eksempelvis skilsmissen, og på den måte gi mulighet for en mer distansert innsikt om problemer man er tett koblet til.

Avslutning

Det ansvaret som Henrik og de andre ferdene har påtatt seg plasserer dem i sentrum av familiens liv. Det er de som skaper en logistikk i barnas liv som gjør at barna er til stede på rett sted til rett tid. Denne logistikken bidrar også til å skape en sosial orden som etterstrebes av fedrene. Men hvilken orden er det fedrene ønsker å skape? I utgangspunktet er dette en orden hvor de har plassert seg selv i begge av foreldrenes tradisjonelle posisjoner. Innebygd i deres ansvar, i hverdagens praksiser, ligger det å patruljere grensene for hva barna kan gjøre i hjemmet, men også for hva barna kan gjøre utenfor hjemmet. Hva barna kan delta i er med andre ord langt på vei regulert av fedrene. En regulering som bygger på deres kjærlighet for sine barn, en kjærlighet som er forankret i fedrenes egne verdier delvis moderert gjennom deres forhandlinger med barna. Autoriteten ligger derfor hos dem, men er knyttet til en kjærlig ambisjon fra deres side om at barna skal ta del i sosiale rom som fedrene selv mener har høy verdi i et barns oppvekst. Seksualitetsanordningen knytter fedrene tettere til barna etter skilsmissen, både gjennom det omfattende ansvaret de har for deres oppvekst, men også på grunn av alle de praktiske gjøremål som de utfører og som blir de konkrete uttrykk for deres kjærlighet til sine barn.

Sentralt i foreldreskapet er det ansvaret fedrene føler de har for den fritiden barna har utenfor hjemmet. Barnas fritid ansees ikke bare for å være deres egen, men oppfattes som en del av de rom som omfatter foreldreskapet. Barns fritid representerer med dette ikke et separat rom, atskilt fra familiens øvrige virksomhet, men inngår som en sentral del av familien og foreldreskapet. Den fritid barna har på egen hånd, hvor fedrene ikke selv har innsyn, har i fedrenes øyne lavere status enn de organiserte rom som involverer voksne. De

søker derfor å begrense den tid barna får til å være på egen hånd. De ønsker med dette å integrere de fleste av barnas aktiviteter i sosiale rom hvor de selv har innsikt. Med det utvider de ikke bare rommet for foreldreskapet, men også for hva som er å anse som et familiært anliggende. Fritiden er også, gjennom den organiserte fritidsaktiviteten, blitt et rom for familieaktiviteter. De heteronormative rom er med dette tallrike, og de er ikke bare knyttet til hjemmet, men inntar også skole og fritid, hvor foreldre og andre voksne – det være seg lærere, trenere eller andre foreldre som deltar i barns fritidsaktiviteter – går sammen med barna om å skape et innhold til disse rommene. Det som nærer innholdet i disse rommene er å plassere barnet inn i en sosial orden som fedrene anser at sikrer deres barns oppvekst. Med dette skapes tette og intime bånd mellom fedre og barn, ikke bare innenfor hjemmet, men også utenfor hjemmets grenser.

På samme måte som i hjemmet legger fedrene liten vekt på mødrenes medvirkning i barnas fritidsaktiviteter. Den kjærlighet som motiverer fedrene til deltakelse i barnas oppvekst utenfor hjemmet framstår med dette ikke som et felles prosjekt som de realiserer i samarbeid med mor. Fedrene forteller ingenting om hvordan de samarbeider med mor, eller hvordan de involverer henne i forhold til bestemmelser knyttet til barnas fritid. Dette betyr nødvendigvis ikke at de ikke gjør det, men i det de forteller har de ikke sin oppmerksomhet rettet mot dette. Hun blir derfor i fedrenes framstilling en marginal person i forhold til barnas oppvekst. Denne framstillingen bidrar til at de lettere kan rendyrke og framheve sine egne bånd til barna. Familien som et heteronormativt rom videreføres derfor av fedrene med dem selv i begge posisjoner i forhold til egne barn. Den måten de presenterer foreldreskapet på utelukker ikke bare den tidligere ektefellen fra hjemmet, men også fra resten av deres og barnas sosiale liv. De understreker med dette at den ene siden av seksualitetsanordningen, parforholdet, er over, noe som har knyttet dem tettere til seksualitetsanordningens andre side, nemlig forholdet til deres egne barn - foreldreskapet. De anser seg nå som den personen som skal legge grunnlaget både ute og hjemme for å sikre deres egne barn en god oppvekst.

Seksualitetsanordningen og dens betydning for relasjonen mellom foreldre og barn gjør det vanskelig for fedrene å inngå i et nytt parforhold. Selv om et flertall av fedrene for

sin egen del kunne ønske seg et nytt parforhold, synes de fleste at det virker vanskelig å flytte sammen med en ny partner når de har etablert seg selv i sentrum for hjemmet. De får bare plass til seksualitetsanordningens ene side, foreldreskapet, og har problemer med å innpasse parforholdet. De ønsker av den grunn ikke å dele sin kjærlighet og sin autoritet over sine egne barn med noen andre. De fleste av fedrene velger derfor bort heteronormativitetens ene side, parforholdet, for å skape en entydig og klar sosial orden knyttet til heteronormativitetens andre side, nemlig de biologiske bånd mellom fedre og barn og hvem som har autoritet og ansvar for deres framtid. Resultatet av dette er at de skaper en fullverdig familie bestående av far og barn i noe som på samme tid bygger på et fullstendig rom, nemlig hjemmet

Når far-barn-relasjonen konstrueres som et fullstendig sosialt rom for familien, følger det også at dette rommer "grenser" opp mot øvrig familie og slekt. I fedrenes perspektiv er det deres egen slekt som fyller dette rommet for slektskap, mens den tidligere ektefellens slekt støtes ut med parforholdet, og er noe som barna i første rekke har kontakt med gjennom sin mor. Det heteronormative rom familien bygges rundt, består, i deres øyne, etter skilsmissen bare av slekten på deres side. Med dette er det ritualene knyttet til feiringene, og den kontakten som der er mellom foreldre og søsken, som produserer et innhold til slektskapet.

Vennskapet har ikke en tilsvarende posisjon som slektskapet. Møtene mellom venner oppstår mer ad hoc og ut fra personlige behov. Om denne dualismen mellom slekt og venner i praksis er så entydig skal være usagt, men det produseres et skille mellom vennskap og familie knyttet til relasjonenes innhold og deres tilknytning til seksualitetsanordningen. Vennskapet sees ikke som en del av denne ordningen. Det gjør det enklere å gå til venner med problemer knyttet til samlivet enn å ta dette opp blant medlemmer av deres egen familie. Dette har sammenheng med at parforholdet bidrar til å skape de sosiale rom familie og slektskap bygger på, og derfor kan et samlivsbrudd bidra til å true slektskapsrelasjonenes forutsetninger. Når vennskapet ikke har en slik tilknytning til familien som en heteronormativ ordning, produseres det et rom for vennskapet som er

forskjellig fra familiens. Med dette skapes også en heteronormativ sosial orden basert på et entydig skille mellom betydningen av familie og vennskap.

Henrik har vært den sentrale informanten i dette kapitlet. Vi skal i de neste tre kapitlene ta stilling til en ny gruppe av fedre som, på samme måte som Henrik, langt på vei bygger sin tenkning om foreldreskapet rundt deltakelse i barns oppvekst. Forskjellen er at de ikke har hovedomsorgen for barna og at de som fedre kommer i en langt mer distansert posisjon til sine barn fordi barna har to andre foreldre som også skal ha rom for sine foreldreskap, nemlig to kvinner som lever sammen som par.

Del II: Homofile menn som valgte foreldre og deres barn

For heterofedrene var avviklingen av parforholdet og reetableringen av deres nye foreldreskap innenfor hjemmet et bærende element i det som ble fortalt. Hjemmet ble det sentrale rom for den endring som fant sted, og ble anvendt til å produsere et nytt innhold til relasjonen mellom fedrene og deres barn. Homsefedrene, som vi i denne delen skal se nærmere på, har et annet utgangspunkt. De skal i samarbeid med et lesbisk par bli foreldre. Når seksualitetsanordningen blir brutt på grunn av oppløsningen av samlivet for heterofedrene, skal homsefedrene bli fedre på *utsiden* av denne ordningen. De ønsker ikke en seksuell relasjon med barnets mor, og betrakter henne mer som en venn enn en potensiell partner. Når begge de to gruppene av informanter bryter med seksualitetsanordningen er det likevel en forskjell mellom de to gruppene i dette bruddet. For heterofedrene representerer bruddet en smertelig oppløsning knyttet til et samliv. For homsefedrene representerer bruddet et positivt ønske om å skape seg en framtid som far. De har med dette i større grad fokus rettet mot en etablering og ikke et oppbrudd.

Både homse- og heterofedrene underlegges noen felles heteronormative diskurser knyttet til at de blir fedre. Likevel leder de praktiske rammene for foreldreskapet til at diskursene ikke kan gi form til de samme handlingene. Når heterofedrene har hovedomsorgen for barna, har homsefedrene vanlig samvær. Tiden de har til disposisjon for å være fedre blir dermed mindre. Når heterofedrene er en av barnets to foreldre, så skal homsefedrene praktisere dette foreldreskapet sammen med et par. De rom fedrene skal utforme foreldreskapet innenfor blir av den grunn ulike med hensyn til tid og sted. Diskursene knyttet til det å være mann og far vil ikke her kunne lede fram mot den samme praksis, fordi de sosiale rom foreldreskapet er en del av organiseres på ulike måter. Verken hjemmet eller fedrenes eventuelle egne parforhold kan representere det sentrale referansepunkt for foreldreskapet når de i utgangspunktet i et samarbeid med et lesbisk par skal ta et felles ansvar i forhold til barnets oppvekst. Vi skal derfor i denne delen av

avhandlingen, som i den foregående delen, undersøke hvilke rom fedrene særlig realiserer som følge av at de har fått barn. Også i denne delen av avhandlingen er analysen inndelt i tre kapitler.

I kapittel 7 er målet å avdekke hva som motiverer homsefedrene til å få barn. Hvilke rom søker de å realisere ved sitt eget foreldreskap, og hvordan går de fram for å gjøre dette når de ikke kan realisere sitt eget foreldreskap innenfor rammen av parforholdet.

Kapittel 8 har fokus rettet mot de endringer informantene erfarer knyttet til å bli fedre. Barnet skal bli en del av eksisterende sosiale rom bestående av slekt og venner, og for de av fedrene som lever sammen med en partner blir barnet muligens også en del av deres parforhold. For fedrene betinger barnet endringer av de sosiale rom de er en del av, og vi skal i dette kapitlet se nærmere på hvordan fedrene gir plass og skaper rom for barnet i sitt eget hverdagsliv som en følge av at de er blitt fedre.

I kapittel 9 skal vi se nærmere på samarbeidet mellom foreldrene og hvilke sosiale rom fedrene utformer i tilknytning til foreldresamarbeidet. Vi skal ha et særlig fokus på de rom som ansees som primære for foreldresamarbeidet og undersøke hvordan foreldrene skaper rom for dette samarbeidet. Spørsmålet er om samarbeidet mellom foreldrene bidrar til å skape et felles rom for det fedrene oppfatter som sin familie.

Organiseringen av kapitlene og det tematiske innhold i denne delen av avhandlingen er delvis forskjellig fra analysen som ble anlagt på heterofedrene. De tre foregående kapitlene – om heterofedrene – fulgte en utviklingsprosess som går fra skilsmisse til reetablering i hjemmet og til utforming av hverdagslivet. De tre kommende kapitlene følger ikke den samme strukturen fordi de prosessene fedrene erfarer er forskjellig. Homsefedrene har ikke oppløsningen av et samliv som et overordnet problem. Hjemmet er heller ikke så sentralt her når fedrene ikke har hovedomsorgen for barna. Arbeidsdelingen mellom kapitlene er derfor kommet fram gjennom de prosesser fedrene har erfart fra de først unnfanget ideen om å bli fedre, og fram til der de er i dag. Vi skal med andre ord følge dem gjennom en etableringsprosess som fedre. Dette innebærer at flere av avsnittene i de ulike kapitlene rommer mange av de samme spørsmålene som i de foregående kapitlene, men vil

dukke opp i andre sammenhenger fordi de rom som skal konstitueres er underlagt andre betingelser og satt inn i andre sammenhenger enn hva tilfelle var for heterofedrene.

Vi skal derfor i det første kapitlet (kapittel 7) starte med begynnelsen, og se nærmere på hva som førte fram mot beslutningen om å få barn, og hvorfor de valgte å få barn når situasjonen kulturelt sett ikke ligger til rette for det.

Kapittel 7: Valgt foreldreskap

I en undersøkelse av homofile og lesbiskers levekår sier i alt 26 prosent av mennene og 29 prosent av kvinnene at de ønsker seg barn (Hegna, Kristiansen og Moseng 1999 s. 220). Til sammenligning føder rundt 94 prosent av alle kvinner i Norge ett eller flere barn i løpet av livsløpet (Howell 2001). Dette betyr nødvendigvis ikke at homofile eller lesbiske har et mindre ønske enn andre om å få barn. Det er livssituasjonen, holdningene til homoseksuelle og en rekke andre forhold som er den sannsynlige årsaken til at få velger å få eller ønsker seg barn. Homofile og lesbiske er en del av en felles norsk kultur hvor det å ha barn og være en del av en familie har en sentral plass og representerer en sentral verdi (op.cit.). Hvis mulighetene hadde vært flere og holdningene mer støttende for de familiefomer vi her skal studere, så ville et langt større antall åpne homofile og lesbiske sannsynligvis også valgt å få barn.

Fedrene i denne undersøkelsen har, i motsetning til det som er vanlig blant homoseksuelle menn³⁷, valgt å få barn i et samarbeid med et lesbisk par (Hegna, Kristiansen & Moseng 1999). De har gjennomført det mange homofile og lesbiskers ser på som vanskelig, nemlig å planlegge et foreldreskap, hvor tre eller flere foreldre skal dele ansvaret for et felles barn (op.cit.). Vi skal i dette kapitlet derfor undersøke hva som er bakgrunnen for at fedrene velger å få barn. Hvordan opplever de dette valget når ønsket om foreldreskapet ikke kan begrunnes i parforholdet. Vi skal også se nærmere på deres erfaringer knyttet til å være donor, og hvordan de praktisk går fram for å få barn.

Fedrene i dette utvalget er blitt valgt til å bli far av et lesbisk vennepar som ønsker seg barn. Det er de framtidige mødrene som undersøker muligheten for om fedrene kunne

³⁷ De fleste homoseksuelle menn som har barn har dette fra et tidligere heteroseksuelt samliv (Hegna m.fl. 1999).

tenke seg å få barn. Dette er også en av de få måtene mødre kan skaffe seg en donor til sitt framtidige barn på. Det offentlige tilbyr ikke lesbiske par anonym sæddonasjon. Dette tilbudet er forbeholdt heteroseksuelle par. Andre måter å skaffe seg en donor til sitt framtidige barn på, kan for det første være vanskelig, men det kan også gjøre det mer usikkert om hvilken framtidig rolle donor kan og skal innta³⁸. På initiativ fra mødre blir dermed nye muligheter tilgjengelige for informantene. Muligheter som bryter med kulturens orden, i og med at foreldrene i utgangspunktet planlegger et foreldreskap på siden av parforholdet. Seksualitetsanordningen og med det begjæret etter det motsatte kjønn ansees med dette ikke som en forutsetning for foreldreskapet. Foreldrene har i første rekke et mål felles, nemlig foreldreskapet og ikke parforholdet. De bryter med dette med heteronormative diskurser om parforholdet som ramme for foreldreskapet.

Vi skal starte med fedrenes motivasjon i forhold til å få barn. Vi skal ta utgangspunkt i én av informantene, som også er representativ for de andre fedrene, og da i forhold til hvilke sosiale rom han ønsker å realisere som far. Videre skal vi se hvilke erfaringer fedrene har knyttet til selve beslutningen om å få barn, og avslutningsvis skal vi se nærmere på spørsmålet om hvordan fedrene og det lesbiske paret skaper rom for forplantning, når den ikke kan realiseres innenfor rammen av parforholdet.

Ensom, barnløs og homse – familie som motvekt

I de kommende tre avsnittene skal vi i hovedsak ta utgangspunkt i én informant og hans tanker og ønsker om å få barn. Hans ønsker er svært like de andre informantenes ønsker. De savner alle muligheten for å få barn og med det en forankring i livet. Men før vi går nærmere inn på disse forestillingene og hva de representerer, skal jeg presentere litt bakgrunnsinformasjon om informanten: Anders er 39 år, har ett barn Siri, og lever sammen med Karstein som er 35 år. Anders har vært åpen homofil siden han var 25 år. Han kom ut

³⁸ En del mødre skaffer seg en donor gjennom kontaktannonser (Riksaasen 2001). Ifølge informantene i denne undersøkelsen, vil det i slike tilfeller ta lenger tid for mødre å bli sikre på om donor er skikket til å bli far.

som homse i løpet av studietiden. Det var likevel noe som plaget ham i denne perioden. Han følte usikkerhet og angst knyttet til framtiden.

Anders: Før jeg i det hele tatt hadde møtt noen, mens jeg bare gikk med dette inni meg, så var hovedproblemet mitt at jeg ikke kunne etablere en vanlig familie. Jeg husker jeg oppsøkte en psykolog, og hadde en samtale med henne. Og det det gikk på da, det var at jeg var... hadde helt hetta med tanken på at jeg aldri skulle liksom etablere meg med barn og familie, å få den settingen for livet mitt. Det var helt... jeg hadde helt ... angst. Store kvaler for det. Jeg var redd for å bli... være ensom. Jeg var veldig redd for å bli helt... helt alene i fremtiden, liksom. Det var redselen for å være alene og ikke kunne oppleve såkalt lykkelig familieliv som var det altoverskyggende for meg helt i starten.

Det Anders unngår å ta opp med psykologen er at han er homofil. Ifølge Anders fortalte han psykologen bare om sin redsel for ikke å få familie, og dekket med dette over årsakene til at han ikke kunne få barn. Dette problemet bedret seg noe når han sto fram som homofil og ble sammen med Karstein. Men til tross for Karstein hadde han fortsatt et savn etter å være del av en familie, fordi han ikke kunne se for seg en framtid bare som homse. De andre informantene har ikke den samme uroen som Anders har, men også de følte at livet manglet noe i og med at de ikke kunne få barn. Også for dem manglet en fast "setting" og med det hadde de en usikkerhet i forhold til hvordan framtiden ville bli.

I seg selv er ikke den opplevelsen Anders har merkelig. Det fins svært få tradisjoner i vårt samfunn når det kommer til å leve som homofil og lesbisk. Svært få har gått foran, og dermed eksisterer det også få tradisjoner for nye generasjoner å bygge sine egne liv på (D' Emilio 1983, Dunne 1997). Det er riktig nok noen generasjoner av homofile og lesbiske som har gått foran, men svært få av deres erfaringer basert på en homoseksuell subkultur i Skandinavia på 50- og 60-tallet er noe dagens unge kan bygge sine liv på. Til det er historien på den ene siden ofte for nedslående (Axcgil & Fordegaard 1985). På den andre siden svarer tidligere generasjoners erfaringer i liten grad til den livssituasjon mange unge homofile og lesbiske av i dag er en del av. Det problem Anders står overfor som homse

Venner kjenner man og det er lettere å vurdere om vedkommende er egnet til å få barn.

behøver heller ikke å være noe særegent for homoseksuelle. Alle generasjoner møter nye og ukjente erfaringer som foreldregenerasjonen nødvendigvis ikke kan gi svar på. De betingelsene hverdagsliv underlegges skifter med tiden, og fortidens svar gir nødvendigvis ikke gode løsninger på dagens spørsmål.

Jeg oppfatter at de problemer Anders står overfor er mer allmenne, og noe som kjennetegner det postmoderne samfunn, men som særlig rammer grupper som lever i postmoderne tilstander (Fuss 1991). Dette innebærer at alle lever i tilstander hvor tradisjonen ikke gir sikre løsninger for morgendagens utfordringer (Weeks, Donovan & Heapy 1999). Grupper som bryter mer enn andre med tradisjonen er med dette også mer eksponert for disse tilstandene. Homofile og lesbiske er en slik gruppe. Valgfriheten er her større til å organisere livet på en rekke ulike måter. For eksempel, som flertallet av heteroseksuelle erfarer, er det slik at en fast struktur knyttet til reproduksjon og forplantning ikke er forventet (Barret & Robinson 1990). Med det faller også gruppen ut av en grunnleggende sosial orden som er knyttet til familie og slektskap i vår kultur. Selv om mange homofile og lesbiske lever sammen som par (Hegna, Kristiansen & Moseng 1999 s.74), har ikke seksualiteten den samme plass for en seksuell minoritet som for heteroseksuelle. Mange homoseksuelle menn fristiller seksualiteten fra parforholdet, gjennom i større grad enn heteroseksuelle menn å ha flere seksualpartnere, både om de lever alene eller i par. I mange tilfeller inntar seksualiteten en selvstendig livsform, eksempelvis knyttet til parker og saunaer, og med det destabiliseres også seksualitetens tradisjonelle plass som støtte for en tradisjonelle livsformen, samlivet (B. Andersen 1987, Prieur 1988). Det er denne "tilstanden" som vekker en uro hos Anders, og det er denne tilstanden som også, ifølge ham, best kan bøtes på med noe som representerer stabilitet og kontinuitet. Barnet gir en slik mulighet, og han bekrefter det Beck og Beck-Gernsheim sier om barnet. Det skaper en forankring i tilværelsen, og det gir et grunnlag for å etablere røtter, gjennom den mulighet barnet gir til å etablere familie (Beck & Beck-Gernsheim 1995 s.105). Gjennom å være homse, er Anders redd for å miste sjansen til å utvikle et slikt rom som han føler representerer kontinuitet og stabilitet. For Anders representerer ikke vennskapet noe stabilt, for ham er det familien som kan ivareta stabiliteten i hans liv.

Du har dine venner, men ... du har i hvert fall alltid din familie. Det er noe der. Noen venner har du alltid også, men du vet aldri helt. Men du kan alltid gå tilbake til en bror eller søster og si at du er faktisk min bror. Og det kan man aldri løpe fra. Men en venn kan si nei, jeg vil ikke være din venn lenger. Så det er en forskjell som man... som jeg føler at jeg aldri vil komme ifra.

Andre måter å organisere livet sitt på som homse uten en fast partner og uten barn er noe han føler lite for.

Jeg er klar over at jeg velger noe som er veldig sånn stabilt. Og jeg velger ikke det andre du nevnte, med mange sexpartnere og den friheten, det velger jeg ikke. Og det er helt bevisst, fordi jeg opplever at det er... jeg har det best i den settingen, i en sånn stabil, trygg setting. Det er da jeg føler at jeg har det trygt, så har jeg det også godt. Det trygge... er altså, folk jeg kjenner, og stabilitet, muligheten til å følge en utvikling syns jeg er verdifullt. Jeg er mest harmonisk også når jeg er i den settingen.

Det er ikke vanskelig å se at vennskap og familie har ulike betydninger for Anders. Familien, her forstått som slekt, rommer kontinuitet. Vennskapet rommer ikke en slik kontinuitet. Hva er det som for Anders skaper denne forskjellen mellom familie og vennskap? For Anders er familien gitt. Den bare er, den er tilskrevet, og den er ikke valgt på samme måte som vennskapet. Vennskap er med dette ikke noe som er gitt, men som han sosialt erverver, og som han dermed også kan velge bort. I muligheten for å velge noe bort ligger også bruddet med det kontinuerlige, det som varer. Anders holder på sine venner, men like fullt, de står på valg, og en kan aldri vite om vennskapet varer. Med dette konstruerer Anders to former for sosiale rom. Det ene er omskiftelig gjennom at det står på valg og derved er diskontinuerlig. Det andre er stabilt og forutsigbart ved at det ikke står på valg Det bygger med andre ord på kontinuitet.

Dette legger da også føringer, som vi senere skal se, på hans prioriteringer, på hans praktiske handlinger, knyttet til å realisere ulike rom. Å få barn er med dette for Anders et valg, hvor han får noe som ikke kan velges bort og som knytter ham til andre sosiale relasjoner som heller ikke er valgbare. Barnet er med dette noe som bidrar til å skape kontinuitet i en livssituasjon hvor alternativene har vært å etablere valgbare relasjoner som

ikke hadde sikret ham den samme opplevelsen av kontinuitet. I så måte blir barnet for Anders et svar på en postmoderne tilstand som for ham skaper uro. Gjennom å få barn etablerer han en tilslutning til en struktur som skaper ro. De heteronormative diskursene knyttet til familie og slektskap er med dette tett knyttet til forestillinger om stabilitet og kontinuitet.

Fortiden, et tegn på kontinuitet og stabilitet

Den distinksjonen Anders skaper mellom vennskap og familie produserer ulike relasjoner og med det ulike rom. Hvilket innhold er det så Anders tillegger det rom han søker å skape i forhold til sin familie? Hvordan produserer han et rom som bæres oppe av kontinuitet? Vi skal i dette og i det neste avsnittet se nærmere på dette, med utgangspunkt i hans beskrivelse av sitt forhold til søsken og foreldre.

Når Anders beskriver sitt forhold til sin bror, starter han med å fortelle om en episode som både kaster lys over deres relasjon og strekker seg ut over denne hendelsen. Den sier noe om slektskapet og fortiden.

Jeg og min bror satt og så på lysbilder her i sommer fra i fjor sommer. Og så sa han...: Der sitter jeg, jo! (ler). Så var det et bilde av meg... og så sa broren min: Jøss, jeg trodde det var meg. Det er noe med gjenkjennelsen og med det du har felles, med bakgrunn og sånn, som er veldig viktig. Noe som har med historie å gjøre, ja.

Gjenkjennelse og identifisering er en måte å betegne og beskrive ens sosiale relasjoner på. Slektskapet mellom Anders og hans bror blir avslørt gjennom lysbildet. Hans bror ser ikke forskjellen på de to på bildet. De er til forveksling like. For å betegne slektskapet er det nyttig å ha en slik historie om likhet. Kroppen, utseende, er kanskje den beste måten å framheve slektskapet på, gjennom dens hentydning til et felles biologisk opphav og dermed likhet med hensyn til utseende. Det felles rom Anders her peker på, bygger ikke bare på deres utseende. Det er også knyttet til historien, deres felles opplevelser i oppveksten.

Fortiden, som de begge har delt og som rommer mange enkeltopplevelser og enkeltepisoder, danner i historiens lys også et fellesskap dem imellom. Dette fellesskapet oppstår ikke om de ikke gjensidig velger ut historier, og med det, slik Anders hentyder, skaper "historien" om oppveksten og deres felles fortid. Utvelgelsen av historier foregår slik sett ikke på nøytral grunn. Deres felles erfaringer i hverdagen kaster nytt lys over gårsdagens erfaringer. Dere felles biografi som brødre er slik sett i stadig endring, men denne utvelgelsen av hendelser fra fortiden skaper et fellesskap mellom de to brødrene i tid og rom. Det som gir denne relasjonen sitt særpreg framfor andre relasjoner er at den er knyttet til seksualitetsanordningen. De har felles foreldre og de har noen felles erfaringer knyttet til dem og deres felles oppvekst.

Deres felles historie får tilført en ny dimensjon når Anders velger å få barn. De er ikke lengre bare brødre, men de er som brødre også blitt småbarnsforeldre til barn som er i slekt med hverandre. De får ifølge Anders en mulighet til, "å følge en utvikling" sammen. Dette skaper en stabilitet i relasjonene, slik jeg tolker Anders, fordi det å ha barn gir dem muligheter til å definere nye former for fellesskap på stadig nye områder etter hvert som de blir eldre. Dette fører til en integrasjon og et fellesskap mellom brødrene som over livsløpet tilfører relasjonen nytt meningsinnhold og som ville vært en annen om ikke Anders hadde valgt å få barn. Med dette skapes en sammenheng mellom fortid (deres oppvekst) og nåtid (det at de begge er småbarnsforeldre), og med dette produseres også et nytt innhold til det rom de to brødrene deler gjennom at de begge har barn.

Barnet betinger ikke bare en endring i forholdet mellom de to brødrene, men det tilfører også relasjonen mellom Anders og hans far en ny mening.

Altså, min egen far har jo vært veldig viktig for meg. Jeg tror han han har vært en veldig aktiv far. Og jeg tror det er ... det er vel derfor dette har vært så viktig for meg også, kanskje, å bli far. Han var... han er veldig sånn flink med barn. Barn får lett tillit til han, og han går veldig sånn inn i omsorgsroller(...). Så jeg syns jo han er et flott forbilde, altså, noe jeg vil ta med meg videre og gi til Siri.

Gjennom barnet skapes, slik jeg ser det, en kontinuitet mellom to generasjoner. Anders får mulighet til å gi noe videre til sitt eget barn som han mottok fra sin egen far i sin egen

oppvekst. Anders ønsker å gi videre til sin datter de gode opplevelsene hans far gav ham. Gjennom hans positive forhold til sin far legges det et grunnlag også her for å skape en sammenheng. Det han i fortiden erfarte skal gjennom barnet realiseres med hensikt på barnets framtid. Han ønsker å gi noe fram seg selv, knyttet til sin egen oppvekst, videre til sin datter som hun kan bringe videre. Med dette skaper han en kontinuitet i tid og rom. En kontinuitet som blir sikret gjennom barnet, gjennom at det er barnet som i framtiden viderefører de erfaringer Anders hadde i sin egen oppvekst. Det er hun som skal føre erfaringene videre til neste generasjon. Det er hans biologiske barn som kan ivareta denne kontinuiteten og det er forestillinger knyttet til seksualitetsanordningen, som står som garantist for at en slik kontinuitet blir ivaretatt.

Barnet som garantist for framtiden bygd over fortiden

For Anders skaper barnet en åpning for å dele et fellesskap, gjennom å videreføre erfaringer fra fortiden inn i de sosiale relasjoner som han i dag er i ferd med å skape. Han ønsker å videreføre opplevelser som hører fortiden til gjennom sitt forhold til sitt eget barn. Barnet blir dermed det som skaper de nye båndene mellom Anders og hans far og hans bror. Men barnet blir også objektet for praksiser som formidler hans erfaringer og som gjør det mulig å videreføre noe fra ham til datteren og til det som også skaper framtiden: ”Jeg har tenkt mye på sånne tanker i forhold til å føre slekten videre, og en del sånne vanlige tanker om det å få barn”. Anders antyder med dette helt vanlige forestillinger knyttet til slekt. Det er familien som skaper denne kontinuiteten i tid og rom, gjennom at slekter følger slekters gang. Hans beskrivelser bygger på den ene siden på en abstrakt eksistensiell forestilling, men blir på den andre siden konkret gjennom at han søker å forankre disse forestillingene i sitt forhold til barnet. Gjennom barnet kan han gi forestillingene et konkret innhold og skape et sosialt rom som han synes preges av stabilitet og kontinuitet – en stabilitet som sikrer ham et sosialt rom hvor hans liv også står i en sammenheng når han selv blir eldre.

Men så er det etter hvert også komme fram i meg at jeg tenker at dette her har litt med sosial sikkerhet å gjøre også. Det er så ofte jeg tenker det, når jeg er på gamlehjemmet hvor det ligger ... døende mennesker helt alene, og ingen kommer til dem. Og det syns jeg er helt fryktelig... Forferdelig å oppleve det på nært hold (...). Ingen... og du spør... og så skal du liksom... hva er det du vil nå? Liksom... dine siste ønsker eller... Altså vil du hjem? Ikke sant... Vil du... istedenfor å være der. Og så har de... de har ikke noe ønske om å komme hjem, for der er det ingen. Og ingen vil komme heller... Og... Og da er du liksom tilbake til det jeg snakket om til å begynne med, om den derre... om helheten, med komme-ut-fasen og angsten og dette med å være alene og sånt noe, som... som... Ved å ha et barn, så har du ingen garanti... altså et barn kan slå hånden av sine foreldre, selvfølgelig. Men... men... det er i hvert fall et aspekt av en slags sosial sikkerhet i det også, blitt etter hvert. Jeg tenker i hvert fall på det ofte... Fordi jeg minnes på det i jobben min. *Så på en måte så handler dette om begynnelsen og slutten for deg altså?* Mm... Det kan du si... Det er... altså jeg syns det er ... ved fødselen, men... både det at det kommer en ny til, men også at... Altså, jeg blir minnet på min egen oppvekst, min egen barndom, og hvilken fase av livet jeg har... jeg var i dag, og jeg setter det i forhold til mine foreldre og hvilken fase av livet de var da, og hvilken fase de er i nå, og hvordan de nærmer seg slutten. Altså ... det der er ting som er... som surrer i hodet mitt veldig ofte altså. Perspektiv på livet. Altså tid og begrensningen som ligger i det livet vi har (...). Det blir liksom så fryktelig tydelig i... fordi jeg går oppe i døden hver eneste dag da, nå. Det blir liksom en sånn... en annen akse når du har et barn etter deg, enn når du ikke har det.

Ett av de håp Anders har, er at når han selv blir eldre, er det noen som vil være der for ham. Hans forankring i livet ligger med dette i hans tilknytning til sin familie og slekt. Den skaper et rom i hans liv som følger ham gjennom hele livet, gjennom at nye generasjoner kommer til og tar over ansvaret der den eldre generasjon slipper taket. Med dette skapes en forestilling om et kontinuerlig rom, hvor ansvaret skifter mellom generasjonene, men hvor rommet opprettholdes.

Anders legger i langt større grad enn de andre informantene vekt på det eksistensielle i det å få barn, men de andre informantene fokuserer heller ikke på noen andre begrunnelser enn ham knyttet til valget om å få barn. Når barnet er født, gleder de seg alle over de nye erfaringene knyttet til å bli fedre. Da kommer barnet i sentrum sammen med fedrenes erfaringer av barndommen gjennom barnet. Før barnet er født er det det å føre slekten videre som er deres hovedbegrunnelse.

Det er ikke nødvendigvis empirisk hold i at familier følger en fast utvikling slik Anders beskriver her. Det er likevel en grunnleggende normativ forestilling at livsløpet følger fastlagte mønstre (Morgan 1996 s. 142). Slike forestillinger er viktige nettopp gjennom at de gir struktur til livet (Gullestad 1996). De gir, ifølge Sennet, "shape to the forward movement of time, suggesting reasons why things happen, showing their consequences" (Sennet 1998 s. 30). Forestillingene knyttet til barnet, familien og slektskapet kan på denne måten bidra til å skape en kontinuitet i en samtid preget av raske omveltninger (Jenks 1996, Hochschild 1997). Barnet har en avgjørende betydning for Anders ved at det skaper en slik stabilitet.

Filosofen Karsten Harries er ikke, som Anders, opptatt av barn, men av arkitektur. Likevel har hans syn på arkitekturen også gyldighet i forhold til de forestillinger vi her har om barn: "To create a beautiful object is to link time and eternity in a way as to redeem us from time's tyranny" (Harries i Harvey 1990 s. 206). Arbeidet med å oppdra barn handler også om å skape noe som er varig. Selv om barndommen og menneskene er forgjengelige på en annen måte enn materielle objekter, så har vi forestillinger om det vedvarende i relasjonen mellom foreldre og barn. Det er i de stadig gjentatte praksiser hvor foreldre søker å bekrefte relasjonen til sine barn at de også skaper noe varig. Selv om de praktiske handlingene i oppdragelsen bare er knyttet til øyeblikket, og stadig blir underlagt endringer i forhold til barnets utvikling, er det i intensjonen om å skape noe varig at de heteronormative diskursene også er mest virksomme og holder foreldreskapet som sosial ordning på plass. Det er i individets lengsel etter å skape de estetiske varige bånd at også etikken tar plass. Det er ikke påbudet om hvordan relasjonene skal være som, ifølge Foucault, regulerer relasjonene, men det er gjennom vår lengsel etter å gjøre relasjonene estetiske at relasjonene også får sitt etiske innhold (Foucault 1986 s. 27). Barnet åpner et nytt rom for Anders. Den kjærlighet Anders tillegger relasjonene til sin far og bror og nå til sitt barn har sitt estetiske uttrykk knyttet til lengslene etter disse båndene, men rommer på samme tid også en etikk knyttet til hva som skal være innholdet i disse relasjonene. Den tilknytning som barnet bidrar til, produserer et sosialt rom, et rom som for Anders bærer tegn på stabilitet og kontinuitet, og som finner sitt uttrykk i de relasjonene han her skaper.

Med dette representerer barnet for Anders en symbolsk og en konkret ny inntreden i sin familie. En inntreden som er forskjellig fra den han hadde som barn; en inntreden som han nå gjør som voksen bygd på hans ansvar som far.

Å få barn – et uttrykk for egoisme?

Når foreldrene ikke er kjærester, men planlegger foreldreskapet utenfor parforholdet, bryter de med seksualitetsanordningen og med en viktig brikke i forhold til konstruksjonen av foreldreskapet i vår kultur. Felles for fedrene er at de opplever en motsetning mellom de drømmer de har for foreldreskapet og handlingens karakter. De oppfatter det å få barn som en egoistisk handling. Noe som er det motsatte av det de ønsker å realisere nemlig en familie og et sosialt fellesskap. Når deres ønske om å få barn ikke kan oppfylles innenfor kulturens rammer, gjennom parforholdet, mister de tilgangen til et språk til å uttrykke dette som en felles kollektiv handling. Med dette opplever informantene at deres ønske om å få barn bli redusert til et individuelt og egoistisk behov.

Anders: Jeg har stilt de spørsmålene, om dette er forferdelig egoistisk, og du bare tenker på deg selv og dine egne behov og sånt noe. Ja, det kan vi ikke løpe fra, det er klart dette har med mine behov å gjøre (...). Altså helt til barnet er født. Da er det plutselig ikke det mer Da er det også barnets behov. Men i hele fasen før så er det bare mine behov det dreier seg om (...). Men det... det jeg er litt sånn... det er nå engang sånn det er, uansett, med mindre det er rent økonomiske grunner da, i en annen samfunnsform, liksom. Men i den samfunnsformen vi har, så ... så er det knyttet til lyst og behov.

Det er først når barnet er født at Anders opplever at det å få barn strekker seg ut over hans eget behov. Først da kan hans individuelle behov blir satt inn i en kollektiv sammenheng. Bakgrunnen for denne opplevelsen fra Anders sin side bygger på at han ikke kan følge svangerskapet innenfor rammen av parforholdet. Han har ikke den samme fysiske, kulturelle og symbolske tilgangen som andre fedre kan ha i forhold til å utvikle sin framtidige posisjon som far gjennom svangerskapet. Når han og mor ikke er par, mister han også tilgangen til et sosialt rom hvor han gjennom parforholdet også blir viet en

oppmerksomhet som kommende far. Derfor blir hans posisjon som far først virkelig i det barnet blir født.

Men i tillegg har disse fedrenes valg en annen samfunnsmessig side som kan gjøre deres valg svært egoistiske i lys av de negative holdningene som følger homofile og lesbiske som gruppe. Flere av fedrene føler seg da også egoistiske på den måten at deres valg også får konsekvenser for det ufødte liv. De negative holdningene som samfunnet har til homofile og lesbiske som gruppe vil ikke, når de får barn, være noe som bare rammer dem selv, men de tar også en risiko på vegne av det ufødte liv. Når en av informantene, Trond (42), får en datter med et handikap spøker det i bakhodet. Er dette straffen for å bringe et barn til verden på denne måten?

Da det viste seg at Cecilie hadde et handikap... ble det virkelig en omkalfatring. *På hvilken måte da?* Det var mye sorg, tror jeg. Og det var også litt ... irrasjonelle ting, om at det var straffen, og at kanskje de hadde gjort feil, og kanskje det var min feil... kanskje det var det som hadde gjort det, at mine celler hadde gjort hopp og sprett, som hadde ført til dette, ikke sant. Kanskje det var feil. At vi hadde gjort noe galt. Nå kan folk si... Og det var også litt sånn som jeg har arvet sikkert hjemmefra... nå kan folk snakke om oss og si at ja, ja, det var til pass for dem når de har gått på tvers... Vi fikk rett. Hva sa vi?

Når Trond får skyldfølelse og ser sitt eget barns handikap som uttrykk for sine "misgjerninger" blir også et ansvar lagt på ham. Når han i ren egoisme handler i strid med en kulturell heteronormativ orden, så slår "naturen" tilbake på ham gjennom cellenes "hopp og sprett". Det er i bruddet med den kulturelle orden at mørke skygger også kastes over foreldrenes planlegging og ønsker om å få barn.

Den uorden som informantene skaper er heller ikke noe som samfunnet ønsker. Partnerskapsloven og debatten rundt den er et eksempel på hvordan samfunnet ønsker å beskytte det heteroseksuelle parforholdet (H. Moxnes 2001). Loven har en unntaksbestemmelse om at homofile og lesbiske som inngår partnerskap ikke har tilgang til adopsjon. Dette er basert på at det å få barn, sett fra samfunnets side, ikke er forenlig med homofile eller lesbiskes parforhold. I debatten rundt loven framholdes det følgende: "Skal menneskeheten overleve, må slekten føres videre. Det skjer gjennom samlivet mellom kvinne og mann. Derfor må det heterofile samlivet stå i en særstilling" (Halvorsen 1999 s.

320). Det heteroseksuelle parforholdet er derfor å betrakte som det normale. Det er av den grunn ikke ønskelig å gi homoseksuelle den samme retten. I tilfelle ville dette true det heteroseksuelle parforholdets særstilling i vår kultur. Det er i kjølvannet av dette normative budskapet at også omfattende studier av barns oppvekst i familier hvor foreldrene er homoseksuelle er kommet. Frykten har vært at en oppvekst med to homoseksuelle foreldre kunne skape kjønnsforvirring hos barnet (Fitzgerald 1999). Dette tilbakevises i en rekke studier (Flaks, Ficher, Masterpasqua & Joseph 1995, Golombok, Spencer & Rutter 1983, Golombok. & Tasker 1996, Heyerdahl 1992). Forskningsinnsatsen på dette området og den debatten som alltid kommer i kjølvannet av denne forskningen viser hvor sterkt normen om det heteroseksuelle parforholdet står. På en rekke måter søker den å beskytte sin særstilling gjennom å vise til kjønnsforskjeller som en forutsetning for en sunn oppvekst for barn. For homoseksuelle som ikke har parforholdet som ramme for foreldreskapet slår slike holdninger tilbake som en boomerang. Så lenge et parforhold ikke er tilgjengelig er heller ikke foreldreskapet fullverdig. Dette understreker heteronormativitetens fortsatte dominerende stilling i vårt samfunn.

Valgt til å bli far

Hva er det så som gjør at fedrene blir valgt av det lesbiske paret til å bli fedre? Jeg kjenner ikke mødrenes motivasjon nettopp til å velge mine informanter som fedre, men i en norsk undersøkelse gjennomført av Guri Riksaasen var det følgende kjennetegn det lesbiske paret la vekt på i forhold til fedrene:

Når kvinnen skal finne en far til det framtidige barnet, er de opptatt av mannens egenskaper. Kvalitetene kvinnene søker i en mann som eventuelt skal bidra til deres barn, er pålitelighet, god evne til kommunikasjon og stor omsorgsevne. Dette er egenskaper som vektlegges med tanke på at han skal være en god far for barnet eller barna, og en god samarbeidspartner for mødrene. De søker ikke bevisst genetisk arvelige evner som intelligens, god helse eller utseende (Riksaasen 2001 s. 103).

De av mødrene i hennes utvalg som ønsket seg en aktiv far velger seg ”en homofil mann de kjenner fra før eller en de blir kjent med gjennom kontaktannonse eller bekjentskapsnettverk” (op.cit. s. 103). Blant fedrene i mitt utvalg oppgir flertallet at de ble fedre fordi de hadde hatt et langvarig vennskap enten med én av mødrene eller med begge. Når parforholdet skaper rom for foreldreskapet blant heteroseksuelle, så er det med andre ord vennskapet som her er innfallsporten til foreldreskapet for mine informanter. Muligens som hos heteroseksuelle par er det mødrene som spør fedrene om de ønsker å få barn. Informantene opplever det som umulig å gå den motsatte veien. Det ville, ifølge en av informantene, være å krenke noe hos mødrene.

Det er ikke alltid slik at mødrene får napp hos den første de spør i sitt vennenettverk. Noen av fedre opplever med dette at de ikke er førstevalget, men dette svekker likevel ikke deres interesse i forhold til å bli far.

Jan Kristoffer, far til barna Ivar (5) og Kjetil (1). Mødrene Solveig (biologisk mor) og Ruth (sammor):

Det dukket opp fordi at... jeg og Solveig, vi gikk på samme høyskole, i hver vår klasse. Vi satt en gang på toget, tre fire år etter at vi var ferdige med høyskolen ... hvor vi kom til å snakke om at de hadde vært i Danmark og forsøkt å bli gravid og ikke blitt det (...) Så hadde de spurt sine norske homsevenner om ikke de kunne tenke seg å stille opp for å bli homopappa. Alle hadde sagt ja helt til det kom til stykket at... nei, da kunne de ikke tenke seg det likevel. Kanskje ville de beholde friheten. Og jeg sa at hadde jeg fått det spørsmålet – for da kom det tilbake, det der som jeg husket fra tidligere, at jeg gjerne ville bli far – så ... sa jeg at da ville jeg ha svart ja på flekken. Det er greit, sa Solveig. Vi kommer tilbake til det. Jeg tok det vel ikke helt alvorlig før jeg fikk en telefon – kanskje etter 2-3 uker senere, hvor de spurte om jeg fremdeles sto ved det jeg hadde svart. Ja, sa jeg, det gjør jeg. ... Så snakket vi om det.

Å få barn med en god venn representerer nødvendigvis ikke en garanti for en lykkelig foreldrerelasjon. Det er heller ikke sikkert at det er mulig å få barn med den av mødrene de helst ønsker å få barn med. De fleste ønsker å få barn med den av mødrene de betrakter som sin personlige venn. For Trond handler dette om trygghet.

Trond: (...) jeg følte meg veldig trygg på henne, mye tryggere på henne enn hennes samboer. Og det at jeg hadde denne lange historien med henne... Jeg er nok en person som trenger historien til folk for å føle meg trygg på dem. Derfor ble det hun jeg kjenner best.

Noen har en mer avslappet holdning til dette. For Jan Kristoffer er det viktigere å få et barn enn om den han får barn med er den han føler seg mest beslektet med som venn. Men også for ham er vennskapet viktig, for selv om han ikke kan få barn med Ruth, hans nærmeste venn, så er det mulig å skifte til en ny mor, til Solveig, Ruths partner, i og med at de tre har vært venner i over ti år.

Det var jo bare ganske spesielt, for første gangen holdt vi på så lenge... Vi holdt jo på i flere år. Fordi det var Ruth – den andre – som skulle egentlig bli mor først. For begge hadde lyst til å bli mor. Men Ruth var eldst, og da skulle hun på en måte få førsteretten, men det ble ikke noe barn, og vi fikk sjekket meg, og vi fikk sjekket Ruth, og fant ut at det var ikke noen feil med oss. Jeg hadde sædceller som var kurante nok til å klare denne her biffen. Det de sa var at... kanskje våre sæd- og eggceller ikke sto til hverandre, at de ikke matchet. Uten at jeg vet helt hva det betyr(...). Men med... men så ble vi da enige om at Ruth var vel for gammel nå etter hvert blitt. Og da var det Solveig som trådte fram i lyset. Hun mener at det skjedde på det andre forsøket, men det skjedde på det tredje forsøket. Men det spiller i og for seg ikke så veldig mye rolle. Det gikk ganske fort.

Rammen for foreldreskapet er med dette vennskapet. Selv om vi ser på vennsapsrelasjoner som forskjellige fra dem vi skaper sammen som par viser livsløpsstudier at den praktiske og emosjonelle betydning vennskap har, til forskjell fra slektskap og familie, rommer langt flere likheter og overlappende betydninger enn klare forskjeller (Jamieson 1998). Valget og planleggingen rundt det å få barn foregår av den grunn ikke i et ukjent landskap. Det er ikke noe i selve relasjonen som gjør foreldrene – som er venner i stedet for par – mindre egnet til å ta et omsorgsansvar. Vennskapet representerer også et viktig element i parforholdet (op.cit.). Derimot står de vordende foreldrene overfor det problem at vennskapet ikke i tradisjonell forstand er forenlig med et seksuelt begjær. Hvordan skal de få barn når foreldrene ikke er par og når de i tillegg definerer seg som homoseksuelle og har sitt seksuelle begjær rettet mot sitt eget kjønn? Forplantningen blir en utfordring som må finne sin løsning, noe vi skal se nærmere på nedenfor.

Fra ekte kjærlighet til teknikk – sæddonasjon, en vei til å bli far

Når venner sammen ønsker å få barn skal de forene noe som vanligvis ikke kan rommes innenfor vennskapet, nemlig det seksuelle begjæret. Forplantning forutsetter handlinger som er tett knyttet til seksualitet. Når heteroseksuelle par ønsker å få barn forenes paret gjennom begjæret og sine seksuelle handlinger. Her må betydningen av de nødvendige seksuelle handlingene holdes atskilt både av hensyn til mødrene og deres parforhold, men også av hensyn til foreldrenes seksuelle identitet. Seksualiteten kan ikke fra fedrenes side rettes mot den som skal befruktes. Dette er motsatt av hvilken plass seksualiteten vanligvis inntar.

I vår kultur er også heteroseksualitet langt på vei institusjonalisert i den betydning at den vanligvis utøves innenfor hjemmets fire vegger og har sin plass innenfor parforholdet. Når målet er å få barn, som på sikt befolker hjemmet, understreker dette sammenhengen mellom seksualitet som følelsesmessige bånd mellom individer og den institusjonelle og den fysiske forankringen seksualiteten også har i vår kultur i tilknytning hjemmet. Seksuelle følelser kan opptre uavhengig av hjemmet, men det er i hjemmet seksualiteten så å si har sin geografiske plassering.

For informantene kan ikke befruktning og forplantning følge dette tankeskjemaet. De oppfatter seg ikke som par, de bor heller ikke sammen, og som homoseksuelle føler de ikke et seksuelt begjær i forhold til motsatt kjønn. Seksualiteten og befruktningen er ikke for noen av informantene forenlig med et samleie med mor. For å unngå den betydningen seksualitet har for informantenes identitet, blir sæddonasjon nødvendig. Men til tross for de metodene som anvendes invaderer deres seksualitet også et rom som er forbeholdt parforholdet når fedrene kommer hjem til paret for å deponere sin sæd.

Det vi derfor skal se nærmere på i dette avsnittet er hvordan informantene ved hjelp av sæddonasjon søker å omgå forplantningens betydning i vår kultur, og hvordan de rent praktisk innretter seg for å løse dette. Først skal vi se nærmere på hvordan de praktisk utfører donasjonen, deretter hvordan de samarbeider om å få til en befruktning. Avslutningsvis skal vi undersøke hvordan de ved hjelp av hjemmet søker å skape et skille i

dette samarbeidet for å tydeliggjøre deres ulike sosiale posisjoner tilknyttet forplantning og reproduksjon.

Rent medisinsk/teknisk er det flere måter å foreta kunstig inseminasjon på. For homofile og lesbiske er derimot mulighetene begrenset fordi denne gruppen ikke har krav på hjelp fra helseapparatet til å utføre kunstig inseminasjon. Ifølge informantene gjennomføres befruktningen vanligvis ved at mannen onanerer og deponerer sæden i en sprøyte hvorpå sæden sprøytes opp i kvinnens vagina. Kvaliteten på sæden er best rett etter hans utløsning. Dette betyr at informanten vanligvis kommer hjem til det lesbiske paret, onanerer og deponerer sæden i en sprøyte som han gir videre til mødrene. Noen av informantene har søkt hjelp i Danmark for å bli inseminert ved hjelp av en inseminator³⁹. De fleste har imidlertid fått barn på egen hånd. Jan Kristoffer forteller:

Hvordan gikk dere praktisk fram for å få barn? Jeg runket i et ... sterilt glass – reagensglass i plast – en sprøyte, og så ordnet de resten. Jeg var ikke til stede da det skjedde. Hvordan opplevde du den situasjonen å onanere i et glass og på en sånn medisinsk måte å overføre sæden? Litt sterilt, ja, men... Nei, helt kurant. Men ... jeg runker jo ellers også. Vi holdt jo på ganske lenge fordi Ruth, hun eldste, fikk ikke noe barn. Og jeg runket og runket og styrte og sto i ... og fikk sjekket meg (om han var befruktningsdyktig), men vi fikk ikke noe barn... Vi holdt jo... ja, vi holdt på i ... mange år, faktisk. Og Ivar ble jo født i '91, og vi begynte vel praten i... ja, vi begynte praten i '84/'85. I begynnelsen var det jo kjempespennende om det hadde blitt noe og... Men til slutt så ble det sånn at du bare runket og så tenkte du ikke mer over det, for det ble vel ikke noe likevel. Og det gjorde jo ikke det. Det ble ganske mye jobb. Men det sexlivet er som ellers, at det blir en vane (begge ler). Mitt forlangende for å stille opp på badet var at jeg fikk servert noen nye Cupido hver gang.

Jan Kristoffer legger vekt på det praktiske i denne historien. For ham representerer ikke det seksuelle noe mer enn en utløsning som settes i gang av en spenning som skapes ved å lese et blad. Hans motivasjon for handlingen er håpet om å bli far. For ham har begjæret ingen annen retning enn det hans fantasier kan skape gjennom å lese Cupido. Hans "forarbeid" knyttet til å

³⁹ Et redskap som gjør det mulig å deponere mannens sæd ved å gå via vagina og opp i kvinnens livmor. Bistand fra helsepersonell som kan utføre kunstig inseminasjon ved hjelp av et slikt redskap øker sannsynligheten for at kvinnen blir gravid betydelig. Under det meste av 90-tallet var det mulig for nordmenn å reise til Danmark for å få hjelp til en slik inseminasjon.

onanere og hans påfølgende deponering av sæden i en sprøyte skaper for samnor et ”merarbeid”. Det er hun, ifølge Jan Kristoffer, som inseminerer mor i forbindelse med et samleie med mor. Det er hun som er til stede som mors partner og har sex med henne og bidrar gjennom den seksuelle handlingen til å skape liv. Hun kan ikke erstatte fars biologisk betydning, men rent teknisk og symbolsk kan hun overta hans plass gjennom å utføre befruktningen og være delaktig når tre personer skal skape liv til et barn. Dette gjør henne som partner delaktig i mors svangerskap og hun blir på linje med ham gjennom sitt ”merarbeid” en del av foreldreskapet gjennom å overta ”hans plass” i befruktningen.

Selv om Jan Kristoffer legger vekt på sitt eget ”forarbeid” er det viktig å legge merke til hvilket ”merarbeid” seksualiteten rommer og at dette ”merarbeidet” gir rom for mødrenes parforhold. I en håndbok, mest rettet mot lesbiske som ønsker seg barn, blir nettopp de seksuelle relasjonene mellom mødrene ansett som viktige i forbindelse med inseminasjonen. To av informantene i denne håndboken, Sharon og Kathy, får bistand fra en helseklinikk, og har samtidig tilgang på en anonym donor. For dem var samleiet i etterkant av insemineringen viktig for å gjøre det framtidige liv til en del av deres felles eie:

The actual moment of insertion didn't seem all that important to us as a couple, perhaps because it occurred in such a medical atmosphere. What we did do, though, was make love at home afterwards. It allowed us to reclaim a certain privacy and intimacy to the process of these new lives (Martin 1993 s. 64).

Mødrene som Jan Kristoffer samarbeider med om å få barn har ikke det samme utgangspunkt som Sharon og Kathy til å gjøre befruktningen til en unik og privat handling. Jan Kristoffer er til stede i deres hjem for å donere sæd, og ikke minst er han planlagt å være én av barnets tre foreldre. Barnet skal dermed ikke være et produkt av bare deres parforhold. I organiseringen av samarbeidet om å få barn virkeliggjør de da også barnet gjennom å omgå en sosial orden knyttet til seksualitet og forplantning, på samme tid som de ikke utfordrer sin egen seksuelle identitet. Likevel ligger deres ulike bidrag tett på hverandre som seksuelle handlinger, både tidsmessig og i forhold til hvor handlingene finner sted. Dette skaper behov for ulike rom for handlingene, og deres anvendelse av

hjemmet er derfor betydningsfull for å forstå hvordan de skaper ulike rom knyttet til deres felles mål om å skape et barn.

Selv om det er ordinært for Jan Kristoffer å onanere, så er det noe ekstraordinært i det å komme hjem til et lesbisk par med den åpenbare hensikt å onanere. Det uvanlige er at hans seksuelle aktivitet tar plass i et hjem som er forbeholdt den seksuelle aktiviteten mellom de som bor der, mødrene. Denne spenningen er nettopp noe som også tas opp i håndboken for lesbiske mødre, som ble vist til ovenfor. Forfatteren av boken som sitatet ovenfor er hentet fra, April Martin, erfarer at fedrenes seksuelle aktiviteter kan oppleves som støtende for en del av hennes informanter.

Hal masturbated in the bathroom. It really felt awkward, with him going in there to masturbate. We gave him a little dish or cup or something, and he put his semen in it (...) (Martin 1993 s. 66).

Når noe er ekkelt, er dette også uttrykk for at noe ikke passer inn i hjemmets sosiale orden. Hans onanering, hans åpenlyse seksualitet i deres private bolig, er muligens noe som gjør denne handlingen uren fordi den truer parets seksualitet gjennom at den opptrer i deres felles bolig. Hjemmet rommer seksualitetsanordningen og gir plass for kvinnenes seksuelle forhold, men når en annens seksualitet opptrer i deres felles hjem, blir noe urent. Ifølge Mary Douglas er vårt skille mellom rent og urent en markering av grenser og noe som har til hensikt å skape en symbolsk og sosial orden (Douglas 1997). Med utgangspunkt i hjemmet skapes en slik orden gjennom individenes praktiske anvendelse av rommene, deres funksjonelle innretning og deres symbolske betydning (Bourdieu 1996, Gullestad 1984 og 1989). Når informantene også i denne undersøkelsen velger badet eller toalettet for å onanere, er dette et bidrag til å skape en sosial orden knyttet til denne situasjonen. Mødrene og fedrene er ikke i utgangspunktet blitt enige om at toalettet eller badet er et passende sted for en slik handling. Jeg vet ikke om mødrene føler det som "ekkel" at fedrene onanerer i deres hjem. Ifølge informantene ble det bare slik at de kom hjem til dem og da valgte de enten toalettet eller badet. Fedrenes valg av rom kan derfor sees som en tilslutning fra deres side til hjemmets eksisterende orden, en orden, slik jeg tolker dem, hvor det ikke er plass for deres handlinger.

For informantene er dermed badet eller toalettet det perfekte sted for å bidra til å opprettholde den symbolske orden som her må skapes. For Jan Kristoffer kunne det ha vært langt mer praktisk å utføre ”oppdraget” inne på mødrenes soverom, men på samme tid symboliserer soverommet også det intime forholdet mellom mødrene. Å onanere i deres seng er på den ene siden praktisk, men det kan bidra til å blande to ulike rom i ett rom. Det ene knyttet til Jan Kristoffer og hans seksualitet, det andre knyttet til den seksualitet som representerer forholdet mellom mødrene. Badet eller toalettet er i forhold til den sosiale orden derimot praktisk. Det tilhører ett av hjemmets få rom som både er offentlige og private på samme tid gjennom at alle besøkende vanligvis fritt kan anvende toalett om de måtte ønske det. I tillegg er dette stedet hvor rent og urent for individet opptrer samtidig, men også skiller lag gjennom den personlige hygiene. Dette gjør badet og toalettet liminalt. Det er nettopp dette som gir dette rommene dets særskilte status. Få andre steder i hjemmet er bedre sosialt egnet. Stuen og kjøkkenet er hjemmets mer offentlige rom og er ikke egnet til en slik privat handling. Badet blir dermed det eneste rom, som på grunn av sin liminalitet, kan gi plass for en slik handling. Gjennom badets sosiale plassering kan Jan Kristoffers seksuelle handlinger nøytraliseres gjennom at det ikke på samme måte som andre rom i hjemmet er knyttet til de rom som offentlig (stue/kjøkken) eller privat (soverom) representerer mødrenes parforhold. På samme tid gir badet rom for den liminale handling som skal til for å befrukte mor. Her klargjør han sin sæd ved å overføre den til en steril⁴⁰ sprøyte. Ved å overføre hans sæd, som er forbundet til hans seksualitet, til en steril sprøyte fratras også sæden dens seksuelle potensial. Den nøytraliseres og kan anvendes av sammor til en ”ren” kjærlighetshandling i forhold til å befrukte mor. Med dette får de to seksuelle handlingene med ulik begjærretning plass i befruktningen, og de kan utføres innenfor rammen av samme hjem. Gjennom et slikt samarbeid og en slik sosial orden når informantene sitt mål om å bli fedre.

Hvordan informantene anvender hjemmet i denne situasjonen beskriver langt på vei hvordan relasjonene de søker å skape får form og betydning gjennom de rom som anvendes. De allment ordnende prosesser i hjemmet knyttet til parforholdet og produksjonen av et

⁴⁰ Medisinsk sett er det ikke behov for en steril sprøyte. Det holder at den er ren, tatt i betraktning hva kvinner utsettes for av bakterieflora ved et tradisjonelt samleie.

felleskap innenfor hjemmets fire vegger utfordres når forplantningen skal foregå mellom venner. Det er av den grunn viktig, slik jeg ser det, at Jan Kristoffers handling nøytraliseres for ikke å skape en uorden i forhold til de ordnende prosessene i hjemmet som til daglig bl.a. har til hensikt å bekrefte mødrenes forhold. Det er av den grunn viktig å plassere Jan Kristoffer på utsiden og i de rom som symbolsk sett er minst truende for de sosialt ordnende prosesser i hjemmet. Å finne rom som symbolsk sett gjør det enklere å atskille kvinnenens seksualitet fra hans, bidrar til å skape en slik orden.

Avslutning

Ifølge geografen David Harvey preges moderniteten av et stadig oppbrudd i tid og rom hvor framtiden i den kapitalistiske produksjonen materielt og økonomisk alltid har en forrang framfor fortiden. Med dette skapes et press på de sosiale rom vi er en del av. Kravet til omstilling, fleksibilitet og endring gjør, sier Harvey, mennesket hjemløst. Vår streben etter å skape sosiale rom som opphever tiden innenfor tiden, om bare for en kort tid, blir det moderne menneskets utfordring (Harvey 1990). Barnet representerer for informantene en kilde til et slikt rom som kan bidra til å oppheve tiden innenfor tiden gjennom den tilgang barnet gir til slektskapet som en garantist for kontinuitet. De heteronormative diskurser er med dette ikke bare knyttet til kjønn og seksualitet, de er også knyttet til slekten som et symbolsk system for livets eksistensielle sider. Fortid, nåtid og framtid bringes sammen gjennom barnet, og gjør det mulig for informantene å forankre sitt liv i tid og rom. Det er familie og slektsmedlemmer, altså blodsbandene, som gir fedrene tilgang til relasjoner som skaper rom for kontinuitet og stabilitet i deres liv. Samtidig ”naturaliseres” fedrenes forhold til slekten gjennom barnet. Gjennom barnet får de nå en naturlig plass i slektens kontinuerlige bevegelse i tid og rom – en plass de ikke kunne ha inntatt på samme måte uten å få barn.

For å realisere det rom fedrene søker å skape ved hjelp av barnet, blir barnet både et premiss og et problem. Det rom fedrene prøver å konstruere kan ikke skapes uten barnet,

men barnet kan heller ikke bli til innenfor parforholdet. Med andre ord; det rom seksualitetsanordningen tradisjonelt bygger på, kan ikke gi rom for foreldreskapet og dermed heller ikke de nære båndene mellom de biologiske foreldrene. Den seksuelle ordningen må derfor omgås og informantenes handlinger må plasseres ved siden av det som tradisjonelt gir et innhold til og en begrunnelse for å få barn, nemlig kjærlighet og seksualitet mellom barnets biologiske foreldre. Med dette må barnet unnfanges ”unaturlig”. Begreper jeg anvender, som for eksempel donor og inseminasjon, assosieres med teknikk, og understreker bruddet med det ”naturlige”. Samtidig fratar dette språket også handlingens gjensidige karakter. Det er et tett samarbeid mellom foreldrene for å kunne unnfange barnet. Et samarbeid som for mange av fedrene går over år og som involverer dem seksuelt og følelsesmessig, men da ikke med begjæret fra fedrenes side rettet mot barnets biologiske mor. Det er også dette som gir grunnlag for en åpenbar og selvfølgelig tolkningsforskjell mellom disse foreldrerelasjonene og relasjonene som heteroseksuelle par skaper. En forskjell som på sin side også påvirker deres erfaring av å bli fedre. I og med at fedrene ikke har parforholdet som tolkningsramme for å bli far, og til tross for samarbeidet med mødrene om å få barn, opplever de at de står alene om å bli far. Til tross for den nærhet de etablerer gjennom samarbeidet om å få barn, opplever de at de i reproduksjonens tjeneste er overlatt til seg selv. For fedrene er det å onanere for å sikre en utløsning i første rekke bare en tvingende nødvendighet for å realisere et felles større mål, nemlig å få barn. For å ikke krenke vennskapet med mødrene, for ikke å krenke sin egen seksuelle identitet blir sæddonasjonen derfor nødvendig. I denne kombinasjonen av ulike typer sosiale relasjoner gjør vennskapet det mulig for informantene å oppnå deres felles mål om å bli foreldre.

I dette arbeidet med å få barn skapes det med andre ord sosiale rom som ivaretar dette samarbeidet. Men rommene bærer karakter av indre motsetninger gjennom at informantenes handlinger ikke passer inn i forhold til de heteronormative diskurser som preger den sosiale orden disse rommene er underlagt. Det er i spenningen mellom foreldreskapet og parforholdet at de sosiale rom destabiliseres og søkes å bli stabilisert på nytt gjennom de praktiske løsningene informantene forteller at de har valgt. Det mest tydelige eksemplet på dette er konstruksjonen av de seksuelle relasjonene og informantenes

anvendelse av hjemmet for å skape rom for ulike relasjoner på samme sted. Disse rommene er avgjørende for at fedrene skal bli fedre og mødre som par skal bli mødre. Sammors plass som ”mellomkvinne” mellom to ulike begjærssystemer⁴¹ og deres romlige plassering i hjemmets ulike fysiske rom viser hvordan to ulike rom holdes sammen, men på samme tid holdes fra hverandre for å oppnå et felles mål, nemlig å få barn.

I neste kapittel skal vi gå videre inn på denne spenningen som informantene erfarer mellom parforhold og foreldreskap, men da knyttet til deres erfaringer med et levende barn som de i fellesskap skal dele ansvaret for. Hvordan skapes det et rom for foreldreskapet i en situasjon hvor parforholdet ikke er rammen for barnets oppvekst?

⁴¹ Med dette begrepet menes at fedrenes begjær er rettet mot deres eget kjønn og at det er i forlengelsen av begjæret etter sitt eget kjønn at det rom de søker å skape for parforhold og familie ligger.

Kapittel 8: Barn skaper fedre

I foregående kapittel var planleggingen og unnfangelsen av barnet i fokus. Spørsmålet i dette kapitlet vil derimot dreie seg om de erfaringer informantene opplever som følge av at de er blitt fedre. Hvordan virker de heteronormative diskursene inn i forhold til de rom som konstrueres i forbindelse med farskapet, og hvilken betydning får fedrenes endrede livssituasjon for de rom de tidligere var en del av?

Det å få barn er nært knyttet til å skape et fellesskap av familie og slekt. Ifølge Marianne Gullestad er alle sosiale fellesskap basert på et fokus fra medlemmenes side på fellesskapet og dets grenser. Fellesskapet rommer en medlemskapslogikk der den enkelte gjennom denne logikken enten er innenfor eller utenfor. Disse grensene er, ifølge Gullestad, ofte ureflekterte og selvfølgerliggjorte tolkningsrammer (Gullestad 2002). Vanligvis representerer hjemmet for foreldre med små barn en slik selvfølgerliggjort tolkningsramme for familie. Hjemmet sees som det samlende orienteringspunkt for forholdet mellom foreldre og deres barn (Jensen 1996). Informantene i denne undersøkelsen har løsrevet foreldreskapet fra parforholdet og det felles hjem, og har ikke dette som det felles orienteringspunkt. I stedet blir barnet deres felles referansepunkt for dette spesielle fellesskapet, nemlig foreldreskapet. Dette bryter med de tradisjoner som er knyttet til foreldreskapet, og betinger nye måter å skape fellesskap på i tilknytning til å få barn.

Vi skal i dette kapitlet se nærmere på hvordan informantene under slike betingelser erfarer det tosidige i det å få barn. Barnet betinger for dem alle at nye rom må etableres, mens gamle rom må reetableres. Vi skal derfor ha et særlig fokus på de nye medlemskapslogikkene og tolkningsskjemaene når et nytt fellesskapet mellom de tre "foreldrene" skal etableres rundt omsorgen for felles barn. Vi skal også se på hvordan foreldreskapet bidrar til å endre andre sosiale relasjoner som slektskap, parforhold og vennskap. Gjennom å undersøke disse kan vi også avdekke hvordan de heteronormative

diskursene knyttet til foreldreskapet virker inn på sosiale rom som bygges opp rundt foreldreskapet.

Et av spørsmål vi skal gå inn på er hvilken mulighet fedrene har til å skape et rom for farskapet når de i utgangspunktet er donorer. Tradisjonelt har fedre skapt sitt forholdet til sine barn gjennom sitt forhold til barnets mor (Holter & Aarseth 1993). Utfordringen her vil for fedrene *for det første* være å skape en plass for sitt foreldreskap på siden av eller sammen med et annet par. At far bare er donor, gir en garanti for at han representerer barnets biologiske opphav, men garanterer ikke nødvendigvis for hans framtidige sosiale posisjon som far. Hans løse tilknytning til mor representerer også en løse tilknytning til barnet, noe som gjør det mer uklart hvilken posisjon han kan innta som far. Praksis kan med andre ord ikke følge gitte diskurser. Fedrenes posisjoner som én av barnets tre foreldre danner nye premisser for foreldreskapet. Det destabiliserer muligens grensene for de rom fedre tradisjonelt anvender i forhold til å gi plass for farskapet. Med andre ord, det vi skal se nærmere på, er på hvilke grunnlag foreldrene, når de er tre i tallet, søker å skape sine individuelle posisjoner, når tradisjonen bare gir rom for to; én mor og én far?

For det andre, som en følge av å få barn etableres også et grunnlag for et slektskap, men hvem defineres som barnets slekt? Er sammor en del av barnets slekt? På hvilket grunnlag får hun eventuelt plass som en del av barnets slekt? I forlengelsen av dette, hva med foreldrenes foreldre, blir de besteforeldre. Spørsmålet er med andre ord hvordan slektskapsrelasjonene skapes og på hvilken måte spiller diskursene om heteronormativitet inn i konstruksjonen av slekt?

For det tredje, for heteroseksuelle par er sannsynligheten høy for at mange av deres vennepar får barn på samme tid som dem selv. De vil med dette kunne dele noe av de samme erfaringene i livet knyttet til det å få barn. Selv om det er stadig flere homofile menn som velger å få barn på denne måten, så er det langt fra vanlig (Hegna m.fl. 1999). Hvordan er det med fedrene i dette utvalget, hvilken plass får de blant sine venner etter at de har fått barn, og hva bygger de dette samværet på? Er det fortsatt mulig å produsere et rom for vennskap, med menn, som ikke deler den samme erfaringen som dem selv når de på samme tid søker å etablere seg som fedre?

For det fjerde, når parforholdet ikke er rammen for foreldreskapet, hvilken plass har fedrene selv for parforhold? Foreldreskapet innebærer ikke et krav om sølibat, men foreldreskapet betinger en nærhet til barna, hvor hjemmet sannsynligvis blir det rom som brukes til å uttrykke denne nærheten. Spørsmålet er hvilken plass fedrene har for parforhold og foreldreskap innenfor rammen av hjemmet, og er det slik at det skapes det spenninger mellom de to ulike relasjonene? Langt på vei er dette sannsynligvis avhengig av om foreldreskapet ansees som en del av parforholdet for de som lever som par. I utgangspunktet er det ingen garanti for at fedrenes partnere ønsker å gjøre deres partners barn til en del av parforholdet. Spørsmålet er om fedrene på sin side søker å gjøre foreldreskapet til en del av parforholdet, eller om de ønsker å holde disse fra hverandre i separate rom?

Vi skal starte med det første spørsmålet først om på hvilket grunnlag fedrene etablerer foreldreskapet når barnet er et produkt av et samarbeid mellom tre personer og ikke springer ut av et parforhold. Deretter skal vi se nærmere på de andre spørsmålene som dette kapitlet skal belyse.

Fra donor til pappa

I foregående kapittel så vi hvordan fedrene la vekt på et ønske om å få en familie som en sentral drivkraft knyttet til å få barn. Vennskapet med de lesbiske mødre la grunnlaget for at dette ble en realitet. Sentralt for informantenes mulighetene til å bli fedrene var likevel mødrenes valg av dem. De kunne ha valgt annerledes og søkt en anonym donor. Dette ville ha bidratt til at deres parforhold i større grad hadde kommet i sentrum for foreldreskapet. I stedet velger de en kjent donor, som de på samme tid ønsker skal være far og én av barnets tre foreldre. Begge valgene bygger på heteronormative diskurser knyttet til foreldreskapet. Den første ville ha bygd foreldreskapet på parforholdet, men ville vært et foreldreskap som hadde brutt med de heteronormative diskurser knyttet til det heteroseksuelle parforhold som grunnlag for foreldreskapet. Det valget de falt ned på innebærer at barnets far også skal

være en del av barnets oppvekst. Med dette bygges de heteronormative diskurser om farskapet inn i det gjensidige foreldreskapet mellom tre personer, men på samme tid bryter fedrene med diskursene om foreldreskapet gjennom at de som fedre ikke er en del av parforholdet.

Åge (39) ønsker ikke å være en del av et slikt komplekst forhold. Han ønsker i første rekke å være donor og med det hjelpe et vennepar med å få barn. Han har ikke de samme drømmer som de andre fedrene om å bli far. Derfor kommer det også overraskende på ham hvilke sosiale implikasjoner som følger av det å bli far, selv om han til å begynne med så på seg selv kun som donor. Vi skal ta utgangspunkt i Åges erfaringer, fordi hans erfaringer peker på et fenomen som de andre fedrene tar som en selvfølge, men som også for dem representerer en sentral byggestein for det som etter hvert skaper grunnlaget for deres posisjon som fedre; nemlig den tilknytning de med én gang føler knyttet til kontakten med barnet.

Adrian (6), Åges sønn ble født mens han og mødrene bodde i to ulike byer. Også etter at Adrian ble født holdt Åge fast på at han kun var donor og ikke Adrians far. Likevel ga besøkene til venneparet ham en annen fornemmelse av barnet. Det hadde noe med ham å gjøre.

Åge: Ja, i utgangspunktet, så var det snakk om at jeg skulle gi to av mine venner et barn til deres familie. Altså, sånn... ikke at vi skulle være noen familie i det hele tatt. Men da han ble født opplevde jeg det som veldig sterkt, veldig fort sånn som jeg sa til deg, at han er fysisk sett veldig lik meg, sånn at han var min sønn, det var ikke noe problem, på en måte, det opplevde jeg veldig sterkt, første øyeblikk jeg så ham.

De første årene av barnets leveår levde foreldrene i ulike byer, men tilfeldigheter gjorde at Åge fikk jobb i den samme byen som mødrene. En jobb han hadde ønsket seg lenge. For ham var det i første rekke jobben som trakk ham til byen, og ikke Adrian. I egne øyne var han fortsatt donor og ikke far. For ham skulle ikke det at han bodde i nærheten av barnet endre hans status i forhold til barnet. Likevel ble noe endret da han begynte å møte barnet

oftere. Barnet begynte å kjenne ham i igjen, det ble selv et talende subjekt som talte til ham som far.

Til å begynne med så var det lenge imellom hver gang jeg så ham. (...) Men da han kom nærmere og jeg møtte han oftere, så er det klart at det ble jo innmari sterkt da. Særlig da han en dag bare kommer løpende og skriker pappa, og du bare på en måte ser at det... ikke bare det at han kjenner igjen meg og er glad for å se meg, men altså det er et innhold i det ordet som er mye mer. Så det er klart at det knytter jo enda sterkere sammen, da.

Det å bli far inneholder i seg selv en rekke på forhånd definerte forestillinger og forventninger som blir til en realitet gjennom barnet. Møtet mellom far og sønn er ikke bare knyttet til det sønnen sier, men framkaller erfaringer og opplevelser for far som ligger der forut for det aktuelle møtet. Ifølge Åge begynte han å tenke mye på sitt forhold til sin egen far og med det ble minner vekket fra fortiden. Slik Lupton & Barclay skriver det: "fatherhood is not only constituted through discursive and conscious processes, but importantly is also constructed through touch and smell and inchoate memories (...)" (Lupton & Barclay 1997 s. 22). Åge forvandles i det sønnen kaller ham pappa, han blir en annen enn den han var. De kulturelle betydningen som ligger i ordet "pappa" åpner opp for en ny måte å betrakte seg selv som mann på. Samværet blir gitt et nytt innhold gjennom den definisjon barnet gir ham. Hans egen fortolkning endres og med det legges det grunnlag for å skape et nytt rom sammen med barnet. Et rom som produseres på bakgrunn av at også han nå definerer seg som far.

Den tilknytning som Åge føler er tett koblet til kulturelle forestillinger om de biologiske bånd mellom foreldre og barn. I en håndbok til vordende homofile og lesbiske foreldre ber psykologen A. Martin homofile og lesbiske om å tenke nøye gjennom virkningen av de biologiske båndene. "The biological tie is of such a nature that it is important for your child to grow up with or to be raised by the people who created him" (Martin 1993 s. 82). Martin mener at biologi spiller en så sentral rolle at homofile som ønsker å bli foreldre må bestemme seg før de får barn for hvilke rettigheter og plikter hver av foreldrene skal ha etter at barnet er født. Er donor kjent, spiller dette en avgjørende rolle også for hvordan mødrene skal kunne praktisere sin egen posisjon som foreldre. Martins

erfaring med rådgivning av lesbiske kvinner som har fått barn med kjent donor viser at det lesbiske paret ikke kan regne med å være alene om å være foreldre, selv om fedrene i utgangspunktet har gått med på kun å være donor (op.cit.). Martin peker med dette på hvor rotfestet biologi og foreldreskap er i vår kultur, noe som er lett å overse før barnet er en realitet.

Ifølge fedrene ønsket ingen av mødrene at de bare skulle være donor. De var ønsket velkommen også i kraft av sitt kjønn. Mødrene ønsket seg også en mannlig modell for barnet, og som en av informantene sier: ”De synes det er riktig også at barnet skal ha en far”. Fedrene er dermed gitt en plass. Spørsmålet er bare hvilken plass de kan innta. Dette betyr ikke at den situasjonen fedrene befinner seg i er helt spesiell. Foreldreskapet er heller ikke helt gitt blant heteroseksuelle par. Også her får det form gjennom forhandlinger mellom mor og far (Lupton & Berclay 1997). Men likevel er de rom som forhandlingene pågår innenfor forskjellige. Her er verken parforholdet eller et felles hjem er foreldrenes felles orienteringspunkt for forhandlingene. De skjer på utsiden av de sosiale rom som vanligvis skaper et innhold til de rom foreldre oppfatter som en ramme for foreldreskapet. Vi skal se nærmere på dette i neste avsnitt hvor fokuset rettes mot at forhandlinger om barnets navn. Dette er et eksempel på hvordan fedrene forhandler om sin status og sine sosiale posisjoner i foreldreskapet.

Barnets navn og fars plass som far

I vår kultur er det vanligvis mor og far som par som sammen bestemmer hvilket navn barnet skal ha. I noen tilfeller kan par velge å gi den av foreldrene som har samme kjønn som barnet rett til å bestemme barnets navn. Slik er det ikke her. Her skal vanligvis tre foreldre, ett par og én far, bestemme barnets fornavn. Ifølge informantene følger etternavnet barnets biologiske mor⁴². Derimot er dette ikke tilfelle når det gjelder barnets

⁴² Ifølge Navneloven er det opp til foreldrene å bestemme barnets slektsnavn (Lov om personnavn av 29. mai 1964 § 1). På intervjudispunktet var det bare barnets biologiske foreldre som kunne bestemme barnets

fornavn. Hvem som får bestemme barnets fornavn sier, slik jeg tolker informantene, noe om deres posisjon som foreldre. Det gir innblikk i styrkeforholdet mellom foreldrene og i forhandlinger som pågår mellom foreldrene i deres konstruksjon av deres egen plass som foreldre. Foreldrenes status er ikke entydige i dette tilfellet så lenge det er tre foreldre som ønsker å realisere et foreldreskap. Antropologen Goody anvender fem kriterier som kjennetegn på foreldreskapet; biologi, overføring av slektsstatus og slektsidentitet, oppdragelse/omsorg, utdanning og økonomisk støtte (Goody 1982). Anvendes disse kriteriene på "mine" foreldre så har *fedrene* sin status særlig forankret i biologi og med det slektskapet. *Sammor* derimot har langt på vei sin status som mor knyttet til de sosiale aspekter som sosialisering og omsorg. I hennes tilfelle opparbeides dette gjennom parforholdet til mor. Fars tradisjonelle status som far svekkes gjennom at han ikke har daglig samvær med barnet. I første rekke vil det være barnets biologiske mor som vil være tungt inne på alle de forhold som Goody anser kjennetegner foreldreskapet. Hennes sentrale status som mor er det da heller ingen av informantene som setter spørsmålsteget ved. Hun er relasjonenes midtpunkt, hun har født barnet, og det er henne de to andre foreldrene er knyttet til, enten som partner (*sammor*) eller som barnets biologiske far.

Den ulikhet foreldrene har, særlig den uklarhet som er knyttet til far og *sammors* posisjon som foreldre, skaper et grunnlag for forhandlinger om deres posisjoner i forhold til barnet. Forhandlingene kan ta utgangspunkt i en rekke forhold, men retten til å bestemme barnets fornavn kan gi innsikt i hvordan forhandlingene foregår.

Da Jan Kristoffers sønn, Ivar, ble født, var det Ruth, mors (Solveigs) samboer som fikk bestemme barnets fornavn:

slektsnavn. Alle informantene oppgir at barnets slektsnavn følger mors slektsnavn. Dette er det ingen forhandlinger om, noe som også understreker den biologiske mors sentrale posisjon i foreldreskapet. Etter 15. juni 2001 er adopsjonsloven endret med hensyn til hvem som kan være foreldre. Den ene partner i et registrert partnerskap kan med samtykke fra den andre partner adoptere dennes barn med mindre barnet er et adoptivbarn som opprinnelig kommer fra en fremmed stat som ikke tillater slik adopsjon. Dette er kommet som en tilføyelse i Adopsjonsloven den 15. juni 2001 nr. 36 (i kraft 1. jan 2002 iflg. res. 15. juni 2001 nr. 612). Så lenge fedrene ikke har fraskrevet seg foreldreretten har ikke *sammor* rett til å adoptere barnet, og dermed har hun heller ingen juridiske rettigheter i forhold til barnet. Norsk lov sikrer de biologiske foreldrenes rettigheter, og det er ingen politisk åpning for at tre foreldre kan dele rettigheten til ett barn slik foreldrene her praktiserer. Jeg kommer tilbake til dette i kapittel 9, i forbindelse med den juridiske avtalen som foreldrene har etablert i forbindelse med foreldreskapet.

Jan Kristoffer: Det var Ruth som bestemte navnet på Ivar. Og det gjorde hun fordi at hun hadde fått støtte på det fra sin arbeidsplass, at fordi hun ikke var mor eller far til ungen, så måtte hun iallefall få lov til å bestemme navnet. Så sa jeg: Greit! Men hadde jeg visst hva hun kom opp med av navn, at hun var så steil på det, så hadde hun aldri fått lov til det (...). Jeg var så lite fornøyd med Ivar som det gikk an (...) *Ja, tok du til motmæle på det da?* Jeg var til og med med på at vi kunne gi ham to fornavn, Ivar Kjetil. Det var Solveig også. Hun syntes Ivar Kjetil var helt greit. Men ... Ruth hadde bestemt seg. Altså Solveig sa at Ivar Kjetil var greit, men Ruth sa at det skulle være Ivar (...). *Da fikk jo du navnet på nr. 2 da. (Barn nummer to fikk navnet Kjetil).* Yes! Det var en av mine betingelser (ler litt). Da kunne jeg sette meg tilbake, for jeg visste at min sæd var ønsket (begge ler).

Jan Kristoffer lar sammor bestemme barnets fornavn under forutsetning av at han får bestemme navnet på barn nummer to. Hun fikk lov til å bestemme barnets navn, med utgangspunkt i de argumentene som hennes kolleger framførte, altså som følge av at hun verken var far eller mor til barnet, måtte hun få lov til å gi barnet navn, og på den måten skape en tilknytning til barnet som forelder. Ruth sto overfor den utfordring at hun manglet de biologiske båndene som ville ha gitt henne en åpenbar rett til medbestemmelse over barnets navn. Hvordan kunne hun skape sin posisjon som noe annet enn mors samboer? Gjennom å bestemme barnets fornavn, fikk Ruth en anerkjennelse av at hun også er forelder.

Slik Jan Kristoffer refererer denne historien anvender Ruth en rett som vanligvis er knyttet til det biologiske foreldreskapet. Gjennom å få lov til å bestemme barnets fornavn, skaper hun med dette et tegn på sitt spesielle forhold til barnet som en av barnets foreldre. Dette er i min tolkning et skritt på veien til å skape sin egen posisjon som sammor for Ivar. På samme tid markerer hun også sin stilling i forhold til Jan Kristoffer. Han yter motstand mot hennes forslag. Han misliker navnet Ruth vil gi sønnen. Det faller rett og slett ikke i hans smak. For å markere sin stilling som far setter han fram et krav om å kunne bestemme fornavnet på barn nummer to. Noe som da også blir akseptert av mødrene.

Men beslutningen om barnets navn kunne også ha blitt tatt i fellesskap. Foreldrene kunne i utgangspunktet ha avgjort at alle skulle være enige om barnets navn før navnet endelig ble bestemt. Slik ble det ikke. En slik strategi ville også underkommunisere

ulikheten mellom foreldrene knyttet til deres juridiske, biologiske og sosiale status. Barnets biologiske mor ville med en slik strategi fått samme innflytelse som de andre to foreldrene, noe som hadde underkommunisert ulikheten foreldrene imellom. Det er gjennom å "særbehandle" sammor at hennes posisjon som mor blir framhevet, og dette gjør henne til én av barnets tre foreldre. Jan Kristoffer er ute i samme ærend som Ruth når han vil bestemme navnet på barn nummer to. Han føler seg kanskje også usikker på sin posisjon som far, og ønsker på denne måte å få den bekreftet. En følge av at han får bestemme navnet på barn nummer to er at han føler seg ønsket som far ("min sæd var ønsket") og dette bidrar til at han er mer trygg på sin plass som far.

For heteroseksuelle par er foreldreskapet langt mer gitt en tilfellet er her. Far *er* far, mens fedrene her og mors partner står i en langt mer tvetydig posisjon enn vanlig. Sammor har ingen legal status til å bestemme over barnet, men gjør dette i kraft av sin posisjon i forhold til mor. Diskursen om farskap og bestemmelsesretten over barnet er på fars side, mens praksisen og diskursen om samliv og foreldreskapet er på sammors side. Foreldrenes roller må av den grunn skapes i samsvar med fedrenes juridiske rettigheter og tradisjon knyttet til det å være far, men må på samme tid også ta hensyn til sammors tilknytning slik at både sammor og far finner en plass som dekker deres forventninger og behov.

Forhandlingene stopper ikke med spørsmålet om barnets navn. De fortsetter også når det gjelder ritualer knyttet til barnets første leveår. Barsedåpen/navnefesten er ett eksempel hvor nye forhandlinger blir nødvendige. Hvilken plass skal tre, noen ganger fire foreldre, innta i barsedåpen/navnefesten? Vanligvis er det barnets foreldre, et par, som inviterer til en slik feiring. Hvis alle skal ha en plass i denne feiringen, er de som foreldre også nødt til å tilføre denne feiringen noe nytt. Jeg antar at de som inviteres er de som skal betraktes som barnets pårørende og nærmeste slekt.

Barnedåpen/navnefesten som rom for slekten

Over 80 prosent av alle barn i Norge blir døpt i Den norske kirke. En stadig stigende andel barn, særlig de som bor i byer, har i stedet for barnedåp en navnefest som er et borgerlig ritual i regi av Humanetisk forbund (NOU 2000:26). Flertallet av informantene nevner barnedåpen/navnefesten som en viktig begivenhet i forbindelse med å få barn. I så måte er de i takt med resten av samfunnet. Barnedåpen eller navnefesten er i vårt land i første rekke et familieritual. Vanligvis inviteres slekten til barnedåpen, men for dette utvalget er det ikke gitt hvem som representerer barnets slekt.

Hvem som hører til vår familie henger, som nevnt i kapittel 3, vanligvis sammen med hvem vi deler hushold med (Gullestad 2002), men på samme tid viser også begrepet familie til hvem vi er i slekt med utover husholdet⁴³. I vår språkbruk er det alltid en glidende overgang mellom bruken av begrepet familie som slekt og hvem vi bor sammen med. Vanligvis er det da også en sammenheng mellom dem man bor sammen med og dem man gjennom barnet er i slekt med utenfor husholdet. Dette er ikke tilfelle her. Det som skiller denne slektskapsformen fra andre, er at parforholdet og det biologiske foreldreskapet er atskilt og dermed ikke representerer en direkte linje mellom barnet, foreldrene og deres pårørende, fordi mors partner umulig kan være biologisk far til hennes barn. Likevel skal hun ha en plass som forelder, som sammor, på samme måte som eventuelt fars partner, selv om hans betydning i foreldreskapet vanligvis kommer mer i bakgrunnen i intervjuene.

I forlengelsen av å være foreldre kommer spørsmålet om hvem som ansees å være barnets slekt. Når kartet ikke stemmer med terrenget kan barnedåpen/navnefesten bidra til å

⁴³ Ifølge Schneider består slektskap av to separate domener, natur og regelverk, som videre er fundert på to ideer. For det første *delt substans*, foreldrenes felles biologiske bidrag til barnets arvemateriale. Til grunn for denne ideen ligger de naturlige bånd som blir skapt mellom barn og foreldre med utgangspunkt i foreldrenes parforhold som fører til samleie, befruktning og fødsel. Den andre ideen, ifølge Schneider, er knyttet til at det er visse koder som bestemmer oppførselen slektsmedlemmer imellom. Foreldre oppfører seg for eksempel ulikt i forhold til barn sammenliknet med i forhold til søsken og egne foreldre. Basert på sitt amerikanske materiale hevder Schneider at det er tre hovedkategorier av slektninger: Blodsslektninger, altså personer som deler felles arvemateriale; inngiftede slektninger, altså slektninger som ikke deler arvemateriale; naturlige slektninger, som i forholdet mellom et bortadoptert barn og barnets biologiske mor (Schneider, D.M. (1980). Schneider selv og andre har senere kritisert dette arbeidet blant annet med utgangspunkt i moderne reproduksjonsteknologi (Smedal 2001). Nye praksiser knyttet til familie og samliv gjør hans entydige beskrivelser for hvordan slektskap defineres mer usikker i vår tid.

gi deltakerne en innsikt i hvem foreldrene regner som en del av barnets slekt. Dette gjøres gjennom at foreldrene inviterer spesielt utvalgte til kirken eller rådhuset. Fordelingene av oppgaver og deltakernes plass tilknyttet ritualene skaper både et innhold til feiringen, men viktigst det bidrar til å klargjøre den enkeltes posisjon. Gjennom en bestemt fordeling av oppgaver og plikter, formes rommet for feiringen, og bidrar til å markere de ulike medlemmenes status i forhold til barnet, og sier derigjennom noe om forholdet mellom slektsmedlemmene.

Barnedåpen/navnefesten vil være en prøvestein for en ny måte å praktisere familie og slektskap på. Spørsmålet er om alle foreldrene er likeverdige og om alle har en like sentral plass i feiringen. Dessuten må en spørre om besteforeldrene har en likeverdig status selv om deres tilknytning til barnet er ulik?

Materialet viser en relativt enhetlig praksis for hvem som deltar i barnedåpen/navnefesten. I første rekke deltar foreldrene, både de biologiske og de sosiale, deres foreldre og foreldrenes søsken. Vi skal først ta utgangspunkt i hvordan én av informantene, Anders, gjennom barnedåpen skaper et sosialt rom for slektskapet. Utfordringen han i første rekke står overfor er å gi en plass til slektsmedlemmer som tradisjonelt⁴⁴ ikke har en plass i familien.

Anders ønsket ikke at Siri skulle døpes. Han ville ha en navnefest for å markere at det hadde kommet et nytt barn inn i familien.

Vi hadde en svær fest etter at Siri ble født – en sånn slags dåp da. Hun ble ikke døpt, men en sånn slags familiefest kalte vi det. Hvor vi ba alle familiene – altså alle våre foreldre. Fire besteforeldre. Altså fire besteforeldrepar⁴⁵, ja. Og alle søsknene våre. Og deres familier. ... Til en svær fest. *Dette er en slags storfamilie det da?* Ja... Altså, det var 44 potensielle gjester. Men det kom heldigvis ikke så mange (ler) (...). Vi var veldig bevisste på hvorfor vi ville ha det. *Hva var grunnen til at dere ville ha det?* Ja, grunnen er at dette er alle sammen mennesker som Siri kommer til å vite hvem var og høre mye om, og noen vil hun få et forhold til. Og da syntes vi også det var viktig at alle disse menneskene fikk hilse på hverandre, og vite hvem de var. Slik at hun kunne – når hun snakker om at nå har hun vært der og nå har

⁴⁴ I denne sammenheng betyr tradisjon at slektskapet er knyttet til biologi og inngifte.

⁴⁵ De fire besteforeldreparene er mor og sammors respektive foreldre, fars foreldre samt hans partners mor. Far til kjæresten til Anders var ikke med. Han var død.

hun vært der, så kunne hun fortelle det til hvem hun da måtte møte, og de ville vite hvem det var. Så det var på en måte – det var en av grunnene.

Både biologi og parforhold skaper, ifølge Anders, et grunnlag for å være foreldre, og med det legges det tilsvarende også et grunnlag for slektsrelasjoner. Feiringen gjør slektsmedlemmene kjent med hverandre. Far og sammors foreldre blir barnets besteforeldre, men også de biologiske foreldrenes partnere og deres foreldre, altså de ikke-biologiske foreldrenes foreldre, blir betegnet som Siris besteforeldre.

Og så var det også viktig for oss å gi et signal om at det ikke var noen som skulle føle seg utenfor, på en måte. (...) Vi ville at f.eks. Karsteins (*Anders sin partner*) mor ikke skulle føle seg noe skjøvet ut fordi om vi nå knyttet oss mer opp til en annen familie. Vi ville gi litt signaler om det. Og ikke bare... men vi sa det også. Holdt tale og sånn da. Og sa at dette her er... dere er liksom invitert til å være med i vår familie, alle sammen. Det er ikke noen som skal føle seg ekskludert. Vi ønsker at Siri skal kjenne dere. Slik som vi kjenne dere.

Anders ønsker at Karstein, hans partner, også skal være en del av Siris slekt⁴⁶, og på dette grunnlaget inviteres Karsteins mor til navnefesten. Med dette bygger Anders opp både et slektskap med sin egen slekt knyttet til sine egne foreldre og søsken, men han bygger også opp slektsbånd til den ikke-biologiske linjen knyttet til sin partner og hans mor. Anders ønsker ikke å invitere sin partners mor bare som en tilfeldig pårørende. Han ønsker å gjøre henne til en av de i alt fire besteforeldrepar som barnet har. Navnefesten anvendes her, slik jeg ser det, til å gi henne en ny plattform å bygge sitt forhold til dem som par på, nå ikke bare som ”svigermor”, men også som ”bestemor”. Hadde hun ikke fått en slik status kunne dette tolkes som en måte å skyve henne ut av det rom de to opprinnelig delte med henne. Karsteins mor blir dermed gitt nye muligheter i en situasjon hvor Anders og Karstein også knytter seg nærmere til Tove (mor) og Gunn (sammor) gjennom å ha felles barn. Anders ønsker å forme nye bånd gjennom å skape en ny posisjon basert på nye oppgaver for

⁴⁶ De av fedrene som levde sammen som par oppfattet sin egen partner som en del av barnets slekt. Derimot er det mer usikkert om de oppfatter sin partner som en av barnets foreldre. Se nærmere avsnittene om parforhold i dette kapitlet.

Karsteins mor. Gjennom å bli Siris bestemor knyttes hun til kulturelle tolkningsskjema og praksiser som sannsynligvis bidrar til å produsere et nytt innhold til det rom hun deler sammen med sin sønn og hans kjæreste.

Navnefesten skal, ifølge Anders, fungere inkluderende for de som foreldrene oppfatter som barnets slekt. Feiringen anvendes nettopp til å skape et sosialt rom hvor foreldrene og deres pårørende, uavhengig av deres status i forhold til barnet, blir gitt en likeverdig status som medlemmer av barnets slekt. Det som gjør denne familien lik andre familier er at barnet danner grunnlag for slektsrelasjonene. Derimot er denne måten å etablere slekt på også et brudd med tradisjonen som sier at parforholdet og foreldreskapet skal være rammen for barnets slekt, når to par (i eksemplet med Anders) gjennom barnet blir til barnets slekt. Barnet blir på denne måten nøkkelen til å forstå de nye sosiale relasjonene som etableres. På den ene siden bygges de på en heteronormativ tradisjon som sier at det å være foreldre også medfører slektskapsbånd, men i dette tilfelle kan ikke båndene skapes med parforholdet som det eneste støttepunktet. I stedet blir da barnet, foreldreskapet og foreldrenes respektive parforhold selve aksene for konstruksjonen.

Ikke alle informantene opplever at planleggingen og gjennomføringen av barnedåpen/navnefesten forløper like enkelt. Samarbeidsklimaet mellom foreldrene kan her, som mellom foreldre flest, variere fra tid til annen, noe som virker inn på gjennomføringen og utviklingen av feiringen. Jan Kristoffer, som har to barn med Solveig og Ruth, hadde en følelse av at mødrene ikke var fornøyde med hans planer for selve barnedåpen. Dette gikk sammen med en opplevelse han hadde av at mødrene ikke var helt fornøyde med hvordan han skjøttet sin rolle som far. Dette var særlig viktig da deres første barn, Ivar, ble født. Misnøyen følte Jan Kristoffer smittet over på hvordan mødrene oppfattet hans egen slekt, nærmere bestemt hans mor. Det hele spisset seg i forbindelse med barnedåpen og spørsmålet om rømmegrøten:

Solveig syns jo – og det har hun jo gitt uttrykk for også – hun syns at vi... eller hun hadde et utkjør i fjor på at vår familie måtte pinadø se til å bli voksen, for vi hadde så mye rart gående. Jeg syns jo de hadde ganske mye rart gående, de også. *Som hva da?* F.eks. i fjor så hadde... skulle jeg få mora mi til å lage rømmegrøt til barnedåpen. Og så spurte Solveig om jeg skulle spørre mora mi om det. Nei,

sa jeg, det der tror jeg jeg skal pålegge mora mi, for at jeg kjenner henne så godt at hun vil kanskje vegre seg, for at hun er redd for å – sånn som jeg – å gjøre feil, å ikke strekke til. Etter en tid så kom da Solveig å lurte på hvordan det gikk om hun skulle lage rømmegrøt ettersom hun ikke hadde hørt noe. Det var en del slik underliggende diskusjoner i den tida, og de lurte på om det var noen skjulte agendaer her. Så sa Solveig at nå må du bestemme deg, skal du... eller er det slik at hun skal gjøre det eller ikke? Jeg følte meg litt pressa, og sa selvfølgelig noe dumt og som førte til at Solveig ble helt gråtkvalt, hun griner nesten – det hadde jeg aldri hørt før – og sa at jeg måtte pinadø skjerpe meg, og skal det være på denne måten så skulle hun droppe hele barnedåpen, og hun ville i hvert fall ikke ha mora mi til å lage rømmegrøten. Og hun ville ringe opp til mora mi dagen etterpå å si fra at det der ville hun ikke ha noe av, vi måtte pinadø se til å bli voksne. Og det gjaldt både meg og det gjaldt på en måte familien min. Da ... sa jeg til henne at jeg gjør alt for at du ikke skal ta den telefonen til mora mi, for det kommer til å bli jævlig. Så spurte hun om det var jævlig for meg eller mora mi. Nei, jeg sa at det kommer iallfall til å bli jævlig for mora mi. Om det blir jævlig for meg, det får jeg på en måte tale.

Konflikter bidrar her, som i andre familier, nettopp til å true det sosiale rom som man i fellesskap søker å skape, men gir også mulighet til å sette sitt eget preg på feiringen. Konflikten er knyttet til deres respektive posisjoner som foreldre og deres forhold til sin egen slekt. Den er knyttet, slik jeg ser det, til hvor mye Jan Kristoffer og hans familie, det vil si hans mor, skal få lov til å prege barnedåpen. Det er ikke bare et spørsmål om Jan Kristoffer har sagt fra og om mødrene er blitt informert. Det er også et spørsmål om rømmegrøten var nødvendig. Etter forhandlinger mellom foreldrene ble det likevel servert rømmegrøt. En tradisjon ble ført videre som var vanlig i hans familie. Foreldrene forhandlet seg fram til en løsning på denne konflikten, og Jan Kristoffers mor fikk lov til å videreføre en familietradisjon, men problemene var ikke løst med dette. De fortsatte også på dåpsdagen.

Jan Kristoffer: Den barnedåpen var ikke særlig all right. Og når hun da i tillegg i barnedåpen ønsket alle velkommen på vegne av seg og Ruth, og nevner alle ved navn som hun ønsker velkommen – ikke nevner meg med navn, og ikke inkluderer meg i ... på vegne av... så... så var dagen komplett ødelagt for meg. Selv om jeg prøvde å smile og sånn, og det var helt greit – det var hyggelig og sånn – så var det ganske dumt. Jeg følte meg overkjørt og jeg følte meg avglemt, og i det hele tatt. Jeg sa det til Solveig etterpå. Det var jeg stolt av. Jeg klarte å si til Solveig at du glemte meg. Ja, men hun hadde tatt meg for gitt. Ja,

men du nevnte deg og Ruth, og du som... som du ønsket på vegne av, og du. –Ja, men jeg trodde at du på en måte var med. Ja, men det var ikke det du sa, du kunne nevnt mitt navn. Og du sa ikke mitt navn som ønsket velkommen som gjest heller (...). Vi har hatt noen runder. Det var vel først i fjor da jeg klarte å si det, at du glemte meg. Det hadde jeg ikke gjort for noen år siden.

Jan Kristoffer opplever en stor skuffelse fordi han ikke blir nevnt i velkomsttalen. Slik jeg tolker ham, føler han seg utestengt fra feiringen. Når barnets mor ønsker gjestene velkommen tenker hun, slik jeg ser det, mer på sitt eget parforhold enn på deres gjensidige forhold til hverandre som foreldre. Mors velkomsttale definerer det sosiale rommet med utgangspunkt i *parforholdet*. Far blir på den måten som *forelder* plassert på siden. Det oppstår dermed en konflikt mellom fars og mors definisjon av rommet. Når mor ønsker velkommen på vegne av seg selv og sin partner, overses far både som barnets biologiske og juridiske foreldre. I mors tale framgår det heller ikke at han er én av de tre foreldrene. Hennes vektlegging av seg selv og parforholdet marginaliserer hans posisjon i feiringen.

Det ser altså ut til at Anders og Jan Kristoffer har som en felles ambisjon å anvende barnedåpen som et rom hvor de ønsker å framheve foreldrenes likeverdige status. De ønsker også her å skape rom for å inkludere slektsmedlemmer, uavhengig av om de i tradisjonell forstand er å anse for å være i slekt. Barnedåpen/navnefesten gir på den måten en anledning til å anvende et tradisjonelt heteronormativt ritual til å realisere et sosialt rom hvor det blir mulig å avtegne nye former for slektskapsforbindelser. Det er barnet og foreldreskapet som er rammen for deres felles feiring. Foreldrene deltar i feiringen som par, men det som her binder foreldrene sammen på tvers av parforholdene, er deres gjensidige foreldreskap til deres felles barn. Dermed bryter de med tradisjonen som sier at parforholdet og felles barn er rammen for feiringen. Det å framheve parforholdet i denne feiringen kan bidra, ifølge Jan Kristoffer, til å underminere det fellesskap de søker å skape som foreldre og med det dermed også det slektskap som barnet skal ha som følge av å ha tre foreldre.

Barnet bidrar til at nye rom etableres, slektskapet er et eksempel, men barnet medfører også en reetablering av eksisterende rom. Hva skjer med de allerede etablerte rom som fedrene er en del av? Hvilken plass har de for gamle venner nå når de skal ta vare på sine barn?

Opprettholdes det gamle interessefellesskapet, og gir dette på samme måte liv til det rom de alltid har delt med venner. Noe tyder på at endringer er på gang og at vennskapene endrer sin status. Anders sier at det var rett og slett ikke fysisk plass for hans venner til å delta i barnedåpen. Dette representerer et brudd med hvordan informantene beskriver forholdene sine til venner før de fikk barn. Flertallet, kanskje med unntak av Anders, mente at det var viktig for dem å prioritere tid for vennskap for å skape noen personlige rom i hverdagslivet. Hvorfor kommer det til et skifte i forhold til vennene, og hva har dette med foreldreskapet å gjøre? Vi skal se nærmere på dette i det neste avsnittet.

Vennskapet som konkurrerende eller supplerende rom for farskap

For mange homofile menn står vennskap sentralt, særlig knyttet til aksepten av seksuelle preferanser knyttet til å "komme ut"⁴⁷ som homser. Mange etablerer seg i denne perioden i et vennskapsnettverk sammen med andre homofile og lesbiske, noe som gir kunnskap og mening til det mange erfarer som en stigmatisert posisjon (Weston 1991, A. Andersen 1987). For mange homofile og lesbiske representerer vennskapet et sosialt rom hvor det er mulig å være seg selv, og for mange danner vennskapene et utgangspunkt for å erverve seg en spesiell sosial og kulturell kompetanse som dekker deres behov og gjør livet mer meningsfylt å leve (Ingram, Bouthillette & Retter 1997).

Mange av fedrene opplever at deres tilknytning til vennenettverk endres som følge av at de er blitt fedre. Gjennom å få barn mister mange av informantene det gamle nettverket, men de får også nye. De nye vennene har, på samme måte som dem selv, blitt fedre. Vennenettverket er derfor fortsatt viktig, men det holder ikke bare å være homse⁴⁸, de må ha noe i tillegg. De bør også være fedre.

⁴⁷ Begrepet benyttes blant homofile og lesbiske som en betegnelse på det å fortelle andre om sine seksuelle preferanser. Komme-ut-prosessen innebærer for mange homofile en bearbeiding og en aksept av det faktum at en foretrekker å ha sex, eller danne et parforhold, med en av samme kjønn.

⁴⁸ Ikke alle av informantenes venner er homser, men en del av dem er det. Det som kjennetegner dem som ikke er homser er at de langt på vei deler den samme livsstil og livssituasjon som dem selv.

Når det kommer til vennskap representerer Anders og Erling ytterpunktene i dette materialet. Anders har venner, men for ham er vennskap mindre viktig enn å ha en familie. Erling, derimot, er ikke så opptatt av å skape en familie selv om han er blitt far. Han ønsker å kombinere ulike livsstiler. Han ønsker å være en del av sitt opprinnelige vennenettverk, selv om han også er blitt far. For Anders er derimot prioriteringene klare. Han satser mer på familien. Til navnefesten inviterer han ikke venner, han inviterer bare familien.

Anders: Nei, jeg tror nok det var ganske bevisst da at jeg ikke inviterte mine venner. At ... altså dine venner... du har dine venner, men ... du har i hvert fall alltid din familie. Altså, jeg tror det er noe der. Noen venner har du alltid også, men du vet aldri helt.

Selv om Anders her markerer en forskjell mellom vennskap og familie betyr ikke dette at hans venner ikke har betydning for ham, men det rom familien representerer oppfattes av ham som mer stabilt. Han gjentar med dette en sentral hegemonisk forestilling i vår kultur om familien som den institusjon som skaper stabilitet og forankring i tilværelsen. Erling, derimot, ser andre muligheter. Han ønsker å kombinere ulike livsstiler. Han ønsker både å være far, men like viktig er det for ham å være singel og leve ut den friheten han opplever å ha som homse. ”Jeg er veldig glad i den friheten jeg har ved å være homse. Jeg har aldri tenkt å ha Renate mest”. Det faktum at de er tre foreldre, gir, ifølge ham, en mulighet til en slik frihet. Det gir ham mulighet til å prioritere andre sider av livet enn bare å ta ansvaret for datteren. Erling ønsker å realisere ulike sosiale rom, ett som far og ett som singel homse der han prioriterer idrett, uteliv og turer i skog og mark. Han er unntaket. De andre fedrene trekker i en annen retning. De ønsker i større grad å prioritere et rom for familieliv knyttet til sitt foreldreskap. De erfarer med dette også et skifte i deres liv knyttet til vennskapet. Forholdet til tidligere venner blir ikke lenger så meningsfylt. Deres oppmerksomhet rettes nå i første rekke mot det forhold at de er blitt fedre, noe som fører til at mange opplever, som Trond, en ensomhet knyttet til å være far.

Trond: Det kan være ganske ensomt å være enslig far. Det er ensomt i den forstand at det er ikke så stas for ungene å reise på besøk til et homsepar eller en enslig homse, som kanskje ikke er så veldig

opptatt av unger (...). Så da går du i parken med dem alene. Eller går på et teaterstykke med dem alene, eller... ikke sant, så det er veldig mye en voksen og to barn i hele helga.

Tronds erfaringer deles også av Jan Kristoffer. Han opplever en markert endring i sitt forhold til sine venner som følge av å bli far. Det interessefellesskapet de tidligere hadde er ikke lenger det samme.

Jan Kristoffer. *Hvordan gikk det med vennskapene dine etter at du fikk barn?* Jeg har beholdt... eller jeg har vel noen få venner fra den gamle gjengen, men de fleste er fra nyere dato, som har kommet i forbindelse med etter at jeg har fått barn. De er homser de også, og har barn på samme måte som meg. *Hvorfor forsvant de gamle vennene?* De forsvant ut fordi at jeg ikke hadde tid til å opprettholde kontakten med dem. Men det er også blitt folk borte på grunn av mangel på interesse for mitt liv. Altså, jeg har jo en venn som overhodet ikke er interessert i at jeg har barn, men han er en såpass nær venn på så mange andre ting at det spiller ingen rolle. Det var nok litt... det var nok mer sårt før, men han har sagt at han er ikke interessert i barn. Og det syns jeg er mer skvært enn på en måte ... å bare bli borte, liksom. Det er jo ikke bare jeg som har valgt dem bort – eller de andre. Noen av dem er bare blir borte. Jeg har på en måte latt det skje også. Jeg kunne kanskje ha jobbet for at de skulle blitt – kanskje. Hvis jeg var interessert nok. Men jeg har jo fått nye kontakter og venner, som har unger. Og som har vært kjempeviktige for meg Vi har byttet helger med mødrene slik at vi har barn på de samme weekendene. Det er vel og bra – å være sammen med barna ei hel helg alene, men det er ganske slitsomt. Å ikke ha en annen voksen å snakke med – da kan jeg bli ganske sprø Så det er veldig OK å ha dem.

Nye sosiale behov skaper også nye sosiale landskap, hvor gamle venner ikke passer like godt inn. Gjennom å prioritere det å være far, endres de fellesskap som Jan Kristoffer tidligere hadde etablert. Foreldreskapet skaper andre livsbetingelser, hvor venner som selv ikke har barn, ikke har så mye å gi. De praktiske utfordringene de står overfor er andre. Hvem er da bedre bidragsytere enn andre som opplever livet på tilsvarende måte som dem selv?

Vennskapet var sentralt for de av informantene som ønsket å prioritere det å være far, og særlig de som var i samme livssituasjon som dem selv. Hvilken betydning har så de nye vennene?

Jan Kristoffer: Ja, at de... at jeg kan lesse av meg mine frustrasjoner når jeg har behov for det. Eller mine gleder når jeg har opplevd noe stort eller noe gjevt eller noe sånt med Ivar⁴⁹ og etter hvert også med Kjetil. At de på en måte skjønner at jeg har behov for det. Og at de lager plass til det. Og at jeg kan høre på hva de har opplevd. Det hele blir langt mer gjensidig. Jeg kan høre på hva de har å fortelle. Vi har jo ikke bare det til felles at vi har barn. Vi har jo den samme situasjonen i forhold til mødrene. Jeg kan jo også høre på deres frustrasjoner i forhold til damene. De har jo det, de også...*Betyr det at dere også møtes når dere ikke har barn? Ja. Hva gjør dere da? Går på kino (...)* også diskuterer vi mødrene (ler litt). Da får de gjennomgå.

Jan Kristoffers nye venner deler langt på vei hans livssituasjon. De har også fått barn med et lesbisk par og har de samme samværsordningene. I første rekke gir vennene, slik jeg ser det, en støtte i den situasjonen Jan Kristoffer er i. Det å lytte og støtte handler også om å få kompetanse, noe som igjen også gir grunnlag for å handle og å bli trygg på sine handlinger. Fedrene står langt på vei overfor mange av de samme utfordringene og de samme praktiske problemene i å realisere sin posisjon som far. Vennskapet kan bidra til en slik kompetanse, til en bestemt mestring av en bestemt livssituasjon.

Hvis ekteskapet eller parforholdet for mange heterofedre representerer et sosialt rom som gir kompetanse i foreldrerollen, dekker vennskapet et slikt behov for en del av informantene i denne undersøkelsen. Når de ikke er fedre i kraft av parforholdet, må de oppsøke andre steder for å få kompetanse som gjør det mulig å mestre deres nye situasjon som far. Mødrene er ikke de eneste som fedrene kan snakke med og få innsikt og kompetanse på sin posisjon som fedre. Barns reaksjonsmåter og fedrenes mestring av foreldrerollen kan også læres ved hjelp av venner som er i samme livssituasjon. Mødrene representerer ikke på alle måter for fedrene en støtte og hjelp i å mestre foreldreskapet. De er, ifølge fedrene, i en del tilfelle i stedet delvis en del av problemet, slik Jan Kristoffer antyder avslutningsvis i sitatet ovenfor. Mødrene har en annen posisjon enn dem. De lever sammen, har barnet det meste av tiden, og i hverdagslivet kan de ha helt andre interesser enn hva fedrene har for hvordan foreldreskapet og hverdagsliv skal utformes. Deres erfaringer er av den grunn ikke ”nøytrale”, men kan også representere bestemte former for

⁴⁹ Paul og Kjetil er hans to sønner.

interesser de to har som par og som kan være forskjellig fra fedrenes. Dette skal vi komme nærmere tilbake til i kapittel 9.

Vennskapet bidrar ikke bare til å skape kompetanse, men også til å gi avlastning og skape sosiale rom hvor fedrene ikke alltid behøver å være alene når de har omsorgen for barna.

Trond: De andre fedrene bor litt spredt rundt, men vi har en grøtsammenkomst de helgene vi har ungene. Først gjør vi noe sammen ute, så går vi hjem til én av oss og koser oss med grøt. Vi har fått til en gruppe unger som etter hvert kjenner hverandre, de er på samme alder, og de funker bra sammen. Vi voksne og ungene trives sammen. Vi har organisert oss slik at vi har ungene på samme helg. Når vi er sammen, får vi voksne også tid til å snakke sammen.

En fordel med ”grøtsammenkomsten” er at den ikke bare dreier seg om barnas behov. Fedrene opplever en avlastning når barna kan leke sammen. De får anledning til å være sammen med andre voksne, på samme tid som barna får leke på egne premisser. Det blir mulig å etablere to sosiale rom samtidig, ett for de voksne og ett for barna. Det gjør at begge parter kan hygge seg. Flere av fedrene drar også på hytte- og teltturer sammen der formålet er det samme som for ”grøtsammenkomstene” til Trond. For fedre som ikke har noen å dele omsorgen med, dekker mange venner med barn det andre kan finne hos en partner. Ikke bare kan venner representere en avlastning, men de kan gjøre foreldrerollen mer meningsfylt ved at de deler oppgaver og erfaringer.

Det overraskende i dette materialet er den vektleggingen fedrene har på den endringen de opplever i sin tilknytning til sine venner. Særlig er dette overraskende ut fra den tiden de faktisk har til disposisjon sammen med sine barn. Fra utsiden kan det se ut som det er en overfokusering på deres nye posisjon som fedre. Fra deres ståsted er det nødvendigvis ikke det. De skal for det første overbevise omverden om at de tar sitt ansvar som fedre alvorlig. De ønsker med andre ord å vinne legitimitet til sin posisjon som fedre. For det andre skal denne posisjonen skapes på utsiden og ved siden av mødrenes parforhold. Fedrene må i dette både opparbeide seg en posisjon som far og skaffe seg en kompetanse på sin posisjon både i forhold til barnet, men også i forhold til mødrene. Dette

er et avansert sosialt prosjekt som støttes opp av venner, spesielt av venner som har behov for den samme kompetansen som dem selv. Bruddene med de heteronormative diskursene knyttet til parforhold og foreldreskap gis innhold og kompetanse når det gjelder de sosiale rom fedrene skaper sammen med venner, i første rekke med venner som er i samme livssituasjon og som har den samme innstillingen til foreldreskapet.

I og med at vennene ser ut til å være viktige for foreldrerollen, hvilken betydning har så fedrenes partnere. Hvilket bidrag utgjør deres nærvær i forhold til fedrenes konstruksjon av foreldreskapet? Inntar de som partner, den samme posisjon som vennene? Hvordan opplever fedrene å etablere seg i et nytt parforhold, når de allerede er etablert med barn? Vi skal se nærmere på dette i neste avsnitt, der vi skal fokusere på hvordan to par sammen utformer foreldreskapet.

Nye parforhold som konkurrerende rom med foreldreskap og familie

En konsekvens av å få barn er, ifølge informantene, at det bidrar til å endre deres forhold til sine kjærester. Vi skal i dette og i neste avsnitt se nærmere på hva som ligger til grunn for en slik erfaring. Denne endringen omfatter ikke bare de som lever i parforhold, men også de som ønsker å inngå nye forhold. Den sistnevnte gruppen ser det som vanskelig å gå inn i nye forhold når de har fått barn. Vanskene skriver seg, sier informantene, til problemene med å finne en plass for en ny kjæreste i sitt eget liv. Vi skal se nærmere på Trond (42) som er i ferd med å etablere seg i et forhold.

Trond har relativt nylig truffet Gunnar. Han er i ferd med å etablere parforholdet, og er forelsket. Langt på vei kommer Tronds forelskelse i Gunnar på tvers av den livssituasjonen han er etablert i. Han har to barn sammen med mødrene Eva og Anne. Spørsmålet er om det er plass til Gunnar i det livet han allerede har etablert. Dette er en usikkerhet som kommer til uttrykk gjennom den måten han beskriver sitt forhold til Gunnar. Tronds forelskelse er ikke "himmelstormende". Den er mer reservert, og ikke slik Francesco Alberoni skriver i sin bok *Forelsking og kjærleik*, som en tilstand som omstøter

verden i det den blir et faktum mellom to mennesker. Trond erfarer ikke forelskelsen, slik Alberoni beskriver den, som en tilstand som bidrar til å viske ut tidligere strukturer og skaper nye strukturer, nye måter å være og å leve som menneske på (Alberoni 1985 s. 23). Tronds reservasjon i forhold til Gunnar ligger ikke i at han ikke er forelsket, men i at forelskelsen ikke kan få innta en altomfattende plass fordi han fortsatt skal ha en plass til sine barn. Ifølge Trond ønsker han å holde fast på sitt ansvar som far, og han ønsker ikke å kaste samarbeidet med mødrene over bord, som følge av at han har funnet en ny mann. Mødrene er, sier Trond, en del av hans familie. Selv om de ikke lever sammen som en familie, så deler de noe felles gjennom barna. De har et felles ansvar for barnas oppdragelse og omsorg som, ifølge Trond, skaper et fellesskap mellom ham og mødrene. Samarbeidet om barna gir ham en opplevelse av at mødrene også er en del av hans familie, men dette er samtidig noe som nå er under endring som følge av at han er blitt sammen med Gunnar.

Trond: Hvis du hadde spurt om nærmeste familie. Så... i hvert fall hvis du hadde gjort det for et år siden, så hadde Eva og Anne vært de helt sånn sentrale. Vi har jo barn sammen. *Hva har forandret seg?* Gunnar er jo liksom inne i bildet nå.

I utgangspunktet var mødrene for Trond hans nærmeste familie. Bakgrunnen for denne definisjonen er, slik jeg ser det, hans erfaring av foreldreskapet. Samarbeidet om barna gir ham en opplevelse av å dele et felles sosialt rom som han ønsker å betegne som sin familie. Når Gunnar kommer inn, endres forutsetningen for produksjonen av dette sosiale rommet. Parforholdet erstatter eller kommer på linje med, slik jeg ser det, foreldrerelasjonen, og gir grunnlag for å definere Gunnar som hans nærmeste. Dermed presses mødrene ut av deres opprinnelige posisjon. Trond får på denne måten to sett av kilder til å konstruere familie. Den ene er knyttet til foreldreskapet. Den andre er knyttet til parforholdet. Familierelasjonen blir dermed, etter min oppfatning, mer tvetydig. Dette stemmer overens med de erfaringer som også heteroseksuelle par opplever etter en skilsmisse når de etablerer seg i nye parforhold (Moxnes 1990).

Jeg er ganske sånn tradisjonell i det opplegget, for jeg føler vel ikke egentlig at Anne og Eva og jeg er en familie. Altså – vi er to familier, på en måte For jeg føler ikke meg som en familie sammen med Anne og Eva. Men vi har barn sammen Vi er gift, på en måte, men vi er ikke noen sånn familie. *Hvilken forståelse har du av din familie?* Nei, jeg sier på fleip "konene mine" av og til. Men det er jo... det er veldig feil. Det er bare for å være morsom. Nei, jeg er nok... jeg er enslig far. Altså enslig helgepappa. Men med et nært forhold til mødrene. Nærmere enn hva de fleste enslige fedre har, tror jeg. *Hva med partneren din da, i dette her?* Gunnar? Han er så ny i det, at vi har ikke... vi har ikke laget noen rolle for han, annet enn at... jo, jo – altså ungene sier kjæresten til Trond.

Et uttrykk for denne tvetydigheten er at Trond på den ene siden definerer Gunnar som sin nærmeste, men på den andre siden fins det et "vi" – altså han og mødrene – "som ennå ikke i fellesskap har funnet fram til hvilken plass Gunnar skal ha i deres familie. Med andre ord; forholdet mellom parforhold og familie er glidende. De, Trond og mødrene, har på den ene siden, ifølge Trond, ennå ikke funnet en plass til Gunnar i deres familie, samtidig – som en konsekvens av parforholdet med Gunnar – "glir" Trond bort fra en forståelse av seg selv som en del av en familie med mødrene. For Trond representerer, slik jeg ser det, parforholdet til Gunnar og foreldrerollen ulike rom som ikke på en enkel måte lar seg plassere i forhold til hverandre. Mens Trond på den ene siden ser på sin kjæreste som sin nærmeste, produserer han på den andre siden et parallelt rom for familie med utgangspunkt i samarbeidet med mødrene om omsorgen for barna. Trond har så langt ikke gitt Gunnar en mulighet til å ta omsorg for sine barn. Dette er noe han reserverer for forholdet mellom foreldrene. Med det blir også parforholdet stående ved siden av foreldreskapet.

Gunnar får dermed heller ikke et forhold til mødrene. Det tilsvarende gjelder også for barna. Hans forhold til barna går gjennom Trond. Noe som også kommer til uttrykk i den måten barna har plassert Gunnar på. De kaller ham "kjæresten til Trond". Jeg tolker dette som at de ikke har et selvstendig forhold til ham. Deres forhold til Gunnar går gjennom deres egen far. Parforholdet utfordrer med dette ikke det rom Trond deler med sine barn. Foreldreskapet er ikke berørt av parforholdet. Det som derimot virker utfordrende på Trond, er spørsmålet om deres felles framtid som par og om de skal flytte sammen.

Når Gunnar kom inn i bildet ... så var jeg skeptisk. Jeg visste jo ikke om hvor lenge dette skulle vare (...). Det er det på en måte jeg snakker om – monogami – eller trygghet, stabiliteten, at jeg ønsker ikke liksom å bringe ungene inn i en sånn ... ustadig livssituasjon, der du får deg en ny reservepappa annethvert år. Og derfor er jeg tilbakeholden altså. Vi er kjærester, vi har ikke flyttet sammen. Og det tror jeg ... vi skal bruke litt tid på å venne ungene til.

Trond ønsker at livet rundt ham og barna skal være stabilt. Spørsmålet er derfor hvorfor livssituasjonen blir så ustabil når en ny partner kommer inn? I følge Trond bør en ikke ha for mange partnere, i det minste ikke hvis en velger å bo sammen med sin nye partner. Gjennom en eventuell partners inntreden i hjemmet kan eksisterende rom også true eksisterende rom, som her er knyttet til foreldreskapet. Flytter Gunnar inn, er han ikke lenger bare fars kjæreste. Gjennom å bebo hjemmet og på samme tid være fars kjæreste, vil han også få innflytelse over hvordan hverdagslivet i hjemmet skal organiseres. Dette får konsekvenser for Tronds forhold til sine barn. Gunnar blir som medlem av husholdet en forhandlingspart på linje med barna, og vil også bidra til produksjonen av hjemmet som et sosialt rom. Han vil sannsynligvis også ta del i spørsmålene om når barna skal ha mat, hvilken leggetid som skal gjelde, hvor og når barna skal leke osv. Hjemmet, som et personlig rom, som et orienteringspunkt både for foreldre og barn, blir sårbart når en ny person kommer inn. Flere får med dette innflytelse over hjemmets aktiviteter og organisering. En ny person setter også sitt preg på hjemmets indre sosiale orden. Det er dette Trond frykter, slik jeg ser det, og det bidrar til at han nøler. Uten å bo sammen kan parforhold og foreldreskap lettere holdes atskilt. For Trond er det enklere å utvikle samarbeidet med mødrene hvis han ikke i tillegg skulle bringe også en annen person inn som ikke er barnas far. Hvordan ville mødrene reagere om en annen enn barnas far grep inn i forhold til deres barn?

Hvordan er det for de av fedrene som allerede er etablert i et parforhold? Opplever de noen av de samme problemene? Eller er det enklere for dem å dele omsorgen og oppdragelsen av barna med deres partner? Vi skal se nærmere på det nedenfor.

Småbarnsfar, hjemmet og forholdet til partner

Gullestad viser i sin bok *Kitchen Table Society* ikke bare til hvordan hjemmet skaper et rom for kvinners liv i et arbeiderstrøk i Bergen, men det viser også hvordan hjemmet produserer et rom for parforholdet mellom kvinner og menn. Standarder på renhold og orden er eksempler på kvinners ansvar, mens fraværet av dette ansvaret for menn på samme tid produserer deres plass i hjemmet (Gullestad 1984). Vi skal i dette avsnittet se på arbeidsdeling med utgangspunkt i en arbeidsdeling som ikke er kjønnet på den måten Gullestad her viser til. Arbeidsdelingen det dreier seg om, er den som informantene etablerer med utgangspunkt i foreldreskapet og deres parforhold. Her er det slik at en ulikhet i arbeidsdelingen i hjemmet når det gjelder omsorg for barn anvendes til å markere båndene mellom biologisk far og hans barn. Når den førstnevnte arbeidsdelingen avtegner en kjønnsdelt ulikhet i samfunnet, anvendes den sistnevnte til å markere de primære rom mellom far og barn – noe som på samme tid skaper en avstand til fedrenes partnere. Jeg ønsker å framholde dette perspektivet innledningsvis fordi vi ofte forstår kjønn tradisjonelt, som maskulint og feminint ut fra en bestemt arbeidsdeling.

Parforhold endres som følge av å få eller å ha barn. En likeverdig arbeidsdeling byttes bort med en ulikhet når fedrene i dette utvalget får barn. Barnets biologiske far tar et større ansvar for barnet og med det følger også et større ansvar for hjemmet. Andre homoseksuelle menn i tilsvarende livssituasjon har muligens funnet andre løsninger på dette, men i dette utvalget er foreldreskapet organisert på en slik måte at de biologiske fedrene er de som også dominerer omsorgen. For å sette dette i perspektiv skal vi starte et annet sted enn der hvor biologi gir grunnlag for å skape ulikheter i arbeidsdelingen i hjemmet. Utgangspunktet vårt er også her Anders. Før Siri ble født skulle Anders og Karstein prøve seg ut som foreldre, og da som fosterforeldre. I den sammenheng var deres forhold til fosterbarnet, ifølge Anders, relativt likeverdige.

Vi har jo vært sånne weekendforeldre også, Karstein og jeg. For en gutt som nå er snart 7 år. Altså da vi hadde satt i gang og begynt med denne planleggingen med å få barn. Så ble vi spurt via via noen om ... vi ville være weekendforeldre for en gutt. Og det sa vi ja til. Og da har på en måte Karstein og jeg... vi har hatt et slags barn sammen gjennom flere år. Det har vært et barn som verken har vært

hans eller mitt. Så vi har vært litt sånn likeverdige i forhold til han da, i relasjonen. Vi har jo i grunnen opplevd... prøvd hverandre ut i forhold til det å ha omsorg og oppdra et barn.

Det å være fosterforeldre gir Anders og Karstein mulighet til å prøve seg ut som fedre. Anders opplever denne situasjonen som forskjellig fra den de to nå har i forhold til Siri. Ifølge Anders er bakgrunnen for dette at han mer enn sin partner ønsket å bli far. Karstein følte at Siri var mer Anders sitt prosjekt enn sitt eget. Med dette ønsket Karstein å holde en viss distanse til Siri. En distanse som han skaper ved å holde seg delvis borte når Siri er på besøk. Når Anders skal beskrive deres forhold til Siri gjør han det på følgende måte: "Det er mer morsrollen for meg (...). Karstein, han er mer den store lekekameraten." Anders søker ikke å skjule eller å dekke over forskjellene mellom de to. I stedet holder han fram forskjellen i sin egen beskrivelse av seg selv som "mor" og Karstein som "lekekameraten". Gjør han dette for å framheve sin egen posisjon, slik at vi her ikke skal være i tvil om hvem som er Siris egentlige far? Nei, i utgangspunktet har ikke Anders en slik hensikt når han forteller meg dette, selv om det blir resultatet. Anders er i første rekke opptatt av at Siri er hans ansvar så lenge at han har valgt å få barn og det var han som var pådriver til å få barn. Med barnet følger det også plikter som hviler på ham. Med ansvaret for barnet følger også pliktene knyttet til omsorgen. Når Karstein ikke har et ansvar, plasseres han utenfor det rom far og barn deler, og med det skapes det også en forskjell mellom Anders og Karstein i forhold til Siri. En forskjell som Karstein selv bidrar til gjennom sitt fravær. Likevel, han er ikke alltid fraværende fordi han også er "lekekamerat".

Men er det å leke med barn å ikke ha et ansvar? Blir leken sett på som marginal i forhold til å skape et hjem og en familie? Er navet i hjemmet omsorgsoppgavene, rutineene knyttet til mat og søvn, mens barns lek representerer et annet rom som ikke ansees som primært for familiens aktiviteter? Ville en annen tilnærming til barnet fra Karsteins side true den posisjon Anders har og gi ham en ny identitet og en ny posisjon i hjemmet? Muligens, men den plass Karstein inntar, er, ifølge Anders, også hans valg. Hadde Karstein endret innstilling og ønsket å ta omsorg for Siri, hadde dette endret ikke bare deres arbeids- og ansvarsforhold i hjemmet, men også den praktiske måten de skaper rom for sine relasjoner til Siri. Leken er, slik jeg ser det, fristilt i forhold til rutineene i hjemmet. Leken gir rom for en

kontakt mellom Karstein og Siri, men den står utenfor de oppgaver som assosieres med omsorg og som vi oppfatter gir ”struktur” til familie og hverdagsliv. Å leke er noe en kan velge, mens rutineene i hjemmet ligger fast og gir hjemmet ”struktur”. Leken er noe vi kan velge, men oppfattes ikke å være på linje med rutineene i hjemmet. Den er ikke noe som skaper en grunnleggende sosial orden i hverdagslivet. Leken kan av den grunn representere et rom for kontakt mellom Karstein og Siri. Et rom som er løsrevet fra det rom Anders produserer med utgangspunkt i hus- og omsorgsarbeid, og som skaper et intimt forhold mellom ham og Siri. Anders ønsker å holde fast på den inndeling som han og Karstein nå har. Han ønsker å dominere hjemmet gjennom sitt ansvar for omsorgsoppgavene. Han verken ønsker eller kjemper for å få sin partner til å være likestilt som omsorgsperson i forhold til Siri. Anders er tilfreds med den posisjon han selv har skapt med sin dominerende stilling i hjemmet. På denne måten produserer Anders et rom for seg selv som barnets primære omsorgspersonen, i hans hjem, og med det indikerer han en forskjell mellom seg selv og sin partner; han er barnets nærmeste. I dette ligger det også innebygget en tvetydighet knyttet til frihet og ansvar, hvor Karstein har en plass i forhold til Siri, som fars nærmeste, men hvor leken fristiller ham fra ansvaret, men knytter ham også nært til barnet.

Reidar (43) gir uttrykk for mye av det samme som Anders. Reidar har lengre ”fartstid” som far enn Andres, da hans barn er i alderen 6 til 16 år. Han deler omsorgen likt med mor, men barna foretrekker, ifølge Reidar, å være mer hos ham og Torgeir (47), hans samboer, blant annet fordi deres leilighet er større enn mors. Torgeir har ikke selv barn, og ble samboer⁵⁰ med Reidar etter at det eldste barnet ble født. Reidar har gjennomført det Trond forsøker å realisere, som vi så i foregående avsnitt, i forhold til sin nye partner. Men Reidar har nedfelt et sentralt premiss for hans og Torgeirs forhold, nemlig at han prioriterer sine barn framfor alt annet, også framfor parforholdet. Dette var et sentralt premiss i forhold til Torgeir da de to innledet et forhold. En prioritering som også kommer til uttrykk i forhold til hjemmet. Hvem er det som da har det overordnede ansvaret i hjemmet?

⁵⁰De har vært samboere i over ti år..

Reidar: Det er jeg som holder regien og gir timeplanen Det er mer at det er en arbeidsfordeling, og at det er upraktisk om vi skal gå og diskutere alle slags detaljer (...). Det er jeg som rydder, det er jeg som vasker mest, som støvsuger, som gjør mest av husarbeidet. Han gjør også noe husarbeid. Han baker mest, men han gjør sånne ting som kan vente til lørdag og søndag. Det er han som er elektriker og rørlegger. Etter hvert oppfatter jeg det som en arbeidsdeling. Den første tiden ble det litt konflikt på hvem som gjør hva, men nå har vi akseptert at det er greit å ha en arbeidsfordeling. Jeg er kjappere til å rydde, og jeg har organisert huset og vet hvor tingene er. I den første tiden var jeg veldig opptatt av å ha en strikt delt økonomi og at han kjøpte noe som var definert hans, men etter hvert som vi hadde bodd mer sammen, og jeg ble mer avhengig av inntekten hans, så ble det ikke så nøye.

Reidar har regien og kjenner timeplanen. Hans ”kontroll” med hjemmet har sammenheng med hans ansvar for barna. Reidar arbeider redusert stilling for å kunne være mer hjemme. Dette er noe han kan gjøre fordi Torgeir arbeider full stilling og tjener godt. Torgeirs oppgaver i hjemmet, i tillegg til å være rørlegger og snekker, er å være baker. Han har et forhold til barna, men i første rekke er det Reidar som ivaretar den primære kontakten med barna gjennom hans kontroll med hjemmet. Det er han som bestemmer når barna skal spise, hva de skal spise, når det er tid for søvn osv. De ordnende prosessene i hjemmet, som har med barna å gjøre, er hans. På denne måten skaper husarbeidet et tett bånd mellom far og barn, som symbolsk sett, tradisjonelt er knyttet til kvinnens plass i hjemmet. Reidar legger heller ikke vekt i intervjuet på hvilken tilknytning Torgeir har til hans barn. Hans fokus er på sine egne omsorgsoppgaver. Med det plasserer han Torgeir utenfor det rom han selv skaper i forhold til sine barn.

Reidar tangerer kjønnsstereotypien knyttet til arbeidsdeling og forsørging, men han skaper også noe nytt. Han og mor deler omsorgen for barna likt. Han får gjennom sin samboer mulighet til å være mer sammen med barna enn hva han ellers hadde kunnet. De mulighetene hans samboer gir ham, bidrar til at Reidar kan iscenesette sitt foreldreskap ved hjelp av hjemmet. I dette ligger det også at han som mann bryter en barriere i forhold til hvordan vi tradisjonelt oppfatter kjønnet. For Reidar er forholdet til barn og omsorg for barn viktigere enn hans tilknytning til arbeidslivet, noe som lar seg realisere gjennom hans forhold til Torgeir.

Jeg skal nedenfor i avslutningen av dette kapitlet drøfte fedrenes strategier i lys av heteronormativitet.

Avslutning

Det er særlig heteronormative diskurser knyttet til biologi og slektskap som gir struktur til det informantene har fortalt i dette kapitlet. Men også venns­kaps­relasjonen, som vi tradisjonelt oppfatter som underordnet diskurser knyttet til familie og slektskap, gir en betydelig bistand til å produsere et innhold og en plattform for deres nye posisjoner som fedre. Parforholdets status er derimot mer tvetydig ved at informantene ser ut til å skape separate rom for parforhold og foreldreskap. Rom som på samme tid tradisjonelt skal finne sted i samme rom, nemlig i et felles hjem.

Vi skal ta utgangspunkt i hjemmet, og jeg vil starte denne oppsummeringen her. Hjemmet er det stedet hvor spenningene knyttet til foreldreskapet best kommer til uttrykk, gjennom at de heteronormative diskursene her italesettes spesielt tydelig. Fedrene opplever at de bånd de skaper til sine barn er noe de i første rekke uttrykker gjennom å tilrettelegge hjemmet som et rom for barns oppvekst. I omsorgen for barna skaper de på samme tid også rom for sitt foreldreskap. Trond sliter med denne konstruksjonen når han finner en ny partner fordi to ulike rom skal skapes på samme sted, i hans eget hjem – ett for parforholdet og ett for foreldreskapet. Disse to er tradisjonelt forent og finner vanligvis sitt uttrykk i hjemmet. Den måten foreldreskapet er etablert på, gjør det vanskelig å forene foreldreskapet med parforholdet. Det er vanskelig i utgangspunktet å finne en plass til en partner i forhold til et annet par som en samtidig deler barn med. Utfordringene er derfor for informantene å finne ut av hvilken plass deres partnere skal ha i hjemmet så lenge han ikke kan være barnets biologiske foreldre.

Når de heteronormative diskursene ikke fullt ut lar seg reproducere gjennom et felles rom som forener parforhold og foreldreskap, produseres de derfor som separate rom. Dette kommer til uttrykk gjennom den distanse som fedrene skaper i hjemmet i forhold til

sin partner i omsorgen for barna. På denne måten skapes det en ulikhet i det ansvar de selv har til forskjell fra sin partner. Ulikheten kan ikke knyttes til det vi ser som uttrykk for kjønnsulikhet basert på en strukturell ulikhet eksempelvis knyttet til utdanning, inntekt og yrkestilknytning. I stedet er den et uttrykk for en ulikhet som understreker en primær tilknytning mellom fedre og barn og deres primære relasjon som ansvarlige i forhold til sine egne barn. Seksualitetsanordningen anvendes som sagt til å skape et skille mellom to rom som tradisjonelt skal være forent gjennom at relasjonen far/barn og kjæreste/partner har en tendens til å opptre som separate rom. Ansvaret for hjemmet blir det tegn som uttrykker foreldrerelasjonen. De biologiske bånd mellom fedre og barn får gjennom dette arbeidet sitt tydelige språk gjennom at det er de biologiske fedrene som har det primære omsorgsansvaret. Dette skaper på den ene side en heteronormativ orden i hjemmet gjennom at omsorgsansvaret uttrykker det primære foreldreansvaret. På den andre siden skaper dette et problem fordi ett hjem rommer to ulike rom – ett for parforholdet og ett for foreldreskapet. Forestillingene om de biologiske bånd mellom fedre og barn kan på denne bakgrunn sees på som et hinder for deres partners deltakelse i foreldreskapet. Likevel, vil jeg hevde at det er alliansen til mor/mødrene knyttet til foreldreskapet som hindrer deres partners deltakelse i omsorgen for barnet. Som forelder ser det ut for at fedrene ikke velger å gi ham en sentral plass for hans medvirkning, når de allerede er tre som sammen skal administrere et felles foreldreskap.

Derimot bygges slektsrelasjonene opp på en slik måte at det rommer både parforholdet og foreldreskapet. Informantene kunne ha valgt, som heterofedrene, å knytte barnet ensidig opp mot sin egen slekt. I stedet velger fedrene å la barnet knytte de ulike partene sammen som en slekt. Dette slektskapet bygger på den ene siden på allianseanordningen knyttet til de juridiske og biologiske båndene mellom foreldrene. På den andre siden bygges slekten på seksualitetsanordningen gjennom parforholdet, hvor foreldrenes eventuelle partnere også knyttes til barnets slekt. Fedrene synes det er viktig at barnet skal ha en familie og noen røtter å orientere seg ut fra. Et barn uten slekt vil i en norsk tradisjon være et barn uten røtter (Howell 2001). Informantene anvender

barnedåpen/navnefesten til å skape røtter for sine barn. Røtter som bygger på to mødre, én far og hans partner og deres pårørende.

Vennskapet blir for fedrene stående på siden av seksualitetsanordningen, men har sentral betydning for deres mestring og kompetanse knyttet til denne gjennom de nye premisser de er underlagt som fedre. Deres venner som også er fedre, og som er i samme situasjon som dem selv, representerer et interessefellesskap, med utgangspunkt i en felles livssituasjon. De andre er som dem selv satt inn i en situasjon hvor de søker å innta en plass som far sammen med et lesbisk par. De kjenner på mange av de samme spenningene og står ovenfor mange av de samme utfordringene. Vennekapene er dermed i sin doble posisjon både gjennom ikke å være en del seksualitetsanordningen, men også gjennom å ha kompetanse om denne spesifikke situasjonen både operere på "innsiden" og "utsiden" av den. De kjenner problemene og de kan støtte opp om de mulige løsningene. På bakgrunn av denne doble posisjonen kan de gi innsikt på et "nøytralt" grunnlag om ulike løsninger ved selv som venn ikke være en del av ordningen og ikke direkte koblet til dens heteronormative praksis. I tillegg er vennene viktige som en mulighet for avlastning. Gjennom å være i samme livssituasjon, gjennom å ha barn på samme alder, for barna gjennom deres vennskap muligheter for å møte andre barn. Barna får tid for å leke, på samme tid som fedrene får tid til å dyrke sine vennskap.

I dette kapitlet har vi sett hvordan informantene gjennom foreldreskapet har skapt rom for slektskap, parforhold, vennskap. Det gjenstår ett spørsmål som det ikke fullt ut er svart på, og det er spørsmålet om hvordan foreldrefellesskapet praktiseres i hverdagslivet. Hvordan praktiseres rutinene og hvordan samarbeider foreldrene i forhold til omsorgen for barna? Delvis har vi vært innom dette tidligere i dette kapitlet, men vi skal se nærmere på det i det neste kapitlet gjennom å undersøke relasjonene mellom foreldrene.

Kapittel 9: Felles foreldreskap uten felles hjem

I foregående kapittel så vi hvordan barnet bidro til å endre de sosiale rom fedrene var en del av. En gjennomgående utfordring var spenningen mellom foreldreskapet på den ene siden og parforholdet på den andre. Vi skal i dette kapitlet se nærmere på hvordan fedrene samarbeider med mødrene om omsorgen for barna. Det er foreldresamarbeidet og hverdagslivet som skal være i fokus, og vi ønsker å finne svar på hvilke rom som etableres for å ivareta deres felles ansvar som foreldre. På hvilket grunnlag utvikles de sosiale relasjonene, og på hvilken måte skaper de en felles enighet om deres felles oppgave knyttet til å ivareta barnets oppvekst.

Et sentralt grunnlag for samarbeidet mellom foreldrene er at de har nedfelt en avtale som skal regulere en rekke forhold som har betydning for foreldreskapet. Avtalen og foreldrenes forhold til barnet skaper, slik jeg ser det, et gjensidig rom hvor de har definert deres rettigheter og plikter som foreldre i fellesskap. Den heteronormative diskursen om foreldreskap blir tradisjonelt uttrykt gjennom koblingen mellom parforhold og hjem. Siden verken parforhold eller hjem er til stede hos denne gruppen, ligger de heteronormative diskursene om foreldreskapet nedfelt i den juridiske avtalen foreldrene i fellesskap har kommet fram til. Avtalen søker å holde foreldreskapet ”på plass” til tross for at de rom som representerer den tradisjonelle rammen for dette er destabilisert gjennom den måte barnet er blitt unnfanget på. Spørsmålet er hvordan et ”tørt” dokument som i liten grad rommer følelser og som i praksis ikke lar seg utprøve før barnet er født, kan bidra til å skape et grunnlag for deres felles foreldreskap? Det er dette vi skal se nærmere på nedenfor.

Familiekontrakten sikrer rom for foreldreskap

Når par blir foreldre, blir arbeidet med omsorgen og legge til rette for barnets oppvekst, en ny prøvestein for forholdet. Kvinners og menns ulike bidrag i dette arbeidet med barn igangsettes gjennom foreldrenes forhandlinger innenfor parforholdet (Gerson 1993, Lupton & Barclay 1997). Homsefedrene har ikke tilgang til parforholdet som et rom de kan anvende til å utforme foreldreskapet. De deler verken parforhold eller hjem med barnets biologiske mor. I stedet er det det juridiske dokumentet, avtalen, som i utgangspunktet skaper foreldrenes felles orienteringspunkt som foreldre. Gjennom forhandlingene om en felles avtale legges de første byggesteinene for foreldreskapet. Avtalen søker å regulere forholdet mellom de tre foreldrene, et forhold som ikke er regulert ved norsk lov. "Lov om barn og foreldre" (Barneloven) tar i første rekke høyde for å regulere forholdet mellom de biologiske foreldrene, og det åpnes ikke her for å regulere forholdet mellom tre foreldre som anser seg gjensidig ansvarlige som foreldre. Ifølge barneloven er det bare de biologiske/juridiske foreldrene som kan fatte beslutninger om barnet. Dersom tre foreldre skal kunne ta valg som handler om barnet blir det nødvendig å etablere en særskilt avtale som regulerer dette. I større grad enn eksisterende lovgivning i dag, svarer denne avtalen til den reelle situasjonen foreldrene har etablert. Dette innebærer et behov for å samordne foreldreskapet mellom tre foreldre, noe som igjen medfører et behov å "institusjonalisere" forhandlingene mellom foreldrene gjennom en avtale. Til dette "samordnede foreldreskap" kreves det noen felles "kjøreregler" for forvaltningen av de rom som skal etableres mellom foreldrene i forhold til omsorgen for felles barn. Avtalen blir det som bidrar til å regulere dette.

At avtalen er en "intensjonsavtale" indikerer at den har en svak juridisk status hvis den eksempelvis skal etterprøves av domstolene. Lov om barn og foreldre vil gå foran denne avtalen. I tillegg viser navnet intensjonsavtale også til at avtalen ofte blir reforhandlet underveis ut fra nye behov som dukker opp i tilknytning til endringer i foreldrenes livssituasjon. Avtalen regulerer tre dimensjoner ved de rom familie og hverdagsliv skal utøves innenfor:

- 1) Barnets plassering i husholdet, punktene 1,2 og 8.
- 2) Regulerings av foreldreansvaret, punktene 3,4, 5, 9, 10, 13 og 14.
- 3) Regulering av forholdet til andre slektsmedlemmer, punktene 6 og 7, og hvilke slektsnavn som skal føres videre, punkt 11.

Avtalen nedenfor er lastet ned fra nettsidene til undergruppen Homofile og barn i Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring. Et flertall av mine informanter har en slik avtale som mer eller mindre ligner på denne.

Intensjonsavtale mellom Ola Johnsen, Kari Pettersen og Ellen Olsen

1. Vi ønsker at barnet skal bo hos Kari og Ellen, som skal ha den daglige omsorgen for barnet.
2. Dersom Ellen dør, skal barnet fortsatt bo hos Kari.
3. Ola og Ellen har delt foreldreansvar.
4. Viktige avgjørelser om barnet tas av alle tre i felleskap.
5. Vi holder hverandre jevnlig underrettet om ting av interesse om barnet.
6. Barnet skal kunne ha kontakt med foreldrene til alle tre.
7. Dersom én av oss dør, skal barnet fortsatt kunne ha kontakt med vedkommendes foreldre/familie, barnets behov og alder tatt i betraktning.
8. Olas samvær med barnet vil som et utgangspunkt foregå hjemme hos Kari og Ellen til barnet er rundt ett år. Ola skal i denne tiden være sammen med barnet tre ganger i uka, hvorav én i helga. Når barnet er rundt ett år vil det gradvis gå over til å være hos Ola under samværet, slik at det ender opp med å være hos Ola hver onsdag og annenhver helg.
9. Det hadde vært hyggelig om vi tre kunne feire jul og barnets fødselsdager sammen med barnet.
10. Barnet døpes hvis én av oss tre ønsker det.
11. Barnet heter Johnsen til mellomnavn og Olsen til etternavn.
12. Når det gjelder barnebidragets størrelse, tar vi inntekten til alle tre i betraktning, slik at Ola betaler 2/3 prosentsats i henhold til regelverket. Bidraget betales til samme tid hver måned, som utgangspunkt den første i hver måned.
13. Hvis Ola og Kari også får barn, reduseres bidragets størrelse for dette barnet på samme måte som for barn nummer to med samme foreldre. Hvis Ellen og Kari i et slikt tilfelle skiller lag, skal ikke Ola betale mer enn han ville gjort hvis Kari og Ellen fortsatt bodde sammen.
14. Denne avtalen må tilpasses hvis Kari og Ola får barn.

Dato

Ola Johnsen

Kari Pettersen

Ellen Olsen

Avtalen mellom foreldrene representerer en kontrakt knyttet til å regulere det sosiale rom for foreldreskapet. Triaden mor, sammor og far må bygges på andre måter når seksualitetsanordningen gjennom begjæret og/eller ekteskapskontrakten ikke kan anvendes. I stedet for en "kontrakt" mellom foreldrene basert på et seksuelt begjær, innenfor rammen av parforholdet, lager informantene heller en formell kontrakt. Fedrene opplever at avtalen representerer en "plattform" for foreldrerelasjonen. Forhandlingene om innholdet i avtalen starter lenge før barnet blir født, og for flertallet av informantene pågår disse forhandlingene under hele den perioden foreldrene forsøker å få barn. For mange tar det mer enn to år fra de første forsøkene på å gjøre mor gravid starter til hun faktisk blir gravid. Noe som er en relativt lang periode når det gjelder å forberede seg på å bli far.

Hvordan kan vi så si at avtalen sikrer et rom for foreldreskapet, og hvordan erfarer fedrene dette å være bundet av en kontrakt i forhold til sitt eget barn? På mange måter er det slik at Erling starter i sin rolle som far der mange fedre havner etter en skilsmisse, nemlig med en avtale om samvær, men for ham er ikke dette et nederlag. Dette er akkurat den rammen for foreldreskapet han har ønsket seg.

Erling (35): Jeg har aldri tenkt å ha Renate (hans datter) mest. Jeg er veldig glad i den friheten jeg har. Det har ligget i premissene hele tiden at det er denne ordningen vi ser for oss. I forhold til skilte fedre er dette med samvær ofte et nederlag, ikke sant, mens for meg har jeg ikke noen slike følelser i det hele tatt. Jeg har gått inn i det med åpne øyne, og jeg visste at sånn skal det være. Vi har jo diskutert oss fram til denne avtalen, vi har sett på ulike utkast, gitt kommentarer på den og rettet opp og justert den. Jeg fikk inn mine ting i avtalen, de inn sine ting. Det er jo vår avtale dette her. Jeg vedkjenner jo meg alle punktene.

Erling ønsker seg ikke mer tid sammen med barnet enn den tiden han har oppnådd. For ham var det derfor lett å bli enig med mødrene om avtalen. For Trond var det motsatt. Han ønsket seg primært mer tid med barnet enn hva han kunne oppnå. Men på samme tid, når de nå er blitt enige om rammene for foreldreskapet, står han, på samme måte som Erling, inne for det som er blitt avtalt:

Trond (42): Det var vel det når vi jobbet fram den avtalen, så ville nok jeg gjerne ha mer besøk og sånn. Men det... Ja, da kan du si – da var det på en måte komplisert. Jeg ville nok gjerne ha mer gjennomslag. Men når den avtalen var lagt, så var det på en måte lagt.

Det viser seg likevel at til tross for at barnet og foreldreskapet er nøye planlagt på forhånd, er det ikke slik at alt kan forutsees. Uforutsette ting kan oppstå, særlig når man ikke har barn fra før. Dette gir grunnlag for å reforhandle avtalen underveis:

Anders (39): Vi brukte svangerskapet på å definere en avtale om samværsordninger og sånne ting. Vi gjorde det i detalj. For eksempel når det gjelder samværet, laget vi en sånn opptrappende skala. Fram til Siri var 15 måneder skulle hun ikke overnatte borte. Hun skulle alltid være hjemme hos moren sin. Etter det skulle hun være hjemme hos oss hver tredje helg (...). Og da en gradvis overgang fram mot at hun ble to år, skulle hun etter hvert være hele helgen hos oss. Men i begynnelsen bare én natt. Og den ene av de to helgene så har vi bestemt oss for at da skal vi gjøre noe sammen som foreldre. Gå en tur i skogen eller spise middag sammen, eller tilbringe litt tid sammen Sånn at Siri får være sammen med oss alle sammen litt også (...). Vi har forandret litt på avtalen underveis, særlig i forhold til den første tiden. Jeg skulle være mye hjemme til mødrene, men Siri skreik mye og de var utslitte og det var langt for meg å reise på den tiden, så vi dempet litt på forventningen der, selv om det sto noe annet i avtalen.

Avtalen sier noe om hvordan de tenker seg den framtidige rollen som far, og representerer på samme tid en ramme for deres framtidige foreldreskap. Flertallet av fedrene er fornøyd med selve avtalen og føler den dekker deres forventninger og ønsker knyttet til å bli far. Avtalen gir med dette, slik jeg ser det, forutsigbarhet rundt fedrenes framtidige rolle som foreldre, men representerer også et forhandlingsgrunnlag. Anders indikerer dette, og flere av informantene påpeker at de jevnlig ”reforhandler” avtalen, som de sier. Forholdet mellom foreldrene bygger av den grunn ikke bare på noen implisitte forestillinger om hvordan foreldreskapet skal praktiseres, men blir gjennom avtalen gjort eksplisitt. Dermed blir det også noe det blir mulig og forhandle om.

Avtalen framstår som en kontrakt for foreldresamarbeidet. Den bidrar særlig til å regulere tre viktige forhold for denne familieformen: Tid, sted og det rom fedrene skal ha til å praktisere sin posisjon som far. Fordi det er barnet som bidrar til å produsere et rom for

familie og foreldreskap, blir det viktig for foreldrene, i deres muligheter for og ønsker om å være foreldre, å regulere barnets bevegelser i tid og rom. Avtalen sikrer en logistikk og et avtaleverk for barnet både mellom mor og sammor, men også far. Den regulerer barnets bevegelser mellom ulike hjem. På et overordnet nivå regulerer den deres felles familieanliggende ved at de som foreldre får koordinert og fastslått beslutninger om alle ”familiens” aktiviteter uavhengig av hvor de skjer. På samme tid bidrar avtalen til en koordinering slik at foreldrene får utviklet sine ”individuelle” rom for familie. Avtalen bidrar på denne måten til å binde de to foreldregruppene og barnet sammen til en ”familie” som en makrostørrelse gjennom at den skaper et felles rom for deres felles foreldreansvar. Men på samme tid gir avtalen rom for også å utforme en familie som en mikrostørrelse knyttet til foreldrenes individuelle rom.

For informantene skaper barnet et nytt hverdagsliv som småbarnsforeldre. Barnet bidrar med andre ord til å skape nye sosiale rom – rom som foreldrene finner det nødvendig å regulere gjennom intensjonsavtalen. Det vi skal se nærmere på i neste avsnitt er hvilket rom avtalen bidrar til å regulere.

Rom for samarbeid

At hjemmet er et rom for foreldreskap og familie er åpenbart og enkelt å dokumentere fordi rommets og familiens avgrensning i stor utstrekning er knyttet til et geografisk sted; boligen. Men verken for heteroseksuelle par eller for informantene i denne undersøkelsen er deres barns oppvekst avgrenset av hjemmet. Oppveksten skjer i tilknytning til ulike rom. Vi anser likevel et felles hjem som det viktigste stedet foreldrene skaffer seg sine felles erfaringer med barnet. På samme tid representerer hjemmet et felles rom for paret for sosialisering og omsorg for felles barn. Når foreldrene ikke lever sammen, opplever de et behov for å skape slike felles rom? Hvordan produseres slike felles rom og hvordan sikrer de et individuelt rom for foreldreskapet om de ønsker det? Dette er noe av det vi skal se nærmere på nedenfor.

Ifølge fedrene møter de en relativt entydig holdning fra mødrene om at barnets oppvekst skal være mest mulig lik uavhengig av hvilke rom barnet er en del av. Det spiller ingen rolle om barnet er hjemme hos dem, ute på tur eller gjør andre ting. Reaksjonsmåtene og holdningene til barnet skal være mest mulig like. Dette er da også noe som fedrene, om enn nølende, samtykker til. Fedrene blir etter hvert opptatt av å skape rom for barnets oppvekst som blir mest mulig like uavhengig av hvor de til en hver tid befinner seg. De har ikke som heterofedrene skilsmissen som en ramme for foreldresamarbeidet. I stedet har de etablert et fellesskap rundt det å få et felles barn, og med det kommer deres felles barn i sentrum for deres oppmerksomhet. De har ikke behov for å skape en grense til mor ut fra et brutt samliv, og de har dermed heller ikke behov for å anvende hjemmet for å etablere en grense i forhold til en tidligere partner. For homsefedrene er spørsmålet hvilken plass samarbeidet skal innta og hvor stor innflytelse det får for deres selvstendige utforming av hverdagslivet innenfor rammen av hjemmet. Det vi derfor videre skal se på i dette avsnittet er hvordan fedrene, med utgangspunkt i dette samarbeidet, skaper et rom for barnets oppvekst som er mest mulig likt uavhengig av hvor barnet oppholder seg. Vi skal også se hvordan dette arbeidet tjener til å utvikle et felles rom mellom foreldrene som bekrefter en felles måte å forstå og forholde seg til barnet på.

I avtalens punkter 3 til 5 og i punkt 9 omtales på hvilket grunnlag foreldrene skal samarbeide og hvilke rettigheter og plikter som knyttes til deres respektive posisjoner. Til tross for at fedrene har medbestemmelse og mange av fedrene har utviklet en avtale som i detalj regulerer samarbeidet, er det noe annet å erfare virkeligheten i praksis med et levende barn enn å ha planlagt det.

Jan Kristoffer (46): Til å begynne med hadde de mye pekefingeren oppe. De hadde stadig sånn derre setninger eller ting og tang som begynte på telefonen med at: Du, vi har en sak å diskutere. Da fikk jeg hjerteklapp – nå kom det ett eller annet jeg hadde gjort feil. Eller altså... de var veldig tunge... veldig på ting jeg hadde gjort galt, og som gjorde at samarbeidet mellom oss ble ensidig og på deres premisser. Jeg taklet det dårlig. Jeg hørte på og var forståelsesfull og la meg relativt flat, når jeg følte det var lurt eller nødvendig. Da unngikk jeg alle disse store diskusjonene som jeg ble litt passiv av (...). Men etter hvert er jeg kommet mer på offensiven. Nå er jo Ivar tre år, og jeg har fått mer erfaring. Jeg synes jeg er blitt mer voksen og stått opp for meg sjøl i forhold til slik det var i begynnelsen.

Deres planlagte virkelighet og den konkrete virkelighet som begynner den dagen barnet blir født, blir langt fra den samme. De fleste informantene opplever at mødrene, og da særlig mor, i for stor grad legger seg opp i hva de som fedre gjør sammen med barna. Dette opplever de som litt uheldig siden de selv så fram til å kunne utvikle sitt foreldreskap på en mer selvstendig basis, og da uavhengig av mødrene. De spørsmål som reiser seg for fedrene er: Hva betyr dette i forhold til min selvbestemmelsesrett over barnet? Må jeg følge mødrenes anvisninger eller kan jeg sette mitt eget preg på samværet? På den ene siden påberoper de seg et ønske om selvstendighet. På den andre siden er situasjonen ny og de føler seg ofte usikker på omsorgen for barnet. De har ingen erfaringer med å være småbarnsfedre. Få av dem har en erfaren bestemor til å hjelpe seg, som kan hjelpe dem med å skille ut "vanlige" skrik fra "uvanlige" skrik. De må selv erfare hvordan det er å takle et nytt menneskes behov, grenser og signaler. De har de samme utfordringene som også mange andre småbarnsfedre har, med unntak av at mor – når fedrene først har barnet i sitt eget hjem – ikke er til stede. Dette innebærer at de, til tross for behovet for å være selvstendig, opplever at samarbeidet med mor også er viktig. Det er i første rekke i et samarbeid med henne, ved å diskutere og lytte til hennes erfaringer, at fedrene kan lære seg sitt eget barn å kjenne.

Når Jan Kristoffer sier han var ”defensiv” de første årene av barnets liv, var dette, ifølge ham selv, også et uttrykk for en mangel på ”erfaring”. Gjennom erfaring ble han mer offensiv i forhold til barnets mor, og kunne på denne måten i større grad også påvirke hennes erfaringer knyttet til deres felles barn. Dette innebærer både å høste nye erfaringer og å forhandle om egne rammer for hvordan han kan utvikle en praksis og en omsorgsstrategi som passer for ham som far i sitt eget hjem.

Fedrene sier altså at de både forhandler og reforhandler avtaler med mor og sammor. Hva er det så disse forhandlingene dreier seg om?

Erling (35): Det går på sånne ting som at når hun sier "fem" så er det ikke fem over fem, men det er presis fem. Når mor har sagt at det skal være lite margarin på brødskiva, så betyr det lite margarin, sant ja, og ikke mye. Også Hanne (sammor) fikk mye kjeft i begynnelsen for at hun smurte på for mye smør på brødskiva. Ja, nei, det var slik i begynnelsen, men det har roet seg litt nå da.

I første rekke forhandles det om de helt konkrete ting som barnets mat og søvn og hvor barnet skal være når. Dette avspeiler at de er småbarnsfedre. Det er de mer praktiske oppgavene som avstedkommer de mer generelle diskusjonene om hvordan barnets oppvekst skal være i de to hjem. Barnets bevegelse mellom to hjem setter dette spørsmålet øverst på dagsorden for flertallet av informantene. Foreldrenes bestrebelser i forhold til å få til en felles regularitet er i første rekke, slik jeg ser det, en måte å oppheve skillet mellom de to separate hjemmene på. Hvis leggetider, den mat barnet får og foreldrenes reaksjoner samkjøres, vil det bety mindre for barnet om det oppholder seg i to eller bare ett hjem. En far opplever at mødrene er "hysteriske" på at han må følge deres anvisninger om reguleringen av barnets mat og søvn. Men han oppfatter det også selv som viktig. Hvis han endrer mønsteret for mat og søvn, og dermed endrer barnets vaner, er det mødrene som i første rekke må bære konsekvensene av det. Mødrene har barnet det meste av tiden, og det er de som får ødelagt nattesøvnen hvis barnet ikke får sove.

Erling, som de andre fedrene, har en opplevelse av at mødrene forventer at de skal følge avtalene knyttet til når barnet skal være når. I tillegg skal de følge mødrenes anvisninger knyttet til mat, holdninger og sosialisering. Dette er rettledninger fedrene i en del tilfeller føler det vanskelig å akseptere. Dette bidrar til forhandlinger for å finne fram til felles løsninger. Foreldrene er nemlig enige om at barnets "oppvekstmiljø" innenfor rammen av hjemmet bør være mest mulig likt. Én side ved dette er at foreldrene går sammen om å sikre den samme kulturelle dannelsen av barnet. Mat er eksempelvis ikke nødvendig bare for å leve. Mat er også noe sosialt og kulturelt på den måten at det også inngår i den kulturelle dannelsen av individet (Fürst 1994). Hva som ansees som et riktig og sunt kosthold er ikke bare noe som kan knyttes til ernæringsmessige og vitenskapelige spørsmål om sunnhet, men er tett vevet sammen med sosialisering og den kulturelle konstruksjonen av sosial klasse (Bourdieu 1986). Med dette er spørsmålene om mat av vital karakter. Fet eller mager mat, hvor mye søtt som kan spises, når og hvor ofte barnet kan spise – alt dette inngår i denne regien knyttet til hva foreldrene ønsker at barnet skal bli. Foreldrene kan ha ulike oppfatninger om dette, men det er i første rekke mor, ifølge Erling, som setter standarden for dette. Flere av fedrene beskriver mødrene i denne perioden som

”hønemødre”. Mødrene har et utstrakt behov for å kunne bestemme over barnets liv selv om de ikke er til stede hele tiden. Dette avtar over tid, konfliktene blir færre, og de tre foreldrene finner fram til et samarbeid som de etter hvert blir fornøyde med. Dette betyr at fedrene tar hensyn til noe av det mødrene ber dem om, men ikke alt. Det er også slik at mødrene begynner å lytte mer til fedrenes behov. Når forhandlingene avtar, er det også et tegn på at rutinene er etablert i foreldresamarbeidet. Overraskelsene blir færre, og henting og bringing av barn blir til rutiner med få overraskelser. Etter hvert kjenner de de andre foreldrenes behov, men de kjenner også sitt eget barns behov. Hvis barnet gråter når det forlater mor, er ikke dette lenger en ”katastrofe”. De vet at barnets sorg fort er glemt når de setter seg i bilen på vei til barnets andre hjem.

Forhandlingene om og usikkerheten rundt innholdet i foreldreskapet er noe som preger den første tiden etter at barnet er født. Over tid etableres det en tillit mellom foreldrene. Denne utvikles gjennom den daglige kontakten via telefon, ukentlige søndagsturer og, for noen, felles ferier. Gjennom de sosiale rom foreldrene i fellesskap etablerer i forbindelse med foreldreskapet etableres felles erfaringer som også skaper grunnlag for en felles opptreden i forhold til barnet. Det bidrar også over tid til å skape tillit, en tillit som skaper rom for at ikke alt blir gjort på samme måte hos far som hos mor. Gjennom å ha faste rutiner i samarbeidet er det noe som er stabilt, noe som gir mulighet til kunnskap om den andre. Foreldrene får en gjensidig kontroll med hva som skjer med barnet når det er et annet sted. Med økende tillit skapes også et mer gjensidig forhold mellom foreldrene.

Erling (35): *Hvordan har du fått tillit til Greta (mor)?* Nei, det går jo på hele opplegget da (...). Man har jo tillit... jeg ser jo at Renate har det bra og at Greta er flink med Renate (datter), og jeg ser at Renate trives her, og at vi finner det ut av med hverandre. Jeg og mor ringes jo en gang i uka og forteller hverandre hva vi har gjort og hva vi skal gjøre. Innimellom så har vi sånne telefoner hvor vi utveksler erfaringer. Så vi erfarer mye av det samme i forhold til Renate, hvordan hun reagerer på ting. Jeg føler at mora i forhold til oppdragelse er sånn på likelinje. Hun er ikke sånn at hun har faste svar, hun er åpen på oppdragelse og søkende i forhold til oppdragelse. Så hun spør meg: "Hva gjør du når det skjer?". Så det føler jeg er bra.

Det overordnede mål for foreldresamarbeidet er ifølge fedrene å samordne foreldrenes omsorg, slik at omsorgen for barnet blir mest mulig lik uavhengig av hvilket hjem barnet er i. Med forhandlingene søker foreldrene å oppnå det sentrale mål at de rom barnet er en del av skal være mest mulig like uavhengig av hvilket sted barnet befinner seg på. Forhandlingene og den felles enighet som oppnås mellom foreldrene om de rom barnet skal være en del av blir sentralt for deres ønske om å skape deres individuelle hjem. En felles organisering av tiden og av praksis og rutiner i forhold til barnet legger føringer på hvordan fedrene selv kan skape et rom for sine barn i sitt eget hjem.

Den tillit og det rom foreldrene etablerer gjennom foreldresamarbeidet innebærer ikke bare noenlunde like praksiser, men også etter hvert en felles virkelighetsramme som de tolker sine relasjoner til barnet ut fra. Som Giddens formulerer det: "At en given reaktion kan kalles "passende" eller "acceptabel" forudsætter en fælles – men ubevist og ubeviselig – virkelighetsramme" (Giddens 1996 s. 50). Denne virkelighetsrammen er tilkjempet og forhandlet. Deres forhandlinger om praksiser, deres erfaringer av barnet, det de opplever er til barnets beste, representerer grunnlaget for forhandlingene og er det som driver dem sammen framover som foreldre. Deres felles virkelighetsramme i forhold til barnet er både ubeviselig og skjør. Fordi den er ikke fullt ut felles eller fullt ut lik. Det er forskjeller i deres praksiser og reaksjoner i forhold til barna. Foreldrene er ulike individer med ulike erfaringer, og de kan umulig bli helt like i sine reaksjonsmønstre. Dette produserer også grunnlaget for en forskjell mellom de rom fedrene skaper for sine barn og mødrenes rom. Dette kontinuerlige samarbeidet om barnet, om å skape noe felles, næres av individuelle forskjeller, noe som på sin side produserer et grunnlag for kontinuerlige forhandlinger som også gir et innhold til deres felles virkelighetsramme som foreldre. På denne måten produseres et rom for deres felles foreldreskap.

Uten samarbeid, hva ville da ha skjedd med virkelighetsrammen? Hvordan ville far fortolket barnets oppførsel om han ikke kunne snakke med mor? Hvordan hadde foreldrene fortolket barnets adferd om de ikke hadde hatt et felles rom for å drøfte, erfare og høste kunnskap om barnet og sin egen medvirkning til barnets oppvekst som foreldre i? Uten samarbeidet kunne de tolket barnets væremåte på helt ulike måter. Muligheten for at det

ikke hadde blitt den samme oppveksten ville øke. For barnet kunne dette både bidra til en større variasjon i oppveksten gjennom tilgang til ulike sosiale rom. På den andre siden kunne forskjellene også bli frustrerende for barnet gjennom de ulike forventningene som kunne bli reist i de ulike hjem. Det sentrale her er imidlertid at alle fedrene mer eller mindre søker å skape en felles virkelighetsramme sammen med mødrene. Dette skaper et rom for barnet som holdes fast gjennom foreldrenes felles praksis og deres felles fortolkninger og reaksjonsmåte i forhold til barnet. Når ett hjem ikke kan skape et rom og en kontinuitet for ulike sider av oppveksten, må denne kontinuiteten ivaretas på andre måter, og da gjennom et samarbeid mellom to hjem. Dette gir en enhetlig og tilnærmet lik oppvekst for barnet selv om den skjer i ulike hjem, noe som på samme tid også ivaretar en felles sosial og kulturell ”dannelse” av barnet.

Informantene reproducerer med dette, ved hjelp av et samarbeid mellom to hjem, heteronormative diskurser som er knyttet til å skape en enhetlig oppvekst for barnet. Når ikke et felles parforhold og foreldreskap kan stå som en garantist for dette må samarbeidet mellom to hjem ivareta den samme kontinuiteten. Samarbeidet står som en garantist for dette og søker å ivareta de mangeler som to hjem representerer når ett felles hjem framstår som idealet. Spørsmålene vi skal forsøke å svare på i neste avsnitt dreier seg om forhandlingene mellom foreldrene og om hvem av foreldrene som har mest innflytelse over det felles rom som skal prege barnets oppvekst.

Hvem definerer det felles rom for foreldreskapet?

Selv om menn og kvinner anvender den tid de har sammen med barn til ulike formål (Lømo 1999, Ellingsæther 1995), har vi likevel en forestilling om at de biologiske foreldrene er likeverdige som foreldre. Et sentralt premiss i foregående avsnitt var at de rom barnet var en del av skulle være så like som mulig for å skape en mest mulig enhetlig oppvekst for barnet. Dette kan sees på som en måte å skape en likeverdighet mellom foreldrene. Noe som går mot en slik tolkning er at det er mødrene, og da helst barnets biologiske mor, som

setter premissene for hvordan de rom barnet er en del av skal forvaltes. I dette ligger det at fedrene ikke oppfatter seg som like viktige som mødrene for barnets oppvekst. Dette betyr at fedrene på den ene siden opplever å være likeverdige i foreldreskapet. På den annen side er det en ulikhet mellom foreldrene i og med at mor og sammor er de som i det daglige forvalter rommet for barnets oppvekst. Materialet gir støtte for en slik tolkning, og det skaper en ambivalens i fedrenes posisjon som foreldre. Dette innebærer at mor støtter seg til de diskurser i vår kultur som knytter henne, som kvinne og mor, til omsorgen for barnet. Hun har kulturen på sin side, og har dermed en mer legitim innflytelse over de rom som preger barnets oppvekst. Men mor er på samme tid også fanget av de samme diskursene. Andre vurderer da også hennes moderskap ut fra hvordan hun utfører omsorgen (Lawler 2000). Likevel, denne ulikheten skaper en spenning mellom foreldrene gjennom at fedrene ønsker seg en mer likeverdig posisjon i oppdragerrelasjonen. Det vi skal se nærmere på, er hvordan fedrene forholder seg til en slik ulikhet i og med at flertallet av mine informanter ønsker likeverdighet?

Den forskjellen som er mellom mødre og fedre, starter i det barnet fødes. Ammingen av barnet blir det konkrete uttrykket for dette. Det er vanlig at fedrene har samvær med barna i mødrenes hjem de første tre til seks månedene. Dette fordi det er mest praktisk og fordi barna ammes av mor. Med dette blir mødrenes hjem i utgangspunktet det primære rom for barna. Overgangen til at fedrene har samvær med barna i sine egne hjem er ifølge fedrene en kritisk fase for mor. Hun har, sier de, vansker for å "gi fra seg" barnet. Det er hun som i første rekke har tilsynet med barnet, som kjenner dets vaner og vet best hva som må gjøres for at barnet skal ha det godt. I denne perioden plasserer fedrene seg selv som barnets tredje nærmeste. Først kommer mor, så kommer sammor fordi hun er sammen med barnet hver dag, og så kommer de selv.

Samarbeidsavtalen indikerer også en slik rangering. I det minste hvis en legger til grunn tiden som fedrene har til rådighet sammen med barna. De har selv vært med på å avtale at de skal ha mindre samvær med barna. Av den grunn kommer ikke deres "posisjonering" som noen overraskelse. Bare én av informantene er tilfreds med dette.

Erling (35) synes denne forskjellen passer godt med det han har forventet seg av sin egen posisjon som far.

Erling (35): Jeg hadde aldri tenkt å ha Renate mest. Jeg er veldig glad i den friheten jeg har ved å være homse. Det er jo noen fordeler ved det også. Det har ligget i kortene hele tiden at det er denne ordningen vi ser for oss. Jeg har gått inn i dette med åpne øyne, og jeg visste at slik skulle det være.

Flertallet av fedrene oppfatter det som enkelt i teorien å skulle tilskrive seg selv en mindre rolle i forhold til barnet, men i praksis, når barnet er født og hverdagslivet skal realiseres, blir dette vanskeligere. Det blir en kollisjon mellom deres forestillinger om foreldrerollen og deres praksis. Med dette opplever de også mødrenes dominans over deres posisjon som fedre. I tillegg er forhandlingssituasjonen for fedrene vanskeligere. Mødrene er *to*, fedrene er *én*. Når de er to kan de lettere samkjøre sine egne argumenter og på den måten også få lettere innflytelse over beslutningene.

Trond (42): Vi har jobbet en del med det, og jeg har vel hatt litt sånn vanskeligere med å godta min plass av og til. De er to, og de samarbeider. Og da er det... (ler litt) de er to mot én, ikke sant.

Dette styrkeforholdet er til mødrenes fordel også *før* barnet er født. Flertallet av fedrene følte at mødrene stilte sterkere enn dem i utformingen av intensjonsavtalen. Trond ønsket å få mer tid til samvær da de i samarbeid utarbeidet avtalen. Det var likevel ikke mulig å rokke mødrene når det gjaldt samværstiden. Han var redd for at hvis han presset for mye på med sine egne ønsker, ville mødrene oppsøke andre menn som ønsket å bli far, og da på deres betingelser.

Trond (42): Nei... altså... for jeg er nok den svake part, altså. De kunne for så vidt sikkert gå til neste person som var interessant, som ville finne seg i de... i de kravene de satte.

Mødrene har uomtvistelig større mulighet til å sette igjennom sine ønsker enn fedrene. Deres dominans og i hvor stor grad den rammer fedrene, er på samme tid avhengig av hvilken betydning foreldreskapet har for fedrene. For Einar, som vi så ovenfor, er friheten

til å leve som homse, til å være sammen med venner, gå på byen og prioritere andre sider av livet noe som for ham er viktig. Farskapet blir med andre ord ikke det eneste som er viktig og det primære rom i hans liv. Dermed rammer ikke mødrenes bestemmelser Einar på samme måte som hvis han hadde prioritert farskapet før andre ting i livet sitt. For fedre som ønsker å ha farskapet som den sentrale bærebjelken i livene sine kan intensjonsavtalen skape en avmaktfølelse. Det er imidlertid ikke slik at mødrene har et ønske om å innta en fullstendig dominerende posisjon. De er også opptatt av at fedrene skal ha en plass i forhold til barnet. De har ikke ønsket seg en donor. De har derimot ønsket seg en far som utvikler en sosial posisjon i forhold til barnet. Fedrene er derigjennom gitt et rom for å være fedre. Det er et rom som mødrene også legger til rette for, noe som kommer tydelig til uttrykk i denne kommentaren:

Jan Kristoffer (46): En av de tingene som jeg virkelig berømmer Solveig for, som jeg syns hun gjør så all right, er at hun... F.eks. nå når det gjelder Kjetil, som er så liten [og som] verken har noe særlig språk eller forståelse, at hun forbereder han på at nå kommer pappa snart, og når jeg kommer: Å, der kommer pappa! Så all right. Altså gir sånne positive tilbakemeldinger. Hun har sånn tro på det at det er viktig å gi sånne positive meldinger, selv om Kjetil tilsynelatende ikke skjønner så veldig mye, så mener hun at han skjønner veldig mye. For hun sa i går... når hun hadde sagt at nå kommer pappa og Ivar (*hans eldste sønn 3 år*), så hadde han lyst opp.

Konfliktene og vanskene mellom fedre og mødre er, som nevnt i forrige avsnitt, størst i barnets første leveår. Gjennom å etablere felles rutiner minskes også problemene knyttet til samarbeidet. Fedrene får over tid større frihet til å skape sitt individuelle rom som fedre, uten mødrenes overvåkende blikk og innsigelser. Trond hevder at barna har mer "ferie" når de er hjemme hos ham enn når de er hos mødrene. Det er lettere for ham å gi barna denne opplevelsen. Hans samværstid er knyttet til helgene. Han er utvilt, og har stort sett ingen andre avtaler enn å være sammen med barna. Det rom han skaper sammen med barna kan i større grad ta form på barnas premisser. Barna kommer på denne måten i langt større grad i sentrum for de aktivitetene som blir realisert. Mødrene har i større grad hverdagslivets

tidsplan å forholde seg til. Logistikken i en families liv blir en annen når fire⁵¹ menneskers liv knyttet til skole, arbeid og fritidsaktiviteter skal samordnes. Når barna er hos Trond gjelder ikke hverdagslivets tidsskjema. Da er tiden og rommet ordnet på barnas premisser, og det er da Trond skal realisere sitt foreldreskap og familieliv.

Over tid kan også mødrenes dominans bli svekket av barnas valg. Etter hvert som barna blir eldre får de sitt eget forhold til fedrenes hjem. De får egne oppfatninger om hvor de helst ønsker å være og fedrenes hjem kan være et sted de selv ønsker å være:

Jan Kristoffer (46): Det er jo ganske sånn utrolig fantastisk å se at han ... ser faktisk på meg som sin far Og ... en person som han av og til truer med å flytte til hvis han syns det blir for kjøpt i heimen (ler litt). Har vært litt tendenser til det. Vil heller være sammen med pappa. Blir sur hvis... det var en periode hvor jeg var ganske mye borte. Han ble lei seg fordi han ikke fikk være sammen med meg og... Jeg er veldig stolt av han.

Én av fedrene har ”utfordret” mødrenes dominans over hjem og barn ved å flytte til det samme sted som mødrene bor. I og med at foreldrene bor rett i nærheten av hverandre, blir det i større grad barna selv som velger hvor de skal være. Far blir mer tilgjengelig gjennom at han bor i nærheten av mødrene. På denne måten ”smelter” også hans hjem mer inn i barnas oppvekstmiljø enn om de hadde måttet reise på besøk. Dette er en strategi som flere av informantene er i ferd med å realisere for å komme nærmere barna og for å få mer tid og kontakt med dem.

Trond (42): Det er mer sånn at jeg ser på sikt, at det er enklere å ha unger der enn det er her. Så det er lettere for dem å stikke innom. De kommer i en alder der det er ikke så stas å være hos far i 4. etasje i en bygård, der de ikke kjenner mer enn ei jente som bor i etasjen over. Så derfor planlegger jeg å flytte om ikke lenge.

Den tradisjonelle heteronormative rammen for familie og foreldreskap lar seg ikke realisere når tre foreldre skal dele omsorgen for et felles barn. Dette skaper en ambivalens i forhold til de tradisjonelle representasjonene av foreldreskap, men på samme tid gir det også noe.

⁵¹ Trond har to barn.

Når tre foreldre går sammen om barnas oppvekst bringes også flere resurser til veie i forhold til tid og materielle goder. Når de i tillegg velger å bo så nært hverandre at de også er en del av barnas nærmiljø medfører ikke to hjem et hinder i forhold til barns kontakt med sitt eget oppvekstmiljø.

Hjem som rom for far og barn

Avtalen, den måten samarbeidet praktiseres på og mødrenes innflytelse over hvordan fedrene praktiserer sitt forhold til sine barn bidrar til å influere på de rom som fedrene selv skaper i forhold til sine barn. Spørsmålet vi skal ta opp i dette avsnittet er hvordan dette virker inn på forholdet mellom fedrene og deres barn. Setter dette samarbeidet preg på det fedrene forteller fra hjemmet og hverdagslivet, eller er det andre ting som kommer i fokus når de skal fortelle om hjemmet og nærværet til sine egne barn?

Når blikket rettes mot hjemmet og hverdagslivet er det et gjennomgående trekk ved det informantene sier at barnet kommer i fokus. Felles for fedrenes erfaringer er at barnet bidrar til å omstøte hjemmet gjennom sitt nærvær i og med at barnet som et nytt individ tar bolig i det som opprinnelig bare var deres eget hjem. I verbet "omstøte" ligger det en forestilling om noe som ligger fast. Er det noe som kan ligge fast i hjemmet når et nytt individ skal ta bolig i det som var fedrenes eget hjem? På hvilken måte gis barnet plass i det som blir barnets og far/fedrenes felles hjem?

En konsekvens av at de blir fedre, er at rutiner i deres eget hjem må endres for å gi plass til et nytt individ innenfor hjemmets fire vegger. Barnets tilstedeværelse i hjemmet bidrar til at det er flere til frokost og til middag, flere å ta ansvaret for og, etter hvert som barnet blir eldre, flere å forhandle med om hva som skal stå på bordet. De praktiske gjøremål som følger tidligere rutiner og som har skapt trygghet og forutsigbarhet i hverdagen, blir endret. Individenes ontologisk sikkerhet, sier Giddens er "meget nært forbundet med den praktiske bevissthets uttalte karakter." (Giddens 1996 s. 50). Tidligere praksiser og rutiner kan ikke lenger følges fordi et barn med sine behov også skal få sin

plass i hjemmet. Det som var fast må støtes om hvis barnet skal bli en del av hjemmet. Det å bli far for mine informanter bygger nettopp på å etablere bestemte rutiner for derigjennom å skape visse sammenhenger mellom barnet, hjemmet og fedrene. Dette er et gjennomgående trekk ved informantene, og jeg vil av den grunn anvende to av informantene, Jan Kristoffer og Anders, for å belyse dette.

For Anders spiller nærheten mellom far og datter en sentral rolle. Hans mulighet for å etablere et personlig forhold til sin datter avhenger av en utvikling av nærhet. Tiden til samvær er viktig, og særlig den tiden han etter hvert får med Siri hjemme i sin egen leilighet. Når spedbarnstiden er over og mor slutter å amme, kommer tiden for at Siri også kan bo hos ham. Hva betyr så nærheten mellom Anders og Siri? Hvordan skaper han en nærhet mellom seg selv og barnet?

Så vil jeg liksom bruke tida veldig godt når vi er sammen, å ha henne her, og være inne og ha henne liksom i vårt hjem, og få inn rutiner og... og liksom skape nærvær og nærhet her hjemme da.

For Anders betyr det å skape nærhet å etablere rutiner i relasjonen mellom ham og Siri. Barnets alder tilsier at mye av rutinene knyttet til å spise og sove må på plass, men også i forhold til å skifte bleier, holde barnet rent osv. Ritualene knyttet til barnets kroppslige behov bidrar til å definere relasjonen mellom ham og hans datter. Omsorgsarbeidet bidrar til å skape et møte mellom ham og Siri. Møter som skaper gode og dårlige øyeblikk. Noen ganger tar hun imot maten han gir henne, andre ganger nekter hun. Dette er øyeblikk som skaper relasjoner.

Men denne nærheten mellom far og barn er også knyttet til stedet. Det er ved hjelp av hjemmet at Anders får uttrykt sin nærhet til Siri. Anders snakker om "å ha henne her, og å være inne og ha henne liksom i vårt hjem." Siris tilstedeværelse bidrar til å omskape hjemmet når hun er hos ham. Rommet blir et annet gjennom en annen bruk av tiden. Rutinene endres som følge av at barnet endrer den praktiske bruken av hjemmet. Ulike aktiviteter tar plass når Siri sover til forskjell fra når hun er våken. Det praktiske innholdet i rutinene knyttet til omsorgen for barnet gir en ny mening til anvendelsen av hjemmets ulike rom. Kjøkkenet blir stedet hvor det lages barnemat, badet et sted hvor det nå også skiftes

bleier, stua blir stedet hvor det nå lekes, og soverommet blir til et sted å få barnet til å sove på. Anvendelsen av hjemmets fysiske rom bidrar til å skape en sammenheng mellom det mentale og det fysiske rom, mellom det sted hvor han tidligere bare var Anders og hvor han nå i tillegg er far. Ifølge Anders ønsker han å bruke det meste av tiden sammen med sin datter i sitt eget hjem for å utvikle relasjonen mellom de to. Det fysiske rommet blir dermed et viktig hjelpemiddel for ham når han skal skape et forhold til sin egen datter. Den nærheten Anders søker å skape, tar utgangspunkt i hjemmet og springer ut av hjemmet som rom.

På den andre siden bidrar også hjemmet til å uttrykke hans nye identitet overfor andre. Hvis man er på besøk hos Anders, vil man finne sikre tegn på at han er far. Vi som stikker innom, ser at barnerommet er fylt med leker og har en barneseng. På veggene vitner bilder og tapeter om at her bor et barn. De av informantene som ikke har et eget soverom utover sitt eget har laget et eget hjørne med en seng til barnet og på samme måte gitt plass til leker og bilder på veggene. Dette er ikke bare midlertidige installasjoner som blir satt inn når barnet er der på besøk, men de er permanente og vitner om fedrenes status.

Ikke alle fedrene opplever overgangen som følger av at et barn flytter inn i hjemmet på samme måte som Anders. Barnet setter også sitt preg på deres hjem. Særlig blir dette en utfordring for Jan Kristoffer fordi han er svært ryddig, noe det kan være vanskelig for små barn å etterleve.

Jan Kristoffer (46): Jeg er kjemperyddig av meg. Og Solveig var også ryddig av seg. Og når hun sier det til meg – men hun mener også seg sjøl – at vi må ikke være så jævla ryddige på at han... eller at han må ikke få de kravene på seg at han skal rydde og rydde. Han må på en måte få lov til å grise. Jeg tåler ikke griseri. Jeg tåler ikke at han kommer fra barnehagen. Jeg blir irritert når jeg må ta meg av bukser og dresser som er utgriset Jeg vet jo at det er idiotisk, og jeg har skjerpert meg på det. Jeg tålte faktisk i helga at de før og griset og klippet – satt og strødde litt i stua her. Jeg sa faktisk ingen ting (...). Jeg har litt dårlig samvittighet for all ryddigheten min. Han må få lov til å prøve seg ut. For jeg ser at han kan så mye når han bare får lov. Jeg må heller legge det til rette... får heller legge en voksduk på bordet når han maler enn å være redd for bordplaten. Jeg setter begrensninger på hans utfoldelse. Pluss, som jeg sa i sted, når han får lov til å være mer fri, kan jeg se at han faktisk utvikler seg, at han klarer mer og mer.

Jan Kristoffer bor alene. Hjemmet er ikke bare det fysiske stedet hvor han bor; det brukes også, gjennom hans arbeid med å holde det i orden, til å skape et personlig rom for ham selv. Innredningen av hjemmet representerer hans personlige smak. Den orden og ryddighet han legger for dagen bidrar til å skape en personlig trivsel og et hjem for ham selv.

Å få et nytt menneske inn i dette rommet gjør det raskt mer ”skittent”, mer ”uryddig” enn hva det tidligere var. Den orden som var, blir, slik Jan Kristoffer uttrykker det, truet, revet ned eller endret med barnets inntog. Hans irritasjon over barnet glir over i dårlig samvittighet. Hans krav til orden truer diskurser om barnets frie lek og frie utfoldelse, og at barnet også skal ha en plass i hans hjem. I Jan Kristoffers begrensninger overfor barnet, i hans hensyn til sitt eget behov for orden, innsnevres barnets muligheter for å utfolde seg og med det det rom barnet har til disposisjon. Det rom Jan Kristoffer har etablert med hensyn til seg selv, hjemmet, må, hvis han skal oppfylle forventningene om å være en god far, også gi rom for barnets rot, selv om dette går på bekostning av hans behov for å ha det ryddig. For at barnet skal få plass i hans hjem, må det være plass til leken og dermed lekene. Jan Kristoffer må derfor redusere sine egne krav til orden i hjemmet. Uten leken får ikke barnet utviklet seg, og hans rigiditet knyttet til renhold og orden begrenser det rom barnet har for utfoldelse. For å motvirke dette, for ikke å være en dårlig far, forsøker han å ta skjeen i en annen hånd; barnet skal få utfolde seg mer fritt.

Anders og Jan Kristoffer reagerer ulikt på å ha barn i hjemmet. Anders anvender hjemmet til å skape en nærhet mellom seg selv og sin datter, mens Jan Kristoffer føler at hans personlige rom blir truet i og med barnets nærvær. For dem begge skjer det en endring i forhold til deres hjem når de får barn, men hvilken betydning de tillegger denne endringen, er forskjellig. Begge må tilpasse hjemmet på en slik måte at det gir rom for barnet. Gjennom den praktiske og estetiske tilretteleggingen av hjemmet tas det sikte på å gi rom for et nytt individs behov. Hvis Ivar, Jan Kristoffers sønn, blir flinkere til å rydde etter seg, er det mulig at Jan Kristoffer vil oppleve dette, ikke bare som en måte å imøtekomme hans behov på, men også som et nærvær og en nærhet mellom far og sønn. Fedrene og barnas anvendelse av hjemmet uttrykker en nærhet som bidrar til å skape et

personlig rom mellom dem. På den ene siden gjennom å tilrettelegge hjemmet for barnet, på den andre siden gjennom å innordne barnet i hjemmets sosiale orden. Både for Anders og Jan Kristoffer er det hjemmets aktiviteter som skaper et slikt personlig rom. Når rutinene blir viktige for Anders, vitner dette om at han er småbarnsfar. Jan Kristoffers sønn, på sin side, er større, noe som krever mer fysisk plass, som igjen påvirker begges livsutfoldelse innenfor rammen av det samme hjemmet.

Innledningsvis antydet jeg at med skiftet av fokus fra foreldresamarbeid til hjem, skifter også det rom fedrene retter oppmerksomheten mot. Dette innebærer ikke at samarbeidet og det felles rom som fedrene skaper med mødrene nå ikke er viktig. Det bare peker på de ulike rom som representerer forutsetninger for dette foreldreskapet, og at fedrenes hjem er ett av dem. Skjæringspunktene mellom de ulike rommene kan eksempelvis bli uklare når mødrenes standarder også skal råde i deres hjem. Fedrene tar hensyn til mødrenes standarder og foreldrenes felles beslutninger om hvordan hjemmene som separate rom skal tilrettelegges på en mest mulig lik måte. Dette på sin side preger også det nærvær fedrene har til sine egne barn i sitt eget hjem. Men når fokuset vendes mot barnet, trer deres forhold til mødrene i bakgrunnen og blir nå liggende som internaliserte diskurser om hvordan foreldreskapet skal forvaltes. På denne måten kommer barnet og hjemmet og de personlige relasjonene mellom fedrene og deres barn i fokus.

Familie som romlig konstruksjon

Hjemmet er, som tidligere nevnt, grunnleggende i vår kultur, ikke bare gjennom at det skaper en avgrensning til hvem man er i familie med, men hjemmet betraktes som den definitoriske rammen for familie (Gullestad 2002, Levin 1994). Også gudfaren til begrepet "kjernefamilie", Georg Peter Murdock, har husholdet som et sentralt premiss i sin definisjon av denne familieformen. Han definerer begrepet familie på følgende måte:

(...) a social group characterized by *common residence*⁵², economic cooperation, and reproduction. It includes adults of both sexes, at least two of whom maintain a socially approved sexual relationship, and one or more children, own or adopted, of the sexually cohabiting adults (Murdock 1965 s. 1, i Levin 1994 s. 92).

Hvordan ville Murdock ha definert en familie som oppfyller alle disse kjennetegnene, med unntak av ett punkt, nemlig at familiemedlemmene ikke deler et felles hushold? Ville de da være en familie? I det minste ville de ikke ha blitt definert som en kjernefamilie. Den ”sprengningen” av kjernefamilien som både heterofedrene og homsefedrene gjennomfører, kommer til uttrykk ved at hjemmet og parforholdet ikke er foreldrenes felles referanse for foreldreskapet. Det spørsmålet begge de to gruppene av informanter blir stående overfor er hva som da representerer det primære rom, det vil si *sted*, for barnets oppvekst. Med andre ord: Hva blir rammen for familien når det bare er *foreldreskapet* som er de biologiske foreldrenes felles anliggende?

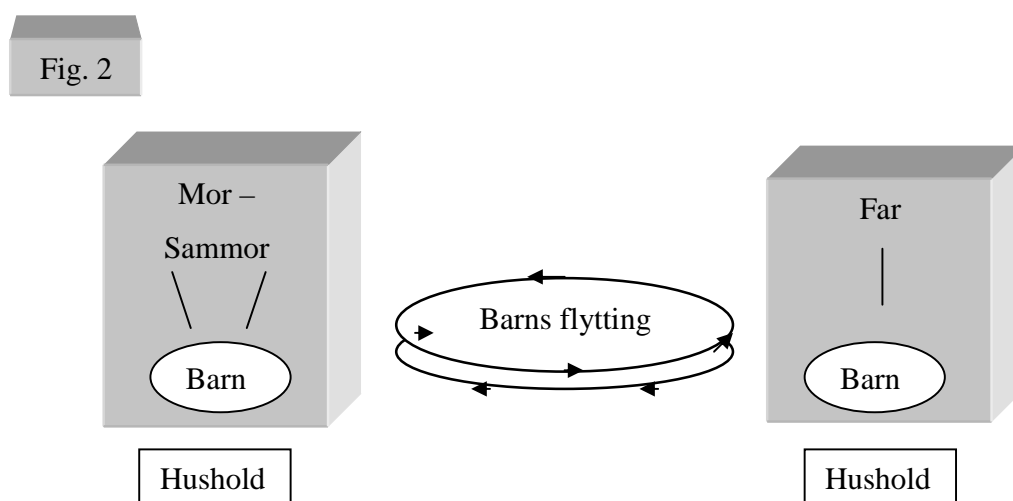
I dette kapitlet har jeg med utgangspunkt i ”intensjonsavtalen” mellom foreldrene undersøkt hvordan det er etablert et samarbeid i tilknytning til foreldreskapet. Avslutningsvis ønsker jeg å se på de romlige dimensjonen ved dette, med utgangspunkt i hvilket rom samarbeidet skaper, og hvordan dette rommet plasserer seg i forhold til andre sosiale rom som foreldrene etablerer i tilknytning til å få barn sammen. Hjemmet er ett av dem, slektskapet et annet, noe vi også så i kapittel 8.

For homsefedrene skaper avtalen et rom for foreldreskap som gjennom samarbeid om barnet spiller en langt mer betydelig rolle og har en større funksjon enn blant heterofedrene. Heterofedrene anvender hjemmet til å minimalisere betydningen av foreldresamarbeidet. For dem representerer hjemmet, som vist i figur 1 i kapittel 5, deres sentrale orienteringspunkt når det gjelder å definere hva som er deres familie. Også for homsefedrene er hjemmet en sentral referanse for foreldreskapet. For både homse- og heterofedrene er hjemmet kimen til et felles problem. Spørsmålet de begge berører, er

⁵² Min utheving.

nettopp denne hegemoniske forestillingen knyttet til hjemmet, og da *ett* hjem som det primære orienteringspunkt for barnets oppvekst og for hva som er dets familie.

Jeg ønsker avslutningsvis å vise hvordan familie og foreldreskap er å forstå romlig ut fra en grafisk framstilling. Intensjonsavtalen vitner om et praktisk arrangementet som ligner på ordninger som en del heteroseksuelle par velger etter en skilsmisse hvor mor har en ny partner. Derfor kan figur 2 anvendes til å illustrere hvordan barnet flyttes mellom to ulike hushold i henhold til den samværstiden som mødrene henholdsvis fedrene har.

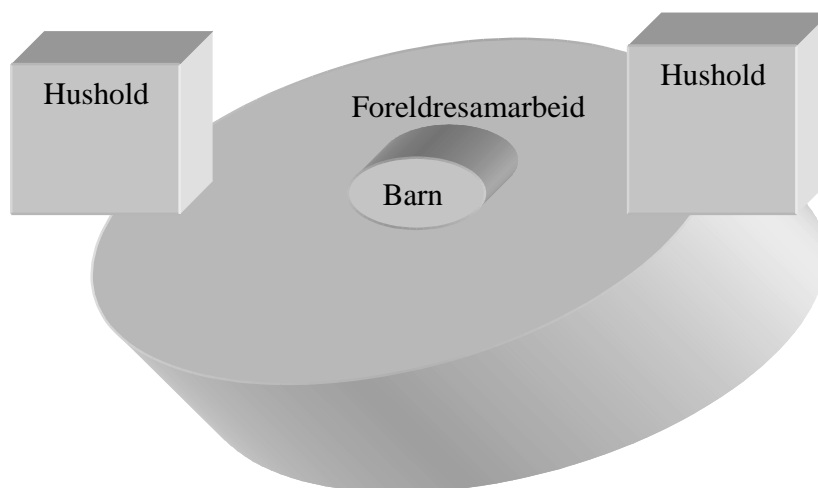

Likevel er denne figuren ”ufølsom” overfor det prosjektet som homsefedrene og mødrene søker å realisere gjennom å få barn. Gjennom samarbeidet om barnet konstitueres et nytt rom både for mødrene og fedrene gjennom den mulighet barnet gir for å etablere en familie. Barnet knytter de to husholdene sammen gjennom deres felles ansvar og omsorg for barnet. Innebygd i avtalen, og som en praktisk oppfølging av denne, etableres et rom for samarbeid som på samme tid gjør at fedrenes eget hjem ikke kan være deres eneste orienteringspunkt for foreldreskapet. Figur 2 tar med dette ikke høyde for det som er nedfelt i intensjonsavtalen om et samarbeid mellom foreldrene om deres felles barn (se punktene 3, 4 og 5 i avtalen på begynnelsen av kapitlet). Når fedrene skal realisere sitt foreldreskap, er ikke dette bare et spørsmål om en plassering av barnet i tid. Det handler heller ikke bare om

å bestemme hvor barnet til vanlig skal bo. Tar vi utgangspunkt i intensjonsavtalens punkt 8, ser vi at det både er et spørsmål om en koordinering av tid og rom og også av rommets innhold (punktene 3,4 og 5).

Analysen i dette kapitlet underbygger den tette koblingen mellom hjemmet og foreldresamarbeidet. Når barnet er foreldrenes felles orienteringspunkt, vil omsorgen for barnet bygge både på foreldresamarbeidet og hjemmet. Foreldrene kan ikke skape et felles rom for barnets oppvekst bygd på to hjem, uten at de på samme tid skaper et rom for foreldresamarbeidet. Det er deres felles forhandlinger og delte erfaringer om barnet som skaper et rom for barnets oppvekst, et rom som er mest mulig likt uavhengig av hvilket hjem barnet til en hver tid oppholder seg i. Gjennom disse forhandlingene og det samarbeidet foreldrene skaper, destabiliseres også det enkelte hjem som eneste orienteringspunkt for produksjonen av et rom for familien. Det vil av den grunn være riktigere å framstille produksjonen av homsefedrenes familier med utgangspunkt i figur 3.

Fig. 3

Både hjemmet og foreldresamarbeidet produserer, ved hjelp av omsorgen for barnet, et rom for familie, men dette rommet skapes også i en spenning mellom ulike rom. Gjennom vår kulturs vektlegging av hjemmet som basis for familie, blir det en spenning mellom på den

ene siden foreldresamarbeidet og på den andre siden deres eget hjem som ramme om deres familie. Trond uttrykker denne spenningen mellom delene og helheten på denne måten:

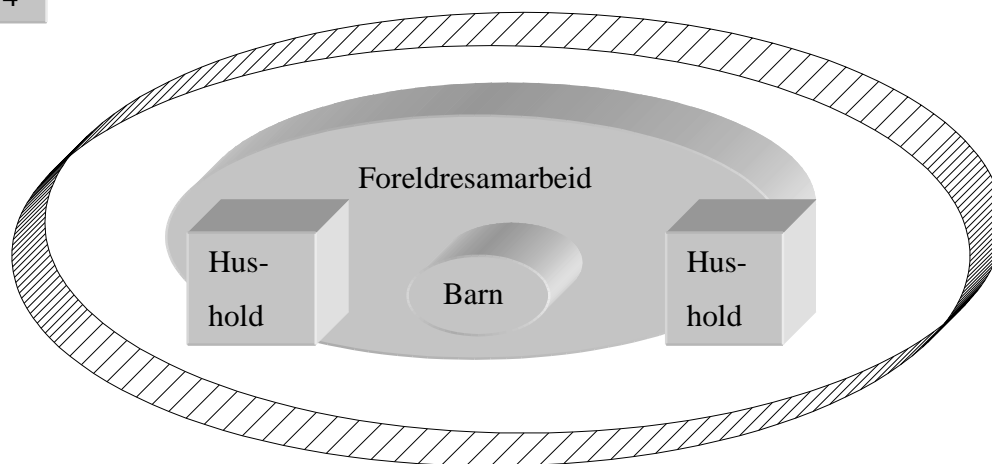
Trond (42): Jeg er ganske sånn tradisjonell i det opplegget, for jeg føler vel ikke egentlig at Anne og Eva og jeg er en familie. Altså, vi er to familier, på en måte For jeg føler ikke meg som en familie sammen med Anne og Eva. Men vi har barn sammen ... Vi er gift, på en måte, men vi er ikke noen sånn familie *Hvilken forståelse har du av din familie?* Nei, jeg sier på fleip "konene mine" av og til. Men det er jo... det er veldig feil. Det er bare for å være morsom. Nei, jeg er nok... jeg er enslig far. Altså enslig helgepappa, men med et nært forhold til mødrene. Nærmere enn hva de fleste enslige fedre har, tror jeg.

I figur 3 har jeg derfor lagt vekt på at det rom husholdet/hjemmet representerer, ikke klart kan skilles fra det rom foreldresamarbeidet representerer siden disse to er så integrert i hverandre. I midten, og som drivkraften i denne "sprengte" kjernen, er barnet, individet som alle handlinger i denne sammenhengen finner sin begrunnelse i.

I figur 3 er det en dimensjon ved familien som er utelatt, nemlig slektskapet. Avtalen regulerer også et rom for praktisering av slektskapet knyttet til feiringer og høytider (se punktene 6, 9 og 10). I kapittel 8 viste jeg til hvordan fedrene skaper et rom for slektskap med utgangspunkt i barnet. Informantene var her opptatt av å skape slektsrelasjoner gjennom feiringer som barnedåp/navnefest og bursdager. Når parforholdet for heterofedrene i utgangspunktet produserer et rom for slektskapet, er det for homsefedrene er det barnet som gir tilgang til å skape nye slektsrelasjoner. Det er gjennom barnet at de biologiske foreldrene og deres respektive partnere blir knyttet til barnets slekt. De sosiale rom for slektskapet trer fram i tilknytning til feiringene. Av den grunn har jeg i figur 4 definert slekten som familiens symbolske rom, og den er avtegnet som "familiens" yttergrense.

Fig. 4

Slekten som symbolsk rom

Sirkelen som omkranser de andre rommene har en rekke strekpunkter som indikerer de ulike feiringene i løpet av året. Selv om barnet bare har én bursdag og julen bare kommer én gang i løpet av året møtes foreldrene til feiringer langt oftere. Ikke nødvendigvis med hele slekten til stede, men hvor ulike deler av den møtes. Barnet bidrar på denne måten til å skape dette rommet, og fedrene deltar både for å stadfeste sin plass i slekten og med det også forholdet til sitt eget barn.

Figur 4 indikerer med andre ord at denne ”familien”⁵³ konstrueres på grunnlag av tre ulike rom.

- 1) Forholdet mellom foreldre og barn innenfor rammen av hjemmet.
- 2) Foreldresamarbeidet om barnet.
- 3) Slekten som symbolsk rom.

Det er disse ulike rommene fedrene skal gi en form til og skape seg sin plass innenfor. Det vil alltid være grenseoppganger mellom de ulike rommene, og det skal alltid tas hensyn til de rom de andre foreldrene selv har. Deres respektive rom må med andre ord ikke bli

⁵³ Jeg anvender anførselstegn i forbindelse med familie fordi fedrene ikke entydig gir uttrykk for at mødrene er en del av deres familie. De både er og er ikke en del av deres familie.

krenket. I dette ligger det et dynamisk samspill som nettopp har som hensikt å skape grenser, men også å skape forbindelser mellom de ulike rom. På den måten forhandler også fedrene fram sin egen plass i tilknytning til de respektive rom dette foreldreskapet og familielivet er bygget på. Hvor autonome fedrene kan være som foreldre innenfor hjemmets fire vegger avhenger av samarbeidet med mødrene. En avgrensning i forhold til samarbeidet fra deres side vil bidra til å true fellesskapet rundt foreldreskapet. På den andre siden en for sterk involvering fra mødrenes side kan gå ut over fedrenes opplevelse av å skape sitt individuelle rom som far og med det redusere hans mulighet til å skape seg en selvstendig posisjon i forhold til barnet. Etableringen av barnets slekt handler i stor grad om foreldrenes felles interesse på vegne av barnet å ivareta de rom (feiringer) som produserer et innhold til deres tilknytning til sin egen slekt. Her også står forhandlingene sentralt knyttet på hvilket grunnlag slektskapet skal etableres og hvordan dette som et sosialt rom skal utformes. Forhandlinger som leder fram til hvilken plass de respektive slektsmedlemmene har i barnets slekt.

Vanligvis er det, som nevnt innledningsvis i dette avsnittet, parforholdet som gir næring til forholdet mellom hjem og foreldreskap. Hjemmet skaper med dette et felles sosialt rom for foreldre og deres barn. Når homsefedrene ikke har hjemmet og parforholdet som referanse for foreldreskapet, produseres denne familierelasjonen med utgangspunkt i mye av den samme type dynamikk som andre familier. Det er også slik for heteroseksuelle par at det fellesskap som produseres innenfor hjemmet på samme tid bygger på separate rom. I hjemmet skal både parforholdet, foreldreskapet og barnet ha mulighet for å utvikle separate sosiale relasjoner under felles tak. Eksempelvis er parforholdet utskilt fra foreldreskapet gjennom tabuet om incest⁵⁴ (Foucault 1980). Kjønn skaper tidvis ulik arbeids- og ansvarsdeling i forhold til hvilke sosiale rom mannen eller kvinnen har ansvaret for i hjemmet. Barnet tildeles på sin side sin spesifikke posisjon ut fra deres romlige plassering i hjemmet. Det er nettopp denne grensedragningen mellom ulike sosiale relasjoner, og med det mellom ulike sosiale rom, som produserer innholdet til hjemmet og

⁵⁴ Symbolsk kommer dette til uttrykk eksempelvis ved at foreldre og barn har atskilte soverom eller ved at foreldre ikke på noen måter viser sitt seksuelle begjær i forhold til hverandre med barn til stede.

med det gir familien sitt spesifikke innhold. På denne måten institusjonaliseres heteroseksualiteten og produserer et heteronormativt bakteppe for informantene i denne undersøkelsen. Når familielivet tradisjonelt bygger på det seksuelle begjæret, parforholdet og foreldreskapet innenfor rammen av hjemmet, er det barna som har denne funksjonen for homsefedrene. For homsefedrene er det rom foreldrene deler knyttet til foreldresamarbeidet det som produserer et innhold til familielivet. I stedet for en grensedraging mellom foreldrene basert på begjæret, knyttet til parforhold og foreldreskap innenfor rammen av hjemmet, er grensedragingen overført til deres forhandlinger om barnet og hvilken plass barnet skal ha i deres respektive hjem. Det er dette tette samarbeidet som gir denne "familien" næring, og som kontinuerlig produserer et innhold til foreldrenes foreldreskap og til det rom de velger å definere som sin familie. Det spørsmålet som er drivende i dette samarbeidet er spørsmålet om hva som er til det beste for barnets oppvekst? Hvordan skal de ivareta omsorgen for barnet på en best mulig måte når de ikke er par og ikke bor sammen? I dette blir det alltid en avveining mellom egne og de andre foreldrenes behov, men også de behov barna ansees å ha.

Kapittel 10: Farskap og dets heteronormative konstituering

I denne avhandlingen har to sentrale perspektiver om farskap vært sentrale; at familie og foreldreskap er heteronormativt konstituerte og at sosiale relasjoner konstitueres og produseres ved hjelp av rom. Undersøkelsen har søkt å avdekke sammenhengen mellom disse to perspektivene. Det er denne heteronormative strukturen informantene på ulike måter søker å skape sosiale rom for, betinget av deres egen livssituasjon. Målet for meg har vært å få fram de romlige dimensjonene ved familielivet. Ved å legge vekt på at alle sosiale relasjoner konstitueres i rom, får fedrenes arbeid med barna i hjemmet en sentral rolle i utformingen av far-/foreldreskapet. Hjemmet bidrar dermed på en avgjørende måte til å uttrykke de heteronormative diskursene, men representerer ikke for informantene det eneste stedet de kommer til uttrykk. Jeg har derfor valgt å studere forholdet mellom ulike sosiale rom som har betydning for familien som sosial konstruksjon.

I dette avslutningskapitlet skal jeg sammenholde og sammenligne noen av de resonnementer som er utviklet i tilknytning til analysen, og vi skal også se nærmere på hvilke mer allmenne implikasjoner som ligger i de resonnementene som er utviklet gjennom de seks analysekapitlene.

Før vi foretar en slik sammenligning vil jeg kort minne om de to perspektivene jeg har beskjeftiget meg med; *heteronormativitet* og *rom*. Først et raskt tilbakeblikk på heteronormativiteten (se kapittel 3). Med bakgrunn i første bind av Michel Foucaults *Seksualitetens historia, Viljan att veta* har jeg argumentert for at allianseanordningen og seksualitetsanordningen har representert de grunnleggende premisser for organisering av foreldreskap (Foucault 1980). ”Triaden” mor, far og barn blir regulert gjennom de ulike begjærsforhold som nærer disse relasjonene. Familien bygger, ifølge Foucault, på to hoveddimensjoner – ”axelen mann - hustru och axeln föräldrar - barn” (Foucault 1980 s. 137) – og det er seksualitetsanordningen som gjennom ulike maktteknikker gir støtte til denne ordningen og som holder liv i den. Denne ”triaden”, som får næring av

seksualitetsanordningen, har på samme tid gitt innhold til kjernefamilien som et normativt ideal. Den representerer en bakenforliggende struktur som her har fått betegnelsen "heteronormativitet".

Det mønsteret som heteronormativiteten representerer har i løpet av etterkrigstiden endret sin innretning ved at nye idealer har vokst fram. Kjernefamilien er blitt reformert. Den komplementære arbeidsdelingen ute og hjemme er blitt erstattet av en ny norm om et likestilt foreldreskap mellom kvinner og menn (Lupton & Barclay 1997, LaRossa 1995, Brandt & Kvande 1993, Daly 1995). Det normative idealet for foreldreskapet bygger i dag på at det skal være en nærhet mellom fedre og barn og at omsorgen mellom foreldrene skal være mest mulig likeverdig (Jensen 1999, 2000). Disse idealene er blitt selvfølgeligjorte og ubevisste tankeskjemaer, og blir derfor også normgivende i forhold til sosial handling. Dette virker inn på de daglige forhandlingene i familien rundt disse normative idealene. Fedrene i denne undersøkelsen utfører disse handlingene som noe selvfølgelig og underforstått, og de er seg ikke fullt ut bevisst implikasjonene av idealene i utformingen av hverdagslivet.

Det andre hovedperspektivet har vært betydningen av rom for å skape familie. De heteronormative diskursene kommer til uttrykk gjennom den måten fedrene organiserer hverdagslivet på, når de søker å skape et "levd sosialt rom" (Lefebvre kapittel 3) tilpasset deres erfaringer. Hjemmet er med dette ikke bare et sted der foreldreskapet finner sted. Det blir både et medium for og et produkt av sosial praksis, og anvendes til å skape rom for det fedrene til en hver tid definerer som sin familie. Fedrenes forhold til sine barn konstitueres med dette ikke bare gjennom aktiviteter. Aktivitetene har en romlig forankring som er styrt av normative forestillinger. Gjennom utformingen av hjemmet kommer de heteronormative diskursene til uttrykk. Ved å undersøke betydningen av hjem og foreldresamarbeid avdekkes ikke bare de eventuelle konfliktene mellom mor og far som aktører, men det har vært av betydning for meg å få fram hvilke *romlige representasjoner* som står på spill.

Det er nettopp med utgangspunkt i det *romlige* perspektivet at det blir mulig å på en ny måte gripe fatt i de konstituerende prosessene som er knyttet til heteronormative diskurser, når hjemmet ikke lenger kan anvendes som en felles referanse for foreldreskapet.

Hans Kjetil Lysgård uttrykker det slik: ”Rom spiller en helt avgjørende og integrert rolle i sosiale aktiviteter og kan ikke reduseres til den menneskelige interaksjonens omgivelse og bakgrunn” (Lysgård 2001 s. 22). Gjennom dette perspektivet er det mulig å avdekke nye ”topografier” for sosiale handlinger som ikke er begrenset til aktører eller sosiale strukturer. Perspektivet setter oss i stand til å bringe sammen kontekster som ikke nødvendigvis har det fysiske rom, eksempelvis hjemmet, som sin grense. Det gir muligheter for å se hvordan man ved hjelp av (sosiale eller mentale) rom skaper en fast struktur, selv om foreldrene ikke har et felles hjem eller har parforholdet som et felles og fast orienteringspunkt. Det er nettopp i fraværet av hjemmet og parforholdet som det konkrete og institusjonaliserte sosiale rommet for foreldreskapet, at vi må søke å avdekke andre rom som bidrar til å materialisere og skape orienteringspunkter i hverdagen for foreldreskap og familie. Både for hetero- og homsefedrene har for eksempel det rommet de har utviklet for sitt samarbeid en sentral betydning for deres utvikling av deres individuelle foreldreskap og hverdagsliv.

Vi skal nedenfor se på de strategier som henholdsvis hetero- og homsefedrene har valgt for å skape rom for familie og foreldreskap. Vi skal dermed både oppsummere avhandlingen og samtidig sammenligne de to gruppens ulike strategier. Det som framheves her, er avhandlingens sentrale funn. De både peker på de generelle utfordringene fedrene står overfor og gir oss innsikt i hvordan familie og foreldreskap konstitueres i form av rom. Svært mye av det fedrene legger vekt på i organiseringen av hverdagslivet, tar utgangspunkt i det de anser som barnets behov. Fordi dette er et så sentralt premiss i fedrenes argumentasjon, ønsker jeg avslutningsvis å drøfte hvilken betydning barn har for konstituering av heteronormative rom for familie i dag.

De- og rekonstruksjon av rom for familie

I forståelsen av rom tok vi utgangspunkt i Lefebvres tredeling av produksjonen av sosiale rom. Produksjonen ble inndelt etter *praksis*, *diskurs* og *levd rom* (Lefebvre 1991, Harvey 1990). Når samlivsbruddet destabiliserer de heteronormative diskursene som representerer

koplingen mellom parforhold og foreldreskap, anvender heterofedrene sine egne hjem for å skape et fornyet rom for foreldreskapet som en motvekt til dette bruddet. De veier opp for bruddet med ektefellen ved å overta hennes praksiser i tilknytning til hjemmet. De bygger sine praksiser på diskurser knyttet til kvinnens representasjoner i hjemmet, og realiserer et nytt levd rom innenfor rammen av hjemmet. Deres fornyede posisjon både som "mor" og far plasserer dem i sentrum i forhold til å gjenskape hjemmets indre orden, og med det kommer de også i sentrum for det rom som de anser skaper en sosial orden for barnets oppvekst. Heterofedrene kan realisere foreldreskapet gjennom å anvende hjemmet som det rom som skaper deres relasjoner til deres barn. Med dette opprettholder de, til tross for skilsmissen, hjemmet som det sentrale orienteringspunkt for en familie som består av far og barn. Slik er de heteronormative diskursene reproduisert i fedrenes praktiske organisering av hjemmet, men med en vesentlig forskyvning: Fedrene bryter grensene for kjønn gjennom både å "fedre" og "mødre" for sine barn.

Det som kan true dette autonome rommet for fedrene er deres fortsatte tilknytning til den tidligere ektefellen gjennom foreldresamarbeidet. Som foreldre er de tidligere ektefellene, til tross for skilsmissen, knyttet til hverandre. Seksualitetsanordningen er fortsatt virksom i tilknytning til foreldreskapet gjennom at deres erfaringer som par fortsatt er virksomme for foreldreskapet etter bruddet. Dette er noe som avtar over tid, men i samarbeidet kreves et nøytralt rom hvor det er mulig å holde fra hverandre det som tidligere preget deres relasjon, nemlig koblingen mellom parforhold og foreldreskap. Dette er nødvendig for å skape et nytt rom tilpasset samarbeidet om foreldreskapet. Det karakteristiske ved dette rommet er at det etableres mellom foreldrene, utenfor de primære rom som har forankring i deres egne hjem. Møtene som oppstår for eksempel ved henting og bringing av barn i barnehage, skole eller i samtaler på telefonen, produserer et sosialt rom mellom foreldrene som ivaretar samarbeidet⁵⁵. Dette rommet anses som marginalt, og

⁵⁵ I en rapport fra "Telenor forskning og utvikling", referert i Aftenposten 4. oktober 2002, framgår det at mange skilte foreldre foretrekker å bruke e-post eller SMS i den perioden konflikten i forbindelse med skilsmissen er stor. Dette understreker mitt poeng med nøytrale rom (nøytral sone), noe som gjennom ny teknologi blir lettere tilgjengelig. Avisen skriver at her har foreldrene mulighet til å få tid til å tenke gjennom budskapet, og den andre får tid til å tenke gjennom hva hun/han skal svare på henvendelsen.

framstilles av informantene som kun knyttet til å finne fram til praktiske løsninger. Dette til tross for at mange av de spørsmålene som løses her er av sentral betydning for konstruksjonen av det de anser som det primære rom, nemlig hjemmet. På denne måten bidrar rommet for samarbeid til å skape en nøytral sone mellom to ulike hjem, og til å opprettholde parets respektive hjem som det hegemoniske heteronormative rom for familie og foreldreskap.

Homsefedrene kunne ha valgt den samme strategien som heterofedrene siden heller ikke de har seksualitetsanordningen som det rom foreldreskapet produseres innenfor. Problemet er imidlertid at de ikke kan ha hjemmet som det eneste referansepunkt for foreldreskapet. Heterofedrene avvirket parforholdet gjennom å satse på foreldreskapet og sin fornyede rolle innenfor sitt eget hjem. Homsefedrene har derimot et mødrepar å forholde seg til som en premiss for foreldreskapet. De kan ikke utvikle sitt foreldreskap bare på basis av sitt eget hjem. I stedet må de etablere et samarbeid om barnet, noe som skaper et bånd mellom dem og det lesbiske par. Dette bidrar til at deres eget hjem ikke kan være det eneste orienteringspunktet og det eneste rom hvor de utvikler sine relasjoner som fedre.

Når ett felles hjem ikke er foreldrenes felles referansepunkt for foreldreskapet, destabiliseres orienteringspunktet også for deres praksiser. I stedet får foreldreskapet *to* orienteringspunkter; både det felles rom som etableres i forbindelse med foreldresamarbeidet og deres egne hjem. Foreldresamarbeidet som "rom" har en helt annen betydning for homsefedrene enn for heterofedrene, hvor rommet for foreldresamarbeidet blir definert som noe marginalt og nøytralt uten betydning for deres hjem. For homsefedrene står intensjonsavtalen i sentrum for foreldresamarbeidet. Den skaper et grunnlag for å produsere et nytt rom for familie, gjennom den plass barnet blir tildelt i denne familieformen. Omsorgen for et felles barn produserer et rom for familie mellom foreldrepar hvor de biologiske foreldrene ikke har et kjærlighetsforhold. Sammen søker de å gi barnet en oppvekst som er mest mulig lik uavhengig av hvem av foreldrene barnet er hos. Målet om en mest mulig lik oppvekst produserer et rom for samarbeid, hvor det som preger foreldrenes gjensidige relasjoner er knyttet til å ivareta en kontinuitet og en stabilitet

i barnets oppvekst. Dette innebærer at foreldrenes samordner deres felles aktiviteter i tid og rom, gjennom en samordning av to hjem. I dette er foreldresamarbeidet det sentrale orienteringspunktet. I denne samordningen bringes spørsmålet om hvilket rom som skal være foreldrenes primære orienteringspunkt for foreldreskapet på dagsorden. Er det foreldresamarbeidet eller deres forhold til sine egne barn innenfor rammen av hjemmet? Denne usikkerheten skaper en ambivalens for fedrene mellom ulike rom i konstruksjonen av foreldreskapet. Når målet for foreldrene er å skape en oppvekst for barnet som blir mest mulig lik, blir fedrenes autonomi i deres egne hjem begrenset. Det rom som skal produsere et innhold til deres posisjon som fedre blir mer tvetydig. Det er da også i denne spenningen mellom en samordning og en individualitet knyttet til foreldrenes respektive hjem at nye tradisjoner for familieliv og foreldreskap utvikles.

Vi har ovenfor sett hvordan foreldreskapet blir konstituert romlig. Videre er det også spørsmål om hvilken innsikt det romlige perspektivet kan gi når det gjelder konstruksjonen av *familie*. Med andre ord: Hvem er det fedrene definerer som sin familie og hvordan produseres det rom fedrene erfarer som familie? Vi skal starte med homsefedrene, i første rekke fordi den romlige kompleksiteten knyttet til familie og foreldreskap er så stor, noe som betyr at en analyse av homsefedrenes erfaringer kan skape et bakteppe for hvordan vi kan forstå hvilke rom heterofedrene tilsvarende konstruerer som rom for sin familie.

I kapittel 9 ble det framhevet at foreldreskapet konstitueres ved hjelp av tre ulike rom, nemlig *hjemmet*, *foreldreskapet* og *slektskapet* (se figur 4 i kapittel 9). I en heteronormativ "normalordning" er det disse rommene som til sammen utgjør familien. Men for homsefedrene danner ikke disse rommene en enhet. Dette er rom som delvis overlapper hverandre, men som også oppfattes og oppleves som separate rom. Det er nettopp fordi de biologiske foreldrene ikke er et par, ikke føler seg seksuelt tiltrukket til hverandre, at behovene for å bryte ut av denne normerende teksten (heteronormativiteten) også etablerer et ønske om å skape separate rom. Med et slikt blikk kan vi si at heterofedrene og homsefedrene ligner hverandre om vi ser på hva de anser som det sentrale rom for sin familie. Begge gruppene har hjemmet som et sentralt orienteringspunkt. Men

denne sammenligningen slår også sprekker når barnet føres inn i produksjonen av familien som rom. Barnet og det rom som etableres for dets oppvekst skaper en spenning mellom to hjem og to separate foreldreskap. Normativt sett skulle foreldrene hatt ett felles hjem som lokaliteten for produksjonen av deres "felles" familie. Slik er det ikke. Foreldresamarbeidet etablerer en sammenbindende struktur over de enkelte hjem. Det er her den normative forståelsen av hva som er en familie destabiliseres og blir ambivalent, når foreldrenes familiepraksiser skapes i en spenning mellom hjem og foreldresamarbeid, og når ingen av dem kan ha et hegemoni. Når Trond i kapittel 9 sier at mødrene ikke er hans koner og samtidig ler av det, avdekker han denne ambivalensen⁵⁶. På den ene siden opplever Trond at foreldresamarbeidet produserer et rom hvor han føler seg som en del av en felles familie. Det nære samarbeidet om barnets oppvekst er nært forbundet til seksualitetsanordningens ene side, foreldreskapet. På den andre siden, fordi han ikke er i et forhold med mora eller ikke er en del av et felles hjem, kobles han fra seksualitetsanordningens andre side, parforholdet. Det er i denne nye posisjonen han skal utvikle sitt foreldreskap. For homsefedrene er det derfor enklere enn for heterofedrene å utvikle et slektskap sammen med mødrene fordi dette kan utvikles i forlengelsen av seksualitetsanordningens ene side. Her er det ikke bryllupet som skaper et rom for slekten, men det er barnedåpen, og med det barnet, som skaper et slikt rom.

Situasjonen er en annen for heterofedrene. De har hovedomsorgen for barna, og de anvender hjemmet til å erstatte parforholdet. Gjennom hjemmet har de også tilgang til det rommet som tradisjonelt anses som familiens sosiale og fysiske lokalisering. Mor utelukkes fra deres hjem, og med det fra deres familie. Fedrene produserer et rom for familie med base i hjemmet. I og med at parforholdet og foreldreskapet var forent i ekteskapet, er det etter bruddet vanskelig for heterofedrene å opprettholde kontakten med den tidligere

⁵⁶ Det følgende sitatet er hentet fra kapittel 9, Familie som romlig konstruksjon: Trond (42): "Jeg er ganske sånn tradisjonell i det opplegget, for jeg føler vel ikke egentlig at Anne og Eva og jeg er en familie. Altså – vi er to familier, på en måte (...). For jeg føler ikke meg som en familie sammen med Anne og Eva. Men vi har barn sammen (...). Vi er gift, på en måte, men vi er ikke noen sånn familie. *Hvilken forståelse har du av din familie?* Nei, jeg sier på fleip "konene mine" av og til. Men det er jo... det er veldig feil. Det er bare for å være morsom. Nei, jeg er nok... jeg er enslig far. Altså enslig helgepappa. Men med et nært forhold til mødrene. Nærmere enn hva de fleste enslige fedre har, tror jeg.

ektefellens slekt. Den inngangen fedrene har til å "erhverve" hennes slekt, er ikke, som for homsefedrene, barnet, men i utgangspunkt at de har vært gift. Når slekten blir etablert på bakgrunn av seksualitetsanordningens ene side, parforholdet, blir det vanskelig å holde fast på den andre ektefellens slekt når parforholdet avvikles. Dermed er det deres biologiske slekt som blir den delen av slekten som de opprettholder kontakten med. Det er barna som ivaretar relasjonen til mors slekt og til hennes familie.

Ingen av informantene har muligheten til å skape et sosialt rom for familie og foreldreskap på en tradisjonell måte. Likevel representerer de heteronormative diskursene en vesentlig struktur for de rom fedrene produserer for familie og hverdagsliv. Sammenligner en de to gruppene av informanter, har de et fellestrekk gjennom at de mangler parforholdet og felles bolig som ramme for familie og foreldreskapet. Men dette fellestrekket slutter der det starter. Skilsmissen for heterofedrene og etableringen med barn for homsefedrene, produserer gjennom hverdagslivet et ulikt innhold til det rom som fedrene definerer for familie og foreldreskap. Begge de to gruppene definerer sin familie med utgangspunkt i relasjonen mellom far og barn, altså i foreldreskapet, men avviklingen av parforholdet (for heterofedrene) og etableringen med barn (for homsefedrene) gjør ulike sosiale praksiser, og med det ulike sosiale rom, tilgjengelige i forhold til de heteronormative diskurser som foreldreskapet er knyttet til.

Det er med andre ord tette bånd mellom de romlige representasjonene og de heteronormative diskursene foreldreskapet er underlagt. Begjærstrukturen rundt foreldrene bestemmer hvilke muligheter foreldrene har til å skape rom for sine gjensidige foreldreskap. Når parforholdet skaper rammen for foreldreskapet for heterofedrene og vennskapet for homsefedrene, blir den logiske struktur for hvordan informantene skal håndtere de heteronormative diskursene også forskjellig. Homsefedrene unngår mange av de problemene som heteroseksuelle par har når de velger å gå fra hverandre. Så lenge foreldreskapet ikke bygger på det seksuelle begjæret og parforholdet, er det lettere å etablere et samarbeid mellom foreldrene, og med det et gjensidig ansvar for å skape et felles rom for omsorgen for felles barn. Hva som da blir rammen for familien blir derimot uklart i og med at ulike sosiale rom ivaretar familiens felles anliggende (foreldreskapet

som "foregår" i ulike hjem) og familiens individuelle anliggende (foreldreskapet innenfor rammen av de respektive hjemmene). For heterofedrene er det slik at de rom de skaper sammen med mor etter bruddet må bygges på en annen måte i og med at begjæret som tidligere skapte innholdet i relasjonen er borte. Den gamle strukturen må avvikles, noe som tar form gjennom fedrenes inntreden i mors posisjon innenfor rammen av hjemmet.

Hvilken nytte er det så i å studere familie med utgangspunkt i perspektivet *rom*? Hva kan de teorier som David Harvey og Henri Lefebvre anvender på samfunnsnivå gi av innsikt når det kommer til det vi tradisjonelt betrakter som samfunnets mikronivå, familien (Harvey 1990, Lefebvre 1991)? Gjennom å bruke Lefebvres modell med utgangspunkt i *praksis* (koblingen mellom parforhold, foreldreskap og hjem), *diskurs* (heteronormativ forståelse av hjem) og *levd rom* (de rom som må etableres knyttet til den konkrete livssituasjonen), kan vi bedre analysere det som skjer ved at vi bringer kontekster og handlinger inn i et tettere samspill. Hjemmet blir både visuelt og kognitivt til stede på en ny måte når det både er et medium for sosiale handlinger og noe vi på samme tid formes av. Med andre ord er ikke hjemmet et dødt objekt. Det er et objekt som kan uttrykke hvem vi er, ikke bare som individ, men det kan også uttrykke vår egen romlige plassering innenfor et større sosialt landskap. Ved å fokusere på familien blir det mulig å avdekke de ulike representasjoner av rom som settes i scene. Interaksjonen reduseres ikke til samhandlingen, men den bringer inn individenes omgivelser og bakgrunn som en del av det rom handlingen søker å realisere. Ved å ha det romlige perspektivet på familien blir det mulig å se hvordan vi materielt, sosialt og mentalt produserer et rom for en felles eksistens hvor det fysiske rommet, tingenes orden, inngår som en integrert og uatskillelig del av de mentale og sosiale rom som produseres innenfor rammen av hjemmet. Gjennom perspektivet rom blir det mulig å avdekke de ulike romlige representasjoner familielivet består av. Dette dreier seg om hvordan grenser skapes mellom individer som lever under samme tak, hvordan de samme grensene reforhandles (relasjonene mellom foreldrene, mellom foreldre og barn) og på samme tid gir familielivet sitt spesifikke innhold.

Avhandlingen dokumenterer også hvordan de heteronormative diskursene om familie og foreldreskap representerer en struktur for de rom som etableres. Den

underbygger at for å realisere et fullverdig hjem spiller kjønn en annen rolle når parforholdet ikke inngår som en del av produksjonen av hjemmet som rom. Heterofedrene understreker dette gjennom den måten de forvalter omsorgen for barna på og ved å overta den tidligere ektefellens oppgaver. Alt dette gjør de for å skape et fullverdig hjem. Det romlige perspektivet gjør det eksempelvis mulig å se hvordan fedrene søker å "plassere" det parforholdet som tidligere holdt til i hjemmet utenfor hjemmet, og da i rom som heterofedrene oppfatter som nøytrale. Gjennom at dette rommet defineres som nøytralt, er det også tatt ut av den kjønnsdiskursen som tidligere lå til grunn for parforholdet. Det er deres plass i hjemmet og dem som det sentrale omdreiningspunkt som foreldre som er kommet i sentrum. Informantene søker derfor for å kunne ivareta foreldresamarbeidet, å holde en distanse til kjønnsrelasjonene som tidligere preget parforholdet.

Barndommens natur – foreldreskapets heteronormative struktur

Gjennom studiet av to former for farskap utenfor rammen av parforholdet har vi fått et innblikk i de konstituerende prosessene for produksjonen av sosiale rom for familie. Hvem som hører med i ens familie er tett knyttet til de heteronormative diskursene og hvem som på denne måten lar seg plassere i det individet oppfatter som sin familie. Når opphavsmannen til begrepet "kjernefamilie", Peter G. Murdock, definerer etterkrigstidens familie med utgangspunkt i felles bopel, den seksuelle relasjonen mellom foreldrene og felles barn (Levin 1994), viser dette et tidsbilde som ikke kan være dekkende for familier i vår samtid. Flere velger i dag å leve alene med barn, eller sammen med nye partnere med barn fra tidligere forhold eller som samboere (Moxnes 1990, Noack 1996). Dermed vokser også tolkningsrammene for hva som er en familie (Jørgensen 2000). Bakgrunnen for denne endringen ligger langt på vei i endringen knyttet til parforholdets status i familien. Parforholdet er i dag ikke en garanti for et livslangt forhold (Moxnes 1990). Derimot har foreldreskapet vokst fram og overtatt den status som parforholdet tidligere hadde. Det er foreldre-barn-relasjonen som i økende grad utgjør familiens sentrale punkt. De

heteronormative diskursene om familie og foreldreskap er, vil jeg argumentere for, i økende grad knyttet til barnet og forestillingene om barnets beste. Det er her denne avhandlingen har avdekket noen sammenhenger som har noen mer allmenne implikasjoner som vi skal se nærmere på i dette avsnittet. Når parforholdet, og med det kjernefamilien, ikke fullt ut kan representere det hegemoniske mønster for familie og foreldreskap, er det foreldrenes felles forhold til barna som gir liv til de rom som de søker å skape for familien. Det er også i forlengelsen av dette at fedrene i denne undersøkelsen finner sin begrunnelse for hvordan de har organisert sin familie og sitt foreldreskap. Deres mål bygger på deres evne til å ivareta barnas beste og å gi dem en god oppvekst. Vi skal i avsnittet nedenfor, med utgangspunkt i informantene, se nærmere på implikasjonene av dette resonnementet.

Målet for fedrene i denne undersøkelsen er å skape et godt hjem og sikre en god oppvekst for sine barn. Fedrenes intensjoner med de rom de skaper har alle sin begrunnelse i barnet og i målet om å ivareta omsorgen for barnet. Det er deres evne til å ivareta en trygg oppvekst for sine barn som er den sentrale og tilbakevendende fortellingen. De ønsker på tross av sin livssituasjon å gi barna en oppvekst hvor de ikke mangler det parforholdet tradisjonelt har gitt dem. Det er rommenes beskaffenhet og ikke hvem som nødvendigvis befolker dem som er i sentrum for deres oppmerksomhet. Deres sosiale kjønn, foreldrenes seksuelle legning, det heteroseksuelle parforholdet, anses ikke her som en nødvendig forutsetning for at barnet skal få en trygg og god oppvekst. For førti år siden, da mannen skulle være familiens hovedforsørger og kvinnen hans lojale hustru, ville de familieformer som her er studert ikke bare ha brutt med idealene, men blitt betraktet som sosiale avvik. Hva har skjedd med de normative idealene, når de ikke lenger anses som avvik, men mer betraktes som variasjoner over nye måter å etablere familier på? Hva er det som har skjedd når vi i dag har en økt toleranse for ulike familieformer? Hva er det som er endret når fedrene i denne undersøkelsen kan gjennomføre en diskursiv praksis hvor de, til tross for å være statistisk avvikende som familieform, likevel etablerer et rom som vi opplever ivaretar barnas behov? Vi skal se nærmere på dette nedenfor med henblikk på å plassere funnene som en del av en mer generell samfunnsutvikling.

En vesentlig endring i de heteronormative diskursene fra 1950-tallet og fram til i dag er den økende oppmerksomheten barnet har fått. Når ekteskapskontrakten tidligere regulerte de komplementære bånd mellom foreldrene og deres felles barn, er det i dag et økende fokus rettet mot at foreldreskapet skal utvikles på et selvstendig grunnlag. For menn betyr det et normativt skifte, og det understreker et fornyet ansvar som innebærer et press i retning av et økt nærvær i forhold til barn. Fra samfunnets side anses det som ønskelig at det vokser fram en tettere emosjonell tilknytning mellom fedre og barn. Juridisk er det skapt et lovmessig grunnlag for dette i de tilfeller hvor ekteskapet oppløses. Loven anvendes på denne måten til å holde farskapet på plass selv om parforholdet er over (Collier 1999). Dette innebærer at foreldreskapet ikke lenger bare kan finne sin begrunnelse i parforholdet, men at det i økende grad blir legitimert i dyaden foreldre barn. Når Beck & Beck-Gernsheim hevder at barnet i det 20-århundret fikk en fornyet status for paret, blant annet til å skape røtter og gi mening til parforholdet (Beck & Beck-Gernsheim 1995 s. 105), vil jeg hevde at dette bare er én del av historien. Barnet skaper ikke bare mening for foreldrene som par, men i økende grad også for deres individuelle foreldreskap. Det er dokumentert at kvinner fremdeles tar hovedansvaret for reproduksjonen, men det er en allmenn politisk oppslutning om at dette ansvaret bør være likestilt mellom menn og kvinner. Dette vil i økende grad bidra til et press mot å gjøre menn mer ansvarlige for reproduksjonen. Dette innebærer at det som innenfor seksualitetsanordningen var forent gjennom det komplementære parforholdet, i økende grad blir skilt ut som separate rom: Et for parforholdet og et for foreldreskapet.

Når det tidligere var viktig å regulere ekteskapet og ekteskapskontrakten, var årsaken det komplementære samspillet mellom reproduksjon, forsørging og arbeid. I dagens samfunn ønsker vi oss bort fra å se parforholdet som en garantist for en utjevning og omfordeling av materielle goder mellom kvinner og menn. Muligens kan vi se framveksten av samboerskapet som et uttrykk for parforholdets privatisering og som en måte for

individet å uttrykke sin selvstendige posisjon i parforholdet på⁵⁷. Tilsvarende betyr dette også at ekteskapet har mistet mye av sin opprinnelige samfunnsmessige betydning i og med at ekteskapet og det heteroseksuelle parforholdet har mistet sitt hegemoni og ”tåler” partnerskapslovens ”uthulende” kraft.

Ekteskapskontrakten, forsørgersamfunnet og de betydelige interessene samfunnet hadde til rådighet for å regulere kjernefamilien som en parrelasjon, er i økende grad blitt erstattet av tiltak som tar utgangspunkt i barnet. Det gjelder for eksempel barneloven knyttet til skilsmisse og samvær, et velferdsapparat og en frivillig sektor hvor foreldrenes individuelle innsats for barns oppvekst i økende grad blir etterspurt. Foreldrenes innsats i forhold til barn knytter dem i økende grad på individuell basis til de rom som de bidrar til å tilrettelegge for deres barns oppvekst. De velges ikke til skolen eller barnehagens styrer og råd som par, men som én av barnets to foreldre. Det er i økende grad foreldrenes individuelle innsats, ikke bare ute, men også hjemme, som kommer i fokus. Den tid mor og far i fellesskap er hjemme sammen med barna, er nedadgående, mens den totale tiden foreldrene på individuell basis er sammen med barn, har holdt seg stabil i perioden 1980 til 1990 (Lømo 1999). Denne endringen ser jeg som uttrykk for at den komplementære kjønnskontrakten mellom menn og kvinner destabiliseres og at dette styrker seksualitetsanordningens andre side, foreldreskapet.

Det er nettopp i denne spenningen mellom parforhold og foreldreskap at mine informanternes foreldreskap har sin plass. Fedrene i denne undersøkelsen tar del i en mer allmenn samfunnsmessig trend hvor foreldreskapet i økende grad blir skjøvet i forgrunnen. Dette bidrar til at fravær av et parforhold i mindre grad oppfattes som problematisk. Det er nettopp fedrenes vektlegging av hvordan de ivaretar foreldreskapet, den nærhet og interesse de har for barnets oppvekst, som bidrar til å legitimere deres posisjon som fedre. Deres engasjement for deres barn er det som borger for at barna ikke lider noen nød. På den måten skaper fedrene en legitim ramme for sine nye familieformer. Til sammenligning er toleransen lav i det norske samfunn for fedre som ikke oppfyller kravet om nærvær, som

⁵⁷ Ekteskapsloven er endret en rekke ganger fra 1970-tallet og fram til i dag. Blant annet kan overgangen fra at regelen ved inngåelse av ekteskap var felleseie til at regelen ble særeie kan muligens ses som et uttrykk for

ikke tar forhandlingene med barnet på alvor for på den måten å realisere barnets beste. Dette gjelder særlig for eksempel i forhold til innvandrerfamilier, i det minste hvis vi skal ta den politiske debatten på pulsen. Svært få nordmenn aksepterer at ekteskapet skal gi menn en ensidig rett til å bestemme over kvinners og barns kropp og liv mot deres egen vilje.

For å sikre denne nye tilknytning mellom fedre og barn har det vært nødvendig også å endre kjønnsforståelsen og forståelsen for hvilken betydning fedre har for barnets utvikling. Eksempelvis har feministen og forskeren Nancy Chodorow videreutviklet psykoanalytikerens Donald Winnicotts teorier om barnets utvikling og sosialisering gjennom å knytte fedre, og da likestilte fedre, tettere til barnet som en forutsetning for å sikre barnets naturlige utvikling. Winnicotts perspektiver var på sin side basert på 50-tallets arbeidsdeling mellom kvinner og menn, og reflekterte samtidens syn på mødre. Ifølge Steph Lawler gjenspeiler ekspertenes teorier og deres tolkninger av relasjonene mellom foreldre og barn hvordan deres egen samtid ser på denne relasjonen og hvordan de gjennom sine egne teorier også skaper nye måter å regulere de emosjonelle bånd mellom foreldre og barn på. I et arbeidsdelt samfunn ble det, ifølge Lawler, sentralt for Winnicott å utvikle forestillinger om hva som er en god mor og med det hva som er et uttrykk for ”det normale”. Hensikten for Winnicott var å internalisere og etablere en selvkontroll for kvinner for på den måte å skape en retning for hvordan moderskap skulle praktiseres:

”Winnicott engages in the construction of those processes of self-regulation which Foucault identifies as characteristic of the contemporary world. By naming certain (highly delimited) mothering practices as ”good enough”, by identifying these practices as normal, by locating good-enough mothering within the ”self” of the mother, and by suggesting forms of pleasure which inhere in these mothering practices, he generates schemata of self-management (Lawler 2000 s. 50).

På 70-tallet ble dette perspektivet videreutviklet av Chodorow for å vise hvor sentralt det likestilte foreldreskap var for utviklingen av barnets naturlige potensial, og hvordan dette utviklet et mønster for ”self-management” også for fedre (Lawler 2000). Med en økt vitenskapelig interesse for forskning om farskapets ”natur” både internasjonalt og i

et ønske om å ivareta likestillingen innenfor ekteskapet.

Skandinavia (Marsiglio 1995, Plantin 2001, Madsen, Lind & Munck 2002), vokser det også fram nye diskurser som bidrar til å regulere de nye relasjonene mellom fedre og barn. Forskningsfeltets etablering bidrar både til å framheve og rendyrke farskapets selvstendige grunnlag i forhold til barn. Dette implementerer nye diskurser som kjennetegner farskapet og framhever farskapets normative grunnlag. Det Steph Lawler påpeker ovenfor om skjema for selvregulering av moderskapet vil også romme de samme mekanismene for menn selv om innholdet nødvendigvis ikke vil være det samme. Et eksempel på slike normerende diskurser er den frykt den voksende ungdomskriminalitet har vekket blant flere forskere i forhold til en bekymring for hva farsfraværet betyr i mange unge menns oppvekst (Marsiglio 1995, Madsen, Lind & Munck 2002). Framhevingen av dette fraværet understreker også en norm om hvor menn skal være i forhold til sine barn, på samme måte som det uttrykker hvilke menn og fedre både eksperter og samfunnet etterspør. Forskningen bidrar på denne måten til å skaffe til veie nye bilder av farskapet, noe som igjen legger grunnlag for diskurser med betydning for hvordan kommende generasjoner av fedre bør utvikle sitt foreldreskap.

Når undersøkelser av homofile og lesbiske foreldre på samme tid understreker at de på linje med heteroseksuelle foreldre kan utvikle barnets naturlige potensiale (Fitzgerald 1999), bekrefter dette at forestillingen om barnets natur og diskursene knyttet til foreldreskapet har forlatt oppfattelsen av den komplementære alliansen mellom mann og kvinne som det regulerende grunnlaget for barnets utvikling. Det er de nære bånd mellom foreldre og barn, uavhengig av foreldrenes kjønn og seksuelle legning, som ser ut til å ha kommet i fokus. Dette innebærer ikke at det er likegyldig hvordan barnet vokser opp, men i første rekke er det barnets behov, eller forestillingene om barnets beste, som kommer i sentrum. Hva samfunnet ser som "naturlig" og som "godt nok" for å ivareta barnets oppvekst, blir regulerende og normgivende for foreldreskapet. Gjennom at foreldreskapet skal framstå som likeverdig kan ikke tokjønnsmodellen være det normative ideal for hva som ivaretar barnets oppvekst på en best mulig måte. Tilknytningen mellom fedre og barn kan ikke bygge på fedres tradisjonelle posisjon knyttet til deres evne til å forsørge barna (Gerons 1993 og 1997), men må bygge på deres evne til nærvær og til å skape nære bånd

mellom seg selv og barnet. Deres evne til både å "fedre" og "mødre" for sine barn, til å ha omsorg på linje med kvinner, er det som normerer deres praksis. Hvorvidt de kan ivareta begge disse sidene er det som på sin side igjen avdekker deres evne til å ivareta barnets beste. Når nye samværsregler knyttet til skilsmisse drøftes, er det mødre og fedres rett til et likeverdig foreldreskap som er sentralt for diskusjonen (NOU 1998:17). Det som i økende grad anses som viktig å ivareta er de biologiske foreldrenes likeverdige rett til samvær med sine barn etter en skilsmisse. Lesbiske og homofile som har et felles foreldreskap kan, under dekke av nye måter å betrakte foreldreskapet på, i økende grad også utforme nye former for foreldreskap. Når parforholdet ikke framstår som en garantist for foreldreskapet, har det offentlige gjennom barneloven institusjonalisert et foreldreskap på siden av parforholdet. Dette skaper et klima hvor vi ikke betrakter parforholdet som det eneste grunnlaget for foreldreskapet. I stedet framheves i økende grad foreldreskapets selvstendige grunnlag gjennom normene om et likeverdig foreldreskap. Med utviklingen av disse nye vestlige familieformene som har foreldreskapet i sentrum, må det finnes andre normerende mekanismer enn det som tradisjonelt er blitt regulert gjennom ekteskapet. Hva annet kan en da ta utgangspunkt i enn forestillingen om barnets beste? Hva som bør prege barnets oppvekst blir med dette en ny måte å normere foreldres praksis på.

Det er med utgangspunkt i dette at også fedrene i denne undersøkelsen argumenterer for sitt spesielle foreldreskap. De søker på best mulig måte å kompensere for de mangler barna opplever på områder der parforholdet har utspilt sin rolle. I seksualitetsanordningens to dimensjoner – forholdet mellom mann og hustru og forholdet mellom foreldre og barn (Foucault 1980 s.137) – er det denne siste dimensjonen som intensiveres fra fedrenes side. Foucault legger vekt på disse to dimensjonene i sin beskrivelse av familien, men den fornyede posisjonen som barnet har fått i seksualitetsanordningen inngår ikke i hans resonnement. Gjennom å studere bruddet med seksualitetsanordningen er det helt tydelig at barnet spiller en fornyet rolle i konstruksjonen av en familie. Denne endringen tar plass idet den komplementære alliansen mellom heteroseksuelle par gjennom ekteskap/foreldreskap har mistet sin hegemoniske status. Dels er seksualitetsanordningen transformert, for eksempel når det gjelder foreldrenes begjær som tidligere i første rekke rommet den

komplementære alliansen mann/kvinne og hvor fedre avledet sitt foreldreskap fra kvinnen (Gerson 1993). Dette begjæret er i dag i økende grad omformulert og rettes mot foreldreskapet, hvor det er hensynet til barnets beste som skal begjæres! Dette kommer særlig til uttrykk gjennom at begjæret er blitt sterkere knyttet til forholdet fedre/foreldre/barn ved forventningen om en nærhet/intimitet og dermed et større nærvær og en større følelsesmessig intimitet mellom fedre og deres barn. Både Michel Foucault, Anthony Giddens og flere har lagt vekt på at ekteskapet og parforholdet er blitt sterkere preget av kravet om nærhet/autentisitet (Foucault 1980, Giddens 1992, Beck & Beck-Gernsheim 1995, Beck 1992). Det de ikke har sett er en utvikling i retning av at barnet også har inntatt en tilsvarende plass. Foreldres, og da særlig fedres, nærvær og langsiktige forhold til sine egen barn er i økende grad institusjonalisert, både emosjonelt – gjennom forestillinger om fedres nærvær i forhold til barn – men også gjennom lovverket på den måten at foreldreskapet på et selvstendig grunnlag i økende grad er blitt regulert. Når ikke ekteskapet framstår som en garantist for et livslangt forhold, er det barnet som har overtatt denne posisjonen. På denne måten er barnet kommet mer i sentrum for seksualitetsanordningen, mens allianseanordningen, som tidligere regulerte forholdet mellom ektefellene, i økende grad anvendes for å regulere foreldres, særlig fedres, rettigheter i forhold til sine biologiske eller juridiske barn. Med dette holdes familien sammen langs to dimensjoner. Den ene er barnet, den andre er parforholdet. Det nye er at parforholdet ikke nødvendigvis behøver å være livslangt, mens det motsatte er tilfellet for foreldreskapet. På denne måten holder barnet familien i live uavhengig av om foreldrene er et par eller ikke. Familiens sentrale omdreiningspunkt er med dette ikke parforholdet, men i større grad barnet.

Heteronormativitet, rom, menn og farskap

En sentral utfordring i forskningen om fedre har vært å finne ut av hvorfor menn i mindre grad enn kvinner tar del i omsorgen for barn (Plantin 2001). De binære

kjønnskonstruksjonene, tradisjonelt basert på menn og kvinners ulike posisjoner i samfunnet knyttet til arbeid og reproduksjon, er uomtvistelig den viktigste forklaringen på denne forskjellen mellom kvinner og menn. Målet med den offentlige politikken har da også vært å sørge for en økt likestilling mellom kvinner og menn. Gjennom en kjønnskamp ført med en bred front har en blant annet søkt å oppnå mer likestilling mellom kvinner og menn når det gjelder omsorg for barn. Forskningen på dette området har derfor også blitt rettet mot å dokumentere kvinner og menns ulike bidrag i omsorgen for barn. Imidlertid har man i liten grad rettet blikket mot hvilken betydning barnet har for endringen av foreldrenes kjønnsrelasjoner, særlig med utgangspunkt i barnets fornyede status i forhold til fedre. Denne undersøkelsen har vist at fedrenes kjønn er underordnet spørsmålet om å skape en heteronormativ orden når målet er å skape en god oppvekst for barn. Fedrene destabiliserer sitt sosiale kjønn gjennom deres ønsker om å ivareta en god oppvekst for barna. Dette kan sies å være et særtilfelle, men det er mye som taler for at det ikke er "kjønnskampen" og konflikten knyttet kvinner og menns deling av omsorgen for barn, som er den sentrale drivkraften i endringen av mannsrollen. I stedet kan det se ut til at barnets fornyede status i forhold til fedre bidrar til å endre vår forståelse av mannen som kjønn.

For å tydeliggjøre betydningen av dette skal jeg her ta et eksempel fra to norske forskere som har vært opptatt av fedre. Sosiologene Berit Brandt og Elin Kvande finner at det er lettere for menn å være involvert som fedre hvis de har en trygg forankring i arbeidslivet. Ifølge deres undersøkelser er det slik at menn som har en trygghet i forhold til arbeidslivet også er tryggere på sin egen maskulinitet, noe som gjør det enklere for dem å tre inn på det som tradisjonelt har vært kvinners domene, nemlig omsorgen for barn (Brandt & Kvande 1998). Jeg betviler ikke dette funnet, men et bakteppe i deres tilnærming er en klassisk inndeling mellom arbeid og reproduksjon, mellom mann og kvinne, et skille som holdes på plass gjennom dikotomien arbeid versus hjem. Det som virker "forstyrrende" inn i denne ordningen er fedrenes nærvær og nærhet til sine barn, som her kompenseres for gjennom deres trygge forankring i arbeidslivet. Fundamentet for parforholdet virker upåvirket, så lenge far har en trygg forankring i arbeidslivet. Men hvorfor er det behov for en slik trygg forankring hvis det ikke er fordi den heteronormative alliansen mellom

kvinner og menn utfordres gjennom fedrenes fornyede tilknytning til barn. Det likestilte foreldreskap utfordrer, slik jeg ser det seksualitetsanordningens tradisjonelle fundament knyttet til de komplementære relasjonene. Den likhet som skal opptre i relasjonene knyttet til barnet (foreldreskapet) får også betydning for fundamentet for parforholdet. Gjennom å studere parforholdet og foreldreskap må kjønnet studeres opp mot begge de to elementene av seksualitetsanordningen. Dette fordi de kjønnede implikasjonene er forskjellige om en studerer parforholdet eller foreldrerelasjonen, og det er den fornyede sammenhengen mellom dem som på samme tid utfordrer ordningen. Når fedrenes tilknytning til sine barn også skal ha sin selvstendige plass innenfor rammen av parforholdet, kan ikke forholdet til ektefellen/samboeren trygges gjennom deres ervervede maskulinitet knyttet til arbeidslivet. Det er nettopp denne situasjonen som destabiliserer de tradisjonelle representasjonene av kjønn i bruddet med den komplementære alliansen mann/kvinne og felles barn. Parforholdet er for menn ikke lenger en fullt ut ”trygg” allianse å bygge farskapet på. Et eksempel på dette kan hentes fra et nylig etablert nettsted⁵⁸ for fedre hvor det står:

Det er grunn til å være på vakt når en mor kommer med følgende uttalelse: ”Det er jeg som må gjøre alt med barnet. Mannen min er helt umulig.” Det er grunn til å gå til aksjon når en mor kommer med denne uttalelsen: ”Det er like godt å gjøre alt selv. Han klarer ikke å gjennomføre noen ting skikkelig.”

Det fedre skal gå til aksjon for er å få utvikle sitt eget forhold til barnet og vise sin selvstendighet på lik linje med mor. Fedrene må ikke akseptere mødres ”kløvete tunge,” som det står, hvor de som fedrenes partnere ser på dem som ”reservemødre” i forhold til deres felles barn. I dette er barnet, slik jeg ser det, det sentrale omdreiningspunktet for endringen av kjønnsrelasjonen mellom foreldrene gjennom barnets fornyede status i forhold til fedre. Hvilken betydning dette har for parforholdet, som er en del av en heteronormativ ordning, bør undersøkes i større bredde enn hva som har vært mulig her, i og med at foreldreskapet innenfor seksualitetsanordningen inntar en mer selvstendig plass. Det er

⁵⁸ Nettstedet har navnet ”Snart pappa”, og sitatet er lastet ned 8.01.03 fra denne adressen <http://www.pappamerket.no>

mulig at menn søker å trygge sin maskulinitet i en slik situasjon, men vi bør ikke henlede oppmerksomheten mot det stabile og det som trygger menns maskuliniteter. Dette retter i første rekke fokus mot tradisjonelle representasjoner av kjønn. I stedet bør vi fokusere på det ustabile. Samfunnsendringer destabiliserer de tradisjonelle representasjonene av kjønn, og vi må av den grunn studere nærmere hvordan foreldreskapet i sin ustabilitet stadig søker å skape en plass for sin væren. I dette ligger det en usikkerhet knyttet til forhandlinger om hverdagslivet som kontinuerlig driver det å være forelder og det å være far inn i en kontinuitet av endring knyttet til å imøtekomme nye samfunnsmessige realiteter.

I denne avhandlingen har vi hatt fokuset rettet mot bruddet, mot det ustabile. Dette innebærer ikke at fedrene og foreldreskapet er i en tilstand av "uorden", men at fedrene, gjennom sine forhandlinger og i sitt arbeid med omsorg for barn, søker å skape en fast orden knyttet til barnas oppvekst. Den materielle struktur og deres praksis knyttet til hus og hjem representerer på den ene siden en fast *struktur* for den måten de utvikler foreldreskapet på, men de representerer også *en hindring*. Det heteronormative mønsteret ligger nedfelt i boligens fysiske utforming, og alternative måter å organisere familielivet på, som passer bedre med fedrenes livssituasjon, begrenses av de tilgjengelige boformene i vårt samfunn.

Det er da også fedrenes evne til å skape et sosialt rom som ivaretar de kjente representasjonene av dette rommet, eksempelvis hjemmet, som avdekker de normerende prosessene, noe som på samme tid gir oss et innblikk i hva fedrene selv anser som viktig når de søker å skape et rom for sin egen eksistens som far. Gjennom å studere informantene med henblikk på sosial romlighet får vi et innblikk i konstruksjonen av sosiale relasjoner, hvor fokuset på individet ikke er spesifikt rettet mot deres identitet, men i stedet mot hvordan de gjennom sine handlinger skaper rom for det å være far. Vi forstår også mer om hvordan de ulike romlige representasjonene er i bevegelse og at fedrenes sosiale kjønn skifter med de representasjoner som er under produksjon. I forlengelsen av dette kan man si at det å være far ikke kan betraktes som noe man *er*, men noe man *blir*. Det er gjennom deres sosiale relasjoner i produksjonen av rom for barns oppvekst at de også blir fedre. Deres forståelse av dette rommet er strukturert på en bestemt måte, men det er med

utgangspunkt i forhandlingene om deres egen plass i det at de også blir en del av det. Med utgangspunkt i dette perspektivet er det mulig i større grad å se det sammensatte og komplekse samspillet som utspiller seg i konstruksjonen av farskapet. Her er ikke identiteten forankret i individet, men blir til gjennom den måten individet tar i bruk de sosiale rom, som de ønsker være en del av. Dette innebærer at det å være far ikke har en fast og enhetlig identitet, men at farsrollen produseres romlig, og at den dermed er kontekstbundet, fleksibel og under endring avhengig av de sosiale rom som konstrueres. Det vil derfor være en utfordring for forskningen om fedre å i større grad rette blikket mot det heteronormative mønster og hvordan fedre søker å skape en fornyet plass for sitt eget foreldreskap innenfor dette mønsteret. Vi bør ikke være på utkikk etter deres identiteter, men i stedet søke å utforske hvordan de prøver å skape rom for sine egne eksistenser som fedre. På den måten kan vi få innsikt i de ulike former for heteronormative representasjoner som kjønn og familie er bygget over, og på den måten kan vi få innsikt i hvordan individet søker å skape en struktur for det de kaller sin familie. Dette gir oss ikke noen faste identitetskategorier å holde fast i, men vi får mer innsikt i hvordan vår nære kontekst av familie produseres og hvordan vi søker å anvende den til å skape rom for vår egen væren, selv om det eneste faste ved de rom vi skaper, ligger i vårt kontinuerlige strev med å skape dem.

Referanser

Ahrons, C.R. og R.H. Rodgers, (1987): *Divorced Families. A Multidisciplinary Developmental View*. Norton, New York.

Alberoni, F. (1984): *Vänskap*. Bokförlaget Korpen, Göteborg.

Alberoni, F. (1985): *Forelsking og kjærleik*. Det Norske Samlaget, Oslo.

Andersen, A. J. (1987): *Coming out, coming home. Vennskap som sosial strategi*. Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.

Andersen, B. (1987): *Erotiske oaser i offentlige sfærer: Amor Obscurus; en studie av anonym homoseksuell adferd i offentlige sfærer: strategier for å unngå stigmatisering*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.

Arendell, T. (1995): *Fathers & Divorce*. Sage, London.

Axgil, A. & Fogdegaard, H. (1985) *Homofile kampår: bøsselev gjennom tiderne*. Grafolio. Rudkøbing

Barnekonvensjonen: FNs konvensjon om barnets rettigheter (1991). Vedtatt av de Forente Nasjoner den 20. november 1989, ratifisert av Norge den 8 januar 1991. Utgitt av Barne- og familiedepartementet. Oslo.

- Barret, R.L. og B.E. Robinson, (1990): *Gay Fathers*. Lexington Books. Lexington Massachusetts.
- Bech, H. (1988): *Når mænd mødes: homoseksualiteten og de homoseksuelle*. Gyldendal, København.
- Beck, U. (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, London.
- Beck U. og E. Beck-Gernsheim (1995): *The Normal Chaos of Love*. Polity Press, London.
- Bolsø, A. (2001): *Power in the Erotic: Feminism and Lesbian Practice*. Doktor polit-avhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Institutt for sosiologi og statsvitenskap. Trondheim.
- Borchgrevink, T. og M. Melhuus (1984): "Husarbeid. Tidsbinding av kvinner". I Rudie, I. (red.): *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bourdieu, P. (1986): *Kultursosiologiska texter. I urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Salamander, Stocholm.
- Bourdieu, P. (1996): *Symbolisk makt. Artikler i utvalg*. Oversatt av Annick Prieur. Pax Forlag A/S. Oslo.
- Bourdieu, P. (2000): *Den maskuline dominans*. Oversatt av Knut Stene-Johansen. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Brandt, B. og E. Kvande (1993): "Changing Masculinities. The Reconstruction of

Fathering". In Leira, A. (red.): *Family Sociology – Developing the Field. Conference Proceedings*. Report 93:5. Institute for Social Research (ISF). Oslo.

Brandt, B. og E. Kvande (May 1998): "Masculinity and child care: the reconstruction of fathering". In *The Sociological Review* vol. 42: 2.

Brochmann, O. (1948): *Mennesker og boligen*. I J. H. Tanum (red.): *Oslo Byes Vels boligundersøkelse*. Bind III. Oslo.

Bumpass, L. L. (1990): "What's happening to the family? Interactions between demographic and institutional change". I *Demography* 27, s. 483 – 498.

Butler, J. (1993): *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. Routledge, New York.

Butler, J. (1999): *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.

Butler, J. (2002): "Is Kinship Always Already Heterosexual?" In *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 13.1 (2002).

Carsten, J. og S. Hage-Johns (red.) (1995): *About the House: Lévi Strauss and Beyond*. Cambridge University Press, Cambridge.

Collier, R. (1999): "Men, heterosexuality and the changing family: (re)constructing fatherhood in law and social policy. I Wrigth C. og G. Jagger (red.): *Changing Family Values*. Routledge, London.

Connell, R. W. (1987): *Gender and Power*. Polity Press, Oxford.

Connell, R. W. (1995): *Masculinity*. Polity Press, Oxford.

Charles, N. og M. Kerr. (2000): "Women's Work". I G. Allan (red.): *The Sociology of the Family. A Reader*. Blackwell Publisher, Oxford.

Cheal, D. (1991): *Family and the State of Theory*. Harvester & Wheatsheaf, London.

D'Emilio, J. (1983): *Sexual Politics, Sexual Communities. The Making of a Homosexual Minority in the United States, 1940-1970*. The University of Chicago Press, Chicago.

Daly, K. J. (1995): "Reshaping Fatherhood. Finding the Models". I W. Marsiglio (red.): *Fatherhood. Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Sage, London.

Douglas, M. (1997): *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urent og tabu*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Dreyer, C.A. og A.S. Dreyer (1973): "Family Dinner Time as a Unique Behavior Habitat". In *Family process*, 12 (3): s. 291-301.

Dunne, G. A. (1997): *Lesbian Lifestyles. Womens's Work and the Politics of Sexuality*. MacMillan Press, London.

Dunne, G. A. (1998): "Introduction: Add Sexuality and Stir: Towards a Broader Understanding of the Gender Dynamics of Work and Family life". I G. A. Dunne (red.): *Living "Difference". Lesbian Perspectives on Work and Family Life*. Harrington Park Press, London.

Dunne, G. A. (1999): "A Passion for "Sameness"?: Sexuality and Gender Accountability".

I E. B. Silvia og C. Smart (red.): *The New Family*. Sage, London.

Ellingsæther, A. L. (1995): *Gender, Work and Social Change. Beyond Dualistic Thinking. Report 95:14*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Eriksen, J. (1993): "Norwegian Family Sociology. An Overview of the 1980s". I A. Leira (red.): *Family Sociology – Developing the Field. Conference Proceedings. Report 93:5*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Finch, J. (1993): "Problems and Issues in Studying the Family. International Perspectives". I A. Leira (red.): *Family Sociology – Developing the Field. Conference Proceedings. Report 93:5*. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Fine, M. (1994): "Working the Hyphens. Reinventing Self and Other in Qualitative Research". I N. K. Denzin og Y.S. Lincoln (red.): *Handbook of Qualitative Research*. Sage publication, London.

Fitzgerald, B. (1999): "Children of Lesbian and Gay Parents: A Review of the Literature". I *Marriage & Family Review*, Vol. 29 (1) 1999.

Flaks, D., I. Ficher, F. Masterpasqua, og G. Joseph (1995): "Lesbians choosing motherhood: A comparative study of lesbian and heterosexual parents and their children". *Developmental Psychology*, 31, 1.

Foucault, M. (1980): *Seksualitetens historia. 1. Viljan att veta*. Gidlunds, Stockholm.

Foucault, M. (1986): *Seksualitetens historia. 2. Njutningarnas bruk*. Gidlunds, Stockholm.

Frønes, I. og R. Brusdal (2000): *På sporet av den nye tid. Kulturelle varsler for en nær*

fremtid. Fagbokforlaget, Bergen.

Frønes, I. (1995): *Among Peers. On the Meaning og Peers in the Process of Socialization*. Scandinavian University Press, Oslo.

Fuss, D. (red.) (1991): *Inside/out. Lesbian Theories, Gay Theories*. Routledge, New York.

Fürst, E. L. (1994): *Mat – et annet språk. En studie av rasjonalitet, kropp og kvinnelighet belyst med litterære tekster*. Rapport nr. 7. Institutt for sosiologi. Universitet i Oslo.

Gerson, K. (1993): *No Man's Land. Men's Changing Commitments to Family and Work*. Basic Books, New York.

Gerson, K. (1997): "The Social Construction of Fatherhood". I T. Arendell (red.): *Contemporary Parenting. Challenges and Issues*. Sage, London.

Giddens, A. (1984): *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.

Giddens, A. (1992): *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.

Giddens, A. (1996): *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. Oversatt Søren Schultz Jørgensen. Hans Reitzels Forlag, København.

Gillis, J. R. (1995): "En reise gjennom faderskapets historie – er vi på feil spor?" I *Kvinneforskning* 1/95 s. 14-31. Norges forskningsråd. Oslo.

Gillis, J. R. (1996): *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.

Goody, E. (1982): *Parenthood and Social Reproduction*. Cambridge University Press, Cambridge.

Golombok, S., A. Spencer, og M. Rutter (1983): "Children in lesbian and single-parent households: Psychosexual and psychiatric appraisal". I *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 24, 4, s. 551-572.

Golombok, S. og F. Tasker (1996): "Do parents influence the sexual orientation of their children? Findings from a longitudinal study of lesbian families". I *Developmental Psychology*, 32, 1, s. 3-11.

Gullestad, M. (1984): *Kitchen-table society. A case study of the family and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Universitetsforlaget, Oslo.

Gullestad, M. (1989): *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Det Blå Bibliotek, Universitetsforlaget, Oslo.

Gullestad, M. (1992) *The Art og Social Relations. Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway*. Scandinavian University Press. Oslo

Gullestad, M. (1996): *Everyday Life Philosophers. Modernity, Morality, and Autobiography in Norway*. Scandinavian Univeristy Press, Oslo.

Gullestad, M. (2002): *Det norske sett med nye øyne*. Universitetsforlaget, Oslo.

Halvorsen, R. (1999): "Partnerskapslovens tevtydighet". I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 3:1999. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Harvey, D. (1990): *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Blackwell, Oxford.

Harvey, D (1996): *Justice, Nature & the Geography of Difference*. Blackwell, Oxford.

Hegna, K., H.W. Kristiansen og B.U. Moseng (1999): *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Rapport 1/99. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Oslo.

Heyerdahl, B. M. (1992): *Barn av lesbiske mødre. En gjennomgang av forskning*. Hovedoppgave i psykologi. Universitetet i Bergen.

Hochschild, A.R. (1997): *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Metropolitan Books, New York.

Holter, Ø. G. og S. Frøberg (1999): *Mannsforskning i Norge. En forskningsoversikt. En litteraturliste*. Norges forskningsråd, Oslo.

Holter, H. og H. Ve (1978): "Familie og klasse". I H. Holter, H. Ve, A. Gjertsen, H. Hjort (1978): *Familien i klassesamfunnet. Familiepolitikk og politisk analyse av familien. Historisk utvikling av familien i Nord-Europa – Kjønn, klasse og familie – Sosialisering og familiekultur – Familie, klasse og sosialt nettverk*. Unipax, Oslo.

Holter, Ø. G. og H. Aarseth (1993): *Menns livssammenheng*. Ad Notam Gyldendal, Oslo

Howell, S. (2001): ””En vanlig familie”: Utenlandsadopsjon i Norge, et stadig voksende fenomen”. I S. Howell og M. Melhuus (red.): *Blod tykkere en vann? Betydninger av slektskap i Norge*. Fagbokforlaget, Bergen.

Hutter, M. (1985): “Symbolic interaction and the study of the family”. I R. S. Perinbanayagam (red.): *Studies in Symbolic Interaction, Supplement 1*. JAI Press, Greenwich.

Haavind, H. (1987): *Liten og stor. Kvinners levekår og livsløp*. Universitetsforlaget A/S, Oslo.

Ingraham, C. (1996): “The Heterosexual Imaginary: Feminist Sociology and Theories of Gender”. I Seidman, S. (red.): *Queer Theory/Sociology*. Blackwell, Oxford.

Ingram G. B., A. M. Bouthillette og Y. Retter (1997): “Placemaking and the Dialectics of Public and Private”. I Ingram, G.B., A.M. Bouthillette og Y. Retter (red.): *Queers in space. Communities, Public Places, Sites of Resistance*. Bay Press, Seattle.

Jackson, S. (1999): *Heterosexuality in Question*. Sage, London.

Jamieson, L. (1998): *Intimacy. Personal Relationships in Modern Societies*. Polity, Oxford.

Jenks, C. (1996): *Childhood*. Routledge, London.

Jensen, A. M. (1996): ”Hva skjer med barns familier?” I B. Brandth og K. Moxnes: *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Tano – Aschehough, Oslo.

Jensen, A. M. (1999): "Fra faderkontroll til moderansvar". I A. M. Jensen, E. Backe-Hansen, H. Bache-Wiig, K. Heggen (red.): *Oppvekst i barnets århundrede. Historier om tvetydighet*. Ad Notam, Gyldendal, Oslo.

Jensen, A. M. (2000): "The Changing Role of Fathers: Provider role in Decay? Paper to the Conference: Fatherhood in the New Millennium". Fremlagt på konferansen "Policy, Research and Practice i London 25. og 26. september, 2000.

Jørgensen, T. (2000): "Til barnas beste: samværsrett og blodsbandforestillinger". I S. Howell og M. Melhuus (red.): *Blod tykkere enn vann? Betydning av slekt i Norge*. Fagbokforlaget, Bergen.

Kimmel, M. (1997): *Manhood in America. A Cultural History*. The Free Press, New York, London, Toronto, Sydney, Singapore.

Katz, J. N. (1995): *The INVENTION of heteroSEXUALITY*. Plume, Penguin Group, New York.

Kvale, S (1997): *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels forlag, København.

Kulick, D. (1996): "Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för?" I *Lambda Nordica*, Volum 2, nummer 3-4, november 1996, s. 5-22. Scandinavian University Press, Oslo.

LaRossa, R. (1995): "Fatherhood and Social Change". I M. S. Kimmel. og M. A. Messner (red.): *Men's Lives*. Allyn and Bacon, Boston.

LaRossa, R. (1997): *The Modernization of Fatherhood. A Social and Political History*. The University of Chicago Press, Chicago.

Lawler, S. (2000): *Mothering the Self. Mothers, daughters, subjects*. Routledge, London.

Lefebvre, H. (1991): *The Production of Space*. Blackwell, Oxford.

Lehr, V. (1999): *Queer Family Values. Debunking the Myth of the Nuclear Family*. Temple University Press, Philadelphia.

Levin, I. (1994): *Stefamilien – variasjon og mangfold*. Aventura, Oslo.

Lindholm, M og A. Nilsson (2001): *En annan stad. Kvinnligt och manligt homoliv 1950-1980*. AlfabetaAnamma, Göteborg.

Linneberg, A. (1997): *Far og barn i moderlandet*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Løkke, P. A (2000): *Farsrevolusjonen. Fedre og maskulinitet i en ny tid*. Pax Forlag, Oslo.

Lømø, A. (1999): *Jo mer vi er sammen. Samværsmønster i familier med små barn og i familier med tenåringsbarn 1980 – 1990*. Rapport 8/99. Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Oslo.

Lunde, E. S. (1999): *Skilte foreldre, felles barn. En kvalitativ studie av foreldres valg av delt omsorgsordning*. Rapportutgave av hovedfagsoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet (NTNU), våren 1999. Allforsk, Trondheim.

Lupton, D. og L. Barclay (1997): *Constructing Fatherhood. Discourses and Experiences*. Sage, London.

Lysgård, K. (2001): *Produksjon av rom og identitet i transnasjonale regioner. Et eksempel fra det politiske samarbeidet i Midt-Norden*. Dr.polit.-avhandling. Geografisk institutt. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

Marsiglio, W. (1995): "Fatherhood Scholarship. An Overview and Agenda for the Future. I W. Marsiglio (red.): *Fatherhood. Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Sage, London.

Martin, A. (1993): *The Lesbian and Gay Parenting Handbook. Creating and Raising Our Families*. Harper Perennial, New York.

Maus, M. (1995): *Gaven: Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Cappelen, Oslo.

Melby, K. (1999): "Demografi; Mange husmødre, ugifte kvinner og flere husmødre". I I. Blom og S. Sogner (red.): *Med kjønnsperspektivet på norsk historie. Fra vikingetiden til 2000-årsskiftet*. Cappelen, Oslo.

Melhuus, M. og Howell, S. (2001): "Identitet og gener. Kronikk". I Aftenposten 30.12.01.

McDowell, L. (1999): *Gender, Identity & Place. Understanding Feminist Geographies*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

MacInnes, J. (1998): *The end of Masculinity. The confusion of sexual genesis and sexual difference in modern society*. Open University Press, Buckingham.

Madsen, S. A, D. Lind, Munck (2002): *Fædres tilknytning til spædbørn*. Hans Reitzels Forlag, København.

Morgan, D. H. J. (1992): *Discovering Men. Critical Studies on Men and Masculinities 3*. Routledge, London.

Morgan, D. H. J. (1996): *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Polity Press, Cambridge.

Morgan, D. H. J. (1999): "Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family Life". I E. B. Silvia og C. Smart (red.): *The New Family*. Sage, London.

Morgan, D. H. J. (1999a): *Fathers, Fatherhood and Fathering: Theoretical Challenges*. Upublisert manus.

Morgan, D. H. J. (2001): "Family, Gender and Masculinities". I S. M. Whitehead og F. J. Barret (red.): *The Masculinities Reader*. Polity Press, Cambridge.

Mosse, G. L. (1996): *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*. Oxford University Press, Oxford.

Mossige, S. (1998): *Har barnet mitt vært utsatt for seksuelle overgrep? En narrativ analyse av mødres fortellinger*. Rapport 21/98. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Oslo

Moxnes, H. (2001): "Fra kulturelt hegemoni til ideologisk getto. Homofilidebatten i Den norske kirke fra 1950 til 2000". I M. C. Brantsæther, T. Eikvam, R. Kjær og K. O. Åmås (red.): *Norsk homoforskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Moxnes, K. (1990): *Kjernesprengning i familien? Familieforandringer ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Universitetsforlaget, Oslo.

Moxnes, K. og G. M. D. Haugen (1997): *Familier ved samlivsbrudd. Frekvensfordeling. Familieforandringer for barn og unge*. Allforsk, Trondheim.

Moxnes, K. og G. M. Haugen (1998): *Skilsmisse som fenomen. Familieforandringer for barn og unge*. Allforsk. Norges teknisk-naturvitenskaplig universitet (NTNU), Trondheim.

Moxnes, K. og G. M. Haugen (1999): "Foreldrenes oppfatning av skilsmisens virkninger på barna". I A. M. Jensen, E. Backe-Hansen, H. Bache-Wiig og K. Heggen (red.): *Oppvekst i barnets århundrede. Historier om tvetydighet*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.

Moxnes, K. og A. Winge (2000): *Foreldresamarbeid etter skilsmisse. Familieforandringer for barn og unge*. Allforsk, Trondheim.

Nelson, H. L. (1997): "Introduction". I H. L. Nelson (red.): *Feminism and Families*. Routledge, London.

Noack, T. (1996): "Familieutvikling i demografisk perspektiv". I B. Brandt og K. Moxnes (red.): *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Tano – Aschehough.

Norberg-Schulz, C. (1980): *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. New York.

NOU 1998:17: *Barnfordelingssaker – avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted*.

NOU 2000:26: "...til et åpent liv i tro og tillit." *Dåpsopplæringen i den norske kirke*.

NRK (2001): *Ut i naturen*. 10.04.01.

Olsen, B. M. (2000): *Nye fædre på orlov – en analyse af de kønsmæssige aspekter ved forældreorlovsordninger*. Ph.d.-afhandling Sociologisk Institutt, København.

Ot.prp. nr.32 (1992-93): *Om lov om registrert partnersskap*. Barne- og familiedepartementet.

Ot. prp. nr. 56 (1996 – 97): *Om lov om endring i lov 8. April 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova)*.

Parsons, T. (1988): ”Den amerikanske familie: dens forhold til personligheten og samfunnsstrukturen”. I *Talcott Parsons Sosiologiske essays. Utvalg og innledning ved Dag Østerberg*. Pax, Oslo.

Plantin, L. (2001): *Män, familjeliv förelldreskap*. Boréa Bokförlag, Umeå.

Plummer, K. (1975): *Sexual Stigma: An Interactionist Account*. Routledge og Kegan Paul, London.

Plummer, K. (red.): (1981): *The Making of the Modern Homosexual*. Hurtchinson, London.

Prieur, A. (1988): *Kjærlighet mellom menn i aidsens tid*. Pax, Oslo.

Prieur, A. og Moseng, B. U. (2000): ”Sorry, we don’t speak Queer. En kritisk kommentar til queer teori” I *Kvinneforskning 3-4/00*, s. 140-155.

Randall, W.L. (1995) *The Stories We Are. An Essay on Self-Creation*. University of Toronto Press. Toronto

Rapport, N. og A. Dawson (red.) (1998): *Migrants of Identity. Perceptions of Home in a World of movement*. Berg, Oxford.

Richardson, D. (1996): "Heterosexuality and social theory". I D. Richardson (red.): *Theorising Heterosexuality. Telling it Straight*. Open University Press, Philadelphia.

Riksaasen, G. (2001): "To mammaer, går det an? En annerledes familieplanlegging". I S. Howell og M. Melhuus (red.): *Blod tykkere enn vann? Betydning av slekt i Norge*. Fagbokforlaget, Bergen.

Rønning, E. (2001): *Samfunnsspeilet. Temanummer, sosiale indikatorer 1980-2001*. 4/2001. Statistisk sentralbyrå, Kongsvinger.

Schneider, D. M. (1980): *American kinship. A cultural account*. 2. utgave. The university of Chicago Press, Chicago.

Schaanning, E. (1993): *Modernitetens oppløsning. Sentrale skikkelser i etterkrigstidens idéhistorie*. Spartacus, Oslo.

Seidman, S. (1996): "Introduction". I S. Seidman (red.): *Queer Theory/Sociology*. Blackwell, Oxford.

Sennet, R. (1998): *The Corrosion of Character. The Consequences of Work in the New Capitalism*. Norton, New York.

Silvia, E. B. og C. Smart (1999): *The New Family*. Sage, London.

Skjørten, K. (1994): *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling*. Pax Forlag, Oslo.

Smart, C og B. Neal (1999): *Family Fragments*. Polity Press, Cambridge.

Smedal, O. H. (2001): "Innledning: Modeller, fenomener og realiteter". I S. Howell og M. Melhuus (red.): *Blod tykkere enn vann? Betydning av slekt i Norge*. Fagbokforlaget, Bergen.

Sogner, S. (1990): *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå*. Universitetsforlaget, Oslo.

Soja, E. W. (1989): *Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. Verso, London/ New York.

Solheim, J. (1998): *Den åpne kroppen. Om kjønnssymbolikk i moderne kultur*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Sosialt utsyn (1993) Statistisk sentralbyrå. Oslo

Stacy, J. (1996): *In the Name of the Family. Rethinking Family Values in the Postmodern Age*. Bacon Press, Boston.

Stacy, J. (1998): "Gay and Lesbian Families: Queer Like Us". I M. A. Mason, A. Skolnick og S. D. Sugarman (red.): *All Our Families. New Policies for a New Century*. Oxford University Press, New York.

Søndergaard, D. M. (2000): *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruksjoner blant unge voksne i akademia*. Museum Tusulanums forlag. Københavns Universitet, København.

Søndergaard, D. M. (2000a): "Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning". I H. Haavind (red.): *Kjønn og*

fortolkende metode. *Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Gyldendal Akademisk, Oslo.

Turner, R. (1970): *Family Interaction*. Wiley, New York.

VanEvery, J. (1996): "Heterosexuality and domestic life". I D. Richardson (red.): *Theorising Heterosexuality. Telling it Straight*. Open University Press, Philadelphia.

Weston, K. (1991): *Families We Choose. Lesbians, Gays, Kinship*. Columbia University Press, New York.

Weeks, J. (1985): *Sexuality and its Discontents: Meaning, Myths & Modern Sexualities*. Routledge og Keagen Paul, London.

Weeks, J., C. Donovan og B. Heapy (1999): "Everyday Experiments: Narratives of Non-heterosexual Relationships". I E. B. Silvia og C. Smart (red.): *The New Family*. Sage, London.

Wright, C. og G. Jagger (1999): "Introduction. Changing family values". I C. Wright og G. Jagger: *Changing Family Values*. Routledge, London.

Ziehe, T og S. Stubenrauch (1984): *Ny ungdom, og usædvanlige læreprocesser. Kulturell frisætelse og subjektivitet*. Politisk revy, Viborg.